

ΤΟ ΔΙΑΛΥΤΙΚΟ

6

Η συντακτική ομάδα του *Διαλυτικού* δεν είναι πολιτική ομάδα και δεν εκφράζει μια ενιαία πολιτική γραμμή. Μοιραζόμαστε ωστόσο την ίδια εχθρότητα προς το καπιταλιστικό σύστημα, ως σύστημα ταξικής κυριαρχίας, αλλοτρίωσης και εκμετάλλευσης, και την επιθυμία να το καταργήσουμε. Αφετηρία μας είναι οι ταξικοί και κοινωνικοί αγώνες ως φορείς του μετασχηματισμού των κοινωνικών σχέσεων προς την κατεύθυνση της επαναστατικής τους ανατροπής. Στόχος μας είναι η αυτοκριτική και ο αναστοχασμός πάνω στην αντιφατική πρακτική του κινήματος καθώς και η κριτική όλων των μορφών κοινωνικής δραστηριότητας με σκοπό την υπέρβαση κάθε είδους διαχωρισμών: ηγεσίας-βάσης, διανοητικής-χειρωνακτικής εργασίας, τέχνης-καθημερινής ζωής, ειδικών-θεατών, διαχωρισμών βάσει εθνότητας, φύλου, φυλής, σεξουαλικού προσανατολισμού, καταμερισμού της εργασίας. Η εναντίωση στις ιδεολογικές και πολιτικές μορφές του κεφαλαίου –κράτος, κόμματα, γραφειοκρατικά συνδικάτα– είναι για εμάς αυτονόητη και αναγκαία πλευρά του κινήματος για την ανατροπή του. Δεν στοχεύουμε στη μεταρρύθμιση ή στη βελτίωση αυτού του κόσμου αλλά στη δημιουργία μιας αταξικής και ακρατικής κοινωνίας. Όλα τα κείμενα σε αυτό το περιοδικό μπορούν να χρησιμοποιηθούν ελεύθερα, στο σύνολό τους ή αποσπασματικά, για την ανάπτυξη του ταξικού ανταγωνιστικού κινήματος. Είμαστε εχθρικοί απέναντι σε κάθε είδος πνευματικής ιδιοκτησίας.

Στοιχεία επικοινωνίας: dialytiko@riseup.net | <https://dialytiko.espivblogs.net>

Περιεχόμενα

Συντακτική Ομάδα	
Εισαγωγικό σημείωμα	5
Αντίθεση & Σύντροφοι	
Ο πόλεμος και η κρίση	13
Αντίθεση & Σύντροφοι	
Κριτική της λενινιστικής θέσης για τον ιμπεριαλισμό	29
Αντίθεση & Σύντροφοι	
Καπιταλιστικός πόλεμος σημαίνει κοινωνική ειρήνη	41
Andrew	
Γράμματα από την Ουκρανία	49
Internationalist Perspective	
Μην πολεμάς για τη «χώρα σου»!	67
Tristan Leoni	
Αντίο ζωή, αντίο έρωτα... Ουκρανία, πόλεμος και αυτοοργάνωση	79
Anders Molander	
Μονοπώλια και σοσιαλισμός στην ανάλυση του ιμπεριαλισμού από τον Λένιν	99
Μαξ Χορκχάμερ	
Αυταρχισμός και οικογένεια σήμερα	131
Seattle Ultras	
Ταξική Μάχη	145
Αντίθεση	
Το ανορθολογικό σάλτο μορτάλε των αρνητών της πανδημίας	183
Colin Morton	
Μεγάλες στιγμές της σύγχρονης τέχνης	192

Ο Σορέλ απέρριψε τη διαλεκτική ως φιλοσοφική μέθοδο. Την αντικατέστησε με τον Πραγματισμό του Τζέιμς και, πάνω απ' όλα, με την ενόραση του Μπερξόν. Παρέλαβε από την αστική κοινωνιολογία της εποχής του την ιδέα του αντι-ορθολογικού χαρακτήρα της κίνησης των μαζών και επίσης την αντίληψη του Παρέτο για την ελίτ. Θεωρούσε την πρόοδο ως μια τυπικά αστική ψευδαισθηση, οικειοποιούμενος συνήθως τα επιχειρήματα των αντιδραστικών ιδεολόγων. Με ένα πραγματικά ανορθολογικό διανοητικό σάλτο μορτάλε ο Σορέλ ανέπτυξε από όλες αυτές τις αστικο-ιδεαλιστικές αντιδραστικές υποθέσεις μια θεωρία της «καθαρής» προλεταριακής επανάστασης, τον μύθο της γενικής απεργίας και τον μύθο της προλεταριακής χρήσης της βίας. [...] Ο Σορέλ μισούσε και περιφρονούσε την αστική κουλτούρα, αλλά δεν ήταν σε θέση να αποδεσμευτεί σε κανένα συγκεκριμένο σημείο από την επιρροή της, η οποία καθόριζε το σύνολο της σκέψης του. Έτσι, όταν το μίσος και η περιφρόνησή του προσπαθούσαν να εκφραστούν, το αποτέλεσμα δεν μπορούσε παρά να είναι ένα παράλογο άλμα προς το εντελώς άγνωστο, προς το καθαρό τίποτα. Αυτό που ο Σορέλ ονόμαζε προλεταριακό δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια αφηρημένη άρνηση της αστικής ζωής χωρίς καμία πραγματική ουσία εντός της. Εξαρχής το περιεχόμενο και οι μορφές της σκέψης του ήταν αστικά. [...] Η ανορθολογική ενόραση, μαζί με τον ανούσιο μύθο που δημιουργεί, στέκεται εντελώς αποκομμένη από τη συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα και δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα παραληρηματικό άλμα στο τίποτα. Αλλά ακριβώς αυτό εξηγεί τη γοητεία που ασκούσε ο Σορέλ σε έναν συγκεκριμένο τομέα της διάνοησης κατά την περίοδο του ιμπεριαλισμού. Είναι ακριβώς ο λόγος που αυτός ο ανορθολογισμός κατόρθωσε να ενισχύσει τη δυσαρέσκεια για την καπιταλιστική κοινωνία συναισθηματικά, εκτρέποντάς την από οποιαδήποτε πραγματική πρόκληση σε αυτήν.

Γκέοργκ Λούκατς, *Η Καταστροφή του Λόγου*

Εισαγωγικό σημείωμα

Τον χρόνο που πέρασε, ο πόλεμος του κεφαλαίου ενάντια στη ζωντανή εργασία – του θανάτου ενάντια στη ζωή– έλαβε ορατή μορφή ακόμα και για τους κατοίκους της «Δύσης». Ωστόσο, η εικόνα του μακελειού και της φρίκης θαμπώνει τα μάτια μέσα από την ανάσυρση και επιστράτευση δοκιμασμένων θεαματικών ηρωικών αφηγήσεων για τον αγώνα του «καλού» ενάντια στο «κακό», όπου στη μια μεριά εμφανίζεται η δημοκρατία, φιλελεύθερη ή λαϊκή, και στην άλλη ο δεσποτισμός του σταλινισμού, του ναζισμού, της «τεχνοεπιστήμης» κ.ο.κ. Η ισχύς της παγκόσμιας κοινότητας του χρήματος και του κεφαλαίου θεμελιώνεται ακριβώς σε αυτή την ψευδή –από τη σκοπιά της χειραφέτησης– αλλά ταυτόχρονα πραγματική σύγκρουση, κατά την οποία το προλεταριάτο ταυτίζεται και πολεμά υπέρ της ίδιας του της αλλοτρίωσης, όποια μορφή και αν λαμβάνει αυτή: εθνική, πολιτική, θρησκευτική ή ακόμα και «αντισυστημική» (π.χ. στο κίνημα της άρνησης της πανδημίας).

Τα αποτελέσματα είναι δυστυχώς τραγικά. Εκατομμύρια νεκροί από τον κορωνοϊό, εκατοντάδες χιλιάδες νεκροί Ουκρανοί και Ρώσοι στα πεδία των μαχών και ως θύματα των βομβαρδισμών, εκατομμύρια νέοι πρόσφυγες, εξαθλίωση, κρύο και σκοτάδι από τη διακοπή της ηλεκτροδότησης. Ταυτόχρονα, τόσο ο πληθωρισμός όσο και οι αντιπληθωριστικές πολιτικές αξιοποιούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να μεταकुλιστεί σε παγκόσμιο επίπεδο το κόστος της καπιταλιστικής κρίσης στην εργασία, ώστε στη συνέχεια να ξεκινήσει μια νέα

ανοδική πορεία της καπιταλιστικής συσσώρευσης χτισμένη πάνω στην εξαθλίωση και τη θανάτωση εκατομμυρίων προλετάρων.

Στην Ελλάδα, τον τελευταίο χρόνο σημειώθηκε μείωση των πραγματικών μισθών κατά 7% κατά μέσο όρο λόγω του πληθωρισμού και της αδυναμίας των ταξικών αγώνων των εργαζόμενων.¹ Πέραν της αύξησης των τιμών των βασικών αγαθών που επηρεάζουν δυσανάλογα τους χαμηλόμισθους –με τη μείωση του εισοδήματός τους να υπολογίζεται σε 40%– η μεγαλύτερη επιβάρυνση οφείλεται στην αύξηση της τιμής του ηλεκτρικού ρεύματος.² Επιπλέον, με τους νόμους Κεραμέως και Πλεύρη προωθήθηκε η περαιτέρω ιδιωτικοποίηση του συστήματος εκπαίδευσης και του συστήματος υγείας, με βασικό στόχο τη μείωση και του κοινωνικού μισθού στο άμεσο μέλλον.

1. ECA International, *Salary Trends Survey 2022*.

2. Το σύστημα λεηλασίας που έχει στηθεί μέσω του χρηματιστηρίου ενέργειας για να συσκοτίσει τη δευτερογενή εκμετάλλευση των προλετάρων μέσω της ενεργειακής κατανάλωσης είναι εξαιρετικά σύνθετο και θα απαιτούσε ένα ξεχωριστό άρθρο για την ανάλυσή του. Εξαιρετικά διαφωτιστική είναι η σχετική έρευνα που έχει κάνει η ομάδα Reporters United (<https://www.reportersunited.gr/7579/poios-ftaiei-giatin-energeiaki-akriveia-stin-ellada/>), όπου αποκαλύπτεται ότι η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα στην Ευρώπη όπου η τιμή της ηλεκτρικής ενέργειας προσδιορίζεται κατά ποσοστό 100% μέσω του χρηματιστηρίου. Η δεύτερη χώρα στην ΕΕ είναι το Βέλγιο, όπου το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται σε 31%. Η επιβολή πλαφόν στην «αγορά επόμενης ημέρας» από την κυβέρνηση και η αναστολή της ρήτρας αναπροσαρμογής τον περασμένο Ιούνιο δεν οδήγησε στην πράξη σε καμία μείωση της τιμής του ρεύματος, αλλά αξιοποιήθηκε απλώς για την ιδιοποίηση μέρους των υπερκερδών από το κράτος.

Η αντιπληθωριστική πολιτική με την αύξηση των επιτοκίων από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα θα οδηγήσει σε περαιτέρω μείωση των πραγματικών μισθών, αφού έχει ως συνέπεια βραχυπρόθεσμα την περαιτέρω αύξηση των τιμών και μεσοπρόθεσμα τη μείωση και των πραγματικών μισθών λόγω της ύφεσης που θα επιφέρει.

Τα περισσότερα κείμενα αυτού του τεύχους είναι αφιερωμένα στον πόλεμο που έχει ξεσπάσει στην Ουκρανία μετά την εισβολή του ρωσικού στρατού τον περασμένο Φεβρουάριο. Πέραν των φρικτών συνεπειών του πολέμου στις ζωές του προλεταριάτου στην Ουκρανία, τη Ρωσία αλλά και σε όλον τον κόσμο, πρόκειται για ένα γεγονός κοσμοϊστοικής σημασίας, το αποτέλεσμα του οποίου θα επισφραγίσει το τέλος της μετασοβιετικής εποχής και τη χάραξη ενός νέου παγκόσμιου γεωπολιτικού χάρτη. Από τη δική μας πλευρά δεν ενδιαφερόμαστε ιδιαίτερα για γεωπολιτικές αναλύσεις, που συνήθως επιτελούν μια λειτουργία πραγματοποίησης των κοινωνικών ζητημάτων και σχέσεων, όσο κυρίως για προσεγγίσεις που εστιάζουν στις ταξικές σχέσεις και στην ιδιαίτερη πορεία της καπιταλιστικής συσσώρευσης στις εμπλεκόμενες χώρες και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Το πρώτο κείμενο αυτού του τεύχους με τίτλο «**Ο πόλεμος και η κρίση**» που γράφτηκε από το εγχείρημα *Αντίθεση* σε συνεργασία με άλλους συντρόφους αποτελεί ακριβώς μια τέτοια προσπάθεια. Το πρώτο μέρος του κειμένου εστιάζει στην τρέχουσα μορφή της καπιταλιστικής κρίσης, δηλαδή την τάση στασιμότητας και αύξησης του χρέους και του «πλασματικού κεφαλαίου». Στη συνέχεια το άρθρο επιχειρεί μια ανάλυση της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής κατάστασης στη Ρωσία και την Ουκρανία κατά το διάστημα που προηγήθηκε, με στόχο τον εντοπισμό των βαθύ-

τερων κοινωνικών και ταξικών αιτιών της πολεμικής σύγκρουσης.

Το πρώτο κείμενο του τεύχους πρωτοδημοσιεύτηκε στα αγγλικά και παρουσιάστηκε σε μια διεθνή κομμουνιστική συνάντηση που πραγματοποιείται κάθε καλοκαίρι στην Ευρώπη. Ο αρχικός μας στόχος πριν το δημοσιεύσουμε στα αγγλικά ήταν να συνθέσουμε, μαζί με άλλους συντρόφους, ένα μεγαλύτερο, περιεκτικό άρθρο που θα περιλάμβανε, εκτός από το κείμενο για την τρέχουσα συγκυρία, μια κριτική του ιμπεριαλισμού και του αντιιμπεριαλισμού στη βάση μιας ιδιαίτερης κατανόησης του κεφαλαίου, του κράτους και της παγκόσμιας αγοράς. Στη βάση μιας κατανόησης του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης παραγωγής, του κράτους ως πολιτικής μορφής της κυριαρχίας του κεφαλαίου και της παγκόσμιας αγοράς ως χαρακτηριστικού γνωρίσματος και βασικού στοιχείου του καπιταλισμού και ως αναγκαίας συνθήκης για την ύπαρξη των εθνικών κρατών. Περαιτέρω, το άρθρο θα περιλάμβανε μια πολεμική ενάντια στον αριστερό εθνικισμό και τις διάφορες μορφές πολεμοκαπηλίας και «ιεράς ένωσης» μεταξύ των τάξεων, καθώς και μια υπεράσπιση του επαναστατικού ντεφетиισμού. Δυστυχώς, οι συνθήκες δεν επέτρεψαν να ολοκληρωθεί αυτό το άρθρο ως ενιαίο δοκίμιο και τα μέρη του δημοσιεύονται σε αυτό το τεύχος ως ανεξάρτητα κείμενα. Οι τίτλοι των εν λόγω κειμένων, που ακολουθούν, είναι αντίστοιχα «**Κριτική της λενινιστικής θέσης για τον ιμπεριαλισμό**» και «**Καπιταλιστικός πόλεμος σημαίνει κοινωνική ειρήνη**».

Το τέταρτο μέρος του τεύχους είναι η σειρά των συνεντεύξεων που έδωσε ο σύντροφος από την Ουκρανία Andrew στην ιστοσελίδα *Tous Dehors*, τις οποίες μεταφράσαμε συμβουλευόμενοι τόσο το γαλλι-

κό πρωτότυπο³ όσο και την αγγλική μετάφραση από το περιοδικό *Endnotes*. Πρόκειται, κατά την εκτίμησή μας, για τη σημαντικότερη επιτόπια μαρτυρία και τοποθέτηση για την κατάσταση στην Ουκρανία από διεθνιστική κομμουνιστική σκοπιά. Οι συνεντεύξεις δόθηκαν την περασμένη άνοιξη, συνεπώς δεν μπορούν εκ των πραγμάτων να αποτυπώσουν την κατάσταση όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα. Αυτή η χρονική διαφορά είναι μια αδυναμία όλων των σχετικών κειμένων που περιλαμβάνονται στο παρόν τεύχος. Προς την ίδια διεθνιστική κομμουνιστική κατεύθυνση κινείται και το πέμπτο κείμενο αυτού του τεύχους με τίτλο «**Μην πολεμάς για τη "χώρα σου"**» που δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα της ομάδας *Internationalist Perspective*.

Το κείμενο που ακολουθεί, το οποίο γράφτηκε από τον Tristan Leoni με τίτλο «**Αντίο ζωή, αντίο έρωτα... Ουκρανία, πόλεμος και αυτοοργάνωση**» –και το οποίο ολοκληρώνει την ενότητα για τον πόλεμο στην Ουκρανία– χαρακτηρίζεται και αυτό από μια ορθή και ξεκάθαρη ανάλυση και θέση πάνω στο ζήτημα του χαρακτήρα του πολέμου στην Ουκρανία ως ενδοκαπιταλιστικής, ιμπεριαλιστικής σύγκρουσης, χωρίς να υποκύπτει σε ψευδείς διαχωρισμούς «καλών» και «κακών» εθνικισμών και στρατών. Μια αδυναμία του κειμένου είναι η υπερβολική έμφαση στις γεωπολιτικές συγκρούσεις ως προς την ερμηνεία του πολέμου ενώ λείπει η ανάλυση και αναφορά στη συγκυρία της καπιταλιστικής κρίσης και, ευρύτερα, στην αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων στους αντιμαχόμενους εθνικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Εξαιρετικά σημαντική είναι επίσης η κριτική που ασκεί το κείμενο στο περιεχόμενο της αυτοοργάνωσης

του πληθυσμού στην Ουκρανία, που στην καλύτερη περίπτωση είναι αυτοοργάνωση της στοιχειώδους αλληλοβοήθειας χωρίς ταξικό, αντικαπιταλιστικό και αντικρατικό πρόσημο και στη χειρότερη περίπτωση αποτελεί κατάφωρα εθνικιστική στήριξη του κράτους και της πολεμικής του προσπάθειας, δηλαδή άμεση υπεράσπιση των συμφερόντων της εγχώριας καπιταλιστικής τάξης. Τέλος, σημαντική θεωρούμε επίσης την κριτική που ασκεί το κείμενο στο περιεχόμενο της συμμετοχής των αναρχικών στις μονάδες της «Εδαφικής Άμυνας», που σωστά τοποθετείται ως υπαγωγή και υποταγή τους στον εθνικό στρατό και ενίσχυση από την πλευρά τους του милитарισμού, του εθνικισμού και της «Ιεράς Ένωσης» μεταξύ των τάξεων υπέρ της άρχουσας τάξης.

Θεωρούμε, ωστόσο, ότι το κείμενο δεν είναι επαρκώς κριτικό αφού αποδέχεται το σύνθημα επιχειρήματων υπερασπιστών των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων περί της ιδιαίτερης κατάστασης και των δεινών που αντιμετωπίζουν οι κατά τόπους «σύντροφοι», τα οποία τους ωθούν να συμμετάσχουν στην εθνική αντίσταση εναντίον του εισβολέα, κάτι που «εμείς», οι οποίοι βρισκόμαστε σε μια «σχετικά άνετη θέση», δεν μπορούμε να κατακρίνουμε. Θεωρούμε αυτό το επιχειρήμα λανθασμένο και εξηγούμε. Πρώτα από όλα, μέσα στην Ουκρανία υπάρχει κόσμος που τίθεται ενάντια στην πολεμική προσπάθεια και τον εθνικισμό από μια κομμουνιστική ή ειρηνιστική πολιτική σκοπιά ή ακόμη-ακόμη και από μια λογική αυτοσυντήρησης που τίθεται ενάντια στη θυσία του ατόμου χάριν της «πατρίδας». Το ελάχιστο που μπορούμε να κάνουμε από προλεταριακή διεθνιστική σκοπιά είναι να στηρίξουμε αυτόν τον κόσμο ο οποίος καταδιώκεται από το κράτος, τον στρατό και τους εθνικιστές κάθε απόχρωσης, κόκκινης, μαύρης ή φαιάς. Σί-

3. Όλες οι μεταφράσεις έγιναν από το εγχείρημα *Αντίθεση* εκτός αν σημειώνεται διαφορετικά.

γούρα, δεν μπορούμε να τους εξαφανίζουμε και να υποβαθμίζουμε τη σημασία της στάσης τους στα πλαίσια της διαπίστωσης ότι ιστορικά «η συντριπτική πλειοψηφία των προλετάριων στοιχίζεται πίσω από το εθνικό της κεφάλαιο» και μόνο όταν «η σύγκρουση τραβήξει σε μάκρος» θα καταλήξει να αντιταχθεί στον καπιταλιστικό πόλεμο. Θεωρούμε ότι αυτή η τοποθέτηση πηγάζει από μια αντικειμενιστική/ντετερμινιστική θεώρηση των πραγμάτων που υποβαθμίζει τη σημασία των επιλογών του προλεταριάτου ως υποκειμένου της ιστορίας. Ο επαναστατικός ντεφετισμός, δηλαδή ο αγώνας σε κάθε χώρα ενάντια στο εγχώριο κεφάλαιο και κράτος και η συναδέλφωση μεταξύ των προλετάριων, μετατρέπεται έτσι σε ιδεολογικό ζήτημα ή σε ζήτημα αρχής που, εν τέλει, έχει μικρή σημασία για την εξέλιξη των πραγμάτων, μια θέση με την οποία διαφωνούμε καθώς, αν το δούμε ιστορικά, έχει διαψευστεί τόσο με θετικό (κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον πόλεμο στο Βιετνάμ) όσο και με αρνητικό τρόπο (κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο).

Το έβδομο κείμενο αυτού του τεύχους με τίτλο «**Μονοπώλια και σοσιαλισμός στην ανάλυση του ιμπεριαλισμού από τον Λένιν**» είναι μία από τις διεισδυτικότερες κριτικές της θεωρίας του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό και της εγκατάλειψης από την πλευρά του της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας. Γράφτηκε από τον Anders Molander και δημοσιεύτηκε το 1977 στο πρώτο τεύχος του μαρξιστικού σουηδικού περιοδικού *Tekla*. Ο Molander επιχειρεί να δείξει αφενός ότι η μελέτη του Λένιν δεν ανταποκρίνεται στο κύρος που της αποδίδει η μεταλενινιστική παράδοση, ιδίως η θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, και, αφετέρου, τον προβληματικό χαρακτήρα των συμπερασμάτων για τη μετάβαση στον σοσιαλισμό που προκύ-

πτουν. Στην πρώτη ενότητα, εξετάζεται η κατανόηση της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας από τον Λένιν, η οποία αποτέλεσε τη βάση της ανάλυσης του για τον ιμπεριαλισμό ως το μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού. Το μονοπώλιο ήταν για αυτόν μια συνοπτική έκφραση της αναγκαιότητας της επανάστασης, ως ένδειξη της στασιμότητας και της παρακμής του καπιταλισμού, καθώς και ως ένδειξη της δυνατότητάς της επαναστατικής ανατροπής του. Στις επόμενες ενότητες εξετάζεται η έννοια του Λένιν για το μονοπώλιο και η θεωρία του για το χρηματιστικό κεφάλαιο. Τέλος, παρουσιάζονται οι συνέπειες της θεωρίας του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό στη θεωρία του για τη μετάβαση στον σοσιαλισμό, σε σχέση με την έννοια της κοινωνικοποίησης.

Η θεματολογία αλλάζει εντελώς στο επόμενο κείμενο του τεύχους που είναι μια νέα μετάφραση του άρθρου του Μαξ Χορκχάιμερ, «**Αυταρχισμός και οικογένεια σήμερα**», το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε στα αγγλικά το 1949.⁴ Το άρθρο αυτό αποτελεί τρόπον τινά συνέχεια της εισαγωγής του θεμελιώδους έργου της Κριτικής Θεωρίας, *Μελέτες για την εξουσία και την οικογένεια*,⁵ η οποία εξετάζει τα θεμέλια και τις συνέπειες της κρίσης της πυρηνικής οικογένειας, τον φθίνοντα ρόλο του πατριάρχη και την ψυχολογία του φασισμού. Το κείμενο που δημοσιεύουμε δεν είναι αφιερωμένο στην αντίθεση ανάμεσα σε μια υποτιθέμενη οικογενειακή πληρότητα που υπήρχε στο παρελθόν και στον σημερινό οικογενειακό κατακερματισμό, αλλά αντίθετα εστιάζει στην αντίθεση ανάμεσα στην πραγματικότητα του κατακερματισμού και στη φαντα-

4. Τη μετάφραση έκαναν οι C & C.

5. Ή σύμφωνα με μια διαφορετική μετάφραση με την οποία δεν συμφωνούμε *Μελέτες για την αυθεντία και την οικογένεια*.

σίωση της πληρότητας. «Όσο περισσότερο η οικογένεια ως βασική οικονομική μονάδα χάνει έδαφος στον δυτικό πολιτισμό», υποστηρίζει ο Χορκχάμερ, «τόσο περισσότερο η κοινωνία δίνει έμφαση στις συμβατικές της μορφές». Έτσι, το παιδί που μεγαλώνει, το οποίο αντί για την εικόνα του πατέρα έχει λάβει μόνο την «αφηρημένη ιδέα της αυθαίρετης εξουσίας», εξακολουθεί να αναζητά στη φαντασία του «έναν δυνατότερο, ισχυρότερο πατέρα, έναν υπερ-πατέρα, όπως τον προσφέρουν οι φασιστικές αναπαραστάσεις». Το κείμενο αυτό είναι προδημοσίευση από μια έκδοση για τη διαμόρφωση του ψυχισμού του ατόμου στον σύγχρονο καπιταλισμό, που θα αποτυπώνει τις συζητήσεις μιας ομάδας ανάγνωσης στην οποία συμμετέχουν ορισμένα από τα μέλη της συντακτικής ομάδας του *Διαλυτικού*.

Το προτελευταίο άρθρο του τεύχους με τίτλο «**Ταξική μάχη**» γράφτηκε από την αμερικανική κομμουνιστική ομάδα *Seattle Ultras*.⁶ Πρόκειται για μια αρκετά ενδιαφέρουσα κοινωνική και πολιτική ιστορία του κουνγκ φου και των λεγόμενων πολεμικών τεχνών ευρύτερα, με στόχο την οικειοποίηση της εν λόγω μαχητικής κουλτούρας του σώματος από το ανταγωνιστικό κίνημα, η οποία έρχεται σε σύγκρουση με την ταύτισή της, όπως και ευρύτερα της κινηματικής βίας, με τους φασίστες από τη φιλελεύθερη αριστερά στην Αμερική.

Παρά τα θετικά του στοιχεία το άρθρο έχει μια σειρά από σημαντικά προβλήματα και αδυναμίες. Παρόλο που οι συγγραφείς εντοπίζουν ορθά την υποκρισία της κριτικής που ασκεί η φιλελεύθερη αριστερά στην ηθική κατάρπωση των λευκών «alt-right» σκουπιδιών, καθώς και το συγκαλυμμένο ταξικό μίσος που στρέφεται στην πραγματικότητα εναντίον των φτωχών προλετάρων γενικά, και παρόλο

που αναγνωρίζουν ότι είναι αυτά ακριβώς τα κομμάτια του προλεταριάτου και των μικροαστών που στελεχώνουν τον τεράστιο στρατιωτικό, αστυνομικό και σωφρονιστικό μηχανισμό του κεφαλαίου και τις κάθε λογής φασιστικές ομάδες υπερασπιζόμενα τα συμφέροντα του κεφαλαίου, καταλήγουν να υποτιμούν τον πραγματικό κίνδυνο που αντιπροσωπεύει η άνοδος των νέων ακροδεξιών αντιδραστικών δυνάμεων, η οποία κορυφώθηκε με την εισβολή στο Καπιτώλιο στις 6 Ιανουαρίου του 2021 και γιγαντώθηκε σε όλο τον κόσμο μετά το ξέσπασμα της πανδημίας του κορωνοϊού εντός του διεθνούς κινήματος άρνησης της πανδημίας. Το γεγονός ότι η άνοδος αυτού του κινήματος είναι προϊόν της κρίσης, και ότι οι θέσεις των φιλελεύθερων και των αριστερών πολιτικών της ταυτότητας λειτουργούν συσκοτιστικά, αντικαθιστώντας την ταξική ανάλυση με την πολιτισμική κριτική και μετατρέποντας ένα ζήτημα ταξικού ανταγωνισμού σε ζήτημα «πολιτισμικής σύγκρουσης», δεν σημαίνει επομένως ότι μπορούμε να το υποτιμήσουμε, πόσο μάλλον να το δικαιολογήσουμε ως «μαζική λαϊκή απάντηση στο κύκλωμα της καλλιτεχνικής και ακαδημαϊκής κοινότητας». Αντιθέτως, θα πρέπει να το πολεμήσουμε με σφοδρότητα ως τον κατεξοχήν αντίπαλο στην ανάπτυξη του ανταγωνιστικού κινήματος ενάντια στο κεφάλαιο και το κράτος, χωρίς να χάνουμε από την οπτική μας την εξίσου αναγκαία πολεμική στην αριστερά του κράτους και του κεφαλαίου.

Επιπλέον, παρότι το κείμενο σωστά ασκεί κριτική στη συλλήβδην απόρριψη της νεωτερικότητας από τους φιλελεύθερους, των οποίων βασική επιδίωξη είναι η ταύτιση φασισμού και κομμουνισμού, ξεχνά ότι στην πραγματικότητα αυτή η κριτική της χειραφετητικής πλευράς της νεωτερικότητας προέρχεται από συντηρητικούς και φα-

6. Τη μετάφραση έκαναν οι Κ.Κ. και Δ.Α.

σίστες θεωρητικούς και αποτέλεσε το εισιτήριο για την προσχώρησή τους στο στρατόπεδο του δυτικού «ελεύθερου κόσμου» μετά τον Β΄ Π.Π. Έτσι, ορισμένες φορές φαίνεται σαν οι συγγραφείς να ταυτίζουν και αυτοί από την ανάποδη τις φασιστικές και τις κομμουνιστικές τάσεις εντός του προλεταριάτου, επειδή απλώς μπορεί να έχουν ορισμένες φαινομενικές ομοιότητες σε επίπεδο συμβολισμού ή μέσων, λ.χ. στο επίπεδο της χρήσης της βίας. Ταυτόχρονα, υποτιμούν τον κίνδυνο να γίνει ο φετιχισμός της βίας και της άμεσης δράσης εφιαλτήριο για τη μεταπήδηση μερίδας του αντιεξουσιαστικού/κομμουνιστικού χώρου στην άκρα δεξιά, όπως π.χ. συνέβη στο Μεσοπόλεμο με τον Σορέλ και ορισμένους επαναστατες συνδικαλιστές, αναρχικούς ή ακόμα και συμβουλιακούς κομμουνιστές (βλ. π.χ. την τάση του εθνικομπολσεβικισμού όχι μόνο εντός του *KPD* αλλά και εντός του *KAPD*).

Οπωσδήποτε, η κουλτούρα του σώματος ή οποιοδήποτε απομονωμένο πολιτισμικό στοιχείο δεν καταλήγει από μόνο του στον φασισμό. Ωστόσο, ο ρομαντικός εθνικισμός και λαϊκισμός ήταν ήδη από τον 19ο αιώνα βασικός εχθρός της κομμουνιστικής προοπτικής και γι' αυτό λ.χ. οι Μαρξ και Ένγκελς συνεργάστηκαν με τον Καφιέρο και τους Μπακουνικούς στην Ιταλία ενάντια στην τάση του εθνικιστή Ματσίνι που στράφηκε ανοιχτά ενάντια στην Κομμούνα και την επανάσταση, αποτελώντας βασικό προπομπό και εμπνευστή του Μουσολίνι και του Τζεντίλε 50 χρόνια αργότερα. Οι συγγραφείς έχουν την τάση να υποβαθμίζουν τον ρόλο που παίζουν οι ιδέες και η ιδεολογία, ξεχνώντας την αποστροφή του Μαρξ ότι: «Το όπλο της κριτικής δεν μπορεί, βεβαίως, να αντικαταστήσει την κριτική των όπλων, η υλική δύναμη πρέπει να ανατραπεί με υλική δύναμη αλλά και η θεω-

ρία γίνεται υλική δύναμη από τη στιγμή που θα έχει κατακτήσει τις μάζες».

Κατανοούμε φυσικά την αγανάκτηση των συγγραφέων απέναντι στις συνήθειες καταγγελίες της βίας του ταξικού ανταγωνιστικού κινήματος ή ακόμα και της βίας εναντίον των φασιστών από την πλευρά της αριστεράς του κεφαλαίου και των φιλελεύθερων υποστηρικτών των πολιτικών της ταυτότητας, και συμφωνούμε σίγουρα ότι η κουλτούρα του σώματος δεν είναι κάτι εγγενώς συνδεδεμένο με την άκρα δεξιά.

Παρότι οι συγγραφείς ασκούν κριτική στη σύγχρονη αλλοτρίωση και στις διαφορετικές μορφές που αυτή λαμβάνει στη σύγχρονη κατανάλωση αποδίδουν στην κουλτούρα του σώματος και στις μαχητικές τέχνες μια προνομιακή θέση «επανεφεύρεσης του κοινοτικού στοιχείου», παραβλέποντας ότι και αυτά μπορεί να αποτελέσουν μορφές προσωρινής ανακούφισης που τελικά εξυπηρετεί την ανάγκη να χάνει κανείς τον εαυτό του μέσα στην έξαψη για να ξεφύγει –καίτοι αποτυχημένα– από τη μίζερη πραγματικότητα της ζωής του. «Δεδομένης της "αυξανόμενης συμφωνίας" μεταξύ της φαντασίωσης που παράγει η βιομηχανία της κουλτούρας και της πραγματικότητας της καθημερινής ζωής, οι καταναλωτές δεν ξεφεύγουν από τίποτε άλλο παρά μόνο από την επιθυμία πρωτίστως να ξεφύγουν».⁷

Η σωστή θέση των συγγραφέων ότι η σωματική κουλτούρα και οι πολεμικές τέχνες δεν πρέπει να παραχωρηθούν στη δεξιά, δεν μπορεί να αποτελεί γενικό μούσουλα για τα πάντα. Υπάρχουν πράγματι πεδία όπου δεν είναι δυνατόν να συμμετάσχουμε χωρίς να μετατραπούμε και εμείς σε μέρος του προβλήματος, λ.χ. τα συλλαλητήρια των μακεδονομάχων και των αντιεμβολιαστών. Η αποτροπή της μαζικοποίησης

7. Shane Gunster, *Capitalizing on Culture*, 2004, σ. 31

των νέων αντιδραστικών ιδεολογιών περνάει κατά βάση από την ανοιχτή θεωρητική, πρακτική και φυσική αντιπαράθεση μαζί τους, πράγμα που άλλωστε και οι ίδιοι οι συγγραφείς αφήνουν ανοιχτά να υπονοηθεί στην κατακλείδα με την αναφορά τους σε διάφορες τεχνικές των πολεμικών τεχνών και στην γκιλοτίνα.

Το τελευταίο κείμενο του τεύχους με τίτλο **«Το ανορθολογικό σάλτο μορτάλε των αρνητών της πανδημίας και γιατί δεν πρέπει να το ανεχτούμε»** αποτελεί την εισήγηση του εγχειρήματος *Αντίθεση* στην εκδήλωση «Αντιεμβολιαστικό κίνημα και σημεία συνάντησης αριστερού και ακροδεξιού ανορθολογισμού», η οποία οργανώθηκε από το βιβλιοπωλείο *Red n' Noir* και την πλατφόρμα ενημέρωσης *omniatv* το Σάββατο 1/10/2022. Πρόκειται για ένα κείμενο που επιχειρεί να εντοπίσει το θεωρητικό υπόβαθρο που έκανε εφικτή τη συνάντηση και τη συνεργασία μερίδας της άκρας αριστεράς και του αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου με συγκεκριμένες ομάδες και περσόνες που προέρχονται από όλο το εύρος της ακροδεξιάς στα πλαίσια του αντιεμβολιαστικού κινήματος και του ρεύματος της άρνησης της πανδημίας. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν την έννοια της *καταπιεστικής ανοχής* που εισήγαγε ο Χέρμπερτ Μαρκούζε στις αρχές της δεκαετίας του 1960 για να δείξουν ότι μια τέτοια συνύπαρξη και συνεργασία δεν πρέπει σε καμία περίπτωση και σε κανέναν βαθμό να συνεχίσει να γίνεται ανεκτή.

Το τεύχος ολοκληρώνεται με το ποίημα του Colin Morton, «Μεγάλες στιγμές της σύγχρονης τέχνης (2)».

Αθήνα, 27 Νοεμβρίου 2022
Η συντακτική ομάδα

*Τα φωτομοντάζ στο εμπροσθόφυλλο και το οπισθόφυλλο είναι έργα του γερμανού ντανταϊστή και κομμουνιστή καλλιτέχνη John Heartfield. Το έργο στο εμπροσθόφυλλο έχει τίτλο: «Πόλεμος και πτώματα – η τελευταία ελπίδα των πλούσιων». Το έργο στο οπισθόφυλλο έχει τίτλο «Πρέπει να πέσουμε ξανά στα πεδία των μαχών για να ανέβουν οι μετοχές;». Δημιουργήθηκαν αμφότερα το 1932.

John Heartfield, «Όπου υπάρχει κεφάλαιο, δεν μπορεί να υπάρξει ειρήνη» (1932)

Ο πόλεμος και η κρίση

Αντίθεση και Σύντροφοι

Οικονομική κρίση: στασιμοπληθωρισμός και αύξηση του χρέους

Η «Μεγάλη Ύφεση» που ακολούθησε τη χρηματοπιστωτική κατάρρευση του 2008 αντιμετωπίστηκε από τις κεντρικές τράπεζες των ΗΠΑ και της Αγγλίας με τη μείωση των επιτοκίων και με τα προγράμματα της λεγόμενης «ποσοτικής χαλάρωσης» που εφάρμοσαν.¹ Διοχετεύθηκαν τεράστιες ποσότητες χρήματος στην αγορά για τη στήριξη τις καπιταλιστικής συσσώρευσης με αποτέλεσμα την αύξηση κάθε μορφής χρέους σε παγκόσμιο επίπεδο ως ποσοστού του παγκόσμιου ΑΕΠ: αύξηση του κρατικού χρέους, του εταιρικού χρέους και του χρέους των νοικοκυριών.² Ταυτόχρονα, δεν

υπήρξε πραγματική υπέρβαση τις υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου δεδομένου ότι το παγκόσμιο ποσοστό των επενδύσεων δεν επανήλθε στα επίπεδα πριν από το 2008 – αντιθέτως, οι ρυθμοί επένδυσης παγίου κεφαλαίου δεν ήταν ποτέ τόσο χαμηλοί όσο μέσα στη δεκαετία του 2010: στις ΗΠΑ ο ετήσιος ρυθμός ανήλθε σε περίπου 2% και στην ευρωζώνη σε περίπου 1%.³ Η άρνηση επενδύσεων στην καπιταλιστική παραγωγή από την πλευρά των καπιταλιστών οφείλεται στη χαμηλή τους κερδοφορία έναντι των κερδοσκοπικών τοποθετήσεων στη χρηματιστηριακή αγορά και την αγορά γης, τις κατεξοχήν μορφές «πλασματικού κεφαλαίου».⁴ Το χαμηλό ποσοστό κέρδους

παρόν τεύχος, το παγκόσμιο χρέος αυξήθηκε πάνω από τρεις φορές από το 2000 και 71% από το 2008.

1. Στην Ευρωζώνη, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ακολούθησε αρχικά διαφορετική πολιτική αυξάνοντας τα επιτόκια το 2008 και το 2011. Λόγω της ύφεσης που πυροδοτήθηκε και της επιδείνωσης της κρίσης του δημόσιου χρέους στις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου –και αφού πρώτα είχε εξασφαλιστεί η επιβολή προγραμμάτων λιτότητας σε αυτές τις χώρες– σταδιακά ανέκρουσε πρύμναν αρχικά με την κάθετη μείωση των επιτοκίων από το 2012 μέχρι το 2013 και, στη συνέχεια, με την εισαγωγή των προγραμμάτων «ποσοτικής χαλάρωσης» PSPP και CSPP για την αγορά κρατικών και εταιρικών ομολόγων.

2. Vitor Gaspar, Paulo Medas, και Roberto Perrelli, «Global Debt Reaches a Record \$226 Trillion», *IMF Blog*, 15 Δεκεμβρίου 2021. Όπως αναφέρει το άρθρο των συντρόφων της ομάδας *Internationalist Perspective* «Μην πολεμάς για τη “χώρα σου”» που δημοσιεύουμε στο

3. Michael Roberts, «Trade wars and class wars», *Michael Roberts Blog*, 16 Ιουνίου 2020. Σ. Τομπάζος, «Πλασματικό κεφάλαιο και ποσοτική χαλάρωση», *commune.org*, 7 Μαρτίου 2021.

4. Τα κάθε είδους χρεόγραφα και τίτλοι ιδιοκτησίας αποτελούν πλασματικό κεφάλαιο επειδή αποτελούν απλώς μια απαίτηση επί της μελλοντικής υπεραξίας. Ακόμα κι αν το χρηματικό ποσό που καταβάλλεται λ.χ. από τους μετόχους μιας επιχείρησης χρησιμοποιηθεί για την αγορά πρώτων υλών, μηχανημάτων και εργασιακής δύναμης, αν δηλαδή **χρησιμοποιηθεί** ως κεφάλαιο στην επιχείρηση αυτή, το κεφάλαιο αυτό δεν υπάρχει δύο φορές, μια φορά ως αξία των τίτλων ιδιοκτησίας και μια δεύτερη φορά με τη μορφή των μηχανημάτων, των μισθών κ.λπ. Συνεπώς, με τον σχηματισμό του πλασματικού κεφαλαίου, το κεφάλαιο φαίνεται να διπλασιά-

στην παραγωγή οφείλεται με τη σειρά του σε μια σειρά από παράγοντες: στην αύξηση του κόστους του σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου λόγω της καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος, στην αύξηση της αξιακής σύνθεσης του κεφαλαίου λόγω της αυτοματοποίησης της βιομηχανικής παραγωγής, στην ανεπαρκή αύξηση του βαθμού εκμετάλλευσης της εργασιακής δύναμης λόγω των φραγμών που τίθενται στη μείωση του άμεσου και του κοινωνικού μισθού από τις υφιστάμενες κοινωνικές προσδοκίες και από τις ανάγκες της αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης και της νομιμοποίησης του καπιταλιστικού κράτους, καθώς και σε μια σειρά από άλλες αιτίες τις οποίες δεν μπορούμε να αναπτύξουμε εδώ.

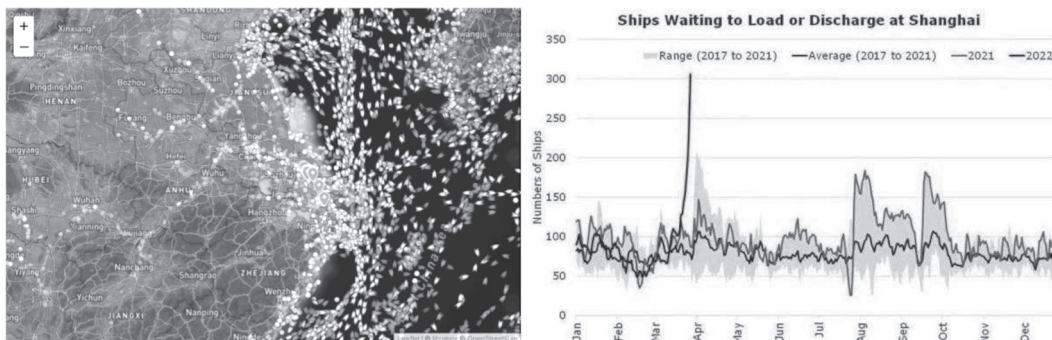
Το ξέσπασμα της πανδημίας του ιού SARS-CoV-2 –που είναι και η ίδια προϊόν του τρόπου με τον οποίο η καπιταλιστική παραγωγή σχετίζεται με τον μη ανθρώπινο κόσμο, δηλαδή προϊόν της καπιταλιστικής λεηλασίας και απαξίωσης της φύσης– προέκυψε συνεπώς σε μια περίοδο που ακόμα και οι πιο δυναμικές οικονομίες αγκομαχούσαν για να ξεφύγουν από την παρατεταμένη οικονομική *στασιμότητα* και τους υπερβολικά χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Μπροστά στην άγνωστη ακόμη έκταση του κινδύνου που επεφύλασσε ο ιός στην καπιταλιστική κοινωνική αναπαραγωγή, οι διαχειριστές της παγκόσμιας οικονομίας επέλεξαν αρχικά να παγώσουν ένα σημαντικό κομμάτι της οικονομικής δραστηριότητας, συμπεριλαμβανομένων των διεθνών εφοδιαστικών

ζεται ή και να τριπλασιάζεται πλασματικά, αναλόγως με τα διαφορετικά χρεόγραφα τα οποία εγγείρουν απαιτήσεις στην υπεραξία του. Επιπλέον, η αγοραία αξία των εν λόγω περιουσιακών στοιχείων μπορεί να αυξηθεί και να διογκωθεί τεχνητά, ώστε να χάσει κάθε σχέση με το κεφάλαιο που χρησιμοποιείται πραγματικά στην παραγωγή όπως π.χ. συνέβη λόγω της πολιτικής της ποσοτικής χαλάρωσης.

αλυσίδων. Η βαθιά ύφεση που δημιουργήθηκε και η απειλή της κατάρρευσης αντιμετώπιστηκαν ξανά με τη διοχέτευση στην παγκόσμια οικονομία ακόμα πιο τεράστιων ποσοτήτων χρήματος αφενός μέσω της σπένδινγκ και της διεύρυνσης της ποσοτικής χαλάρωσης από την πλευρά των κεντρικών τραπεζών και, αφετέρου, μέσω κρατικών (και στην περίπτωση της ΕΕ κοινοτικών) επιχορηγήσεων, κατά κύριο λόγο προς τις επιχειρήσεις και δευτερευόντως προς τους εργαζόμενους.

Όπως ήταν αναμενόμενο, τα εν λόγω μέτρα στήριξης της οικονομίας δεν θα μπορούσαν να αντιστρέψουν τα βαθύτερα προβλήματα κερδοφορίας και διευρυμένης αναπαραγωγής του κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως άλλωστε δεν το έκαναν τη δεκαετία που ακολούθησε το 2008. Η μορφή που έλαβε η κρίση αυτή τη φορά μετά τη βραχεία ανάκαμψη του 2021 ήταν η αύξηση των τιμών βασικών εμπορευμάτων και συνολικά του πληθωρισμού σε συνδυασμό με τάσεις οικονομικής στασιμότητας, το φαινόμενο δηλαδή του *στασιμοπληθωρισμού*. Ο πληθωρισμός δεν προέκυψε επειδή τάχα δημιουργήθηκε σπείρα μισθών και τιμών. Οι μισθοί έχουν μείνει σχεδόν στάσιμοι ακόμα και σε ονομαστικές τιμές στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αντιθέτως, η αύξηση στις τιμές των καταναλωτικών αγαθών φαίνεται να οφείλεται στην αύξηση των περιθωρίων κέρδους επί του κόστους (*mark ups*) από την πλευρά των καπιταλιστών για να διατηρήσουν την κερδοφορία τους.

Αυτή η αύξηση του κόστους και των τιμών προέκυψε αρχικά διότι η παγκόσμια παραγωγή και διανομή δεν προσαρμόστηκε στην απότομη αύξηση των δαπανών για διαρκή αγαθά από το 2021 και μετά. Παρότι η προμήθεια *πρώτων υλών* και η ναυτιλία ανέκαμψαν γρήγορα στα απαιτούμενα επίπεδα προσφοράς, τα προβλήματα προ-

Εικόνα 1. Στον αριστερό χάρτη εμφανίζονται τα πλοία που περιμένουν να δέσουν στο λιμάνι της Σαγκάης. Στο δεξιό διάγραμμα η κατακόρυφη γραμμή δείχνει τον αριθμό των πλοίων που περιμένουν να φορτώσουν/εκφορτώσουν μετά τον Ιανουάριο του 2022 και την εκθετική αύξηση του στα τέλη Μαρτίου, όταν εφαρμόστηκε νέο λοκντάουν στη Σαγκάη.

σφοδρά παρέμειναν αφενός διότι οι ενέσεις χρήματος από την πλευρά των κεντρικών τραπεζών και των κρατών δεν μετατράπηκαν επαρκώς σε επενδύσεις στην παραγωγή και αφετέρου λόγω της μακροχρόνιας τάσης προς τη μείωση των στοκ, με στόχο τη μείωση του κόστους του σταθερού κεφαλαίου, που κατέστησε τις εφοδιαστικές αλυσίδες πιο ευάλωτες στις διαταραχές. Επιπλέον, ο φόβος των ελλείψεων οδήγησε σε κερδοσκοπικές πρακτικές απόσυρσης και απόκρυψης πρώτων υλών από την αγορά.⁵ Στην αύξηση των τιμών έχει παίξει μεγάλο ρόλο η αλματώδης αύξηση της τιμής της ενέργειας ακόμα και πριν τον πόλεμο στην Ουκρανία, ενώ η συνεχιζόμενη πολιτική zero-covid στην Κίνα και το λοκντάουν στη Σαγκάη έχει δημιουργήσει ένα νέο τρομακτικό μπλοκάρισμα της παγκόσμιας εφοδιαστικής αλυσίδας.

5. United Nations Conference on Trade and Development, «Tapering in a Time of Conflict», *Trade and Development Report Update*, Μάρτιος 2022. Οι εμπλοκές και οι ελλείψεις επιβαρύνθηκαν επίσης από θέματα *ζήτησης*, συγκεκριμένα την αλλαγή του μεριδίου μεταξύ υπηρεσιών και αγαθών. Η ζήτηση για αγαθά αυξήθηκε υπέρμετρα (λ.χ. υπολογιστές) ενώ η παραγωγή π.χ. ημιαγωγών παρέμεινε σταθερή, μη δυνάμενη να ανταποκριθεί στην αύξηση της ζήτησης.

Γενικότερα, ο πληθωρισμός είναι η κατάσταση όπου το χρηματικό εισόδημα αυξάνεται ταχύτερα από το πραγματικό εισόδημα, δηλαδή όπου υπάρχει πάρα πολύ χρήμα σε σχέση με τα διαθέσιμα αγαθά. Η ένεση χρήματος δεν μπορεί να αυξήσει αυτόματα την προσφορά. Η προσφορά μπορεί να αυξηθεί μόνο με την επιπλέον παραγωγή και γι' αυτό δεν εξαρτάται κατ' ουσίαν από την ποσότητα χρήματος αλλά από την *κερδοφορία του κεφαλαίου*.⁶ Το κράτος επιχειρεί μέσω της δημιουργίας χρήματος από την κεντρική τράπεζα να προωθήσει τις επενδύσεις μέσω του δανεισμού των επιχειρήσεων. Αυτό προϋποθέτει όμως ικανοποιητική κερδοφορία. Συνεπώς, αν η ένεση χρήματος δεν οδηγήσει σε αύξηση της παραγωγής μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση της τιμής των διαθέσιμων εμπορευμάτων.

Αυτό συνέβη το 1923 στη Γερμανία όταν η κυβέρνηση τύπωσε χρήμα για να αντιμετωπίσει την κρίση χρέους που επέ-

6. Πάουλ Μάτικ, *Μαρξ και Κέννς*, Οδυσσέας, 1978 και Anwar Shaikh, Thanassis Maniatis και Nikos Petralias, «Explaining Inflation and Unemployment: An Alternative to Neoliberal Economic Theory», Συλλογικό (επιμ. Ανδριάνα Βλάχου) *Contemporary Economic Theory: Radical Critiques of Neoliberalism*, Springer, 1999, σ. 89-112.

φεραν οι πολεμικές αποζημιώσεις, οι οποίες προβλέπονταν από τη Συνθήκη των Βερσαλλιών. Παρότι τα τελευταία 15 χρόνια υπάρχει μια κολοσσιαία αύξηση στην ποσότητα χρήματος, δεν είχε σημειωθεί μέχρι πέρυσι μια αντίστοιχη με το 1923 αύξηση τιμών. Αντιθέτως, το «πρόβλημα» ήταν η ασθενική ανάπτυξη και ο αποπληθωρισμός. Ο λόγος εν συντομία ήταν ο εξής: η αύξηση της ποσότητας χρήματος δεν κατευθύνθηκε, όπως είπαμε, σε επενδύσεις στην παραγωγή αλλά παρείχε ρευστότητα στις επιχειρήσεις και τις τράπεζες για την αποπληρωμή δανείων, καθώς και για την αύξηση της τιμής των μετοχών και των μερισμάτων μέσω επαναγορών (buybacks). Τα λεφτά που τυπώθηκαν δεν πήγαν στους εργαζόμενους και το διαθέσιμο ονομαστικό εισόδημα των καταναλωτών δεν αυξήθηκε.

Μέχρι ενός σημείου ο πληθωρισμός μπορεί να είναι επιθυμητός από το κεφάλαιο σε περιόδους κρίσης, δεδομένου ότι οι μισθοί αργούν συνήθως να ακολουθήσουν την αύξηση των τιμών των άλλων εμπορευμάτων με αποτέλεσμα τη στήριξη της κερδοφορίας των επιχειρήσεων. Αποτελεί επομένως μεταφορά εισοδήματος από τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού προς τις μεγάλες επιχειρήσεις. Όμως, ο καλπάζων πληθωρισμός καταστρέφει την εμπιστοσύνη στο νόμισμα και ζημιώνει τους ραντιέριδες και τους αποταμιευτές, δηλαδή μια μεγάλη μερίδα της καπιταλιστικής τάξης. Η νομισματική αστάθεια μπορεί να προκαλέσει απόκρυψη αγαθών από την αγορά, ανεξέλεγκτη σπείρα τιμών και μισθών και τελικά κατάρρευση κάθε οικονομικής δραστηριότητας. Επιπλέον, ο καλπάζων πληθωρισμός μπορεί να οδηγήσει και στο ξέσπασμα ταξικών αγώνων, καθώς οι εργαζόμενοι αναμένουν μια αντιστοιχία μεταξύ μισθών και τιμών στη βάση της δεδομένης αξίας της εργασιακής δύναμης. Αυτό συμ-

βαίνει αυτή τη στιγμή σε αρκετές χώρες σε όλο τον κόσμο.

Γι' αυτούς τους λόγους, το κράτος παρεμβαίνει για να ελέγξει τον πληθωρισμό με άμεσες ή έμμεσες μεθόδους. Άμεση μέθοδος είναι η επιβολή διατίμησης στα αγαθά, όπως τα πλαφόν που επιβλήθηκαν στην Ελλάδα στη χονδρική τιμή της ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς η εκτίναξη της τιμής της δεν απειλεί μόνο το εισόδημα της εργατικής τάξης αλλά και τη λειτουργία των καπιταλιστικών επιχειρήσεων συνολικά.⁷ Έμμεση μέθοδος είναι η αύξηση των επιτοκίων και η μείωση των κρατικών δαπανών προκειμένου να δημιουργηθεί ύφεση. Τόσο οι πληθωριστικές όσο και οι αποπληθωριστικές πολιτικές επιχειρούν να μετακυλίσουν το κόστος της κρίσης στις πλάτες του προλεταριάτου. Την ιστορική περίοδο που διανύουμε, η επιβολή διατίμησης θεωρείται γενικά απαράδεκτη παρέμβαση του κράτους στην αγορά και συμβαίνει μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Ως εκ τούτου, η βασική μέθοδος που ακολουθείται είναι η αύξηση των επιτοκίων.

Όπως σημειώνει η έκθεση του UNCTAD,⁸ τα προγράμματα στήριξης της οικονομίας κατά τη διάρκεια της πανδημίας δίνουν αυτή την περίοδο τη θέση τους σε νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές λιτότητας: από τη μια πλευρά, οι κεντρικές τράπεζες αυξάνουν τα επιτόκια και πωλούν

7. (σ.τ.σ.) Το κείμενο αυτό είχε γραφτεί τον Ιούνιο. Σήμερα όπως φάνηκε η επιβολή πλαφόν στην αγορά επόμενης ημέρας και η αναστολή της ρήτρας αναπροσαρμογής δεν οδήγησαν σε καμία μείωση της λιανικής τιμής. Αυτό που συνέβη ήταν ότι τα κέρδη των εταιρειών παρέμειναν υψηλά με ένα υπερβάλλον κομμάτι τους να παρακρατείται από το κράτος και να επιστρέφει μόνο εν μέρει στους καταναλωτές με την επιδότηση της κατανάλωσης.

8. United Nations Conference on Trade and Development, *ό.π.*

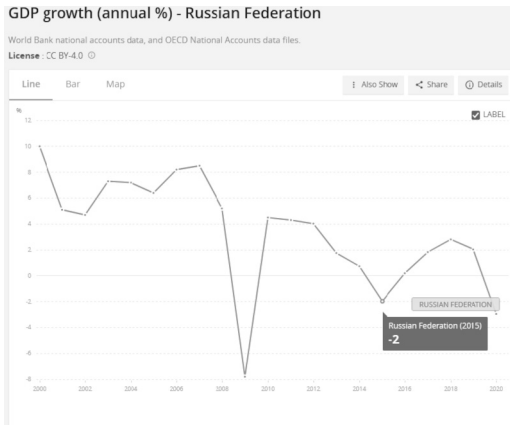
περιουσιακά στοιχεία που απέκτησαν κατά την περίοδο της ποσοτικής χαλάρωσης· από την άλλη, οι κυβερνήσεις κινούνται προς τη μείωση των ελλειμμάτων μέσω της αύξησης των φόρων και της μείωσης των δαπανών. Τα υψηλά επιτόκια μειώνουν το πραγματικό εισόδημα όσων έχουν υποθήκες με κυμαινόμενο επιτόκιο και αυξάνουν το κόστος δανεισμού για τις επιχειρήσεις, με αποτέλεσμα τη μείωση της κατανάλωσης και των επενδύσεων. Τα κράτη κινούνται προς αυτή την κατεύθυνση καθώς ο πληθωρισμός και η νομισματική αστάθεια επιδεινώθηκαν μετά την έναρξη του πολέμου στην Ουκρανία. Το αποτέλεσμα θα είναι η μείωση του ρυθμού ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο. Δεδομένων των αυξημένων επιπέδων χρέους λόγω της πανδημίας, είναι σίγουρο το ξέσπασμα χρεοκοπιών σε μια σειρά από «αναπτυσσόμενες» χώρες και η επιβολή προγραμμάτων λιτότητας. Ήδη αυτό έχει συμβεί στη Σρι Λάνκα και είναι πολύ πιθανόν να ακολουθήσουν και άλλες χώρες. Η ίδια η έκθεση των Ηνωμένων Εθνών σημειώνει ότι η κατάσταση αυτή δημιουργεί μεγάλη πιθανότητα «κοινωνικών ταραχών και δυσαρέσκειας» που ήδη επεκτείνεται. Ταυτόχρονα όμως αποτελεί την κλασική μέθοδο εξόδου από την κρίση: μέσω της απαξίωσης και της καταστροφής κεφαλαίου.

Προτού επιχειρήσουμε να εξηγήσουμε τους λόγους και τα κίνητρα που κρύβονται πίσω από την εισβολή του στρατού της Ρωσίας στην Ουκρανία αλλά και την επιλογή της κυβέρνησης της Ουκρανίας για πόλεμο μέχρις εσχάτων, είναι αναγκαίο να περάσουμε από το επίπεδο της παγκόσμιας οικονομίας στο επίπεδο των εθνικών κοινωνικών σχηματισμών και τη σχέση μεταξύ τους.

Η κατάσταση στη Ρωσία

Αρχικά πρέπει να σημειωθεί ότι η οικονομική ανάκαμψη της Ρωσίας μετά την περίοδο της μετασοβιετικής κατάρρευσης ξεκίνησε το 1999 με την άνοδο του Πούτιν στην εξουσία και τον πόλεμο στην Τσετσενία. Ήταν η ιδεολογία της εθνικής ενότητας απέναντι στον πόλεμο αυτή που του επέτρεψε να κερδίσει τις εκλογές, δεδομένου ότι προηγουμένως του είχε παραδώσει την εξουσία και το χρίσμα ο Γιέλτσιν, η κυβέρνηση του οποίου αντιμετώπιζε εκείνη την περίοδο τεράστια κοινωνική αναταραχή και απεργίες, σε μια κατάσταση όπου το ρούβλι είχε χάσει τα 4/5 της αξίας του και ο αντιπραγματισμός είχε γενικευτεί ως τρόπος οικονομικής συναλλαγής. Η περίοδος της ραγδαίας ανάπτυξης της Ρωσίας που ξεκίνησε τότε (ύψους 7% τον χρόνο) τερματίστηκε απότομα το 2008, μόλις έναν χρόνο μετά την επιστροφή του ΑΕΠ και των πραγματικών μισθών στα επίπεδα της Σοβιετικής Ένωσης.

Σε μεγάλο βαθμό η ανάκαμψη της ρωσικής οικονομίας μετά το 1999 βασίστηκε στην άνοδο της τιμής των εμπορευμάτων του πρωτογενούς τομέα (καύσιμα, μεταλλεύματα και αγροτικά προϊόντα), καθώς και στην τεράστια υποτίμηση του ρουβλιού που έκανε πολύ πιο ανταγωνιστικά τα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα, με αποτέλεσμα να αναπτυχθούν επιχειρήσεις που μπορούσαν να είναι ανταγωνιστικές στη διεθνή αγορά στους τομείς της μεταλλουργίας, της αεροναυπηγικής, της νανοτεχνολογίας, της αυτοκινητοβιομηχανίας, της πυρηνικής ενέργειας και, φυσικά, των εξοπλισμών. Παρ' όλα αυτά, οι εξαγωγές συνεχίζουν ακόμα και σήμερα να βασίζονται στους υδρογονάνθρακες (περίπου 60% των εξαγωγών) ενώ η πολεμική βιομηχανία αντιμετωπίζει προβλήματα υπερπαραγωγής. Το γεγονός

Εικόνα 2. Ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ της Ρωσίας (Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα)

ότι οι εξαγωγές της Ρωσίας συνεχίζουν να βασίζονται κυρίως σε εμπορεύματα του πρωτογενούς τομέα (υδρογονάνθρακες, μέταλλα και δημητριακά) καθιστούν την οικονομία της πιο ευάλωτη στις διακυμάνσεις των τιμών τους στην παγκόσμια αγορά. Επιπρόσθετα, η πλήρης απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων που θεσπίστηκε το 2006 κατέστησε την οικονομία της ιδιαίτερα επιρρεπή στη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, με αποτέλεσμα η ύφεση να ανέλθει σε 7,8% το 2009.

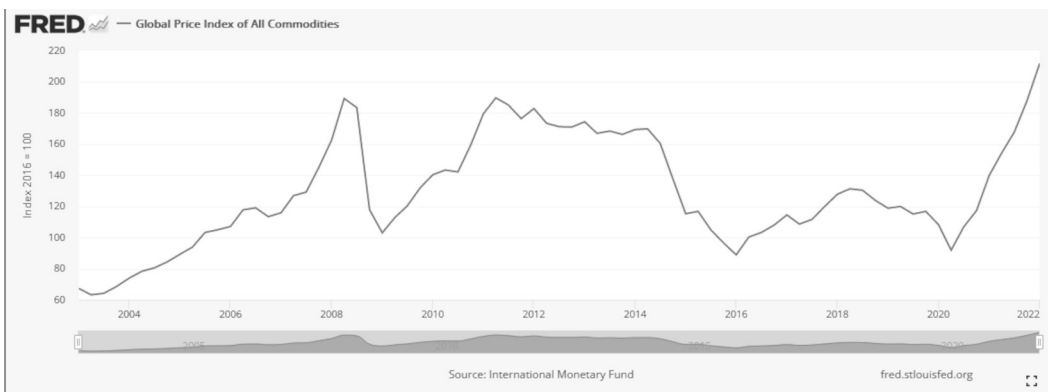
Μετά από μια σύντομη περίοδο ανάκαμψης από το 2010 έως το 2012, η πτώση της τιμής των εμπορευμάτων του πρωτογε-

νούς τομέα από το 2014 έως το 2020 οδήγησε σε νέα στασιμότητα τη ρωσική οικονομία την τελευταία δεκαετία, με χαμηλά ή ακόμα και αρνητικά ποσοστά ανάπτυξης από το 2015 και μετά (βλ. Εικόνα 2 και 3). Το πάγιο κεφάλαιο και η βιομηχανική παραγωγή βρίσκονται ακόμα και σήμερα κάτω από το επίπεδο του 1990 αν εξαιρέσουμε τους υδρογονάνθρακες.⁹

Συνεπώς, τα προηγούμενα χρόνια το εθνικό κεφάλαιο της Ρωσίας και οι πολιτικοί του εκπρόσωποι βρίσκονταν με την πλάτη στον τοίχο. Στο εσωτερικό, οικονομική στασιμότητα, μεγάλες ανισότητες και αυξανόμενη δυσaréσκεια προς την κυβέρνηση του Πούτιν, που εκφράστηκε ακόμα και με μαζικές διαδηλώσεις το 2018 εναντίον της νεοφιλελεύθερης μεταρρύθμισης του συνταξιοδοτικού συστήματος.¹⁰ Στο εξωτερικό, σχετική υποχώρηση της ρωσικής οικονομίας σε σχέση με το καπιταλιστικό Κέντρο, απώλεια προνομιακών αγορών και γεωπολιτικής ισχύος με τη μετακίνηση της Ουκρανίας προς το ευρωατλαντικό μπλοκ, απόπειρα αλλαγής των συσχετισμών μέσω

9. Michael Roberts, «Ukraine: The Economic Consequences of the War», *Brooklyn Rail*, Field Notes Μάρτιος 2022.

10. C. Durand, *ό.π.*

Εικόνα 3. Δείκτης τιμών των εμπορευμάτων του πρωτογενούς τομέα (Πηγή: ΔΝΤ, Ομοσπονδιακή Τράπεζα ΗΠΑ, Παράρτημα St. Louis)

της στρατιωτικής ισχύος στην Κριμαία και το Ντονμπάς και επιβολή οικονομικών κυρώσεων από τη Δύση από το 2014 και μετά.¹¹

11. Όπως αναφέρει το άρθρο της *Internationalist Perspective*, ό.π. «όσο παγκοσμιοποιημένος και αν έχει γίνει ο κόσμος, είναι ένας κόσμος που βασίζεται στον ανταγωνισμό. Εμπορικός ανταγωνισμός που μετατρέπεται σε στρατιωτικό ανταγωνισμό, σε ψυχρό και θερμό πόλεμο, ανάλογα με τις περιστάσεις. Περιστάσεις όπως η απώλεια ισχύος, οι απώλειες ή τα δυνητικά κέρδη στις αγορές, η οικονομική κρίση. [...] Ο Ψυχρός Πόλεμος δεν τελείωσε. Έγινε απλώς μια παύση. [...] Το NATO έφτασε μέχρι τα σύνορα της Ρωσίας, αθετώντας προηγούμενες δεσμεύσεις. Δεκατέσσερις πρώην χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας εντάχθηκαν στην αντιρωσική συμμαχία. Αμερικανικές πυραυλικές βάσεις εγκαταστάθηκαν στην Πολωνία και τη Ρουμανία. Η κατάκτηση της Ουκρανίας ήταν η τελευταία φάση αυτής της επίθεσης. Για το κέρδος, αλλά ακόμη περισσότερο για να αναχαιτιστεί η Ρωσία. Η Ουκρανία μπορεί να μην έχει γίνει ακόμα μέλος του NATO, αλλά έχει ήδη αρχίσει να συνεργάζεται στρατιωτικά με τη Δύση. Η επέκταση του NATO σήμανε μια τεράστια επέκταση της αγοράς για την αμερικανική βιομηχανία όπλων (αλλά και άλλων δυτικών χωρών), δεδομένου ότι τα νέα μέλη υποχρεούνται να προσαρμόσουν το οπλοστάσιό τους στα πρότυπα του NATO. Προκειμένου να ανταποκριθούν σε αυτά τα πρότυπα, οι στρατιωτικές δαπάνες στην Πολωνία αυξήθηκαν κατά 60% από το 2011 έως το 2020 και στην Ουγγαρία κατά 133% από το 2014 έως το 2020. [Επιπλέον, μέσα στις συνθήκες του πολέμου οι ΗΠΑ έχουν βρει την ευκαιρία να προωθήσουν το υδροποιημένο φυσικό αέριο που παράγουν με περιβαλλοντικά καταστροφικό τρόπο (fracking) ενώ ήδη αντιμετώπιζαν ζητήματα υπερπαραγωγής αναζήτητων επιθετικά νέες αγορές]. [...] Ωστόσο, η επέκταση του NATO καθοδηγήθηκε επίσης από τη διαπίστωση ότι η Ρωσία, με τη στρατιωτική της ισχύ και κυρίως με το πυρηνικό της οπλοστάσιο, παραμένει μια δυνητική απειλή για την *rex americana*. Εξακολουθεί να είναι η μόνη χώρα εναντίον της οποίας οι ΗΠΑ δεν μπορούν να διεξάγουν πόλεμο χωρίς να διακινδυνεύουν δυνητικά την ολική τους καταστροφή. [...] Η στρατηγική της Ουάσιγκτον παρέμεινε η ίδια:

Η τεράστια αύξηση στον τιμών των εμπορευμάτων του πρωτογενούς τομέα από το 2021 και μετά πρόσφερε στη Ρωσία οικονομικά πλεονάσματα ύψους 9% του ΑΕΠ το 2021 που έδωσαν τη δυνατότητα στη ρωσική κυβέρνηση να χρηματοδοτήσει την εισβολή και να μπορεί να διατηρήσει σχετικά σταθερό το νόμισμά της απέναντι σε νέες πιθανές οικονομικές κυρώσεις.¹² Είναι συνεπώς σαφές ότι η κυβέρνηση του Πούτιν έκρινε ότι οι συνθήκες ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκές για την αντιστροφή της οικονομικής, γεωπολιτικής, πολιτικής και κοινωνικής κρίσης στη Ρωσία μέσω του πολέμου.

Από τη μια μεριά, επιχειρεί για μια ακόμη φορά να εμπεδώσει την εθνική ενότητα, να εξασφαλίσει την υποταγή και να αντιστρέψει την κοινωνική απονομιμοποίηση του καθεστώτος ρίχνοντας την ευθύνη για την επιδείνωση των συνθηκών στον «ξένο εχθρό». Όπως αναφέρει ο Bob Rowthorn, «ο μιλιταρισμός αποτελεί μέθοδο αναδιανομής υπέρ του κεφαλαίου. Όχι μόνο μέσω της αύξησης των δαπανών για τις ένοπλες δυνάμεις αλλά ως μέθοδος πτώσης του βιοτικού επιπέδου και των προσδοκιών και συνεπώς ως γιγαντιαία αύξηση του βαθμού εκμετάλλευσης».¹³

αναχαιτίσει. Να περιορίσει τη Ρωσία και να μειώσει τη σφαίρα επιρροής της, να αποδυναμώσει την ισχύ της χωρίς να έρθει σε άμεση σύγκρουση μαζί της». Πλέον δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ιδεολογία περί κομμουνιστικού κινδύνου. Συνεπώς, χρησιμοποιείται η ρητορική περί περιορισμένης δημοκρατίας (δημοκρατορίας), ολιγαρχών και διαφθοράς. Όσον αφορά τους τελευταίους, δεν υπάρχει καμιά μεγάλη διαφορά με τους καπιταλιστές της Δύσης. Απλώς το «μεγάλο έγκλημα» με το οποίο συγκροτήθηκε η καπιταλιστική τάξη είναι πιο πρόσφατο.

12. M. Roberts, ό.π.

13. Bob Rowthorn, «Rosa Luxemburg and the Political Economy of Militarism», *Capitalism, Conflict and Inflation*, 1980.

Από την άλλη μεριά, ο πόλεμος λύνει το πρόβλημα της υπερπαραγωγής της ρωσικής πολεμικής βιομηχανίας και επιχειρεί συνολικά την ανάκαμψη της οικονομικής και γεωπολιτικής ισχύος της χώρας με στρατιωτικά μέσα. Δεν είναι προφανώς αμελητέα η απόπειρα αρπαγής των πλούσιων πλουτοπαραγωγικών πηγών της Ουκρανίας (ορυκτά, φυσικό αέριο, δημητριακά, βιομηχανικές εγκαταστάσεις και φτηνό και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό).

Μέσα στις συνθήκες βαθιάς καπιταλιστικής κρίσης, στις οποίες βρισκόμαστε, η κάθε χώρα επιχειρεί να φορτώσει τη ζημιά στην άλλη.¹⁴ Ο μεμονωμένος καπιταλιστής βιώνει την ύφεση ως μείωση της ζήτησης για τα εμπορεύματά του. Η μεμονωμένη χώρα βιώνει την ύφεση ως μείωση της παραγωγής που προκαλείται από την απουσία αγορών και υπερασπίζεται τον εαυτό της έναντι του ξένου ανταγωνισμού προσπαθώντας να εξασφαλίσει και να μεγεθύνει τη δική της αγορά σε βάρος των άλλων χωρών. Η ανάγκη για εξωτερική επέκταση του κεφαλαίου ώστε να παρεμποδιστεί η εσωτερική του συστολή παίρνει τη μορφή του επιθετικού ιμπεριαλισμού και του ιμπεριαλιστικού ανταγωνισμού. Τα εθνικά κε-

14. Όπως γράφει ο Μαρξ: «Όσο καιρό όλα πάνε καλά, ο ανταγωνισμός δρα στην πράξη σαν αδελφότητα της τάξης των κεφαλαιοκρατών, έτσι που μοιράζονται μεταξύ τους συντροφικά την κοινή λεία, ανάλογα με το μέγεθος της συμμετοχής του καθενός. Από τη στιγμή, όμως, που δεν πρόκειται πια για το μοίρασμα του κέρδους, αλλά για το μοίρασμα της ζημιάς, ο καθένας προσπαθεί να μειώσει, όσο είναι δυνατό, το μερτικό του στη ζημιά και να το φορτώσει στον άλλο. Η ζημιά είναι αναπόφευκτη για το σύνολο της τάξης των κεφαλαιοκρατών. Πόση όμως από τη ζημιά αυτή θα αναλάβει ο καθένας από τους κεφαλαιοκράτες ξεχωριστά, πόσο γενικά θα συμμετάσχει σ' αυτήν, αυτό γίνεται πια ζήτημα δύναμης και πανουργίας, και ο ανταγωνισμός μετατρέπεται τότε σε πάλη εχθρών αδελφών». Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Τρίτος, 1978, σ. 320.

φάλαια ανταγωνίζονται για να αποκτήσουν πρώτες ύλες, προνομιακές αγορές και διεξόδους για εξαγωγή κεφαλαίου· οι κυβερνήσεις αναλαμβάνουν μεγάλα έξοδα για τις στρατιωτικές επεμβάσεις τους, άμεσα ή έμμεσα, για αυτόν τον σκοπό. Τα πληρώνουν με την ελπίδα να πάρουν πολλά περισσότερα. Αυτό μπορεί να αποτύχει και ολόκληρη η πολεμική προσπάθεια να εξυπηρετήσει απλώς ορισμένα ιδιαίτερα συμφέροντα (π.χ. τους παραγωγούς και τους εμπόρους όπλων). Αν ωστόσο πετύχει, τα εν λόγω μη άμεσα παραγωγικά έξοδα θα μετατραπούν σε εργαλείο για την παραγωγή κεφαλαίου. Απέναντι στον κίνδυνο της στασιμότητας, το ρωσικό καπιταλιστικό κράτος επιδιώκει να εξασφαλίσει την εξωτερική του επέκταση. Οι δαπάνες για ιμπεριαλιστικούς σκοπούς μπορούν να καταλήξουν στη δημιουργία συνθηκών για μια επιταχυνόμενη επέκταση του εγχώριου κεφαλαίου.

Σύμφωνα με τον Volodymyr Ischenko,¹⁵ και συμπληρώνοντας τα παραπάνω, μπορεί να δοθεί μια ακόμα πιο συγκεκριμένη ερμηνεία για τις αιτίες της στρατιωτικής εισβολής στην Ουκρανία: «Πιστεύω ότι ο πόλεμος διεξάγεται προς το συμφέρον της ρωσικής άρχουσας τάξης στο σύνολό της. Για να το καταλάβουμε αυτό, πρέπει να αναρωτηθούμε: τι είδους άρχουσα τάξη είναι αυτή; Οι ερευνητές αποκαλούν τα μέλη της “πολιτικούς καπιταλιστές”. Η ρωσική άρχουσα τάξη είναι επιχειρηματίες των οποίων τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στην αγορά δεν προέρχονται ούτε από την προηγμένη τεχνολογία ούτε από το φτηνό εργατικό δυναμικό, αλλά από τις πολιτικές θέσεις που κατέχουν στο κράτος. Ένα παράδειγμα είναι η διαφθορά ή ο άτυπος έλεγχος

15. Συζήτηση με τον Ilya Matveev, *Russia's War on Ukraine: Imperial Ideology or Class Interest?*, <https://lefteast.org/russias-war-on-ukraine-imperial-ideology-or-class-interest/>

των επιχειρήσεων από τις πολιτικές ελίτ. Εξ ου και η ενασχόληση της ρωσικής ελίτ με την προστασία της εθνικής κυριαρχίας. Αλλωστε, αν βγάξεις χρήματα εκμεταλλεζόμενος τις πολιτικές ευκαιρίες που σου προσφέρει το κράτος, πρέπει να έχεις μονοπωλιακή εξουσία πάνω στο κράτος. Και αυτή η εξουσία μπορεί να απειληθεί, για παράδειγμα, από το υπερεθνικό κεφάλαιο ή από ομάδες με επιρροή στο εσωτερικό της χώρας. Αυτό που λέω είναι ακριβώς σύμφωνο με τη μαρξιστική θεωρία για τον βοναπαρτισμό για την οποία μιλάει ο Έλια. Διότι ο βοναπαρτισμός δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα καθεστώς στο οποίο το κράτος, ανεξάρτητα από οποιοδήποτε συγκεκριμένες φράξιες του κεφαλαίου, υπερασπίζεται δυναμικά τα συμφέροντα της τάξης των μεγάλων καπιταλιστών στο σύνολό της ενάντια σε απειλές από συγκεκριμένους καπιταλιστές ή συγκεκριμένες φράξιες αυτής της τάξης. Με αυτή την έννοια, συγκεκριμένοι καπιταλιστές χάνουν τώρα κέρδη εξαιτίας του πολέμου, αλλά ο πόλεμος μακροπρόθεσμα εξυπηρετεί τα συμφέροντα της τάξης στο σύνολό της.

Επιπλέον, ο πόλεμος μπορεί να αποσκοπεί στην επίλυση ορισμένων από τα θεμελιώδη προβλήματα του ίδιου του βοναπαρτιστικού καθεστώτος. Πιο συγκεκριμένα, τη διατήρησή του, την αναπαραγωγή του. Πώς μπορεί να εξασφαλιστεί η σταθερότητα αυτού του καθεστώτος; Συνήθως, αυτή η σταθερότητα απειλείται όταν ένας κυβερνήτης αντικαθίσταται από έναν άλλο. Πώς μπορείτε να εγγυηθείτε την προσωποποιημένη εξουσία κατά τη διάρκεια μιας τέτοιας περιόδου; Ειδικά όταν υπάρχουν διαμαρτυρίες παντού, όπως στη Λευκορωσία ή στο Καζακστάν; Τα καθεστώτα αυτών των χωρών επιβίωσαν χάρη στη βοήθεια του Πούτιν. Αλλά αν τέτοιες διαμαρτυρίες συμβούν στη Ρωσία, ποιος θα σώσει τον Πούτιν και το καθεστώς του; Ο πόλεμος είναι απαραίτητος για να

εξασφαλιστεί η συνέχεια της εξουσίας, ώστε να μην σκοτωθεί ο απερχόμενος από τους ίδιους τους διαδόχους του. Το καθεστώς γίνεται πλέον πιο κατασταλτικό, πιο κινητοποιημένο, πιο ιδεολογικό. Ο πόλεμος αποσκοπεί στην ενίσχυσή του».

Οπωσδήποτε, η κυβέρνηση του Πούτιν παίρνει ένα μεγάλο ρίσκο. Το ενδεχόμενο της στρατιωτικής ήττας και της οικονομικής καταστροφής λόγω των πρωτοφανών κυρώσεων θα είναι απολύτως καταστροφικό για το ρωσικό κεφάλαιο και τους πολιτικούς εκφραστές του. Η γενικευμένη εξαθλίωση και το βαρύ ανθρωπινό κόστος για το ρώσικο προλεταριάτο που μπορεί να επιφέρει η συνέχιση του πολέμου σε μια τέτοια περίπτωση μπορεί να οδηγήσει στη απονομιμοποίηση της κυβέρνησης Πούτιν και την κοινωνική εξέγερση εναντίον του πολέμου και των καπιταλιστών πολεμοκάπηλων, καθώς θα επιφέρει τη διάψευση της υπόσχεσης της «σταθερότητας» από την οποία αντλεί νομιμοποίηση η κυβέρνηση του Πούτιν.¹⁶

16. Από την άλλη μεριά, οι κυρώσεις είναι πιθανό να οδηγήσουν στην περαιτέρω συγκεντροποίηση και την ταύτιση του ρωσικού κεφαλαίου με τον κρατικό μηχανισμό του Πούτιν. Η έλλειψη πρόσβασης των Ρώσων καπιταλιστών στα περιουσιακά τους στοιχεία εκτός Ρωσίας λόγω των κυρώσεων τους προσδένει πιο βαθιά με τον Πούτιν, γιατί ο πλούτος τους τώρα είναι προσβάσιμος μόνο μέσω των καλών σχέσεων μαζί του. Επίσης, η επιδείνωση των συνθηκών για το προλεταριάτο μπορεί να έχει αντίστοιχη μετάφραση στο εσωτερικό: να αποδώσουν τα δεινά τους στις κυρώσεις των Δυτικών και όχι στην κυβέρνησή τους. Ιστορικά μιλώντας, οι κυρώσεις συχνά δεν οδηγούν στην κοινωνική απονομιμοποίηση του καθεστώτος, αλλά αντίθετα στην ισχυροποίησή του: κλασικό παράδειγμα η Γερμανία του Χίτλερ τη δεκαετία του 1930. Όπως σημειώνει ο Volodymyr Ischenko, ό.π.: «Υπάρχουν ειδικοί που πιστεύουν ότι ο πόλεμος θα έχει τρομερές οικονομικές συνέπειες για τη Ρωσία. Και υπάρχουν άλλοι ειδικοί που πιστεύουν ότι η Ρωσία θα μπορέσει να ξεπεράσει την οι-

Πέραν του κινδύνου της εσωτερικής αποσταθεροποίησης, η σφοδρή απάντηση από την πλευρά του NATO και της Ουκρανίας τόσο σε στρατιωτικό επίπεδο, μέσω της αθρόας αποστολής υπερσύγχρονων οπλικών συστημάτων στην Ουκρανία, της αποστολής δεκάδων χιλιάδων στρατιωτών στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της επαναστρατιωτικοποίησης της Γερμανίας, όσο και σε οικονομικό επίπεδο, με πρωτοφανείς κυρώσεις που φτάνουν μέχρι το πάγωμα των αποθεματικών της κεντρικής τράπεζας της Ρωσίας –ένα μέτρο που στο παρελθόν είχε εφαρμοστεί μόνο εναντίον του Αφγανιστάν μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους Ταλιμπάν– έχει ξαναφέρει στην ημερήσια διάταξη το ενδεχόμενο ενός πυρηνικού πολέμου ως μια πιθανή εξέλιξη της σύγκρουσης στην Ουκρανία.¹⁷ Το γεγονός ότι μια τέτοια εξέλιξη είναι απολύτως ανορθολογική όχι μόνο από τη σκοπιά των αναγκών και της ζωής της ανθρωπότητας αλλά και από τη σκοπιά της συνολικής αναπαραγωγής του καπιταλιστικού κόσμου δεν μπορεί να μας καθησυχά-

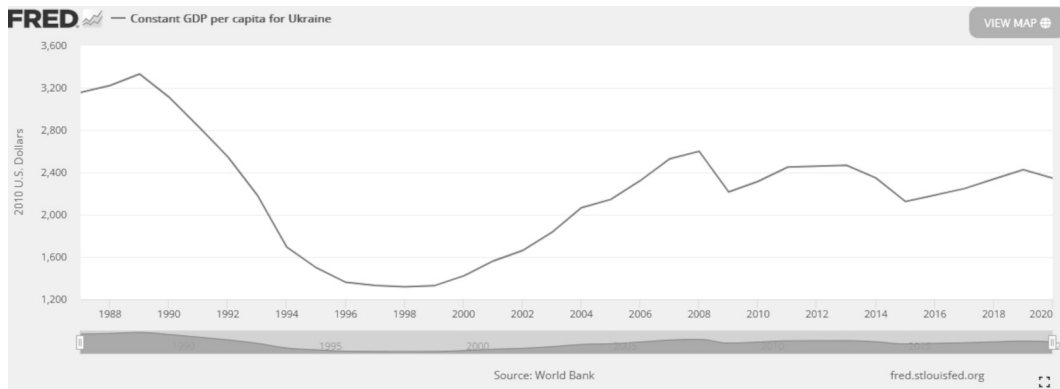
κονομική της εξάρτηση από τη Δύση και τελικά θα γίνει ισχυρότερη. Μέσω της υποκατάστασης των εισαγωγών και του αναπροσανατολισμού των εξαγωγών. Φυσικά, από την άποψη της αποφυγής του ρίσκου, ο πόλεμος είναι παράλογος. Αλλά μήπως το πρόβλημα είναι ότι η αποφυγή του ρίσκου δεν έσωσε ποτέ βοναπαρτιστικά καθεστώτα από την κατάρρευση; Τι γίνεται αν ένα καθεστώς πρέπει να αλλάξει ριζικά την πολιτική, την οικονομία και την κοινωνία προκειμένου να παραμείνει στην εξουσία; Ο πόλεμος είναι μια καλή ευκαιρία για μια τέτοια μεταμόρφωση. Τούτου λεχθέντος, βέβαια, οι λανθασμένοι υπολογισμοί και προβλέψεις, η σαφώς λανθασμένη προσδοκία ότι η Ρωσία θα κατακτήσει γρήγορα την Ουκρανία, μπορεί να εισαγάγει μεγάλη αστάθεια στη διαδικασία εδραίωσης του καθεστώτος και διαδοχής της εξουσίας.

17. Pavlos Roufos, «Solidarity with Ukraine doesn't mean calling for more war», *Jacobin*, Μάρτιος 2022.

ζει. Κανένας καπιταλιστής δεν επιθυμεί τις ζημιές της ύφεσης και όμως ο ασταμάτητος ανταγωνισμός οδηγεί σε κρίση και ύφεση. Με άλλα λόγια, η «ομαλή» συμπεριφορά (η εργαλειακά ορθολογική συμπεριφορά) προκαλεί την «ανωμαλία» της κρίσης. *Δεν μπορεί κανείς να είναι ορθολογικός σε έναν ανορθολογικό κόσμο.* Δεν διαφέρει το ζήτημα στην περίπτωση του πολέμου. Η ασίγαστη ορμή για απόκτηση και διατήρηση της πολιτικής και οικονομικής κυριαρχίας είναι η κατάληξη και το συνολικό αποτέλεσμα της αντικοινωνικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζει την κοινωνική ζωή στον καπιταλισμό. Η αναγνώριση πως ο πόλεμος ίσως αποβεί αυτοκτονία, που δεν είναι μάλιστα ομόφωνη, δεν εξουδετερώνει την τάση προς έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο. Αυτοί που λαμβάνουν τις πολιτικές αποφάσεις, με το να λαμβάνουν απλώς τις «σωστές» αποφάσεις όπως αυτές καθορίζονται από τις ιδιαίτερες ανάγκες των χωρών τους και από την ασφάλεια των κοινωνικών τους δομών, είναι πιθανό να καταστρέψουν τόσο τους εαυτούς τους όσο και μεγάλο μέρος της υφηλίου.

Η κατάσταση στην Ουκρανία

Για να δοθεί μια ερμηνεία των πολιτικών εξελίξεων στην Ουκρανία από το 2013 και μετά, είναι αναγκαίο και σε αυτή την περίπτωση να παρουσιαστούν αρχικά και εν τάχει ορισμένα βασικά οικονομικά δεδομένα. Καταρχάς, σε αντίθεση με τη Ρωσία, η Ουκρανία δεν ανέκαμψε ουσιαστικά ποτέ μετά την πτώση της ΕΣΣΔ. Ο πληθυσμός της μειώθηκε από 53 σε 42 εκατομμύρια από το 1990 μέχρι το 2021, ενώ το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της σε σταθερές τιμές μειώθηκε κατά 30% το ίδιο διάστημα! (Βλ. Εικ. 4.) Όπως φαίνεται στο γράφημα, το 1998, το κατά κεφαλήν εισόδημα είχε σχεδόν υποτριπλασια-

Εικόνα 4. Κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ουκρανία 1987-2020. (Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, Ομοσπονδιακή Τράπεζα ΗΠΑ, Παράρτημα St. Louis)

στεί σε σχέση με το 1989. Πρόκειται για μια ακραία κοινωνική καταστροφή χωρίς προηγούμενο. Αν συγκρίνει κανείς την πορεία της ουκρανικής οικονομίας από το 1999 έως το 2008 με την αντίστοιχη της Ρωσίας θα διαπιστώσει μια σχετικά παρόμοια πορεία: ήταν μια περίοδος ανάκαμψης που βασίστηκε στην αυξανόμενη παγκόσμια ζήτηση για τα προϊόντα της βιομηχανίας της Ουκρανίας (κυρίως προϊόντα μεταλλουργίας) λόγω του ανοδικού παγκόσμιου κύκλου και στην αύξηση της εσωτερικής κατανάλωσης μέσω της πιστωτικής επέκτασης (δηλ. της αύξησης του δανεισμού των νοικοκυριών).

Μετά το 2008 η πορεία της οικονομίας της Ουκρανίας ακολούθησε μια εντελώς διαφορετική πορεία. Ήδη από το 2005, μετά την «Πορτοκαλί Επανάσταση», η Ρωσία ασκούσε μεγάλη οικονομική πίεση στην Ουκρανία μέσω της τιμής του φυσικού αερίου, η οποία αποτελεί μεγάλο παράγοντα κόστους για την ουκρανική βιομηχανία.¹⁸ Η εν λόγω οικονομική πίεση αποτελούσε ένα πρώτο οικονομικό μέτρο αποτροπής της προσέγγισης της Ουκρανίας με το ευρωπαϊκό μπλοκ. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 μετατράπηκε στην Ουκρανία σε κρίση του κρατικού χρέους, λόγω της μείωσης των εξαγωγών, η οποία οδήγησε σε

τραπεζική κρίση. Για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους η κυβέρνηση της Ουκρανίας έλαβε δάνειο ύψους 16,4 δισ. δολαρίων στα τέλη του 2008 από το ΔΝΤ με όρο την επιβολή ενός «προγράμματος σταθεροποίησης», δηλαδή αφαίμαξης των προλεταρίων (υποτίμηση του νομίσματος, κατάργηση της επιδότησης και αύξηση της τιμής της ενέργειας, μείωση των φόρων και επέκταση της φορολογικής βάσης, μη υλοποίηση της υπεσχημένης αύξησης του κατώτατου μισθού, συγκράτηση των μισθών στον δημόσιο τομέα και των συντάξεων κ.λπ.).

Το 2012 σημειώθηκε νέα αύξηση του εμπορικού ελλείμματος της Ουκρανίας λόγω της μείωσης των εξαγωγών της μεταλλουργίας και των χαμηλών τιμών, ενώ το 2013 έπρεπε να αποπληρώσει το ΔΝΤ.¹⁹ Η οικονομική κατάσταση της Ουκρανίας χειροτέρευσε ακόμα περισσότερο το 2013 όταν η Ρωσία απαγόρευσε την εισαγωγή αγαθών από αυτήν γονατίζοντας τη βιομηχανία της. Στόχος της Ρωσίας ήταν να μπλοκάρει την υπογραφή μιας εμπορικής συμφωνίας μεταξύ Ουκρανίας και ΕΕ. Δεδομένου ότι το 25% των εξαγωγών της Ουκρανίας κατευθύνονταν προς τη Ρωσία, ο τότε πρόεδρος Γιανουκόβιτς αναγκάστη-

18. Russia-Ukraine gas disputes, *Wikipedia*.

19. IMF Country Report No. 14/106, *IMF*, Απρίλιος 2014.

κε να μην την υπογράψει.²⁰ Αυτό έδωσε το έναυσμα για την εξέγερση του Μαϊντάν, την πτώση του Πανουκόβιτς, την άνοδο του Ποροσένκο στην εξουσία και στη συνέχεια την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία και την απόσχιση των επαρχιών στο Ντονέτσκ και στο Λουχάνσκ.²¹

Η σύγκρουση με τη Ρωσία και τους φιλορώσους αυτονομιστές είχε σαν αποτέλεσμα τη συνολική διακοπή των εμπορικών σχέσεων με τη Ρωσία, που με τη σειρά της επέφερε τεράστια ύφεση το 2014 και το 2015 (-6,5 και -9,8% αντίστοιχα). Η Ουκρανία απέφυγε την απόλυτη οικονομική κατάρρευση μέσω της παύσης πληρωμών του χρέους προς τη Ρωσία, ενός χρέους που δεν αποπλήρωσε ποτέ, καθώς και ενός νέου δανείου από το ΔΝΤ ύψους 17,5 δισ. δολαρίων, το οποίο συνοδεύτηκε από ένα ακόμα σκληρότερο πρόγραμμα λιτότητας και ιδιωτικοποιήσεων το οποίο προέβλεπε τα εξής: αύξηση ορίων συνταξιοδότησης, διακοπή επιδομάτων καυσίμων, πώληση αγροτικών και δασικών εκτάσεων, πάγωμα του ελάχιστου μισθού και παύση αναπροσαρμογής του βάσει του κόστους ζωής, μείωση επιδο-

20. Όπως αναφέρει ο Π. Ρούφος, *ό.π.*, η συμφωνία με την ΕΕ περιλάμβανε ούτως ή άλλως εξωφρενικούς όρους που έκαναν πολύ δύσκολη την αποδοχή της: «Ενώ “προσέφερε” στην Ουκρανία το πενιχρό ποσό των 610 εκατομμυρίων ευρώ (όπως σημειώνει ο Adam Tooze, “υπάρχουν Ουκρανοί ολιγάρχες με προσωπικές περιουσίες μεγαλύτερες από αυτό”), απαιτούσε τεράστιες περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, 40% αύξηση στους λογαριασμούς φυσικού αερίου και την επιβολή εμπορικών κυρώσεων στη Ρωσία, οι επιπτώσεις των οποίων σύμφωνα με αισιόδοξους υπολογισμούς θα ανέρχονταν σε 3 δισεκατομμύρια δολάρια *ετησίως*».

21. Να σημειώσουμε ότι στην περιοχή του Ντονέτσκ και του Λουχάνσκ εδράζεται η παραγωγή σχεδόν του 16% του ΑΕΠ της Ουκρανίας. Βλ. Robert Kirchner, Ricardo Giucci, «The Economy of Donbas in Figures», *Institute for Economic Research and Policy Consulting*, Ιούνιος 2014.

μάτων πρόνοιας και συντάξεων μέσω της διακοπής της τιμαριθμικής αναπροσαρμογής, μείωση των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων, αύξηση του ορίου των υπερωριών, εντατικοποίηση της επιτήρησης στους χώρους εργασίας, μεγάλη αύξηση των τιμών των υπηρεσιών κοινής ωφελείας, μορατόριουμ στους ελέγχους της επιθεώρησης εργασίας, μείωση των εισφορών, μείωση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων, κλείσιμο εκατοντάδων (332) νοσοκομείων, απόλυση 50.000 γιατρών, μείωση της χρηματοδότησης της ανώτατης εκπαίδευσης και των πολιτιστικών οργανισμών, κόψιμο των επιδομάτων γέννας και παιδικής μέριμνας.²² Το ΔΝΤ ζήτησε επίσης από την κυβέρνηση να μην κάνει καμία αύξηση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων ως «αντιπληθωριστικό μέτρο». Τέλος, «συνέστησε» την «απελευθέρωση» της αγοράς γης, η οποία κρίθηκε ως «πολύ κατακερματισμένη» (καθώς 14% του πληθυσμού είναι ακόμα μικροϊδιοκτήτες αγρότες), ώστε να «προωθηθεί η ανάπτυξη» (δηλαδή η καπιταλιστική ιδιοκτησία και συσσώρευση).

Στη βάση όλων αυτών, οι πραγματικοί μισθοί δεν έχουν αυξηθεί στην Ουκρανία εδώ και 12 χρόνια ενώ οι τιμές έχουν αυξηθεί κατακόρυφα. Οι κοινωνικές δαπάνες, δηλαδή ο κοινωνικός μισθός, μειώθηκαν από 20% του προϋπολογισμού το 2014 σε 13% σήμερα. Η τεράστια πλειοψηφία του πληθυσμού είναι φτωχή και θα γίνει ακόμα φτωχότερη από τον πόλεμο. Οι λεγόμενοι «ολιγάρχες», δηλαδή οι Ουκρανοί καπιταλιστές, έχουν συσσωρεύσει από το 2014 ακόμα περισσότερο πλούτο καθώς η οικονομική ανισότητα έχει αυξηθεί, η οποία μάλιστα υποεκτιμάται αφού ένα πολύ με-

22. Andrea Peters, «Impoverishing Ukraine: What the US and the EU have been doing to the country for the past 30 years», *World Socialist Web Site*, 23 Μαρτίου 2022.

γάλο μέρος του πλούτου αποκρύπτεται σε offshore φορολογικούς παραδείσους.

Δεν είναι παράξενο λοιπόν που πριν από τον πόλεμο σύμφωνα με σφυγμομετρήσεις 70% του πληθυσμού ήταν εξαγριωμένο με την αύξηση της ανισότητας, 58% με την απώλεια θέσεων εργασίας (με ποσοστό ανεργίας 10% παρά τη μαζική μεταναστευτική έξοδο από τη χώρα) και 54% με την ανάμειξη της Δύσης στη διακυβέρνηση της Ουκρανίας.²³ Σύμφωνα με την έκθεση «World Happiness Report» των Ηνωμένων Εθνών, η Ουκρανία καταλαμβάνει την 110^η θέση σε σύνολο 149 χωρών ως προς την ικανοποίηση των ανθρώπων από τη ζωή τους, μια θέση κάτω ακόμα και από τις πολύ φτωχές χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής.

Το πολιτικό σκηνικό στην Ουκρανία μετά το Μαϊντάν και η εθνικιστική ριζοσπαστικοποίηση

Η εξέγερση του Μαϊντάν δεν οδήγησε σε καμία αλλαγή της ταξικής δομής της Ουκρανίας ούτε είχε κάποιο ταξικό περιεχόμενο. Όπως εύστοχα αναφέρει ο Volodymyr Ishchenko,²⁴ στη συνέντευξη του οποίου βασίζονται οι επόμενες δύο ενότητες, αποτέλεσε έκφραση μιας κρίσης πολιτικής αντιπροσώπευσης, την οποία και αναπαρήγαγε. Πέραν του ανοργάνωτου κόσμου που συμμετείχε, ο οποίος ήταν σαφώς υπέρ της προσέγγισης με το ευρωπαϊκό μπλοκ με την ελπίδα ότι η Ουκρανία θα ακολουθούσε, μετά το αρχικό «σοκ», μια πορεία καπιταλιστικής ανάπτυξης παρόμοια με αυτή της Πολωνίας, η μία από τις δύο οργανωμένες δυνάμεις που συμμετείχαν ήταν ένα σύνολο από ΜΚΟ και οργανισμούς μέσων ενημέρωσης που λειτουργούσαν πε-

23. Michael Roberts, *ό.π.*

24. Volodymyr Ishchenko, «Towards the abyss», *New Left Review* 133/134, Ιαν. - Απρ. 2022.

ρισσότερο σαν επιχειρήσεις παρά σαν συλλογικότητες αγώνα και οι οποίες λάμβαναν γενναίες δωρεές από τη Δύση. Οι οργανώσεις αυτές δημιούργησαν την εικόνα μιας υποτιθέμενης δημοκρατικής επανάστασης ενάντια σε μια (όντως) αυταρχική κυβέρνηση. Η δεύτερη οργανωμένη δύναμη ήταν οι ακροδεξιές ομάδες που ήταν καλά οργανωμένες και είχαν ισχυρή παρουσία στις διαδηλώσεις. Καθώς το ουκρανικό κράτος αποδυναμώθηκε και έχασε το μονοπώλιο της βίας λόγω της εξέγερσης αλλά και της προσάρτησης της Κριμαίας και της αποσχιστικής εξέγερσης στο Ντονμπάς, οι ακροδεξιές ομάδες ήρθαν να καλύψουν το κενό που δημιουργήθηκε και ανέλαβαν αστυνομικές και στρατιωτικές λειτουργίες του κράτους.

Οι ηττημένοι της εξέγερσης ήταν συγκεκριμένα κόμματα και «ολιγάρχες». Βέβαια, οι εν λόγω καπιταλιστές δεν άργησαν να αναδιοργανωθούν και να διατηρηθούν στη λίστα του Forbes, συνεχίζοντας να ελέγχουν κεντρικούς τομείς της ουκρανικής οικονομίας. Επίσης, στους ηττημένους της εξέγερσης περιλαμβάνεται το Κομμουνιστικό Κόμμα Ουκρανίας καθώς και η αριστερά γενικά (πολιτικές οργανώσεις που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι φίλα προσκείμενες στη Ρωσία). Το ΚΚΟ απαγορεύτηκε το 2015 στη βάση των νόμων περί «αποκομμουνιστικοποίησης» που επέβαλε η κυβέρνηση Ποροσένκο. Το 2012 είχε λάβει το 13% των ψήφων. Το 2014 δεν μπήκε στο κοινοβούλιο λόγω της απώλειας της Κριμαίας και του Ντονμπάς όπου ήταν και πιο ισχυρό.

Μια αλλαγή που επέφερε το Μαϊντάν ήταν η επαναφορά του κοινοβουλευτικού έναντι του προεδρικού μοντέλου δημοκρατίας. Ο Πανουκόβιτς είχε εγκαθιδρύσει προεδρικό μοντέλο δημοκρατίας όταν εκλέχθηκε το 2010, εγκαταλείποντας

το κοινοβουλευτικό μοντέλο που λειτουργούσε μετά την «Πορτοκαλί Επανάσταση». Το 2014, μετά την πτώση του, υποτίθεται ότι ο πρόεδρος αποδυναμώθηκε και ότι ενισχύθηκε το κοινοβούλιο. Παρ' όλα αυτά δεν άλλαξε το σύστημα της νεο-πατρωνίας, όπως ονομάζεται στις μετασοβιετικές σπουδές: δηλαδή τα άτυπα δίκτυα/οι φατρίες πατρώνων-πελατών που κυριαρχούν στην πολιτική. Τον Οκτώβριο του 2014 μπήκαν στο κοινοβούλιο πέντε κόμματα υπέρ του Μαϊντάν και εκλέχθηκε πρόεδρος ο Ποροσένκο. Τα κόμματα αυτά είχαν την κοινοβουλευτική πλειοψηφία αλλά σύντομα ο συνασπισμός άρχισε να καταρρέει. Ο Ποροσένκο δεν ήθελε να πάει σε εκλογές γιατί το κόμμα του θα έχανε δυνάμεις. Οπότε η κυβέρνηση στηριζόταν σε μια συγκυριακή πλειοψηφία και κάθε φορά έπρεπε να εξασφαλιστούν οι ψήφοι.

Στο πολιτικό πεδίο δεν υπάρχει κάποια ισχυρή διαχωριστική γραμμή μεταξύ των ακροδεξιών ομάδων και των υποστηριζόμενων από τη Δύση φιλελεύθερων ΜΚΟ. Συναντήθηκαν στο Μαϊντάν πάνω στον αντικομμουνισμό τους, καθώς και πάνω στη ρητορική της «εναντίωσης στη διαφθορά» – έναν λόγο που προωθείται ακόμα και από το ΔΝΤ και που ταιριάζει άψογα με την ακροδεξιά εθνικιστική ιδεολογία. Ταυτόχρονα, επειδή υπάρχουν πολλές αντιμαχόμενες φατρίες «ολιγαρχών» και η κατηγορία της «εθνοπροδοσίας» και του «φιλορωσισμού» χρησιμοποιείται συχνά στις μεταξύ τους διαμάχες, είναι αναγκασμένοι να υιοθετούν την εθνικιστική ατζέντα, χωρίς απαραίτητα να είναι πεισμένοι ιδεολόγοι εθνικιστές.²⁵

25. Για παράδειγμα, η Τιμοσένκο και ο ίδιος ο Ζελένσκι έχουν κατηγορηθεί ως «φιλωρώσοι» και «εθνοπροδότες». Βλ. και το άρθρο, Volodymyr Ishchenko, «Nationalist Radicalization Trends in Post-Euromaidan Ukraine», *ponars Eurasia*, Policy Memo 529, Μάιος 2018.

Αυτή η συνθήκη επέτρεψε μια διαδικασία εθνικιστικής ριζοσπαστικοποίησης, που χρησιμοποιήθηκε από τους πατρωνες-καπιταλιστές για να καλυφθεί η απουσία οποιουδήποτε μετασχηματισμού και βελτίωσης μετά το Μαϊντάν. Η κακή εκλογική επίδοση των ακροδεξιών κομμάτων δείχνει ότι δεν είναι σε θέση να ανταγωνιστούν κομματικούς μηχανισμούς που έχουν από πίσω τους χρήματα «ολιγαρχών» και τα ΜΜΕ. Πόσο μάλλον που ο εθνικιστικός τους λόγος υιοθετήθηκε από τα υποτιθέμενα κεντρώα κόμματα των ολιγαρχών. Ωστόσο, η συνηθισμένη εστίαση στις κακές εκλογικές επιδόσεις της ακροδεξιάς ως απόδειξη της μικρής βαρύτητάς της στην Ουκρανία, παραβλέπει την αναπτυσσόμενη και πρωτοφανή εξωκοινοβουλευτική ισχύ της: έχει εισχωρήσει στις ανώτερες θέσεις των σωμάτων ασφαλείας, έχει σχηματίσει ημιαυτόνομες μονάδες εντός των δυνάμεων ασφαλείας και του στρατού και έχει ισχυροποιήσει τη θέση της και τη νομιμοποίησή της στην κοινωνία των πολιτών έχοντας κεντρικό ρόλο σε δίκτυα βετεράνων, εθελοντών και ακτιβιστών. Η διαπόμπευση και το λιντσάρισμα, λόγου χάρη, όσων κατηγορούνται για το αδίκημα της λεηλασίας κατά τη διάρκεια του πολέμου, συχνά επειδή απλώς παίρνουν είδη πρώτης ανάγκης, ακολουθεί πρακτικές εξευτελισμού «βασανιστών ζώων» και «παιδόφιλων» που σκηνοθετούνταν πριν τον πόλεμο από το Αζόφ και άλλες ακροδεξιές οργανώσεις (όπως και λιντσαρίσματα Ρομά). Η λογική της τιμωρίας και του κυνηγιού των «θυτών» έχει βρει ευήκοα ώτα σε κόσμο της πανκ υποκουλτούρας, σε αριστερούς-φιλελεύθερους υποστηρικτές των δικαιωμάτων των ζώων κ.ο.κ.²⁶

26. Denys Gorbach και Oles Petik, «The rise of Azov», *OpenDemocracy*, 15 Φεβρουαρίου 2016.

Η συμφωνία του Μινσκ στην οποία σύρθηκε ο Ποροσένκο –ο οποίος είχε εκλεγεί με σύνθημα την ειρήνη αλλά δεν το τήρησε, αντιθέτως εντατικοποίησε τις στρατιωτικές επιχειρήσεις με αποτέλεσμα την καλυμμένη επέμβαση της Ρωσίας– θεωρήθηκε κάτι που επιβλήθηκε διά της βίας από τη Ρωσία και η ακροδεξιά αντέδρασε στην υλοποίησή της ακόμα και δια της τρομοκρατίας, με τη ρίψη χειροβομβίδας που σκότωσε 4 αστυνομικούς και τραυμάτισε 100.²⁷

Μετά το 2014, η κατηγορία του «φιλορώσου» επεκτάθηκε και δεν στρεφόταν μόνο εναντίον όσων υποστήριζαν την ένταξη στο μπλοκ της Ρωσίας αλλά και εναντίον όσων υποστήριζαν το καθεστώς της αδέσμευτης χώρας, έβλεπαν με σκεπτικισμό το Μαϊντάν ή αντιτίθεντο στην «αποκομμουνιστικοποίηση» ή τους περιορισμούς στη χρήση της ρωσικής γλώσσας. Θέσεις που μπορεί να υποστηρίζονταν ακόμα και από την πλειοψηφία των Ουκρανών τσουβαλιάστηκαν και δέχτηκαν επίθεση μέσω στιγματισμού ή ακόμα και φυσικής βίας από τους εθνικιστές. Πάνω σε αυτή τη βάση προχώρησαν και οι κυρώσεις στα αντιπολιτευτικά ΜΜΕ και σε ορισμένους πολιτικούς μερικούς μήνες πριν τη ρωσική εισβολή. Εκτός από την αριστερά, η άκρα δεξιά στοχοποίησε επίσης τους Ρομά, το φεμινιστικό κίνημα και τη ΔΟΑΤΚΙ κοινότητα. Όσοι εντάσσονταν στην αριστερά είχαν ουσιαστικά αναγκαστεί να λειτουργούν υπόγεια.

Η ατζέντα της ακροδεξιάς επί της ουσίας κυριάρχησε στον δημόσιο λόγο και την κυβερνητική πολιτική μετά το 2014 – μια ατζέντα που προϋπήρχε του Μαϊντάν: αποκομμουνιστικοποίηση, απαγόρευση της

διδασκαλίας των ρωσικών στα σχολεία, ενίσχυση μιας εθνικιστικής ιστορικής αφήγησης, Ουκρανοποίηση, περιορισμοί στα ρωσικά πολιτιστικά προϊόντα, δημιουργία της Αυτοκέφαλής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ουκρανίας. Τα παραπάνω υποστηρίζονταν κατά βάση από την ενεργό μειοψηφία της κοινωνίας που συμμετείχε στο Μαϊντάν. Η πλειοψηφία ήταν μάλλον παθητικά εναντίον τους.

Η άνοδος του Ζελένσκι

Ο Ζελένσκι εκλέχτηκε λαμβάνοντας αρχικά θέση ενάντια στην εθνικιστική ατζέντα και σε αυτή τη βάση έλαβε το 75% των ψήφων. Προχώρησε αρχικά σε εκεχειρία με τη Ρωσία, που διήρκεσε σχετικά μεγάλο διάστημα, σε ανταλλαγή αιχμαλώτων και φάνηκε ότι είχε αρχίσει να κινείται προς την υλοποίηση της συμφωνίας του Μινσκ. Το Τάγμα του Αζόφ και άλλες ακροδεξιές ομάδες δεν υπάκουαν στις εντολές για απεμπλοκή στο Ντονμπάς και απειλούσαν διαρκώς να δολοφονήσουν τον Ζελένσκι. Ταυτόχρονα, μόνο το 25% του κόσμου ήταν ενεργά ενάντια στη συμφωνία του Μινσκ.

Πολύ σύντομα, και δεδομένου ότι δεν είχε από πίσω του κάποια πολιτικά οργανωμένη νέα δύναμη, κινήθηκε προς την σφαίρα επιρροής των φατριών των «ολιγαρχών», των εθνικιστών, των φιλελεύθερων ΜΚΟ και των δυτικών κυβερνήσεων. Έφτασε να επιβάλει κυρώσεις στα πιο «φιλορωσικά» πολιτικά κόμματα και ΜΜΕ, που έπαιζαν και τον ρόλο του διαμεσολαβητή στις συνομιλίες με τη Ρωσία. Αυτή η διαδικασία πλήρους εξοβελισμού της ρωσικής επιρροής από την εγχώρια πολιτική της Ουκρανίας θεωρείται ότι αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες για την απόφαση του Πούτιν να εισβάλλει, πόσο μάλλον που η κυβέρνηση του απερχόμενου

27. Graham Stack, «Ukraine investigates nationalists over Maidan shootings», *bne INTELLINEWS*, 12 Οκτωβρίου 2015, <https://www.bne.eu/ukraine-investigates-nationalists-over-maidan-shootings-500447418/>

προέδρου Ποροσένκο πέρασε το 2019 στο Σύνταγμα της Ουκρανίας την ένταξη της χώρας στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ.

Η πτώση της δημοτικότητας του Ζελένσκι και η απώλεια της ισχύος του τον οδήγησε επί της ουσίας να κλείσει όλα τα ΜΜΕ της αντιπολίτευσης μέχρι τις αρχές του 2022. Ήρθε επίσης σε σύγκρουση με τη φατρία του Αχμέτοφ που δεν είναι φιλορωσική. Έτσι, πριν τον πόλεμο βρισκόταν ουσιαστικά στην γωνία. Μετά το ξέσπασμα του πολέμου αυτή η κατάσταση άλλαξε πλήρως, καθώς εκμεταλλεύτηκε τη συγκυρία για να ανεβάσει τη δημοφιλία του. Η εισβολή της Ρωσίας νομιμοποίησε πλήρως, όπως ήταν αναμενόμενο, την εθνικιστική ακροδεξιά ριζοσπαστικοποίηση. Συνεχίζει βέβαια να υπάρχει κόσμος στην Ουκρανία που δεν είναι διατεθειμένος να πεθάνει για την ψευδή κοινότητα της πατρίδας και που δεν παρασύρεται από τις απάνθρωπες ηρωικές αφηγήσεις των εθνικιστών, όπως δείχνει ο σημαντικός αριθμός λιποταξιών,²⁸ η φυγή του κόσμου που έχει τη δυνατότητα από τις εμπόλεμες ζώνες²⁹ και, εντελώς μει-

οψηφικά, η ύπαρξη κόσμου που αντιλαμβάνεται ότι οι προλετάριοι στη Ρωσία και την Ουκρανία έχουν τα ίδια προβλήματα και τον ίδιο εχθρό: το κεφάλαιο και τους πολιτικούς του εκφραστές.³⁰

11 Ιουλίου 2022

28. Μέχρι τον Μάιο του 2022 καταγράφηκαν στην Ουκρανία πάνω από 2500 διώξεις λιποτακτών, φυγόστρατων και ανυπότακτων ενώ 3.300 άνδρες είχαν συλληφθεί ενώ προσπαθούσαν να φύγουν από τη χώρα (στοιχεία της οργάνωσης *International Support of Conscientious Objectors and Deserters* στις διευθύνσεις <https://de.connection-ev.org/article-3585> και <https://de.connection-ev.org/article-3594>). Στη Ρωσία μέχρι τις 23 Ιουνίου 2022 είχαν συλληφθεί 16.309 άτομα για αντιπολεμική δράση).

29. Πρόσφατα ο ουκρανικός στρατός εισήγαγε έναν νέο κανόνα σύμφωνα με τον οποίο οι άνδρες στρατευσίμης ηλικίας δεν μπορούν να εγκαταλείψουν την περιοχή διαμονής τους χωρίς στρατιωτική άδεια. Μετά από θύελλα αντιδράσεων, ο Ζελένσκι παρενέβη ακυρώνοντας το μέτρο, προκειμένου να κατευνάσει την αναταραχή και να ενισχύσει, για άλλη μια φορά, τη δημοτικότητά του ([---

\[miscze-prozhyvannya-cholovikam-pid-chas-vijny/\]\(https://miscze-prozhyvannya-cholovikam-pid-chas-vijny/\) και <https://kievvlst.com.ua/news/poryadok-yakij-regulyue-peremishhennya-gromadyan-v-umovah-voennogo-stanu-budem-zminenzaluzhnij>\).](https://vikna.tv/dlia-tebe/pidtverdzheno-zaboronu-zalyshaty-</p></div><div data-bbox=)

30. Όπως π.χ. ο σύντροφος Andrew, του οποίου οι συνεντεύξεις περιλαμβάνονται στο παρόν τεύχος, ή οι Ουκρανές γυναίκες που αγωνίζονται ενάντια στην επιστράτευση των συντρόφων και των αδελφών τους: <https://www.youtube.com/watch?v=c88EMcR5a2Y>.

Κριτική της λενινιστικής θέσης για τον ιμπεριαλισμό

Αντίθεση και Σύντροφοι

Η έννοια του ιμπεριαλισμού χρησιμοποιήθηκε μέσα στον 20^ο αιώνα για να περιγράψει δύο κυρίως φαινόμενα: αφενός, τη στρατιωτική επιθετικότητα των καπιταλιστικών κρατών (ιμπεριαλιστικούς πολέμους, στρατιωτική κατοχή και κατάκτηση εδάφους) και αφετέρου και ευρύτερα την παγκόσμια επέκταση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σε κάθε οικονομική, πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική πτυχή του.

Καθώς ο Μαρξ θεωρούσε τον παγκόσμιο χαρακτήρα και την παγκόσμια επέκταση του καπιταλισμού ως εγγενείς του πλευρές δεν χρειαζόταν μια ειδική έννοια για να αναφερθεί σε αυτά τα φαινόμενα. Επιπλέον, αν και επιτίθετο σφοδρά στη βία, την καταπίεση και την εκμετάλλευση της αποικιοκρατίας, θεωρούσε ταυτόχρονα ότι η διαδικασία του καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια ιστορική κατάσταση στην οποία η ανθρωπότητα θα μπορέσει να δημιουργήσει μια χειραφετημένη μορφή κοινωνίας (παρότι δεν θεωρούσε αναγκαίο το να περάσει κάθε προκαπιταλιστική κοινωνική μορφή από τη διαδικασία της καπιταλιστικής «πρωταρχικής συσσώρευσης» στην πορεία της προς τη χειραφέτηση).

Γι' αυτόν τον λόγο, όταν συναντάμε την έννοια του ιμπεριαλισμού (ή εναλλακτικά της αυτοκρατορίας) στον Μαρξ αυτή έχει ένα εντελώς διαφορετικό νόημα από αυτό που έλαβε μέσα στον 20^ο αιώνα: χρησιμοποιείται ως συνώνυμο του βοναπαρτισμού ή του καισαρισμού, δηλαδή ενός

αυταρχικού πολιτικού καθεστώτος που δρα υπέρ των συμφερόντων της αστικής τάξης γενικά. Ο όρος ιμπεριαλισμός χρησιμοποιείται συνεπώς στον Μαρξ λόγω της ευθείας παραπομπής του στο καθεστώς της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (*imperium*), όπου η εξουσία συγκεντρώνεται στο πρόσωπο του Αυτοκράτορα, ο οποίος υπερισχύει των αντιμαχόμενων φατριών των πατρικίων. Στη μαρξική έννοια του ιμπεριαλισμού ή βοναπαρτισμού, η ισχύς του κοινοβουλίου και γενικότερα των φιλελεύθερων θεσμών δημοκρατικής αντιπροσώπευσης περιστελλεται έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, η διοίκηση του κράτους ανεξαρτητοποιείται από τις επιταγές των επιμέρους φραξιών της αστικής τάξης, ενώ ο ηγέτης, στο πρόσωπο του οποίου συγκεντρώνεται η κρατική εξουσία, επιχειρεί να πάρει με το μέρος του τις «κατώτερες τάξεις» μέσω παροχών και δημαγωγικών συνθημάτων που δεν θίγουν φυσικά ούτε στο ελάχιστο την καπιταλιστική εκμετάλλευση της εργασίας (φαινόμενο που στη σύγχρονη ορολογία ονομάζεται «λαϊκισμός»). Κατ' αυτόν τον τρόπο, το κράτος εμφανίζεται ως ένας ουδέτερος θεσμός που αίρεται πάνω από την κοινωνία. Όπως γράφει ο Μαρξ σε ένα από τα κείμενά του για την Παρισινή Κομμούνα, ο ιμπεριαλισμός είναι η υπέρτατη μορφή της αστικής κρατικής εξουσίας: αν το κράτος χρησιμοποιήθηκε αρχικά από την αστική τάξη για τη χειραφέτησή της από τη φεουδαρχία, στην πλήρως αναπτυγμένη αστική κοινωνία το κράτος παίρνει μέσω του ιμπεριαλι-

σμού/βοναπαρτισμού τον χαρακτήρα της εθνικής εξουσίας του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου πάνω στην εργασία, καθώς αυτό αίρεται πάνω από τα συμφέροντα της μίας ή της άλλης μερίδας της αστικής τάξης.

Ωστόσο, η έννοια του «ιμπεριαλισμού» λαμβάνει ένα πολύ διαφορετικό νόημα κατά τον 20^ο αιώνα. Η βασική διάσταση αυτής της νέας αντίληψης διατυπώθηκε αρχικά από τον Άγγλο φιλελεύθερο σοσιαλιστή και οικονομολόγο Τζον Χόμπσον στο *magnus opus* του με τίτλο *Ιμπεριαλισμός*, που δημοσιεύτηκε το 1902. Παρότι δεν ήταν μαρξιστής, ο Τζον Χόμπσον έκανε σφοδρή κριτική στον νόμο του Σε ότι η «προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση» και έγινε γνωστός για τη θεωρία υποκατανάλωσης που διατύπωσε για την ερμηνεία της Μεγάλης Ύφεσης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η υποκατανάλωση, σύμφωνα με τη θεώρησή του, οφείλεται στη μεγάλη ανισότητα όσον αφορά τη διανομή του εισοδήματος. Στο περιορισμένο εισόδημα των πολλών αντιστοιχούν οι υπέρμετρες αποταμιεύσεις των λίγων «εχόντων και κατεχόντων», οι οποίες λιμνάζουν καθώς καθίσταται δυσχερής η επένδυσή τους στο εσωτερικό με επαρκή κερδοφορία. Σύμφωνα με τον Χόμπσον, αυτή είναι και η κινητήρια δύναμη του ιμπεριαλισμού, που ορίζεται σε αυτή την περίπτωση ως αναζήτηση νέων αγορών και επενδυτικών διεξόδων μέσω της αποικιακής επέκτασης για την εξαγωγή του πλεονάζοντος κεφαλαίου, η οποία έχει ως στόχο την επίλυση της κρίσης που δημιουργεί στο εσωτερικό της εκάστοτε χώρας η υποκατανάλωση. Ο Χόμπσον θεωρούσε τον ιμπεριαλισμό ως αχρειαστο και ανήθικο στοιχείο του καπιταλισμού, από το οποίο αυτός θα μπορούσε να απαλλαγεί. Συγκεκριμένα, πρότεινε την εξάλειψη του πλεονάζοντος κεφαλαίου μέσω της αναδιανομής του εισοδήματος και της εθνικοποίησης των μονο-

πωλίων, δηλαδή μέσω της μεταρρύθμισης του καπιταλισμού χωρίς να είναι αναγκαία η επαναστατική ανατροπή του.¹

Πέραν του φιλελεύθερου σοσιαλιστή Χόμπσον μια σειρά από μαρξιστές, όπως ο Πάρβους, ο Κάουτσκι, ο Χίλφερντινγκ, η Ρόζα Λούξεμπουργκ και ο Λένιν, έδωσαν παρόμοιο νόημα στην έννοια του ιμπεριαλισμού χωρίς να είναι απαραίτητα όλοι τους άμεσα επηρεασμένοι από τον Χόμπσον (λ.χ. ο Πάρβους και η Λούξεμπουργκ). Το κοινό περιεχόμενο που αποδίδουν όλοι τους στον ιμπεριαλισμό είναι η αναζήτηση διεξόδου από την κρίση αναπαραγωγής του κεφαλαίου μέσω της επέκτασης σε νέες αγορές για την εξαγωγή εμπορευμάτων και κεφαλαίων – ανεξάρτητα από την ερμηνεία που έδινε καθένας τους για την κρίση (κρίση υποκατανάλωσης στην περίπτωση της Λούξεμπουργκ, κρίση υπερπαραγωγής στην περίπτωση του Πάρβους, δυσαναλογία μεταξύ των τομέων της καπιταλιστικής παραγωγής στην περίπτωση των Χίλφερντινγκ και Λένιν κ.ο.κ.).

Το σημαντικότερο και πιο επιδραστικό θεωρητικό έργο πάνω στο οποίο βασίστηκαν λίγο-πολύ όλοι οι παραπάνω μαρξιστές ήταν το βιβλίο *Χρηματιστικό Κεφάλαιο* του Ρούντολφ Χίλφερντινγκ που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1910. Σε αυτό το έργο, ο Χίλφερντινγκ επηρεασμένος από τον Πάρβους και τον Χόμπσον εισάγει την έννοια του χρηματιστικού κεφαλαίου ως τελευταίου «σταδίου» ή «φάσης», όπως την ονομάζει ο

1. Ο Χόμπσον ήταν επίσης ανοιχτά ρατσιστής και υποστηρικτής της ευγονικής για τη σταδιακή εξάλειψη των «εκφυλισμένων ή μη παραγωγικών φυλών». Πρότεινε την επιβολή περιορισμών στη μετανάστευση μεγάλου αριθμού Εβραίων από τη Ρώσικη Αυτοκρατορία προς τη Δυτική Ευρώπη ως βλαπτική για τα συμφέροντα των ντόπιων εργατών και ήταν ανοιχτά αντισημίτης παρουσιάζοντας τους Εβραίους τραπεζίτες ως παράσιτα που χειραγωγούσαν τη βρετανική κυβέρνηση.

ίδιος, του καπιταλισμού. Όπως έγραφε: «Το χρηματιστικό κεφάλαιο σηματοδοτεί την ενοποίηση του κεφαλαίου. Οι προηγούμενες ξεχωριστές σφαίρες του βιομηχανικού, του εμπορικού και του τραπεζικού κεφαλαίου τίθενται υπό την κοινή διεύθυνση του μεγάλου χρηματιστικού κεφαλαίου, στο οποίο τα αφεντικά της βιομηχανίας και των τραπεζών ενώνονται σε στενή προσωπική σχέση. Η βάση αυτής της ένωσης είναι η εξάλειψη του ελεύθερου ανταγωνισμού μεταξύ των μεμονωμένων καπιταλιστών από τα μεγάλα μονοπωλιακά συγκροτήματα. Αυτό φυσικά συνεπάγεται ταυτόχρονα μια αλλαγή στη σχέση της καπιταλιστικής τάξης με την κρατική εξουσία. [...] Η πολιτική του χρηματιστικού κεφαλαίου έχει τρεις στόχους: (1) να δημιουργήσει τη μεγαλύτερη δυνατή επικράτεια· (2) να κλείσει αυτή την επικράτεια στον ξένο ανταγωνισμό με ένα τείχος από προστατευτικούς δασμούς, και κατά συνέπεια (3) να την κρατήσει ως περιοχή εκμετάλλευσης για τα εθνικά μονοπωλιακά συγκροτήματα».² Το χρηματιστικό κεφάλαιο είναι η έσχατη μορφή του κεφαλαίου και σε αυτό το τελικό στάδιο, σύμφωνα με τον Χίλφερντινγκ, ο καπιταλισμός έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:³

- τον σχηματισμό τραστ, καρτέλ και γενικά μονοπωλιακών επιχειρήσεων (που καταργούν τον καπιταλιστικό ανταγωνισμό),
- τη συγχώνευση τραπεζικού και βιομηχανικού κεφαλαίου στο χρηματιστικό κεφάλαιο,

2. R. Hilferding, *Finance Capital*, Routledge, 1981, σελ. 301 και 326.

3. R. Hilferding, «Der Funktionswechsel des Schutzzolles», *Die Neue Zeit, Wochenschrift der deutschen Sozialdemokratie*, 21^ο έτος 1902-1903, 2^ος τόμος, αρ. 35, σελ. 280 και Γ. Μηλιός, Δ. Σωτηρόπουλος, *Ιμπεριαλισμός, χρηματοπιστωτικές αγορές, κρίση, Νήσος*, 2011, σελ. 30.

- την εγκατάλειψη του ελεύθερου εμπορίου και την αντικατάστασή του από τον προστατευτισμό υπέρ των εγχώριων μονοπωλίων,
- την υποταγή του κράτους στα μονοπώλια και το χρηματιστικό κεφάλαιο,
- τις επεκτατικές πολιτικές αποικιακών προσαρτήσεων και πολέμων ώστε τα κράτη να υποστηρίζουν την κίνηση των «δικών τους» κεφαλαίων. Ο ανταγωνισμός μεταξύ ατομικών κεφαλαίων παίρνει τη μορφή γεωπολιτικών ανταγωνισμών μεταξύ κρατών ανάλογα με την ισχύ του καθενός.

Ο Χίλφερντινγκ περιέγραψε αργότερα την εν λόγω καπιταλιστική φάση ως «οργανωμένο καπιταλισμό». Διαφαίνεται μια συνάφεια με την έννοια του ιμπεριαλισμού/βοναπαρτισμού στον Μαρξ υπό την έννοια ότι όπως επισημαίνει ο Χίλφερντινγκ: «Οικονομική εξουσία σημαίνει επίσης πολιτική εξουσία. Η κυριαρχία στην οικονομία παρέχει τον έλεγχο των μέσων της κρατικής εξουσίας. Όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός συγκέντρωσης στην οικονομική σφαίρα, τόσο πιο απεριόριστος είναι ο έλεγχος του κράτους. Η απόλυτη συγκέντρωση όλων των μέσων της κρατικής εξουσίας παίρνει τη μορφή μιας ακραίας ανάπτυξης της κρατικής εξουσίας, η οποία γίνεται το ακατάλυτο μέσο για τη διατήρηση της οικονομικής κυριαρχίας».⁴ Εδώ όμως υπάρχει σαφέστατα ένα τεράστιο σφάλμα: η ανάληψη από το κράτος του χαρακτήρα της εθνικής εξουσίας του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου πάνω στην εργασία και η άρση του πάνω από τα συμφέροντα των επιμέρους μερίδων της αστικής τάξης, επ' ουδενί δεν ταυτίζεται κατ' ανάγκην με την κατάργηση του ανταγωνισμού και την ταύτιση κράτους και μονοπωλίων, ούτε με τη συγκέντρω-

4. R. Hilferding, *Finance Capital*, σελ. 370.

ση της εξουσίας στα χέρια των «καπιταλιστών ολιγαρχών» (η δικτατορία των οποίων μπορεί έτσι να αντικατασταθεί από τη δικτατορία των κομματικών ηγετών επί του προλεταριάτου).

Ο Λένιν επί της ουσίας υιοθετεί καθ' ολοκληρία την εν λόγω τοποθέτηση του Χίλφερντινγκ στο έργο του *Ιμπεριαλισμός. Το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού* και την αναπτύσσει περαιτέρω. Συνοπτικά, ο ορισμός που δίνει είναι ο εξής: «Ο ιμπεριαλισμός είναι ο καπιταλισμός στο στάδιο εκείνο της ανάπτυξης, στο οποίο έχει διαμορφωθεί η κυριαρχία των μονοπωλίων και του χρηματιστικού κεφαλαίου, έχει αποκτήσει εξαιρετική σημασία η εξαγωγή κεφαλαίου, έχει αρχίσει το μοίρασμα του κόσμου από τα διεθνή τραστ και έχει τελειώσει το μοίρασμα όλων των εδαφών της γης από τις μεγαλύτερες καπιταλιστικές χώρες».⁵

Σύμφωνα με τον Λένιν, ο ιμπεριαλισμός είναι καπιταλισμός που *σαπίζει*, καθώς κάθε μονοπώλιο στις συνθήκες της ατομικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής έχει την τάση να σαπίζει. Επίσης, ο ιμπεριαλισμός είναι καπιταλισμός που *πεθαίνει* διότι το μονοπώλιο σημαίνει απονέκρωση του καπιταλισμού αφού λόγω της συγκεντροποίησης δεν υπάρχει πλέον ανταγωνισμός μεταξύ κεφαλαίων και άρα δεν αναπτύσσονται περαιτέρω οι παραγωγικές δυνάμεις. Η παραγωγή κοινωνικοποιείται σε τέτοιο βαθμό που έρχεται σε αντίθεση με την ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Έτσι, σύμφωνα με τον Λένιν, ανοίγεται ο δρόμος για την επανάσταση που όμως δεν γίνεται νομοτελειακά αλλά απαιτείται η συνειδητή, οργανωμένη επαναστατική δράση της εργατικής τάξης υπό την καθοδήγηση, φυσικά, του κόμματος.

Ο Λένιν υποστήριζε ότι ο ιμπεριαλισμός είναι το αναγκαίο τελικό στάδιο του καπιταλισμού και ότι είχε ξεκινήσει ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα. Από ό,τι φαίνεται όμως έχει διαψευστεί οικτρά, αφού έναν αιώνα μετά μπορεί να υπάρχουν μονοπώλια σε παγκόσμιο επίπεδο ωστόσο αυτό δεν έχει εμποδίσει την αναπαραγωγή άπειρων μικρότερων κεφαλαίων που εκμεταλλεύονται καθημερινά εκατομμύρια προλετάρους. Πέρα από το γεγονός ότι η λενινιστική θεωρία του ιμπεριαλισμού εδραίωσε μια αντίληψη της επανάστασης ως μεταφοράς του ελέγχου της μονοπωλιακά οργανωμένης παραγωγής από τα χέρια των καπιταλιστών στα χέρια των κομματικών ηγετών, αποτέλεσε επίσης την ιδεολογική βάση για τη νομιμοποίηση της στήριξης του μικρομεσαίου κεφαλαίου απέναντι στα μονοπώλια και τις τράπεζες, μια πάγια θέση τόσο του ΚΚΕ όσο και της ευρύτερης αριστεράς, που δεν είναι φυσικά σε καμία περίπτωση ενάντια στο κεφάλαιο ως κοινωνική σχέση και ενάντια στη μισθωτή εργασία.

Επιπλέον, ο Λένιν υποστήριζε ότι στο στάδιο του ιμπεριαλισμού ο καπιταλισμός γίνεται παρασιτικός καθώς «η εκμετάλλευση όλων των καταπιεζόμενων εθνών και ιδιαίτερα η εκμετάλλευση των αποικιών από μια χούφτα “μεγάλες” Δυνάμεις μετατρέπει ολοένα και περισσότερο τον “πολιτισμένο” κόσμο σε παράσιτο στο σώμα των εκατοντάδων εκατομμυρίων μη πολιτισμένων λαών. Το προνομιούχο στρώμα του προλεταριάτου των ιμπεριαλιστικών Δυνάμεων ζει εν μέρει σε βάρος των εκατοντάδων εκατομμυρίων των μη πολιτισμένων λαών».⁶ Άμεση επιδίωξη λοιπόν στο στάδιο του ιμπεριαλισμού είναι η εκμετάλλευση των αδύναμων χωρών. Αυτό πραγματώνεται μέσω

5. Β. Ι. Λένιν, *Ο Ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Σύγχρονη Εποχή, 2013.

6. Β. Ι. Λένιν, «Ο Ιμπεριαλισμός και η διάσπαση του Σοσιαλισμού», *Άπαντα τόμ. 30*, σ. 163-179, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981.

των ιμπεριαλιστικών κατακτήσεων που εγκαθιστούν μια άνιση διεθνή οικονομική πραγματικότητα στην οποία ισχυρό ρόλο έχουν τα ιμπεριαλιστικά κράτη και αδύναμα τα κράτη και οι λαοί που υποτάσσονται στους ιμπεριαλιστές.

Συνεπώς, η κύρια υπόθεση της λενινιστικής θεωρίας του ιμπεριαλισμού είναι πως η υπανάπτυξη και τα δεινά των λαών της περιφέρειας έχουν ως αιτία την εξάρτηση των χωρών της περιφέρειας από τις μητροπολιτικές χώρες. Αυτό επιτυγχάνεται με τη «λεηλασία» της περιφέρειας και με τη «δράση» του ξένου κεφαλαίου που κυριαρχεί στο εγχώριο.

Πέρα από το γεγονός ότι η θέση περί «παρασιτισμού» είναι ξεκάθαρα αντεπαναστατική, αφού παρουσιάζει τους προλετάριους των αναπτυσσόμενων καπιταλιστικά χωρών ως εκμεταλλευτές των προλετάρων των λιγότερο αναπτυσσόμενων καπιταλιστικά χωρών, είναι και λάθος. Λόγω της υψηλής παραγωγικότητας της εργασίας στις αναπτυσσόμενες καπιταλιστικά χώρες, ο βαθμός εκμετάλλευσης των εργατών εκεί είναι πολύ υψηλότερος σε σχέση με τους εργάτες των λιγότερο αναπτυσσόμενων καπιταλιστικά χωρών. Επίσης, μια τέτοια θέση περί παρασιτισμού οδηγεί σε στήριξη των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων, δηλαδή σε ενίσχυση του εθνικισμού και σε τελική ανάλυση σε στήριξη της εγκαθίδρυσης και ανάπτυξης των καπιταλιστικών σχέσεων σε αυτές τις χώρες.

Γεγονός αποφασιστικής σημασίας για την ανάπτυξη της αντι-ιμπεριαλιστικής πολιτικής και για την πορεία των εθνικοαπελευθερωτικών και ανταποικιακών κινήματων ήταν το 6^ο Συνέδριο της Κομιντέρν το 1928, το οποίο υιοθέτησε τη θέση ότι ο ιμπεριαλισμός παρεμπόδιζε τη βιομηχανική ανάπτυξη των αποικιών. Μέχρι εκείνη την εποχή, πολλοί κομμουνιστές είχαν εμμεί-

νει στην παλαιότερη, μαρξιστική θέση που ανέμενε ότι η αποικιοκρατία μακροπρόθεσμα θα οδηγούσε στην εκβιομηχάνιση, η οποία με τη σειρά της θεωρείτο απαραίτητη προϋπόθεση για τη γενική ανθρώπινη χειραφέτηση. Η θέση της Κομιντέρν αντανάκλα μια αντίφαση που είναι κεντρική στη μαρξιστική θεωρία, δηλαδή τη διαλεκτική μεταξύ του καπιταλισμού (και της κύριας σύγχρονης πολιτικής μορφής του, του εθνικού κράτους) και της χειραφέτησης. Από τη μια πλευρά, επιβεβαίωνε έντονα τη μαρξική αντίληψη της προοδευτικότητας του καπιταλισμού στον βαθμό που η έντονη και ταχεία ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής προωθείτο υπό το ψευδώνυμο του «σοσιαλισμού», ενώ, από την άλλη πλευρά, η παγκόσμια επέκταση του καπιταλισμού, με το όνομα του «ιμπεριαλισμού», κατηγορείτο για την καθυστέρηση και το μπλοκάρισμα της διαδικασίας εκσυγχρονισμού στις αποικίες, η οποία θα οδηγούσε τελικά στη γενική ανθρώπινη χειραφέτηση. Με μια κίνηση διάρρηξης της διαλεκτικής, η καλή πλευρά του καπιταλισμού που φέρνει ανάπτυξη και κατ' επέκταση φέρει τη δυνατότητα χειραφέτησης –και η οποία επιτελείται από ένα σοσιαλιστικό, δηλαδή, κρατικοκαπιταλιστικό, καθεστώς, που κάποια στιγμή στη διαδικασία θα μετατραπεί σε κομμουνιστικό– διαχωρίζεται από την κακή, καταστροφική και εκμεταλλευτική πλευρά του, η οποία πρέπει να καταπολεμηθεί και η οποία ονομάζεται «ιμπεριαλισμός». Ο τελευταίος (ο ανισόμετρα αναπτυσσόμενος καπιταλισμός) πρέπει να καταπολεμηθεί από τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, που στην πορεία θα εγκαθιδρύνουν σύγχρονα εθνικά κράτη, και τα οποία αποτελούν το φυσικό περιβάλλον για την ανάπτυξη του καπιταλισμού με την προοδευτική του μορφή. Αυτή η αντίληψη αντανάκλα αλλά και παρερμηνεύει τη μαρ-

ξική διαλεκτική μεταξύ καπιταλισμού και προόδου, στερώντας της τον διαλεκτικό της χαρακτήρα: η θέση του Μαρξ ότι το εργατικό κίνημα πρέπει να *εκμεταλλευτεί* την εξελισσόμενη σήμερα αντιφατική ιστορική διαδικασία καπιταλιστικής ανάπτυξης είναι πολύ μακριά από τη θέση των Μπολσεβίκων ότι αυτή η διαδικασία καπιταλιστικής ανάπτυξης πρέπει να *οργανωθεί και να προωθηθεί* από το προλεταριακό κίνημα, μέσω της πολιτικής επανάστασης και της δικτατορίας του κόμματος.⁷

Στις μαρξιστικές-λενινιστικές θεωρίες για τον ιμπεριαλισμό και τον κρατικο-μονοπωλιακό καπιταλισμό, οι μεγάλες μονοπωλιακές επιχειρήσεις συγχωνεύονται με το κράτος με αποτέλεσμα τον σχηματισμό μιας «ενιαίας, πανεθνικής καπιταλιστικής οικονομίας». Καθώς η μονοπωλιακή μορφή παραγωγής καταργεί τον εξαναγκασμό των μεμονωμένων καπιταλιστών να αυξήσουν το κέρδος τους ως ατομικό κεφάλαιο αναπτύσσοντας την παραγωγική δύναμη της εργασίας, το μόνο πράγμα που μπορεί να απασχολεί τα κρατικά μονοπώλια στην παγκόσμια αγορά είναι ο αγώνας για πολιτικά εξασφαλισμένες σφαίρες παραγωγής και η πραγματοποίηση μονοπωλιακών επιπλέον κερδών. Η στασιμότητα της μονοπωλιακής φάσης του καπιταλισμού επιβάλλει ένα είδος ανταγωνισμού στην παγκόσμια αγορά, η μορφή του οποίου είναι ο πόλεμος και το περιεχόμενό του το «μοίρασμα του κόσμου μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων».⁸

7. Marcel Stuetzler, «Critical Theory and the Critique of Anti-imperialism», στον τόμο Best κ.ά., *The Sage Handbook of Frankfurt School Critical Theory*, Sage, 2018.

8. Neusüß, *Imperialismus und Weltmarktbe-
wegung des Kapitals*, αναφέρεται στο Anders
Molander, «Μονοπώλια και σοσιαλισμός στην
ανάλυση του Ιμπεριαλισμού από τον Λένιν», *Το
Διαλυτικό* τ. 6.

Ωστόσο, το κράτος, το κάθε κράτος, όσο μικρό ή μεγάλο κι αν είναι, έχει ως δομικό του χαρακτηριστικό την τάση επέκτασής του χωρικά ή/και οικονομικά. Αυτό είναι το βασικό συστατικό του εθνικισμού, το βρίσκουμε από την αρχή της εποχής δημιουργίας των εθνών-κρατών και δεν είναι γνώρισμα του κράτους στο στάδιο του ιμπεριαλισμού όπως υπονοείται. Επιπλέον, ο καπιταλισμός δεν χρειάστηκε να φτάσει σε κάποιο «ιδιαιτέρο», «ανεπτυγμένο» ή «έσχατο» στάδιο ώστε να αρχίσει το «μοίρασμα του κόσμου» – και εδώ αναφερόμαστε στους διακρατικούς ανταγωνισμούς και όχι σε κάποια υποτιθέμενη συνωμοσία που ακυρώνει τον καπιταλιστικό ανταγωνισμό. Αντιθέτως, η πάλη για το «μοίρασμα του κόσμου» δεν έχει τίποτα το ειδικά καπιταλιστικό, υπήρξε το περιεχόμενο της σύγκρουσης των βασιλείων και των αυτοκρατοριών πριν την ανάδυση του καπιταλισμού και συνεχίστηκε και κατά τη διάρκειά του, ακόμη και κατά τη λεγόμενη περίοδο του «ελεύθερου εμπορίου» που προηγήθηκε του «ιμπεριαλιστικού σταδίου» όταν μεσουρανούσε η Βρετανική Αυτοκρατορία.

Η αποδοχή των λενινιστικών θέσεων για τον ιμπεριαλισμό ή μέρους αυτών οδηγούν αναγκαστικά σε αντιλήψεις προβληματικές και παραπλανητικές:

1. Μία από τις κινητήριες δυνάμεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι ο ανταγωνισμός των κεφαλαίων στην προσπάθειά τους για το υψηλότερο ποσοστό κέρδους (η άλλη κινητήρια δύναμη είναι η ταξική πάλη). Τα μονοπώλια υπάρχουν, και για τον Μαρξ προκύπτουν τόσο «φυσικά» μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, στον βαθμό που η διαδικασία διευρμένης αναπαραγωγής του κεφαλαίου είναι μια διαδικασία συγκέντρωσης και συγκε-

ντροποίησης κεφαλαίου, όσο και «τεχνητά» π.χ. στην περίπτωση της ιδιοκτησίας πόρων οι οποίοι κατ' αυτόν τον τρόπο μονοπωλούνται (και οι οποίοι μπορεί να περιλαμβάνουν από τεχνολογικές πατέντες μέχρι την ιδιοκτησία γης υψηλής παραγωγικότητας).⁹ Για τον Μαρξ όμως αυτό καθόλου δεν καταργεί τον ανταγωνισμό και συνεπώς τον «νόμο της αξίας». Η εξίσωση του ποσοστού του κέρδους μεταξύ των επιχειρήσεων δεν πρέπει να νοείται ως εγκαθίδρυση μιας σταθερής ισορροπίας όπου οι επιχειρήσεις επιτυγχάνουν όλες το ίδιο ποσοστό κέρδους, αλλά ως μια κατάσταση διαρκούς κίνησης κεφαλαίων που επιτυγχάνουν διαφορετικά ποσοστά κέρδους τόσο εντός του ίδιου κλάδου όσο και μεταξύ διαφορετικών κλάδων, στην οποία το μέσο ποσοστό κέρδους είναι απλώς ένα «κέντρο βάρους» γύρω από το οποίο κινούνται τα υπόλοιπα.¹⁰ Δείχνοντας στον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου* ότι οι πρακτικές διαμόρφωσης των τιμών (καθώς και τα μεταβλητά επίπεδα πλεονάζουσας παραγωγικής ικανότητας) συνάδουν με το νόμο της αξίας, ο Μαρξ επισημαίνει ότι στο καπιταλιστικό σύστημα η παραγωγικότητα της εργασίας και το ποσοστό εκμετάλλευσης είναι οι τελικοί ρυθμιστές της διαδικασίας συσσώρευσης κεφαλαίου.¹¹ Το μονοπώλιο

9. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Τρίτος, Σύγχρονη Εποχή. Προφανώς, διατηρείται πάντοτε μια μη μονοπωλιακή σφαίρα, εξίσου μεγάλη αν όχι μεγαλύτερη από τη σφαίρα των μονοπωλιακών επιχειρήσεων.

10. Στο ίδιο.

11. «Τέλος, αν η εξίσωση της υπεραξίας στο μέσο κέρδος έβρισκε στις διάφορες σφαίρες παραγωγής ένα εμπόδιο σε τεχνητά ή φυσικά μονοπώλια, και ειδικά στο μονοπώλιο της γαιοκτησίας, έτσι που να γινόταν δυνατή μια μονοπωλιακή τιμή, η οποία θα ανέβαινε πάνω από την τιμή παραγωγής και πάνω από την αξία των εμπορευμάτων, που τα επηρεάζει το μονοπώλιο, από το γεγονός αυτό δεν θα αναιρούνταν τα όρια που καθορίζονται από την αξία των

μπορεί να κατανοηθεί μόνο ως μια ιδιαίτερη μορφή εμφάνισης του ανταγωνισμού. Δεν μπορεί να ξεφύγει από τον ανταγωνισμό επειδή οι στόχοι κάθε κεφαλαίου – να επιτύχει όσο το δυνατόν υψηλότερο κέρδος – έρχονται σε αντίθεση με τους στόχους κάθε άλλου κεφαλαίου, λόγω του γεγονότος ότι η μάζα της υπεραξίας του συνολικού κεφαλαίου είναι ποσοτικά περιορισμένη, όπως ακριβώς είναι περιορισμένες οι βάσεις της παραγωγής υπεραξίας με όρους αξίας χρήσης (μέγεθος της εργασιακής δύναμης, διάρκεια της εργάσιμης ημέρας, ένταση της εργασίας, παραγωγική δύναμη της εργασίας). Τα μονοπωλιακά κέρδη δεν μπορούν να είναι απόλυτα. Δεν μπορούν επίσης να είναι μόνιμα, καθώς αυτό θα συνεπαγόταν ότι ο ανταγωνισμός του κεφαλαίου για υψηλότερες επενδυτικές αποδόσεις (μετακινήσεις κεφαλαίων μεταξύ διαφορετικών κλάδων λόγω διαφορών στα ποσοστά κέρδους) θα καταργείτο.

Αντιθέτως, οι Χίλφερντινγκ και Λένιν, οι οποίοι έβλεπαν τα μονοπώλια ως ακύρωση του ανταγωνισμού, στην πραγματικότητα υιοθετούν τη χυδαία οικονομική αντίληψη περί «τέλειου ανταγωνισμού» στον οποίο αντιπαρατίθεται η «μονοπωλιακή αγορά».¹²

εμπορευμάτων. Η μονοπωλιακή τιμή ορισμένων εμπορευμάτων θα μετέφερε μόνο ένα μέρος του κέρδους των άλλων εμπορευματοπαραγωγών στα εμπορεύματα με τη μονοπωλιακή τιμή. Θα σημειωνόταν έμμεσα μια τοπική διαταραχή στην κατανομή της υπεραξίας ανάμεσα στις διάφορες σφαίρες παραγωγής, που θα άφηνε, όμως, αμετάβλητο το όριο αυτής της ίδιας της υπεραξίας». Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Τρίτος, Σύγχρονη Εποχή, 2002, σ. 1057-8.

12. Προφανώς, η ανάλυση της σχέσης μεταξύ ανταγωνισμού και μονοπωλίου, ένα από τα δυσκολότερα ζητήματα της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας, δεν μπορεί να αναλυθεί περαιτέρω και να εξαντληθεί εδώ. Βλ. σχετικά το κείμενο του Anders Molander, «Μονοπώλια

2. Εφόσον το κεφάλαιο είναι κοινωνική σχέση, η αντίληψη περί «εξαγωγής» του από τις ισχυρές στις αδύναμες χώρες αποτελεί τεράστια στρέβλωση, η οποία οδηγεί σε ιδεολογίες περί «αυτοκρατορίας», υπερεθνικών κέντρων εξουσίας κ.λπ. που συσκοτίζουν και μυστικοποιούν τον ταξικό αντίπαλο και εν τέλει λειτουργούν αποτρεπτικά στην εκδίπλωση της ταξικής πάλης του προλεταριάτου ενάντια στα, εν πρώτοις, εγχώρια καπιταλιστικά αφεντικά. Μάλιστα, υπονοείται ότι καθώς τα ατομικά κεφάλαια διασχίζουν τα σύνορα διατηρούν την εθνικότητά τους, ο ανταγωνισμός τους με τα εγχώρια κεφάλαια αντικαθιστά ή και ταυτίζεται με την έννοια της ταξικής πάλης, η οποία έτσι μετατρέπεται παράδοξα σε πάλη μεταξύ εθνών που διεξάγεται από διαταξικά εθνικά υποκείμενα. Δημιουργείται η στρέβλωση ότι η εργατική τάξη μαζί με την αστική τάξη μιας χώρας εκμεταλλεύονται από κοινού τις αντίστοιχες μιας άλλης. Γράφει ο Μίχαελ Χάινριχ: «ο χαρακτηρισμός του ιμπεριαλισμού ως “παρασιτικού” είναι προβληματικός όχι μόνο λόγω της ηθικολογικής του χροιάς αλλά και γιατί δεν γίνεται εύκολα κατανοητό για ποιον λόγο η εκμετάλλευση της εργατικής τάξης μιας ξένης χώρας θα πρέπει να είναι χειρότερη από την εκμετάλλευση της εγχώριας εργατικής τάξης. Κι ενώ η πρόθεση του Λένιν ήταν να αναπτύξει περαιτέρω τη μαρξική ανάλυση, το τελικό αποτέλεσμα της προσπάθειάς του δεν έχει και πολύ σχέση με τη μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας».¹³

και σοσιαλισμός στην ανάλυση του Ιμπεριαλισμού από τον Λένιν», *Το Διαλυτικό* τ. 6.

13. Μ. Χάινριχ, *Το κεφάλαιο του Μαρξ, εισαγωγή στους τρεις τόμους*, Futura, 2017, σελ. 245.

Θεωρία της εξάρτησης

Μια μετεξέλιξη της θεωρίας του Χίλφερντινγκ και του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό ήταν η λεγόμενη «θεωρία της εξάρτησης» που διατυπώθηκε τις δεκαετίες του '60 και του '70 από μια σειρά θεωρητικούς όπως ο Σαμίρ Αμίν και ο Αντρέ Γκούντερ Φρανκ. Η θεωρία αυτή εισήγαγε την έννοια της διαίρεσης της παγκόσμιας οικονομίας σε τρεις ζώνες ανάλογα με το επίπεδο καπιταλιστικής ανάπτυξης: κέντρο, ημιπεριφέρεια, περιφέρεια.

Σύμφωνα με τη θεωρία της εξάρτησης, πραγματοποιείται μεταφορά υπεραξίας από τις χώρες της περιφέρειας στις χώρες του κέντρου. Οι χώρες της περιφέρειας διατηρούνται σε μια διαρκή κατάσταση υπανάπτυξης στο πλαίσιο της εξυπηρέτησης των συμφερόντων του μονοπωλιακού κεφαλαίου που προέρχεται από τις χώρες του κέντρου. Αυτό επιτρέπει στο ξένο μονοπωλιακό κεφάλαιο να εκμεταλλεύεται την περιφέρεια χωρίς ανταγωνισμό από το ντόπιο κεφάλαιο.

Εισάγεται κατ' αυτόν τον τρόπο η (μη μαρξική) έννοια της εκμετάλλευσης των χωρών της περιφέρειας από τις χώρες του κέντρου. Η θεωρία της εξάρτησης δεν οδηγεί μόνο σε μια νέα κατηγοριοποίηση των κρατών αλλά και σε μια νέα κατηγοριοποίηση των κοινωνικών τάξεων σε κάθε χώρα.

Έτσι τόσο η εργατική όσο και η αστική τάξη του κέντρου διαφέρει από την εργατική και την αστική τάξη της περιφέρειας. Μάλιστα, σύμφωνα με τη θεωρία της εξάρτησης, η εργατική τάξη της περιφέρειας μπορεί να συμμαχήσει με την αντίστοιχη αστική τάξη σε μία κοινή αντι-ιμπεριαλιστική πολιτική, όπως και η εργατική τάξη του κέντρου μπορεί να συμμαχήσει

με την αντίστοιχη αστική τάξη υπέρ της ιμπεριαλιστικής πολιτικής του κράτους στο οποίο ανήκει.

Το λάθος της θεωρίας της εξάρτησης έγκειται στο ότι υπονοεί μια εργαλειακή θεωρία για το κράτος. Το κράτος παρουσιάζεται ως μια πολιτική οντότητα ανεξάρτητη από τις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις που μπορεί είτε να χρησιμοποιείται από το μονοπωλιακό κεφάλαιο για την εξυπηρέτηση των ιδιαίτερων συμφερόντων του είτε από μια ταξική συμμαχία εργατών-καπιταλιστών στις χώρες της περιφέρειας που θα προωθήσει αναπτυξιακές πολιτικές και, επομένως, θα φέρει πιο κοντά τον σοσιαλισμό. Εκτός δηλαδή από μια εργαλειακή θεωρία του κράτους, η θεωρία της εξάρτησης συνεπάγεται και την αποδοχή της θεωρίας των σταδίων προς τον κομμουνισμό. Στη δική μας οπτική, το κράτος είναι η πολιτική μορφή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων: ένα καπιταλιστικό κράτος. Με αυτή την έννοια, κάθε κράτος υπηρετεί την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων συνολικά. Αυτό φυσικά δε σημαίνει ότι κάθε έθνος-κράτος υπηρετεί γενικά την αναπαραγωγή του παγκόσμιου κεφαλαίου. Τα κράτη βρίσκονται σε ανταγωνισμό (αλλά και συνεργασία) μεταξύ τους προκειμένου να προσελκύσουν το παγκόσμιο κεφάλαιο εντός των εθνικών τους συνόρων και κατ' αυτόν τον τρόπο να διατηρήσουν και να διευρύνουν το μερίδιο της παγκόσμιας υπεραξίας που τους αντιστοιχεί. Αυτό περιλαμβάνει τόσο τη διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών για τη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου εντός των κρατικών συνόρων όσο και την ενίσχυση της συσσώρευσης που βασίζεται στην εκμετάλλευση της εργασίας εντός των συνόρων άλλων εθνών-κρατών. Προφανώς, δεν έχουν όλα τα κράτη τις ίδιες δυνατότητες επιλογής όσον αφορά τις

στρατηγικές συσσώρευσης που μπορούν να υιοθετήσουν.

Ιστορικοί λόγοι αλλά και η επιτυχία ή αποτυχία της στρατηγικής συσσώρευσης που ακολουθείται από κάθε κράτος αντικατοπτρίζονται στην ανισόμετρη ανάπτυξη και τη διαμόρφωση μιας διαρκώς μεταβαλλόμενης ιεραρχίας καπιταλιστικών κρατών: στη διαμόρφωση ενός καπιταλιστικού «κέντρου» και μιας καπιταλιστικής «περιφέρειας».¹⁴ Με αυτή την έννοια κάθε κράτος είναι ιμπεριαλιστικό, εφόσον ουσία του ιμπεριαλισμού δεν είναι το μονοπωλιακό κεφάλαιο αλλά η ανταγωνιστική διαδικασία αναπαραγωγής του συνολικού κεφαλαίου. Πέρα από λανθασμένη, η θεωρία της εξάρτησης οδηγεί πολιτικά στην ταξική συμφιλίωση και στο βάθεμα των εθνικών διαχωρισμών μέσα στο παγκόσμιο προλεταριάτο.¹⁵

Εάν αποδεχτούμε τις αντιλήψεις της «θεωρία της εξάρτησης» θα οδηγηθούμε σε προβλήματα κατανόησης της πραγματικότητας. Θα πρέπει να δεχτούμε, για παράδειγμα, ότι η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας οφειλόταν αποκλειστικά στις ξένες δυνάμεις και όχι στη συγκρουσιακή δυναμική μεταξύ ανταγωνιστικών εθνικισμών και κεφαλαίων στα ομόσπονδα κράτη που την αποτελούσαν. Ότι όλοι οι πόλεμοι που ξεσπούν είναι μεταξύ κρατών-μαριονετών που πίσω τους πάντα υπάρχουν μεγάλες δυνάμεις και τα συμφέροντά τους. Ότι οι εξεγέρσεις σε αναπτυσσόμενες χώρες είναι υποκινούμενες, χωρίς οι εργαζόμενοι,

14. Εμείς δεν χρησιμοποιούμε εδώ τους όρους αυτούς με το νόημα που τους δίνει η θεωρία της εξάρτησης, αλλά σαν απλές ταμπέλες που περιγράφουν το επίπεδο ανάπτυξης κάθε καπιταλιστικής χώρας.

15. Η θεωρητική επεξεργασία αυτής της ενότητας προέρχεται από μια σημείωση που είχε γράψει ένας από τους συγγραφείς αυτού του κειμένου σε ένα περιοδικό που συμμετείχε παλιότερα.

οι κάτοικοι, οι κυρίαρχες τάξεις των χωρών να παίζουν κανένα ρόλο. Η πάλη των τάξεων εξαφανίζεται.

Επίσης, η αντιφατικότητα της θεωρίας μπορεί να ανιχνευτεί επίσης όταν εξετάσει κανείς τις προσπάθειες ένταξης αδύναμων χωρών σε υπερεθνικούς οικονομικούς οργανισμούς όπως η ΕΕ, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου κ.λπ. Το συμπέρασμα είναι ότι αυτοί οι οργανισμοί δεν υπάρχουν με αποκλειστικό σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των κεφαλαίων των ισχυρών κρατών. Σκοπός είναι το συμφέρον του κεφαλαίου γενικά, δηλαδή κάθε άρχουσας τάξης, είτε πρόκειται για την Αλβανική είτε για τη Γερμανική, στον αγώνα της για την εκμετάλλευση της αντίστοιχης εργατικής τάξης. Ο πλούτος και η συσσώρευση του κεφαλαίου προέρχονται από την εκμετάλλευση της εργασίας και όχι κατά βάση από τη λεηλασία των αδύναμων χωρών.¹⁶

Αντι-ιμπεριαλισμός

Οι θεωρίες του ιμπεριαλισμού κατέλαβαν κεντρική θέση στις αναλύσεις μεγάλης μερίδας του ταξικού κινήματος. Εφόσον ο ιμπεριαλισμός είναι το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού, ο αντικαπιταλιστικός αγώνας

16. «Η εξαγωγή κεφαλαίου που υποτίθεται ότι επιβάλλεται από την ιμπεριαλιστική πολιτική έλαβε πράγματι χώρα. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος του εξαγόμενου κεφαλαίου δεν πήγε στις αποικίες και τα εξαρτημένα εδάφη, αλλά σε άλλες αναπτυσσόμενες καπιταλιστικά χώρες που επίσης ακολουθούσαν ιμπεριαλιστικές πολιτικές. Αυτό σημαίνει ότι η αιτία της εξαγωγής κεφαλαίου δεν μπορεί να είναι μόνο η απουσία κερδοφορίας στα καπιταλιστικά κέντρα, διότι τότε δεν θα μπορούσε να υπάρξει καμία εξαγωγή κεφαλαίου σε άλλα καπιταλιστικά κέντρα. Εξάλλου, η εν λόγω εξαγωγή κεφαλαίου δεν εξασφαλιζόταν από τις ιμπεριαλιστικές πολιτικές της χώρας». Μ. Χάινριχ, *Το κεφάλαιο του Μαρξ, εισαγωγή στους τρεις τόμους*, Futura, 2017, σελ. 245.

έπρεπε και αυτός να μετατραπεί σε αντι-ιμπεριαλιστικό, με τον αντι-ιμπεριαλισμό να γίνεται σταδιακά κεντρική ιδεολογία (υπό την έννοια της ψευδούς συνείδησης).

Αντί να αναδεικνύονται οι ταξικές αντιθέσεις στο εσωτερικό των κοινωνιών, αυτό που κυριαρχεί είναι η συσπείρωση στο έθνος ενάντια στους κακούς ιμπεριαλιστές. Συνήθως, η αντι-ιμπεριαλιστική πολιτική περιορίζεται στην εναντίωση στο μεγάλο κεφάλαιο ή τις πολυεθνικές των μεγάλων καπιταλιστικών χωρών, δίνοντας άλλοθι στα εγχώρια μικρά ή μεγαλύτερα αφεντικά τα οποία κατατάσσει στους αδικημένους. «Το πρόβλημα, λοιπόν, δεν είναι πλέον ότι ο καπιταλισμός έχει επεκταθεί σε κάθε απομακρυσμένη γωνιά του πλανήτη και έχει αγκαλιάσει ασφυκτικά κάθε πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας, μετατρέποντας ό,τι αγγίζει σε εμπόρευμα. Το πρόβλημα για τους θιασώτες του αντι-ιμπεριαλισμού έγκειται στο γεγονός ότι η καπιταλιστική επέκταση υλοποιείται άνισα και ασύμμετρα, ότι σε κάποια ισχυρά κράτη ο καπιταλισμός είναι εδραιωμένος ενώ σε άλλα –τα εξαρτημένα– στραγγαλιζεται και αδυνατεί να αναπτυχθεί αρκετά. Δεν μπορούμε παρά να αναφωνήσουμε με έκπληξη: ε και; Στις “εξαρτημένες” χώρες δεν εξακολουθούν να υπάρχουν εμπορεύματα και μισθωτή εργασία; Δεν ισχύει και εκεί όπως και στις “ιμπεριαλιστικές δυνάμεις” ότι κάποιοι έχουν τα μέσα παραγωγής και κάποιες έχουν μόνο τον εαυτό τους για πώληση, κάποιοι δίνουν εντολές και κάποιοι υπακούουν; Δεν επικρατούν οι ίδιες σχέσεις εκμετάλλευσης και ενδεχομένως με ακόμη πιο άγρια μορφή; Δεν κυριαρχεί ο ίδιος φετιχισμός του εμπορεύματος που εμφανίζεται και στα αναπτυσσόμενα κράτη; Ή μήπως εκεί οι άνθρωποι έχουν αποκτήσει τον έλεγχο πάνω

στη ζωές τους και κανείς δεν φρόντισε να μας ειδοποιήσει;»¹⁷

Η αντίθεση στον αντι-ιμπεριαλισμό πηγαίνει παράλληλα με την εναντίωση στον εθνικισμό, και αυτό γιατί η αντι-ιμπεριαλιστική ιδεολογία λειτουργεί ως μέσο εγγραφής της εθνικής ιδεολογίας στο εσωτερικό των ριζοσπαστικών κινήσεων που διεκδικούν την ανθρώπινη χειραφέτηση εκκινώντας από κάθε είδους καταπίεση. Τα αντι-ιμπεριαλιστικά και εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα αποτελούν τους κατεξοχήν μηχανισμούς υπαγωγής των αιτημάτων και προσδοκιών για κοινωνική αλλαγή, ελευθερία, χειραφέτηση, κομμουνισμό στο κεφάλαιο και το κράτος του και, συνακόλουθα, τους κατεξοχήν μηχανισμούς εξουδετέρωσης και ουσιαστικής εξάλειψης αυτών των αιτημάτων και προσδοκιών μέσα από την αλλοτρίωσή τους και τη μετατροπή τους σε κινήματα διεκδίκησης δικαιωμάτων από το καπιταλιστικό κράτος και σε κάθε λογής πολιτικές της ταυτότητας.¹⁸

17. Υφανέτ, «Ένας είναι ο εχθρός ...», *Έθνος, αντιιμπεριαλισμός και ανταγωνιστικό κίνημα*, Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 45.

18. Ο Λένιν δήλωνε το 1920 στο «Σχέδιο θέσεων για τα εθνικά και αποικιακά ζητήματα», που είχε γραφτεί για το δεύτερο συνέδριο της Κομμιντέρν, ότι «στα πιο καθυστερημένα κράτη και έθνη, στα οποία κυριαρχούν οι φεουδαρχικές ή πατριαρχικές και πατριαρχο-αγροτικές σχέσεις», «όλα τα κομμουνιστικά κόμματα πρέπει να βοηθήσουν το αστικοδημοκρατικό απελευθερωτικό κίνημα», αλλά και «να αγωνιστούν ενάντια στον κλήρο και σε άλλα αντιδραστικά και μεσαιωνικά στοιχεία με επιρροή», συμπεριλαμβανομένου του «πανισλαμισμού και παρόμοιων τάσεων, που προσπαθούν να συνδυάσουν το απελευθερωτικό κίνημα ενάντια στον ευρωπαϊκό και αμερικανικό ιμπεριαλισμό με μια προσπάθεια ενίσχυσης των θέσεων των γαιοκτημόνων, των μουλάδων κ.λπ.». Πέρα από τη μηχανιστική αντίληψη της ιστορικής εξέλιξης που διέπει αυτή τη θέση, προϋποθέτει λανθασμένα ότι οι αστοί εθνικιστές σε αυτές τις χώρες

Τέλος, μια άλλη όχι και τόσο γνωστή πλευρά της αντι-ιμπεριαλιστικής ιδεολογίας είναι το γεγονός ότι ο αντι-ιμπεριαλισμός αποτέλεσε επίσης κομμάτι της ιδεολογικής ατζέντας της άκρας δεξιάς. Η ιδέα της πάλης μεταξύ «φιλολαϊκών» και «πλουτοκρατικών εθνών» εμφανίστηκε στα πρωτοφασιστικά περιβάλλοντα στη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ιταλία κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και έγινε χαρακτηριστικό γνώρισμα της ρητορικής του Μουσολίνι και του Γκρέγκορ Στράσσερ μεταξύ άλλων. Επικαλούνταν στον «αγώνα τους ενάντια στην παρακμιακή Δύση» εκπροσώπους του θεωρητικού ρεύματος της λεγόμενης «συντηρητικής επανάστασης», όπως ο Arthur Moeller van den Bruck και ο Ernst Niekisch.¹⁹ Ο φασιστικός αντι-ιμπεριαλισμός τους δεν ήταν παρά η μορφή που έλαβε ο φασιστικός «αντικαπιταλισμός» στην εξωτερική πολιτική. Στην απέναντι όχθη της Μεσογείου, ξεκινώντας από την Αίγυ-

επιθυμούσαν πραγματικά να χάσουν τις συμμαχίες τους με τον κλήρο, τους πανισλαμιστές και άλλα αντιδραστικά στοιχεία για να αποκτήσουν την υποστήριξη των σοσιαλιστών. Η στροφή προς την υποστήριξη των αστικοδημοκρατικών απελευθερωτικών κινήσεων συνέπεσε με την προσέγγιση της σοβιετικής κυβέρνησης με αστικά καθεστώτα (κυρίως της Τουρκίας και της Περσίας), την ίδια στιγμή που οι κομμουνιστές αγωνιστές στις χώρες αυτές εκτελούνταν και φυλακίζονταν.

19. Η γερμανική «συντηρητική επανάσταση» και οι φασιστικές ιδέες επηρέασαν την ανάπτυξη της αντι-ιμπεριαλιστικής σκέψης και στη Βολιβία στις δεκαετίες του 1930 και 1940 και εξαπλώθηκαν από εκεί σε άλλες χώρες της Λατινικής Αμερικής. Γύρω στο 1935, οι ηγέτες της Σοβιετικής Ένωσης συνειδητοποίησαν ότι η υποστήριξη του «δικαιώματος αυτοδιάθεσης των εθνών» τις περισσότερες φορές βοηθούσε τους φασίστες και όχι τους ίδιους, οπότε εγκατέλειψαν την ιδέα για σχεδόν δύο δεκαετίες. Η έννοια επέστρεψε τη δεκαετία του 1950 για να κυριαρχήσει στη σοβιετική εξωτερική πολιτική.

πτο, αναδύθηκε ο σύγχρονος ισλαμισμός, συμπεριλαμβανομένων των τζιχαντιστικών παραφυάδων του, ως απάντηση στην κατάργηση του τελευταίου οθωμανικού χαλιφάτου από το εκσυγχρονιστικό τουρκικό κράτος το 1924. Ο σύγχρονος ισλαμισμός αναπτύχθηκε παράλληλα με τις φασιστικές εκβολές της «συντηρητικής επανάστασης» και εμπνεύστηκε από αυτές, συμπεριλαμβανομένης της υπερσυντηρητικής αντίστασης στον «πολιτισμικό ιμπεριαλισμό» (δηλαδή στη φιλελεύθερη νεωτερικότητα και, ευρύτερα, τον Διαφωτισμό). Όταν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης τα αστικά-εθνικιστικά καθεστώτα της Μέσης Ανατολής που είχαν –με τη σοβιετική υποστήριξη– συνδυάσει την αντι-ιμπεριαλιστική ιδεολογία με την επίφαση κάποιας μορφής σοσιαλισμού διαλύθηκαν, ο πανισλαμισμός έγινε κυρίαρχο φαινόμενο.²⁰

3 Νοεμβρίου 2022

20. Η τελευταία παράγραφος και οι σημειώσεις είναι «δανεισμένες» σχεδόν καθ' ολοκληρία από το κείμενο του M. Stoetzler, *ό.π.*

Καπιταλιστικός πόλεμος σημαίνει κοινωνική ειρήνη

Αντίθεση και Σύντροφοι

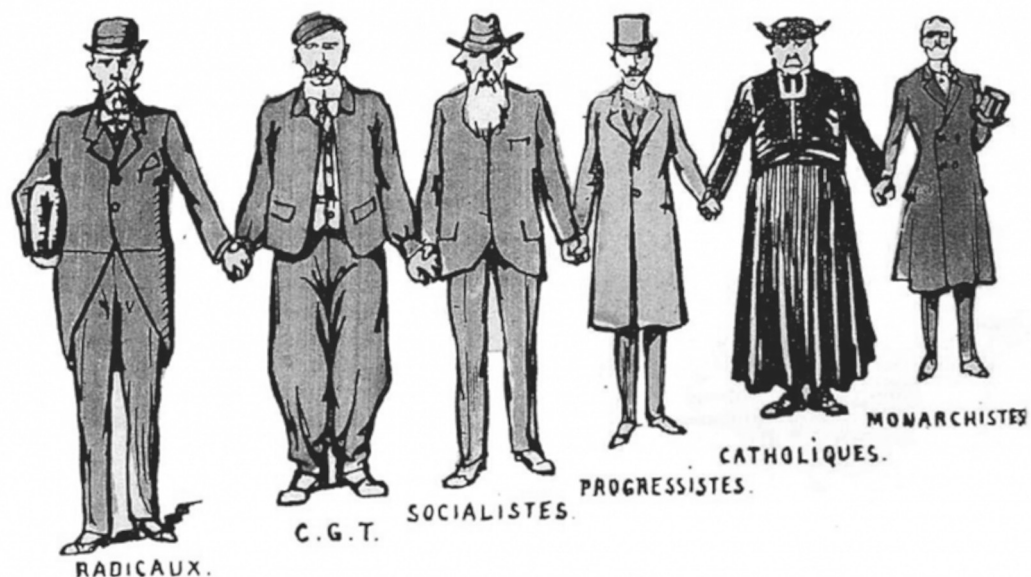
«Είμαστε τώρα αντιμέτωποι με το αμετάκλητο γεγονός του πολέμου. Απειλούμαστε από τη φρίκη της εισβολής. Η απόφαση που πρέπει σήμερα να πάρουμε δεν είναι αν είμαστε υπέρ ή κατά του πολέμου, παρά μόνο το ζήτημα: με ποια απαραίτητα μέσα πρέπει να γίνει η άμυνα της χώρας. Ακόμη περισσότερο που για τον λαό μας και το μέλλον του κινδυνεύουν τα πάντα, εάν ο ρώσικος δεσποτισμός, ο βαμμένος με το αίμα του ίδιου του λαού του, καταστεί ο νικητής. Αυτός ο κίνδυνος πρέπει να αποτραπεί, ο πολιτισμός και η ανεξαρτησία του λαού μας πρέπει να περιφρουρηθούν. Επομένως πρέπει να φέρουμε εις πέρας αυτό που πάντοτε υποσχόμασταν: την ώρα του κινδύνου δεν θα εγκαταλείψουμε την πατρογονική μας γη. Στο ζήτημα αυτό αισθανόμαστε ότι βρισκόμαστε εναρμονισμένοι με τη Διεθνή, που πάντοτε αναγνώριζε το δικαίωμα σε κάθε λαό για την εθνική του ανεξαρτησία, όπως βρισκόμαστε σε συμφωνία με τη Διεθνή όταν καταγγέλλουμε κάθε κατακτητικό πόλεμο. Παρακινούμενοι από αυτά τα κίνητρα, ψηφίζουμε υπέρ των πολεμικών πιστώσεων που ζητά η κυβέρνηση».¹ Και κάπως έτσι το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της Γερμανίας έστειλε το 1914 το γερμανικό προλεταριάτο στη σφαγή του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Λίγες μέρες νωρίτερα, δολοφονείται από έναν Γάλλο εθνικιστή ο Ζαν Ζορές,

1. Παρατίθεται στο Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Μπροσούρα του Γιούνιους*, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 48.

πασιφιστής, αντιμιλιταριστής και ηγέτης του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Γαλλίας, ο οποίος προσπαθούσε να οργανώσει γενική γαλλογερμανική απεργία ενάντια στον επερχόμενο πόλεμο και γενική πανγαλλική απεργία σε περίπτωση που κήρυττε τον πόλεμο η Γαλλία. Στον επικήδειο που εκφώνησε ο ηγέτης της Γενικής Εργατικής Συνομοσπονδίας (CGT), Λεόν Ζουό, που ήταν εναντίον της κήρυξης απεργίας και υπέρ της συμμετοχής στον πόλεμο, είπε μεταξύ άλλων: «μπροστά σε αυτό το φέρετρο θέλω να διακηρύξω το μίσος μας για τον ιμπεριαλισμό και τον ωμό μιλιταρισμό που προκάλεσαν αυτό το φρικτό έγκλημα... Όλοι οι εργαζόμενοι... μπαίνουν στο πεδίο της μάχης με την αποφασιστικότητα να αποκρούσουμε τον εισβολέα!» Έχοντας φύγει από τη μέση ο Ζορές και η όποια επιρροή μπορεί να ασκούσε εν μέσω γιγάντωσης του εθνικισμού, οι σοσιαλιστές που συμμετείχαν στο κοινοβούλιο αποφασίζουν να αναστείλουν κάθε δραστηριότητα που θα σαμπόταρε την εθνική πολεμική μηχανή, στέλνοντας με τις ευχές τους το γαλλικό προλεταριάτο στη σφαγή του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι τόσο στη Γερμανία όσο και στη Γαλλία, οι ηγέτες της οργανωμένης εργατικής τάξης επικαλούνται την «εισβολή», προκειμένου να συνθηκολογήσουν με την αστική τάξη της χώρας τους. Το ίδιο όμως επικαλείται και η αστική τάξη κάθε φορά που θέλει να επιβάλει την εθνική ομοψυχία στα πλαίσια μιας πολεμικής σύρραξης. Ο εθνικός πό-

Carte postale de 1916 en faveur de "l'union sacrée".

Προπαγανδιστική κάρτα υπέρ της Ιεράς Ένωσης στη Γαλλία.

λεμος είναι πάντα αμυντικός απέναντι σε έναν εισβολέα, όποια μορφή κι αν έχει αυτός. Και για να είναι νικηφόρος πρέπει να υπάρχει *κοινωνική ειρήνη*.

Στη Γερμανία του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου αυτή η συνθήκη ταξικής συνεργασίας ονομάστηκε *Burgfrieden* (σε ελεύθερη μετάφραση: «η ειρήνη βασιλεύει στο κάστρο»), ενώ στη Γαλλία *Union Sacrée* (Ιερά Ένωση). Και στις δύο περιπτώσεις, τα συνδικάτα και τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα κήρυξαν εκκεχειρία υπέρ πατρίδος, δεσμευόμενα ότι δεν θα διεξαγόταν κανένας εργατικός αγώνας και δεν θα εγείρετο καμία διεκδίκηση από την εργατική τάξη μέχρι το τέλος του πολέμου. Αυτό φυσικά συνοδεύτηκε από στρατιωτικό νόμο και σκληρή λογοκρισία, αφού οποιαδήποτε κριτική στην κυβέρνηση, στον πόλεμο ή σε αυτή καθαυτή τη συνθήκη της ταξικής συνεργασίας απαγορευόταν διά ροπάλου. Σε αυτό το πλαίσιο, φυλακίστηκαν από το 1916 έως το τέλος του πολέμου η Ρόζα Λούξεμπουργκ και ο Καρλ Λίμπκνεχτ.

Την ίδια πορεία της ταξικής συνεργασίας ακολούθησαν τα περισσότερα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και συνδικάτα των χωρών που ενεπλάκησαν στον πόλεμο. Εξαιρέση αποτελούν οι Μπολσεβίκοι, το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, το Σερβικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, το Σοσιαλιστικό Κόμμα Βουλγαρίας, το Σοσιαλιστικό Κόμμα των ΗΠΑ, η Ομάδα Διεθνής που ίδρυσαν οι Λούξεμπουργκ, Λίμπκνεχτ, Κλάρα Τσέτκιν και Φραντς Μέρινγκ αλλά και η πολυεθνική εργατική οργάνωση Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχε στην Ελλάδα σοσιαλιστικό κόμμα. Το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας ιδρύθηκε το 1918 και το 1924 μετονομάστηκε σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας. Η Φεντερασιόν αποτελούσε ήδη από το 1911 το οθωμανικό τμήμα της Διεθνούς και κατά το ξέσπασμα του Μεγάλου Πολέμου κράτησε διεθνιστική, αντιπολεμική στάση.

Σε κάθε περίπτωση, η Β΄ Διεθνής καταρρέει. Αυτό σημαίνει ότι εκατομμύρια προλετάριοι καλούνται από τις ίδιες τις ορ-

γανώσεις τους που υποτίθεται ότι εκπροσωπούσαν τα ταξικά τους συμφέροντα, να γίνουν το θήραμα για τα κανόνια των καπιταλιστών: 10 εκατομμύρια νεκροί στρατιώτες και 20 εκατομμύρια τραυματίες, οι μισοί εκ των οποίων σακατεμένοι για όλη τους τη ζωή· 10 εκατομμύρια νεκροί άμαχοι από βομβαρδισμούς, πείνα, ασθένειες. Ένα απέραντο σφαγείο ανθρωπίνων υπάρξεων...

Προφανώς, η Β' Διεθνής δεν ήταν ένα ενιαίο πράγμα. Υπήρχε η δεξιά πτέρυγα με εκπροσώπους σαν τον Έμπερτ (μετέπειτα πρόεδρο της Γερμανίας όταν δολοφονήθηκε η Λούξεμπουργκ και ο Λίμπκνεχτ), το κέντρο με ρεφορμιστές σαν τον Κάουτσκι και η επαναστατική αριστερή πτέρυγα με ηγετικά πρόσωπα σαν τη Λούξεμπουργκ και τον Λένιν. Μόνο αυτή η αριστερή τάση διέσωσε τον προλεταριακό διεθνισμό που υποτίθεται ότι διέπνεε το σύνολο της Β' Διεθνούς. Όλοι οι υπόλοιποι ρίχτηκαν στη μάχη μαζί με τα αφεντικά για να διαλύσουν οποιονδήποτε προλεταριακό δεσμό θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τα ιμπεριαλιστικά (καμουφλαρισμένα ως «αμυντική στάση») σχέδια της αστικής τάξης. Βέβαια, θα μπορούσε να πει κανείς ότι αυτό δεν ήταν κάτι αναπάντεχο από μέρους τους. Η ταξική συνεργασία ήταν μάλλον κομμάτι του προγράμματός τους ως ρεφορμιστών έτσι κι αλλιώς.

Εκτός όμως από αυτό, υπήρχε στην ίδια τη Β' Διεθνή μια τοποθέτηση που αργά ή γρήγορα θα τορπίλιζε τις όποιες διακηρύξεις της υπέρ του προλεταριακού διεθνισμού. Όπως είδαμε και παραπάνω, στο παράθεμα από τους Γερμανούς σοσιαλδημοκράτες, το κομμάτι της Διεθνούς που συνέπλευσε με τον καπιταλιστικό πόλεμο υποστήριζε ότι δεν παραβιάζει καμία από τις αρχές της Διεθνούς αφού αυτή υπερασπιζόταν το δικαίωμα των λαών για εθνική ανεξαρτησία και αυτοάμυνα. Εξ ου κι αυτή

η επίμονη επισήμανση περί «εισβολής», ακόμα και από τους Γερμανούς, παρόλο που η Γερμανία ήταν αυτή που τυπικά εισέβαλε στη Γαλλία.

Ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ήταν θέση του οργανωμένου εργατικού κινήματος η στήριξη των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων, αφενός διότι θεωρείτο ότι λειτουργούσαν εκσυγχρονιστικά, υπό την έννοια της ανάπτυξης του καπιταλισμού ως αναγκαίου σταδίου για τον σοσιαλισμό, και αφετέρου διότι παρόλο που είχαν αστικά χαρακτηριστικά συμμετείχαν σε αυτά μεγάλα κομμάτια του προλεταριάτου που θα μπορούσαν δυνητικά να θέσουν μια σοσιαλιστική προοπτική επιταχύνοντας την κατάρρευση του καπιταλισμού. Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν το πολωνικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα (η Πολωνία ήταν μοιρασμένη μεταξύ Γερμανικής, Αυστρο-ουγγρικής και Ρώσικης Αυτοκρατορίας), το οποίο οδήγησε στη διάσπαση του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Πολωνίας (1894) μεταξύ της πατριωτικής δεξιάς πτέρυγας και της αριστερής διεθνιστικής πτέρυγας. Όπως και το 1914 έτσι και τότε, επικεφαλής της προλεταριακής διεθνιστικής τάσης ήταν η Ρόζα Λούξεμπουργκ, η οποία μαζί με τους συντρόφους της προωθούσε την ταξική αλληλεγγύη μεταξύ των Πολωνών και των Ρώσων εργατών, τη σοσιαλιστική προοπτική και τον συνολικό αγώνα ενάντια στον καπιταλισμό, προειδοποιώντας ότι το ταξικό ζήτημα δεν θα έπρεπε να θαφτεί κάτω από το εθνικό αφού, εν τοις πράγμασι, η εθνική ανεξαρτησία της Πολωνίας δεν αφορούσε κανέναν άλλον παρά μόνο την αστική της τάξη. Για αυτή τους τη συνεπή προλεταριακή θέση, κατασυκοφαντήθηκαν εντός της Β' Διεθνούς από τη δεξιά πατριωτική πτέρυγα του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Πολωνίας ως «πράκτορες της αστυνομίας» και «αισχρή συμμορία»!

Πάνω από έναν αιώνα μετά από αυτά τα γεγονότα και από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα και οι εθνικοί πόλεμοι όχι μόνο δεν εξυπηρετούν τα προλεταριακά συμφέροντα αλλά τα εξαυλώνουν, αφού το προλεταριάτο στοιχίζεται εκ των πραγμάτων με την αστική τάξη είτε με στόχο τη συγκρότηση ενός νέου «ανεξάρτητου» έθνους-κράτους είτε με στόχο την υπεράσπιση ενός υφιστάμενου «ανεξάρτητου» έθνους-κράτους. Το «ανεξάρτητο» μπαίνει εντός εισαγωγικών, διότι εντός των καπιταλιστικών ενδοϊμπεριαλιστικών ανταγωνισμών, κάθε έθνος-κράτος είναι δεμένο στο άρμα της μιας ή της άλλης ιμπεριαλιστικής δύναμης. Έτσι, οι ΗΠΑ, για παράδειγμα, μπορεί να στηρίζουν εμπράκτως ένα εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα που συντάσσεται με τη δική τους σφαίρα επιρροής και να πολεμούν με λύσσα ένα άλλο που βρίσκεται υπό τη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας και τανάπαλιν.

Η δημιουργία των εθνών-κρατών αποτελεί ένα μάλλον πρόσφατο επεισόδιο της ανάπτυξης του καπιταλισμού.² Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το σύμπλεγμα των εθνών-κρατών του σύγχρονου κόσμου και οι ανταγωνισμοί μεταξύ τους είναι μια μορφή ύπαρξης του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου. Κάθε ενεργή συμμετοχή του προλεταριάτου σε αυτούς τους εθνικιστικούς ανταγωνισμούς απλώς αναπαράγει τη θέση του ως η τάξη που υφίσταται εκμετάλ-

2. Σύμφωνα με τον Fredy Perlman, ο καθεαυτό εθνικισμός εδραιώθηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα με δύο γεγονότα που σηματοδότησαν την καθιέρωση του έθνους-κράτους: την ανεξαρτησία των ΗΠΑ το 1776 και τη Γαλλική Επανάσταση το 1789. Βλέπε «Η συνεχιζόμενη γοητεία του εθνικισμού», περιλαμβάνεται στο *Εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας, εθνικισμός και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Επαναστατική Αυτοοργάνωση.

λευση υπό την κυριαρχία του κεφαλαίου. Ποτέ κανένα προλεταριάτο δεν χειραφετήθηκε μέσα από τον εθνικοαπελευθερωτικό πόλεμο, αντίθετα άνοιξε τον δρόμο για την εδραίωση μιας νέας αστικής ελίτ με εθνικά χαρακτηριστικά και καπιταλιστικό πρόγραμμα (ακόμα και αν στις γραμμές της υπήρχαν «επαναστάτες» και «ήρωες» του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος). Για να μπορούσε να χειραφετηθεί το προλεταριάτο θα έπρεπε να αποβάλει καθετί το εθνικιστικό, καθετί που υποτίθεται ότι το δένει με κάποια «πατρίδα», δηλαδή θα έπρεπε να στραφεί ενάντια στους εκμεταλλευτές του, τωρινούς και επίδοξους, και να μετατρέψει τον εθνικοαπελευθερωτικό πόλεμο σε ταξικό πόλεμο. Να κάνει θρύψαλα την κοινωνική ειρήνη, αυτό το απαραίτητο συμπλήρωμα του καπιταλιστικού πολέμου.

Τα μιλιταριστικά αλφάδια

Με το ξέσπασμα του πολέμου στην Ουκρανία, δεν άργησαν να εμφανιστούν κάποια κείμενα Ουκρανών αναρχικών στα οποία δήλωναν ότι έχουν πάρει τα όπλα για να υπερασπιστούν την Ουκρανία και τον λαό της ενάντια στη Ρωσία, η οποία «έχει μακροπρόθεσμο σχέδιο να καταστρέψει τη δημοκρατία στην Ευρώπη». Καλούσαν μάλιστα τον κόσμο να τους στηρίξει οικονομικά, να τους στείλει όπλα (!), αλλά και να καταταγεί στη «Διεθνή Λεγεώνα Εδαφικής Άμυνας», που είχε δημιουργηθεί από τον ίδιο τον Ζελένσκι, ενάντια στον ρώσικο ιμπεριαλισμό. Στην πραγματικότητα αυτό που έχουν συγκροτήσει είναι μια κανονική στρατιωτική μονάδα, όπως όλες οι άλλες, ενταγμένη πλήρως στον εθνικό στρατό της Ουκρανίας στο πλαίσιο της Εδαφικής Άμυνας της χώρας.³ Τα εν λόγω προπα-

3. <https://www.militantwire.com/p/defensive-war-as-an-act-of-popular>

γανδιστικά κείμενα, συνοδευόμενα από τις αναγκαίες ηρωικές φωτογραφίες πάνοπλων αντρών με τη σημαία με το αλφάδι στα χέρια, διαδόθηκαν αστραπιαία σε όλα τα δυτικά κινηματικά αλλά και mainstream δίκτυα. Κάτι τέτοιο βέβαια είναι αναμενόμενο: καθετί που προάγει τον εθνικισμό, ακόμα και αν εκπορεύεται από αναρχικούς, καθετί που προτρέπει σε στράτευση με τη μία από τις δύο πλευρές ενός εθνικού πολέμου, είναι όχι μόνο θεμιτό για το κεφάλαιο και το κράτος του αλλά και η μόνη αποδεκτή στάση.

Τι έχει συμβεί όμως στην Ουκρανία όσο οι εν λόγω αναρχικοί πολεμούν μαζί με τις εθνικές ένοπλες δυνάμεις της χώρας «για την ελευθερία όλων μας»; Κατ' αρχάς έχει κηρυχτεί στρατιωτικός νόμος: αυτό σημαίνει ότι έχουν ανασταλεί σε μεγάλο βαθμό οι νόμοι προστασίας των εργαζομένων καθώς και η εκπροσώπησή τους από τους συνδικαλιστικούς τους φορείς με αποτέλεσμα να επιτρέπονται οι μαζικές απολύσεις και οι αναστολές εργασίας, η αύξηση των ωρών εργασίας από 40 σε 60, η μονομερής ακύρωση των συλλογικών συμβάσεων από τη μεριά των αφεντικών, η μη καταβολή μισθών, η υποχρεωτική αλλαγή του αντικειμένου εργασίας βάσει των στρατιωτικών αναγκών του κράτους, η μείωση των αργιών κ.ο.κ. Στο πλαίσιο αυτό, εκατοντάδες επιχειρήσεις στην Ουκρανία έχουν αναστείλει μονομερώς, είτε συνολικά είτε εν μέρει, τις συλλογικές συμβάσεις που ίσχυαν μέχρι το ξέσπασμα του πολέμου και ειδικά τις διατάξεις που αφορούν τη συνδικαλιστική δραστηριότητα, τις κοινωνικές παροχές, τις συνθήκες ασφαλείας και τις ώρες εργασίας. Μεταξύ αυτών των επιχειρήσεων είναι η ArcelorMittal, η μεγαλύτερη χαλυβουργία της χώρας, ο πυρηνικός σταθμός του Τσερνομπίλ, η εθνική σιδηροδρομική εταιρεία της Ουκρανίας, το λιμάνι της Οδησού και

το μετρό του Κιέβου. Βάσει του στρατιωτικού νόμου, απαγορεύονται επίσης οι απεργίες και οι διαδηλώσεις, καθώς και η έξοδος από τη χώρα σε όλους τους άνδρες από 18 έως 60 ετών.

Η καταστροφή σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου λόγω του πολέμου συνοδεύεται επομένως στους χώρους εργασίας από ευνοϊκές ρυθμίσεις για τα αφεντικά. Δεν είναι τυχαίο ότι η κυβέρνηση Ζελένσκι εν μέσω πολέμου έφερε για ψήφιση στο κοινοβούλιο έναν νόμο πλήρους απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων στην Ουκρανία, το οποίο προσπαθούσε να περάσει από τον Απρίλιο του 2021. Τότε είχε αποτύχει λόγω των αντιδράσεων των συνδικάτων και της αντιπολίτευσης. Τώρα όμως έχει απαλλαγεί από τα διάφορα εμπόδια, όπως η διαπραγματευτική ισχύς των εργαζομένων ή η ύπαρξη της αντιπολίτευσης, και έχει καταφέρει μέσω του πολέμου να επιβάλει κοινωνική ειρήνη. Ο εν λόγω νόμος, που εντάσσεται στο γενικό ιδεολογικό πλαίσιο της «αποσοβιετοποίησης», ψηφίστηκε το καλοκαίρι του 2022 με ταχείες κοινοβουλευτικές διαδικασίες. Κεντρικός πυρήνας αυτής της επίθεσης στο ουκρανικό προλεταριάτο είναι ότι οι εργαζόμενοι σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις έως 250 ατόμων δεν θα καλύπτονται πλέον από συλλογικές συμβάσεις εργασίας αλλά θα συνάπτουν ατομικές συμβάσεις με τον εκάστοτε καπιταλιστή, χωρίς να απολαμβάνουν καμία κάλυψη από την εργατική νομοθεσία. Αυτό σημαίνει ότι πάνω από το 70 τοις εκατό του εργατικού δυναμικού της Ουκρανίας θα έχει ατομικές συμβάσεις εργασίας, γεγονός που θα οδηγήσει εν τέλει στη συνολική απαξίωση της εργασιακής δύναμης του μεγαλύτερου κομματιού του προλεταριάτου της χώρας. Το μόνο που θα μπορούσε να το σταματήσει αυτό θα ήταν η μαζική ανταρσία ενάντια στον στρατιω-

τικό νόμο, η διατάραξη δηλαδή της κοινωνικής ειρήνης, γεγονός που μάλλον θα έβρισκε αντίθετους τους εθνικιστές αναρχικούς αφού, αν επιδίωκαν κάτι τέτοιο, δεν θα είχαν ποτέ καταταγεί με τη θέλησή τους στον ουκρανικό στρατό ούτε θα προπαγάνδιζαν αυτή τους τη στάση. Όσο και αν επικαλούνται τον Κροπότκιν⁴ ή τον Μπακούνιν (ή κάποιοι ακόμα και τον Μάχνο!), η ενεργή συμμετοχή τους στον καπιταλιστικό πόλεμο στρέφεται ευθέως ενάντια στα προλεταριακά συμφέροντα.

Από την άλλη, έχουμε τους δυτικούς αριστερούς υποστηρικτές του Πούτιν που επιχειρηματολογούν υπέρ της ρώσικης εισβολής στην Ουκρανία. Με όχημα τον αντιαμερικανισμό και το αντι-νατοϊκό αφήγημα, υπερασπίζονται τις πολεμικές επιχειρήσεις και τον εθνικισμό ενός καπιταλιστικού εθνικού σχηματισμού που, όπως κάθε άλλος τέτοιος σχηματισμός, βασίζει την ύπαρξή του και την αναπαραγωγή του στην εκμετάλλευση του μεγαλύτερου κομματιού του πληθυσμού του: του προλεταριάτου. Πρόκειται για τέτοιου φυράματος εχθροί του προλεταριάτου που έχουν στραφεί ενάντια ακόμα και στην πρόσφατη εξέγερση στο Ιράν μετά τη δολοφονία της Mahsa Amini από την αστυνομία, ως υποκινούμενη από τους Αμερικάνους. Στέκονται ενεργά στο πλευρό κάθε σφαγέα αρκεί να πληροί τα κριτήρια αντιαμερικανισμού, στρεφόμενοι όπως και

οι παραπάνω Ουκρανοί αναρχικοί ενάντια στα συμφέροντα του προλεταριάτου. Το δήθεν ενδιαφέρον τους, ως αριστερών, για την εργατική τάξη είναι απλώς ψέμα, αφού στηρίζουν ανοιχτά την εξόντωση της ισχύς της αλλά και της ίδιας –ως ενός από τους δύο ανταγωνιστικού πόλους εντός του καπιταλισμού αλλά και ως μεταβλητού κεφαλαίου– μέσω της συμμετοχής της στους ενδοϊμπεριαλιστικούς πολέμους.

Στο σφαγείο το καπιταλιστικού πολέμου, είμαστε πάντα με τους λιποτάκτες

«Δεν θέλουμε να το σκάσουμε», λένε οι Ουκρανοί αναρχικοί που εντάχθηκαν στην Εδαφική Άμυνα της χώρας. Την ίδια στιγμή, σύμφωνα με επίσημες πηγές, περίπου 7 εκατομμύρια άνθρωποι εγκατέλειψαν τη χώρα από την αρχή του πολέμου. Κυρίως γυναίκες και παιδιά, αφού οι άνδρες απαγορεύεται να βγουν από τη χώρα. Το γεγονός ότι το κράτος επέβαλε με στρατιωτικό νόμο την απαγόρευση της εξόδου από τη χώρα, την υποχρεωτική στράτευση και τους συνεχείς ελέγχους στα σύνορα δείχνει, αν μη τι άλλο, ότι ένα σημαντικό κομμάτι των ανδρών 18 έως 60 χρονών δεν έχει καμία διάθεση να γίνει κιμάς στην εθνικιστική μηχανή του πολέμου. Πολλοί προσπάθησαν να διασχίσουν τα σύνορα κρυμμένοι μέσα σε βαλίτσες, κουτιά, πορτ-παγκάζ, ακόμα και ντυμένοι γυναίκες. Κάποιοι τα κατάφεραν, άλλοι πιάστηκαν από τους συνοριοφύλακες και οδηγήθηκαν σε υποχρεωτική στράτευση. Ούτε οι τρανς γυναίκες κατάφεραν να ξεφύγουν από τα νύχια της πολεμικής μηχανής, αφού για το κράτος και τον στρατό είναι άνδρες και άρα απαγορεύεται να εγκαταλείψουν τη χώρα.

Από προλεταριακή διεθνιστική σκοπιά, οφείλουμε να αναδείξουμε και να στηρίξουμε την απόφαση και τη δράση αυτών

4. Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Κροπότκιν υποστήριξε την Αντάντ, δηλαδή τη συμμαχία μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας και Ρωσίας, ενάντια στις Κεντρικές Δυνάμεις, δηλαδή τη Γερμανία, την Αυστροουγγαρία και την Ιταλία, με το επιχείρημα ότι θα έπρεπε να συντριβεί κάθε απόπειρα της Γερμανίας να εισβάλει στη Δυτική Ευρώπη. Στο πλαίσιο αυτό, προπαγάνδιζε την ενεργή συμμετοχή στον πόλεμο, σε πλήρη αντίθεση με τις αντιπολεμικές και αντιμιλιταριστικές πεποιθήσεις του μεγαλύτερου κομματιού του αναρχικού κινήματος εκείνης της εποχής.

των ανθρώπων που, είτε για λόγους αυτοσυντήρησης είτε για πολιτικούς λόγους, αρνούνται να θυσιάσουν για την πατρίδα, «το σκάνε» από την εθνική πολεμική προσπάθεια. Οφείλουμε να αναδείξουμε το παράδειγμά τους ως γνήσια προλεταριακή πρακτική ενάντια στην κυρίαρχη ιδεολογία του μιλιταρισμού και του εθνικισμού που μπορεί να ανεμίζει ακόμα και τη μαυροκόκκινη σημαία.

Όσο ο πόλεμος και η ακραία φρίκη του παρατείνονται, μπορεί να αρχίσει να τσαλακώνεται και να καταρρέει η ιδεολογία της θυσίας για την πατρίδα και να αρχίσουν να αναδύονται πρακτικές λιποταξίας εντός των αντίπαλων στρατών. Στον ουκρανικό στρατό, που παρά την υποστήριξη των Δυτικών εξακολουθεί να υπολείπεται σε ισχύ έναντι του ρωσικού, τα φαινόμενα λιποταξίας είναι αρκετά συχνά. Μπορεί σε πολλές από τις περιπτώσεις να μην πρόκειται για λιποταξίες με καθαρά διεθνιστικό περιεχόμενο, αλλά για φυγή από έναν στρατό που τους στέλνει ανεκπαίδευτους και άοπλους σε αποστολές αυτοκτονίας σαν πρόβατα επί σφαγή. Ακόμα κι έτσι όμως αποτελούν σίγουρα μια ρωγμή στον πολεμικό παροξυσμό και ένα παράδειγμα αντίστασης ενάντια στην κρατικο-στρατιωτική εξουσία.

Στον ρωσικό στρατό, υπάρχουν επίσης χιλιάδες στρατιώτες που αρνούνται να επιστρέψουν στο ουκρανικό μέτωπο, υποστηρίζοντας και εκείνοι ότι οδηγούνται σαν πρόβατα επί σφαγή. Τον Σεπτέμβριο του 2022, ο Πούτιν ανακοίνωσε την επιβολή μερικής επιστράτευσης, που αφορούσε περίπου 300.000 εφέδρους. Η ανακοίνωση αυτή πυροδότησε ένα τεράστιο κύμα φυγής από τη Ρωσία (υπολογίζεται ότι πάνω από 300.000 άτομα έχουν εγκαταλείψει τη χώρα μέχρι τη στιγμή που γράφεται το κείμενο) υπό τον φόβο ότι η επιστράτευση θα γενικευθεί ή ότι θα κλείσουν τα σύνορα.

Διαδηλώσεις εναντίον της επιστράτευσης ξέσπασαν σε πολλές περιοχές της Ρωσίας οι οποίες αντιμετώπιστηκαν με άγρια καταστολή από τους μπάτσους, ενώ έχουν γίνει και πολλές επιθέσεις σε γραφεία στρατολόγησης (πυρπολήσεις στρατολογικών γραφείων στη Ρωσία γίνονται συνεχώς από την αρχή του πολέμου). Τρεις μέρες μετά την κήρυξη της επιστράτευσης, ο Πούτιν υπέγραψε νομοθετική τροποποίηση που προβλέπει ποινή κάθειρξης 10 ετών για τους λιποτάκτες.

Τα φαινόμενα λιποταξίας εν καιρώ πολέμου αποτελούν μία από τις πιο ριζοσπαστικές πράξεις αντίθεσης στην εθνικιστική ιδεολογία και στην πολεμική μηχανή. Γι' αυτό εξάλλου ιστορικά οι λιποτάκτες αντιμετώπιζονταν εν καιρώ πολέμου με λυσσαλέα βία και καταστολή από τις κρατικές και στρατιωτικές αρχές.

Επαναστατικός ντεφετισμός

Ο επαναστατικός ντεφετισμός αποτέλεσε το πρόταγμα των επαναστατών διεθνιστών στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, σε αντίθεση με εκείνο το κομμάτι της Δεύτερης Διεθνούς που αποφάσισε να συμμετάσχει ενεργά στο σφαγείο του Μεγάλου Πολέμου. Έκτοτε ο επαναστατικός ντεφετισμός αποτελεί την πάγια θέση κάθε κομμουνιστή ή αναρχικού διεθνιστή απέναντι στον καπιταλιστικό πόλεμο.

Επαναστατικός ντεφετισμός δεν σημαίνει πασιφισμός. Σημαίνει μετατροπή του εθνικού πολέμου σε ταξικό πόλεμο, δηλαδή ανατροπή της κοινωνικής ειρήνης που επιχειρεί να επιβάλει με τη βία η αστική τάξη για να διεξάγει με επιτυχία τον πόλεμό της. Σημαίνει ταξικός αγώνας ενάντια στη δική μας αστική τάξη και αλληλεγγύη προς τους προλετάρους των άλλων χωρών που αναπτύσσουν και εκείνοι τον δικό τους

αγώνα ενάντια στις δικές τους αστικές τάξεις. Αγωνιζόμαστε ενάντια στη δική μας αστική τάξη *όχι για να ηττηθεί έναντι του πιο ισχυρού κράτους*, του κράτους δηλαδή που θα καταφέρει να πειθαρχήσει καλύτερα το δικό του προλεταριάτο, αλλά για να ηττηθούν συνολικά τα συμφέροντα της αστικής τάξης όπως αυτά εκφράζονται και μέσα στον εθνικό πόλεμο. Επαναστατικός ντεφетиσμός είναι η ενεργή κινητοποίηση ενάντια στην αναγκαστική επιστράτευση, η στήριξη των λιποτακτών, οι αγώνες μέσα στους χώρους εργασίας ενάντια στη μείωση των μισθών, ενάντια στην αύξηση των ωρών εργασίας ή στην καταναγκαστική εργασία λόγω πολέμου, το σαμποτάρισμα της πολεμικής βιομηχανίας, η διεθνιστική προπαγάνδα στους στρατιώτες όλων των αντίπαλων στρατοπέδων, η συνεργασία και η έμπρακτη αλληλεγγύη με τους προλετάρους όλων των εμπλεκόμενων χωρών και η κυκλοφορία των αγώνων, η ληλασία αγαθών για την ικανοποίηση των προλεταριακών αναγκών και οποιεσδήποτε άλλες δράσεις θα μπορούσαν να συμβάλουν στον σκοπό του επαναστατικού ντεφетиσμού, που δεν είναι άλλος από την ανάπτυξη του επαναστατικού κινήματος ενάντια στις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις που εμπεριέχουν την πολεμική ενδοπρολεταριακή αλληλοσφαγή.

Επαναστατικός ντεφетиσμός σημαίνει για εμάς εδώ σήμερα, εν μέσω του πολέμου που εξελίσσεται στην Ουκρανία, ότι οφείλουμε να οξύνουμε τους ταξικούς-κοινωνικούς αγώνες εκεί που βρισκόμαστε, πόσο μάλλον όταν τα κράτη που ζούμε συμμετέχουν ενεργά στην πολεμική σύρραξη και οι επιπτώσεις του πολέμου στην τάξη μας είναι ήδη καταστροφικές. Όχι βέβαια για να στηρίξουμε τη μία ή την άλλη πλευρά, αυτό είναι δουλειά των κάθε είδους εθνικιστών – αναρχικών, αριστερών ή δεξι-

ών. Αλλά για να διαρρήξουμε αυτόν ακριβώς τον κυρίαρχο εθνικιστικό μονόλογο και να επιβάλουμε αυτό που διέπει πάντα τα συμφέροντα της τάξης μας: τον αγώνα της ζωής ενάντια στον θάνατο.

3 Νοεμβρίου 2022

Γράμματα από την Ουκρανία

Andrew

Πρώτο μέρος

Πρώτο μέρος της συνέντευξης του συντρόφου Andrew από την Ουκρανία στην ιστοσελίδα *Tous Dehors* που δημοσιεύτηκε στις 18.03.2022.

Θα μπορούσατε να μας μιλήσετε αρχικά για τη ζωή σας πριν από τον πόλεμο;

Προέρχομαι από το Χάρκοβο, το οποίο βρίσκεται στην Ανατολική Ουκρανία, λίγα μόνο χιλιόμετρα από τα σύνορα, αλλά πέρασα τα τελευταία χρόνια σπουδάζοντας στη Λβιβ. Όλη μου η οικογένεια και οι συγγενείς μου είναι επίσης από το Χάρκοβο και πριν μετακομίσω στη Λβιβ μιλούσα καθημερινά ρωσικά. Το Χάρκοβο είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου ρωσόφωνο, αλλά όπως βλέπουμε αυτή τη στιγμή, αυτό δεν μεταφράζεται απαραίτητα σε φιλορωσικές θέσεις. Σπουδάζω πληροφορική: εν μέρει επειδή αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να μην παίρνεις μισθούς φτώχειας στην Ουκρανία και ίσως κάποια στιγμή μπορέσεις και να μεταναστεύσεις (να «δραπετεύσεις»¹), εν μέρει επειδή μου αρέσει ο προγραμματισμός χαμηλού επιπέδου και η τεχνολογία γενικότερα. Με ενδιαφέρουν οι τρόποι με τους οποίους η καπιταλιστική νεωτερικότητα καθορίζει την ανάπτυξη της τεχνολογίας, ενώ παράλληλα επιτρέπει πιο απελευθερωτικές χρήσεις.

1. Στα ουκρανικά η λέξη «μεταναστεύω» έχει και τη σημασία «δραπετεύω».

Πέραν αυτού, με ενδιαφέρει ο κομμουνισμός, και δεδομένου ότι η προσπάθεια να διακρίνουμε τους κομμουνιστικούς μας ορίζοντες απαιτεί την κατανόηση του κεφαλαίου και της ιστορίας γενικότερα, με ενδιαφέρουν οι τρόποι με τους οποίους μια αναδυόμενη παγκόσμια αγορά, μια «δεύτερη δουλοπαροικία» και η ιμπεριαλιστική επέκταση έχουν διαμορφώσει τη γη στην οποία μεγάλωσα. Προσπαθώ να κατανοήσω τους τρόπους με τους οποίους συγκροτηθήκαμε, από την ιστορία του αργού και άνισου καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού του άξονα Αγία Πετρούπολη-Ιουζόβκα-Οδησός, μέχρι τον σοβιετικό εκσυγχρονισμό. Μαθαίνοντας από τα απελευθερωτικά κινήματα που αγωνίστηκαν ενάντια στην κυριαρχία του γαιοκτήμονα, του καπιταλιστή και του γραφειοκράτη.

Ποια ήταν η αντίδρασή σας κατά τις πρώτες ημέρες της εισβολής; Αιφνιδιαστήκατε ή περιμένατε μια ρωσική στρατιωτική επιχείρηση αυτού του μεγέθους;

Παρόλο που είχα προετοιμαστεί για το ενδεχόμενο αυτό (μάζεψα τα πιο απαραίτητα πράγματα και τα χαρτιά μου, φρόντισα ώστε η οικογένειά μου στο Χάρκοβο να έχει σχέδια εκκένωσης), δεν πίστευα ότι επρόκειτο να συμβεί μια εισβολή μεγάλης κλίμακας. Υπέθετα ότι η Ρωσία επρόκειτο να διεξάγει προηγουμένως μια μαζική εκστρατεία παραπληροφόρησης, όπως έκανε το 2014 πριν από την εισβολή στην Κριμαία

και το Ντονμπάς. Ωστόσο, όπως τελικά αποδείχθηκε, η μυστικότητα των σχεδίων εισβολής κατέστησε αυτούς τους «δείκτες προπαγάνδας» αναξιόπιστους και τα ρωσικά μέσα ενημέρωσης έπρεπε αντ' αυτού να βασιστούν στις μακροχρόνιες εκστρατείες παραπληροφόρησης που είχαν ξεκινήσει το 2014. Κοιτώντας καθημερινά τα ρωσικά κρατικά μέσα ενημέρωσης και μη βλέποντας καμία σημαντική αύξηση των προκλήσεων, σκεφτόμουν ότι τα στρατεύματα που σταθμεύουν κοντά στα σύνορα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως μοχλός πίεσης για να πείσουν την Ουκρανία και το ΝΑΤΟ να διαπραγματευτούν όρους πιο αποδεκτούς από τη Ρωσία. Σε γενικές γραμμές, υπήρχαν ορισμένοι άνθρωποι που αντιδρούσαν υπερβολικά σε κάθε νέα δορυφορική φωτογραφία ρωσικών στρατιωτικών βάσεων, αλλά η πλειοψηφία είχε συνηθίσει το γεγονός ότι η Ρωσία διεξάγει πόλεμο στα ανατολικά και ότι πάντα ήθελε πολύ περισσότερα.

Αλλά επί της ουσίας, νομίζω ότι κανείς δεν θα μπορούσε να είναι προετοιμασμένος για αυτό που ήρθε. Ακόμα και αν επισήμαινες ότι η ρωσική εισβολή συνεχίζεται ήδη εδώ και οκτώ χρόνια, ακόμα και αν έβλεπες την καθημερινή ζωή να κυριαρχείται από τη συσσώρευση αιματοβαμμένων εμπορευμάτων και τις αυτοκρατορικές φιλοδοξίες ως έναν συνεχιζόμενο εμφύλιο πόλεμο, τίποτα δεν μπορούσε να σε προετοιμάσει για εκείνο το πρωινό, όταν οι σειρήνες της αεροπορικής επιδρομής έσκασαν τελικά μέσα από την ομίχλη του ονείρου. Αρχικά οι λέξεις διείσδυσαν στο μισοσυνειδητό μου μυαλό και εξερράγησαν μέσα μου, καθώς δεν ήμουν ακόμα σίγουρος για την κλίμακα των πραγμάτων. «Όλα τα στρατιωτικά αεροδρόμια έχουν καταστραφεί», άκουσα και θυμήθηκα όλους τους χάρτες με τις κόκκινες κουκκίδες γύρω από

τα σύνορα, «τα τανκς είναι στις πόλεις» ηχούσε ακόμα στο κεφάλι μου καθώς μάζευα γρήγορα τα πράγματά μου. Το σώμα μου αρνιόταν να συνεργαστεί, κάθε ήχος δεκαπλασιαζόταν και δεν μπορούσα να ηρεμήσω ούτε δευτερόλεπτο. Διάβαζα στο διαδίκτυο τις ειδήσεις και έστελνα μηνύματα σε φίλους καθώς βημάτιζα μέσα στο διαμέρισμα. Σε αυτή την κατάσταση πέρασα τις επόμενες ημέρες. Τελικά όμως η ρωσική προέλαση επιβραδύνθηκε και πολλοί άνθρωποι ηρέμησαν.

Η οικογένειά μου ήταν αρκετά τυχερή ώστε να φύγει από το Χάρκοβο νωρίς το πρωί μετά τις πρώτες σειρήνες, και αφού οι φίλοι μου πέρασαν τα πολωνικά σύνορα, ενώθηκα με την οικογένειά μου και βρισκόμαστε ακόμα στη Δυτική Ουκρανία, σε σχετική ασφάλεια, μαζί με κάποιους συγγενείς που κατάφεραν να απομακρυνθούν από το Χάρκοβο λίγες μέρες αργότερα. Δεδομένου ότι είμαι στρατεύσιμος, η παραμονή στην Ουκρανία είναι η μόνη επιλογή για μένα. Δεν είμαστε ακόμη σίγουροι για τις μελλοντικές μας ενέργειες, αυτό εξαρτάται από το πόσο θα διαρκέσει αυτός ο πόλεμος και αν θα έχουμε σπίτι για να επιστρέψουμε.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ένας πόλεμος σηματοδοτεί τη διακοπή της κανονικής πορείας της ζωής και την επικράτηση της κατάστασης εξαιρέσης. Κατά τη γνώμη σας, σε ποιο βαθμό η τρέχουσα κατάσταση αλλάζει την ουκρανική κοινωνία; Διατηρούνται και εντείνονται οι παλιές πολιτικές και κοινωνικές διαιρέσεις; Ή, αντίθετα, γινόμαστε μάρτυρες μιας ραγδαίας αναδιάρθρωσης κατά μήκος νέων διαχωριστικών γραμμών;

Ακόμη και εκείνοι που δεν έχουν μάθει ακόμα ότι η κατάσταση έκτακτης ανάγκης είναι ο κανόνας, βλέπουν μια προφανή όξυνση

των υφιστάμενων διαχωριστικών γραμμών. Δεν είναι τυχαίο ότι οι άνθρωποι που παρέμειναν στις κατεχόμενες και περικυκλωμένες πόλεις είναι δυσανάλογα φτωχοί και συχνά ηλικιωμένοι, παρόλο που γίνονται μεγάλες προσπάθειες για να παρουσιαστούν οι εργαζόμενοι στις υπηρεσίες πυρόσβεσης και καθαριότητας ως ήρωες πατριώτες – κι όλα αυτά υπό ασταμάτητους βομβαρδισμούς. Αλλού, οι άνθρωποι κοιμούνται στα χωράφια λόγω των τεράστιων ουρών στα σύνορα και κάποιοι απορρίπτονται εντελώς επειδή έχουν την ατυχία να προέρχονται από την Αφρική ή τη Μέση Ανατολή. Πολλοί άνθρωποι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις δουλειές τους, ενώ η κυβέρνηση προσπαθεί να πείσει τους ανθρώπους στις «ειρηνικές» περιοχές να επιστρέψουν στην κανονικότητα.

Είναι δύσκολο να αρνηθεί κανείς ότι η τρέχουσα κατάσταση εξυπηρετεί σίγουρα τις αντιδραστικές δυνάμεις: οι στρατιωτικοποιημένες εθνικιστικές ομάδες λαμβάνουν περισσότερη υποστήριξη και γίνονται όλο και πιο «mainstream», και οι προοδευτικοί φιλελεύθεροι ξέχασαν τους «αγώνες» τους και ρίχτηκαν με όλη τους την ενέργεια στην υποστήριξη του κρατικού μηχανισμού. Βλέπω όμως επίσης πολλές ευκαιρίες για ριζοσπαστικοποίηση, καθώς ο στρατός και η αστυνομία, επιστρατεύοντας ανθρώπους και μη επιτρέποντας στους άνδρες να βγουν από τη χώρα, συλλαμβάνοντας και σκοτώνοντας όσους κάνουν λεηλασίες, αποκαλύπτουν το ενδιαφέρον τους για την προστασία του νόμου καθεαυτού και όχι για την επιβίωσή μας. Μόλις καταλάβεις ότι το σύστημα στο οποίο ζούμε είναι η αιτία αυτής της φρίκης, ότι τρέφεται από αυτή τη βία, μόλις το νιώσεις στο πετσί σου, είναι πραγματικά δύσκολο να ακούς ανθρώπους που χρησιμοποιούν τη ρητορική των

αιώνιων δεινών του ουκρανικού λαού και προτείνουν πολιτικά ημίμετρα.

Η ουκρανική κυβέρνηση και τα ΜΜΕ παρουσιάζουν την εισβολή ως αποτέλεσμα «φυσικών» γεγονότων, επινοώντας μια νέα μυθολογία. Ο Υπουργός Υγείας μεταπήδησε εύκολα από την αναφορά του αριθμού των ανθρώπων που μολύνθηκαν και πέθαναν από τον Covid στην αναφορά του αριθμού των δολοφονημένων παιδιών. Στον λόγο της εξουσίας, ο πόλεμος και η πανδημία διαχωρίζονται έτσι από την κανονικότητα, τα αίτια και οι συνέπειές τους από τη συγκρότηση του ίδιου του κράτους και του κόσμου γενικότερα: δεν είναι παρά ανεξέλεγκτοι κατακλυσμοί. Η μαζική δολοφονία του ουκρανικού άμαχου πληθυσμού περιγράφεται με μη πολιτικούς όρους, προέρχεται από έναν γενετικά απάνθρωπο πληθυσμό ρωσικών «ορκ». Το ουκρανικό κράτος προσπαθεί απλώς να επιβιώσει, και για να το κάνει αυτό θέλει να επιβάλει το αφήγημα ότι είναι προδοσία να μην προτάξεις το σώμα σου για να το προστατέψεις.

Αυτό που χαρακτηρίζει περαιτέρω την παρούσα κατάσταση είναι ότι τόσο οι Ουκρανοί εθνικιστές όσο και οι Ουκρανοί φιλελεύθεροι δημοκράτες δεν έχουν καμία απολύτως μακροπρόθεσμη λύση. Οι εκκλήσεις για κυρώσεις (που είναι απλώς συγκαλυμμένες εκκλήσεις για μαζική γενοκτονία των «ένοχων» Ρώσων) και οι εκκλήσεις για δολοφονία του Πούτιν δείχνουν ότι η αυτοκρατορική διάταξη του κόσμου αναμένεται να είναι αιώνια, μόνο μικρές ανακατατάξεις μπορεί να συμβούν. Η οικονομική βοήθεια προς την Ουκρανία είναι σημαντική, αλλά οι προσδοκίες ότι η Ουκρανία μετά τον πόλεμο θα βιώσει μια οικονομική αναγέννηση που θα υποστηρίζεται από «υψηλό πατριωτικό φρόνημα» και «εθνική ενότητα» είναι απλώς ευσεβείς πόθοι. Όλα αυτά προφανώς δεν είναι λύσεις, αφού αυτός ο πόλεμος εί-

να άρρηκτα συνδεδεμένος με το κεφάλαιο και δεν είναι απλώς ένα σφάλμα στην κανονική του λειτουργία. Και ενώ μια συνθήκη ειρήνης ή ο θάνατος του Πούτιν θα μπορούσε να σταματήσει αυτόν τον πόλεμο εδώ και τώρα, αυτό δεν θα εμποδίσει τη Ρωσία να αστυνομεύει στο μέλλον τις πρώην σοβιετικές ζώνες επιρροής της.

Μόνο ένα ισχυρό μαζικό κίνημα και στις δύο πλευρές του μετώπου και εντός των ίδιων των στρατών, που θα ξεπηδήσει από μια σπίθα που ίσως είναι ακόμη απροσδιόριστη, θα μπορέσει να βάλει ένα τέλος στην κατάσταση που έφερε τον πόλεμο στις πύλες της Ευρώπης μετά από χρόνια. Απορρίπτω τις κατηγορίες της αθωότητας και της ενοχής που χρησιμεύουν για να δικαιολογήσουν την ξενοφοβία και τη γενοκτονία. Αντίθετα θα πρέπει να επιδιώξουμε να επεκτείνουμε τις νησίδες αντίστασης του άμαχου πληθυσμού και να οικοδομήσουμε οικουμενικές κοινότητες. Ο ιμπεριαλισμός δεν μπορεί να διαχωριστεί από τον οικονομικό εθνικισμό που τον κινεί, και η διαχείριση των πληθυσμών που εγκαταλείπει εκατομμύρια ανθρώπους στον θάνατο από τον Covid, τον πόλεμο ή την κλιματική αλλαγή είναι ο τρόπος διακυβέρνησης κάτω από τον οποίο ζούμε. Και τα δύο μπορούν να ξεπεραστούν μόνο με μια επανάσταση που θα οικοδομήσει έναν ριζικά νέο κόσμο.

Η ερώτησή μου μπορεί να σας φαίνεται αφελής, αλλά τι έχει απομείνει από το κίνημα Euromaidan του 2013-2014; Μήπως η από τα κάτω προς τα πάνω κινητοποίηση ενός αυξανόμενου ποσοστού του πληθυσμού το επανενεργοποίησε με κάποιο τρόπο; Ο πόλεμος της προσάρτησης μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας είναι συνδεδεμένος με παλαιότερα γεγονότα. Με την Πορτοκαλί Επανάσταση το 2004 και στη συνέχεια με το Euromaidan το

2014, η Ουκρανία έζησε δύο διαδοχικά κινήματα που οδήγησαν στην πτώση του φιλορωσικού καθεστώτος. Θα μπορούσατε να κάνετε μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία των ουκρανικών κοινωνικών κινήματων των τελευταίων δύο δεκαετιών και ειδικότερα στους τρόπους με τους οποίους το καθεστώς Πούτιν αντιτάχθηκε σθεναρά σε αυτά;

Δεν νομίζω ότι το κίνημα Euromaidan θα πρέπει να αποτελέσει το σημείο εκκίνησης για την ανάλυση της τρέχουσας κατάστασης. Οι διαδηλώσεις του 2004 περιορίστηκαν στον ρόλο ενός «προοδευτικού κινήματος κατά της διαφθοράς». Αυτό που σήμερα αποκαλείται «Πορτοκαλί Επανάσταση» κινητοποίησε επίσης εθνικιστικές τάσεις σε μια προσπάθεια να οριστεί μια ξεχωριστή ουκρανική ταυτότητα. Επιπλέον, εμπέδωσε βαθιά την ιδέα ότι η διαφθορά είναι η αιτία της οικονομικής στασιμότητας της Ουκρανίας και όχι απλώς ένα από τα συμπτώματα της χαμηλής κερδοφορίας στα μετασοσιαλιστικά κράτη. Νομίζω ότι κάθε αριστερό κίνημα που θεωρεί τη διαφθορά ως τον κύριο στόχο του αγώνα δίνει μια ήδη χαμένη μάχη στο έδαφος του εχθρού.

Μετά από τη σχετικά ειρηνική Πορτοκαλί Επανάσταση, που στόχευε μόνο στην αναγνώριση των εκλογικών αποτελεσμάτων, τα γεγονότα του χειμώνα του 2013-14 έδειξαν ότι μπορεί να υπάρξει ένα μαζικό κίνημα ικανό να πολεμήσει την αστυνομία στις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ. Το ίδιο το Euromaidan δεν μπορεί να ταξινομηθεί εύκολα. Οι διεκδικήσεις της διαμαρτυρίας ήταν πολλαπλές και ο πολύ συγκρουσιακός χαρακτήρας του κινήματος εντάθηκε παράλληλα με την ολοένα και πιο βίαιη καταστολή των διαδηλώσεων από την αστυνομία. Οι διαδηλωτές δεν ήταν όλοι ακροδεξιόι, αλλά δεν μπορεί κανείς να αρ-

νηθεί ότι πολλοί από αυτούς κατέληξαν να συμφωνούν με κάποιες σχετικά μικρές ναζιστικές ομάδες και ότι επηρεάστηκαν από τις τακτικές τους στον δρόμο αλλά και από τον λόγο τους.

Μετά το Μαϊντάν, η ακροδεξιά ρητορική συνέχισε να γίνεται κυρίαρχη, πολύ περισσότερο που πολλοί φιλελεύθεροι θεωρήσαν σκόπιμο να «οικειοποιηθούν» με υπερηφάνεια τους ισχυρισμούς του Πούτιν ότι η Ουκρανία είναι γεμάτη από «οπαδούς του Μπαντέρα».² Είμαι σχετικά απαισιόδοξος όσον αφορά τις δομές αλληλεγγύης που αναδύθηκαν μετά την εξέγερση. Η ιστορία μετά το Μαϊντάν είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο οι δεξιές πολιτοφυλακές κατάφεραν να εδραιώσουν την εξουσία τους στους δρόμους, δημιουργώντας ισχυρές διασυνδέσεις με τον στρατό, την αστυνομία και το κράτος, ακόμη και έχοντας παρουσία σε αυτά – ενώ οι διάφορες αναρχικές ομάδες είτε εξαφανίστηκαν σιγά σιγά είτε έγιναν και οι ίδιες πατριωτικές.

Το Μαϊντάν και η επακόλουθη ρωσική εισβολή στο Ντομπάς οδήγησαν στην εμφάνιση ενός τεράστιου δικτύου εθελοντών. Όπως και σήμερα, οι πολιτικές πρωτοβουλίες που κατευθύνονταν προς την ενίσχυση του στρατού θεωρούνταν εξαιρετικά δημοφιλείς. Αυτά τα συχνά απολιτικά δίκτυα κατέληξαν να τροφοδοτούν ακροδεξιά τάγματα, τα οποία δημιούργησαν τα δικά τους κέντρα εκπαίδευσης. Ήταν έτσι σε θέση να στρατολογούν ενεργά νέους ανθρώπους που ήταν πολύ πρόθυμοι,

για παράδειγμα, να χτυπούν queer άτομα στους δρόμους.

Αυτό που δεν θα διαβάσετε σε κανένα από τα δυτικά άρθρα ανταπόκρισης από τον πόλεμο, που πάντα επαινούν τις στρατιωτικές επιδόσεις της Ουκρανίας, και αυτό που οι περισσότεροι άνθρωποι γενικά δεν καταλαβαίνουν, είναι ότι η εκπαίδευση, η συντήρηση και ο εξοπλισμός του ουκρανικού στρατού, μαζί με τις πιστωτικές απαιτήσεις του ΔΝΤ, είναι η δομική αιτία για το ξεκλήρισμα των νοσοκομείων, των σχολείων και των πανεπιστημίων, καθώς επίσης για την καθήλωση των συντάξεων σε επίπεδο φτώχειας και για το πάγωμα των μισθών του δημόσιου τομέα. Η λιτότητα είναι το μέλλον που περιμένει την Ουκρανία, αν ποτέ γίνει δεκτή στην ΕΕ.

Μετά το Μαϊντάν, η ριζοσπαστική πολιτική δράση περιορίστηκε είτε στη συμμετοχή σε μία από τις παρακείμενες στο στρατό πολιτοφυλακές είτε σε αγώνες για δικαιώματα. Χωρίς να εγκαταλείψουν τις πιο βασικές ριζοσπαστικές θέσεις της βοήθειας προς τους πρόσφυγες καθώς και προς τους Ουκρανούς και Ρώσους αντιφρονούντες, οι ριζοσπάστες σήμερα πρέπει να εργαστούν για να σπάσουν την εικόνα του «πατριωτικού πολέμου» που έχει κατασκευάσει το κράτος. Με αυτόν τον πόλεμο και τα επακόλουθά του, θα δούμε μεγάλη καταστολή και στις δύο πλευρές των συνόρων, και τελικά αυτοί που θα σηκώσουν το βάρος θα είναι οι πρόσφυγες που καίνε τις οικονομίες τους και συσσωρεύουν όλο και μεγαλύτερα χρέη. Η προσπάθεια προσκόλλησης στα απομεινάρια του νόμου και του κεφαλαίου ακόμη και όταν τα τανκς προελαύνουν, αποκαλύπτει ακόμη περισσότερο το γεγονός ότι η ανθρώπινη αναπαραγωγή παραμένει ένα υποπροϊόν της αναπαραγωγής του κεφαλαίου.

2. Ο Μπαντέρα ήταν εθνικιστής ηγέτης και συνεργάτης των Ναζί κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτή η ατυχής «οικειοποίηση» των αιτιάσεων του Πούτιν φαίνεται, για παράδειγμα, στην εμφάνιση queer εθνικιστικών οργανώσεων που αυτοαποκαλούνται ανοιχτά «queer μπαντεριστές».

Δεύτερο μέρος

Δεύτερο μέρος της συνέντευξης του συντόμου Andrew από την Ουκρανία στην ιστοσελίδα *Tous Dehors* που δημοσιεύτηκε στις 25/3/2022.

Μπορείτε να περιγράψετε εν συντομία πώς έχει εξελιχθεί η κατάσταση μετά τη συνέντευξή μας την περασμένη εβδομάδα; Τι καινούργιο παρατηρήσατε;

Καθώς η ρωσική προέλαση ανακόπηκε σε όλη τη βορειοανατολική Ουκρανία, ορισμένα πράγματα έχουν γίνει πιο σαφή. Η ουκρανική κυβέρνηση θα πρέπει να βασιστεί σε εθελοντές για να βοηθήσει τους πρόσφυγες που βρίσκονται ακόμη στο εσωτερικό της χώρας. Η έλλειψη καταλυμάτων δεν οφείλεται μόνο στον αιφνιδιασμό της εισβολής. Με τον Ζελένσκι να δηλώνει ότι ένα δημοψήφισμα σε ολόκληρη τη χώρα θα μπορούσε να αποφανθεί για την τύχη της Κριμαίας και του Ντονμπάς και με την εντατικοποίηση των προσπαθειών για την οικοδόμηση μιας εικόνας επιτυχημένου πολέμου, οι πιθανότητες ειρηνευτικής συμφωνίας φαίνονται ακόμη πιο δυσμενείς. Οι ρωσικές δυνάμεις σταμάτησαν την προσπάθειά τους να καταλάβουν μεγάλες ουκρανικές πόλεις, επιλέγοντας αντ' αυτού τη διακοπή των επικοινωνιών και την περικύκλωσή τους. Εξάιρεση αποτελούν οι μάχες από οικοδομικό τετράγωνο σε οικοδομικό τετράγωνο στη Μαριούπολη, όπου οι τρομακτικές καταστροφές και οι αναρίθμητοι θάνατοι αμάχων, παράλληλα με τους ασταμάτητους βομβαρδισμούς στις περιοχές του Χάρκοβο και του Κιέβου, δείχνουν το τίμημα που έχει κάθε πολέμος φθοράς.

Η κυβέρνηση του Πούτιν φαίνεται να θέλει να αποκαταστήσει ένα αυτοκρατορικό

όραμα για τον ρόλο της Ρωσίας και προσπαθεί εδώ και μια δεκαετία να καθιερωθεί ως περιφερειακός χωροφύλακας. Κατά τη γνώμη σας, σε ποιο βαθμό τα πρόσφατα γεγονότα αποτελούν μέρος μιας ευρύτερης ρωσικής πολιτικής έναντι των χωρών της πρώην σοβιετικής ζώνης επιρροής;

Δεν νομίζω ότι υπήρξε κάποια «παλινόρθωση» του ρωσικού ιμπεριαλισμού: αυτός συνεχίστηκε μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ στην ίδια κατεύθυνση, αν και, προφανώς, η Ρωσία έχασε τη θέση του κύριου εχθρού της Δύσης με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Αντί να βλέπουμε την κατάρρευση της ΕΣΣΔ ως μια ριζική οικονομική και πολιτική ρήξη, νομίζω ότι πρέπει να αντιληφθούμε ότι υπήρξε μια αναπάντεχη συνέχεια. Οι σοβιετικές δημοκρατίες δεν αποσχίστηκαν μόνο βάσει των συνόρων που είχαν οριστεί από την ΕΣΣΔ, αλλά διατήρησαν τη δομή τους, μαζί με τις σοβιετικές πολιτικές για τις μειονότητες. Έτσι, οι συγκρούσεις που σχετίζονται με τις μειονοτικές γλώσσες και, ευρύτερα, με την περιφερειακή αυτονομία ή ανεξαρτησία, οι οποίες κάποτε δι-οχετεύονταν στον πολιτικό μηχανισμό ενός υπερ-συγκεντρωτικού κόμματος, έχουν κατά κάποιο τρόπο χάσει τον διαιτητή τους. Ενώ επί ΕΣΣΔ τα προβλήματα λύνονταν με αναγκαστικές μετεγκαταστάσεις, καταπίεση των πολιτιστικών ή γλωσσικών δικαιωμάτων και βίαιη εσωτερική καταστολή, οι σύγχρονοι κατακερματισμοί οδηγούν τώρα σε ανοιχτούς πολέμους μεταξύ ανεξάρτητων κρατών.

Αν δούμε τη διάλυση της ΕΣΣΔ ως αποτέλεσμα της αργής ανάπτυξης εσωτερικών διαχωριστικών γραμμών μέσα στη δομή της ίδιας της Σοβιετικής Ένωσης, τότε η απουσία «επαναστατικής» αλλαγής και τα εθνικιστικά ξεσπάσματα στα μετασοβιετικά κράτη δεν θα πρέπει να προκαλούν έκπλη-

ξη. Μετά από μια διαδικασία που εντάθηκε κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1980 και του 1990, και με το 1998 να σηματοδοτεί ένα σημείο καμπής με την οικονομική κρίση στη Ρωσία που οδήγησε σε πτώχευση πολλές επιχειρήσεις και επέτρεψε τη μεγαλύτερη διείσδυση του διεθνούς κεφαλαίου, η προηγούμενη αυτονομία σε επίπεδο κρατικών και κομματικών δομών εκφράστηκε με μορφές αυξανόμενης ανεξαρτησίας σε επίπεδο επιχείρησης, καθώς αναπτυσσόταν αντιστοίχως και η αγορά. Η οργάνωση των επιχειρήσεων και οι μορφές εκμετάλλευσης προσαρμόστηκαν σιγά-σιγά στις ταχέως μεταβαλλόμενες παγκόσμιες δομές, με τη δυσφορία να περνάει πρώτα μέσα από τα καθιερωμένα σοβιετικά γραφειοκρατικά κανάλια, πριν καταλήξει να εκφραστεί στον δρόμο με την αύξηση του πλεονάζοντος πληθυσμού, καθώς οι επιχειρήσεις έδωχαν τις εργατικές τους εφεδρείες για να μειώσουν το κόστος παραγωγής.

Παρατηρούμε δύο μορφές ρωσικού ιμπεριαλισμού στην περιοχή. Στη Λευκορωσία και το Καζακστάν, για παράδειγμα, η Ρωσία διατηρεί φιλικές σχέσεις με την άρχουσα τάξη. Όπως έγινε με την εξέγερση στο Καζακστάν τον Ιανουάριο του 2022, οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις μπορούν να επιχειρήσουν άμεσα εκεί για να διεξάγουν κατασταλτικές εκστρατείες. Αντίθετα, η Ρωσία τηρεί διαφορετική στάση στην Ουκρανία και τη Γεωργία, με την αδυναμία της πρώτης να βρει μια ειρηνική διευθέτηση με τη Ρωσία να σηματοδοτεί το οριστικό τέλος του ενωτικού σχεδίου και αμφότερες να απομακρύνονται έκτοτε από τη ζώνη της ρωσικής επιρροής. Μη θέλοντας να χάσει τα κράτη που κάποτε ήταν εντελώς ενσωματωμένα σε αυτή, η ίδια η ενότητα και η σύνδεση της Ρωσίας με αυτά έχει γίνει βασικό ζήτημα στη χάραξη της εξωτερικής της πολιτικής. Ως εκ τούτου, η Ρωσία επιδόθηκε

σε ανοιχτό πόλεμο εναντίον αυτών των δύο χωρών που διεκδικούσαν πλήρη ανεξαρτησία. Επιπλέον, ο φόβος ότι οι ουκρανικές εξεγέρσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αναταραχή στη Ρωσία επιδείνωσε το πρόβλημα και λειτούργησε ως δικαιολογία για την εισβολή στην Ουκρανία. Η ρωσική ολιγαρχία, η οποία βασίζεται στο κράτος για να επωφεληθεί από τα μονοπώλια της στην εξόρυξη πρώτων υλών και στους τομείς της ενέργειας, έχει φυσικά στραμμένο το βλέμμα της στην πιθανή εκμετάλλευση ολόκληρης της περιοχής. Η πρόκληση για τη ρωσική άρχουσα τάξη είναι να διατηρήσει την πολιτικο-στρατιωτική κυριαρχία της στην περιοχή με κάθε κόστος, προκειμένου να δημιουργήσει μια οικονομική και πολιτική αυτοκρατορία που παράγει γαιοπρόσοδο και κέρδη για τις πάμπλουτες ελίτ της.

Δυστυχώς, ορισμένες αντι-ιμπεριαλιστικές αναλύσεις σταματούν εδώ, με τη Ρωσία να θεωρείται απειλή για την ελευθερία της Δύσης. Δεν πρέπει όμως να αφήσουμε στο απυρόβλητο ούτε τις ΗΠΑ. Οι πολιτικές ανοίγματος της αγοράς και φιλελεύθερης προσαρμογής της δεκαετίας του 1990 συνέβαλαν στην κατάρρευση του βιοτικού επιπέδου στα μετασοβιετικά κράτη. Οι πολιτικές αυτές αύξησαν επίσης τη δυσαρέσκεια του πληθυσμού και ενίσχυσαν τις πιο αντιδραστικές τάσεις στην περιοχή. Αν οι ΗΠΑ συνέβαλαν επίσης στην αύξηση της έντασης πριν από την τρέχουσα εισβολή, αυτό συνέβη επειδή ήταν ευτυχείς που είχαν μια νέα δικαιολογία για να αυξήσουν τον στρατιωτικό τους προϋπολογισμό. Η ιστορία δείχνει ότι η αναζήτηση του κέρδους συχνά δεν έχει πρόβλημα με την «οριενταλιστική» και εγγενώς αντιδυτική Ρωσία. Αρκεί να θυμηθούμε τη Γαλλία και τη Βρετανία που πολέμησαν με χαρά στο πλευρό της αυταρχικής Ρωσίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στέλνοντας τα ρωσικά εκστρατευ-

τικά σώματα σε στρατόπεδα συγκέντρωσης μόλις άρχισαν να σχηματίζουν επιτροπές στρατιωτών στο πλαίσιο της Επανάστασης του 1917. Η Γαλλία απογοητεύτηκε που δεν υπήρχε μια ισχυρή Ρωσία στη συνέχεια για να υποστηρίξει τη διαίρεση της Γερμανίας. Οι ΗΠΑ δεν ακολούθησαν την πολιτική της εθνικής αυτοδιάθεσης όσον αφορά τη Ρωσική Αυτοκρατορία, ελπίζοντας να συνεργαστούν με τους Μπολσεβίκους, και στην πιο πρόσφατη ιστορία, υποστήριξαν τον Γκορμπατσόφ μέχρι που η κατάρρευση της ΕΣΣΔ έγινε βέβαιη.

Μετά από σχεδόν ένα μήνα πολέμου, ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ουκρανική κυβέρνηση και τις εθνικιστικές παρατάξεις;

Είναι σαφές ότι η κυβέρνηση του Ζελένσκι, παρά τις συζητήσεις περί «φιλωρωσικών» τάσεων καθ' όλη τη διάρκεια της προεδρίας του, προσπαθεί να κινηθεί προσεκτικά στα επικίνδυνα νερά των ειρηνευτικών συνομιλιών. Παρόλο που οι εθνικιστές και οι ναζιστές δεν είναι επικεφαλής του ουκρανικού κράτους και δεν είχαν ποτέ σημαντική πολιτική δύναμη, έχουν εδραιωθεί σταθερά στον τακτικό στρατό και στις διάφορες πολιτοφυλακές. Με τη ρωσική εισβολή να αποτελεί επί του παρόντος το μεγαλύτερο όχημα για την προώθηση του ουκρανικού εθνικισμού και τα φορτία όπλων να εισρέουν από όλο τον κόσμο, στο μέλλον οι ηγέτες των πολιτοφυλακών μπορεί να είναι έτοιμοι να δοκιμάσουν την ισχύ τους αν ο Ζελένσκι αποτύχει.

Ωστόσο, η σχέση μεταξύ εθνικισμού και ουκρανικού κράτους είναι πιο σύνθετη. Όπως κάθε έθνος-κράτος, προσπαθεί να συμφιλιώσει αντιφατικές ιστορικές αφηγήσεις και θέλει να διοχετεύσει κάθε αντίθεση στο πεδίο της δημοκρατίας, αποπολιτικοποιώντας την. Αυτό καταλήγει στην ανα-

γωγή κάθε ιστορικής ιδιαιτερότητας στη μεγάλη αφήγηση ενός ενωμένου έθνους, που απελευθερώνεται τελικά από την αιώνια Ρωσική Αυτοκρατορία, χωρίς να αμφισβητείται ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας της εν λόγω «απελευθέρωσης». Έτσι ο Bohdan Khmelnytsky, ο Simon Petliura και ο Stepan Bandera³ συνυπάρχουν με την εικόνα των Ουκρανών που απελευθερώνουν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Η υπεράσπιση μόνο της φιλελεύθερης πλευράς αυτού του κράτους είναι αδύνατη, διότι η διατήρησή του θα απαιτήσει φασιστική βία μόλις απειληθεί πραγματικά η τάξη. Τις τελευταίες ημέρες βλέπουμε ακόμη το πώς μπορεί να ανασταλεί ταχύτατα η δημοκρατία και να απαγορευτούν τα κόμματα προκειμένου να ενισχυθεί η εθνική ενότητα στις προσπάθειες στρατιωτικής κινητοποίησης.

Η οικονομική στασιμότητα έχει ως αποτέλεσμα την ένταση της βίας, η οποία μπορεί να αναμειχθεί με έναν ορισμένο κοινωνικό σαδισμό: όσοι κάνουν λεηλασίες ξεβρακώνονται και δένονται με ταινία σε τηλεφωνικούς στύλους. Η κυβέρνηση, θέλοντας να διασφαλίσει την οικονομική υγεία του έθνους, δεν δίστασε να αναστείλει «προσωρινά» τα εργασιακά δικαιώματα. Αλλά ακόμη περισσότερο, η χρήση μιας μη ουκρανικής γλώσσας είναι σήμερα αρκετή για να σε καταστήσει ύποπτο στα μάτια των «υπερασπιστών» του εθνικού κορμού. Κόντρα στην εθνικιστική ιστορία, η αντίληψή μου δεν είναι αυτή της μουσειοποίησης των αγώνων του παρελθόντος. Η κατασκευή μνημείων για τους καταπιεσμένους δεν σηματοδοτεί το τέλος του κράτους. Η αντίληψή μου δεν έχει επίσης ως κίνητρο την περιέργεια ή την αναζήτηση παραλληλισμών με κάθε κόστος. Ο μόνος παραλληλισμός

3. Και οι τρεις αποτελούν κεντρικές φυσιογνωμίες του ουκρανικού εθνικισμού. Όλοι τους διέπραξαν αντιεβραϊκά πογκρόμ.

ανάμεσα σε εμάς και τους ανθρώπους που το κράτος έχει θάψει στην ιστορική λήθη είναι ότι εξακολουθούμε να αγωνιζόμαστε για έναν κόσμο που θα έρθει, και κυρίως ενάντια στον κόσμο όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα. Κάθε κοινωνικό κίνημα που αμφισβητεί αυτόν τον κόσμο θα πρέπει να ανατινάξει από πάνω του τις αντιφάσεις που κινούν την ουκρανική κοινωνία των πολιτών.

Ποια θα μπορούσαν να είναι τα μέσα μιας πολιτικής που αρνείται τόσο τον ρωσικό αυταρχισμό όσο και τη δικτατορία της οικονομίας που προέρχεται από τη Δύση; Τα επόμενα χρόνια, θα μπορούσε αυτή η θέση να εισακουστεί στην Ουκρανία και να υιοθετηθεί μαζικά;

Χωρίς να εγκαταλείψουμε τη θέση «κάνενας πόλεμος εκτός από τον ταξικό πόλεμο», ίσως είναι δύσκολο να οραματιστούμε μια ευρύτερη στρατηγική πέρα από τις άμεσες δράσεις παροχής βοήθειας στον πληθυσμό. Η κατάσταση που αντιμετωπίζουμε αυτή τη στιγμή είναι εξαιρετικά περίπλοκη και η σχεδόν πλήρης απουσία δικτύων επαναστατικής αλληλεγγύης στην Ουκρανία μειώνει σημαντικά τον αριθμό των επιλογών: μερικές φορές η εθελοντική συμμετοχή στον πόλεμο μπορεί να είναι πιο ασφαλής επιλογή από το να συνεχίσει κανείς να κρύβεται. Γι' αυτό εκτιμώ τους συντρόφους που μοιράζονται τις σκέψεις τους πάνω σε αυτό το ζήτημα και τις συλλογικότητες που κατανοούν τη σημασία των πραγματικών δράσεων αλληλεγγύης σε διεθνές επίπεδο.

Προσπαθώντας να αναπτύξει κανείς μια συνεκτική στρατηγική, μπορεί να μπει στον πειρασμό να αναβάλει τον κοινωνικό αγώνα για πιο ειρηνικούς καιρούς. Πολλά εξαρτώνται από την έκβαση της σύγκρουσης και είναι ακόμη δύσκολο να προβλεφθεί αν η Ουκρανία έχει τη δυνατότητα να

γίνει «ουδέτερο» κράτος ή αν βρισκόμαστε μόνο στην αρχή ενός μακρού πολέμου φθοράς. Ωστόσο, γίνεται όλο και πιο σαφές ότι οι συνέπειες του πολέμου θα είναι διεθνείς. Δύο μόλις χρόνια μετά την έναρξη της επιδημίας Covid-19, οι χώρες του Νότου πρόκειται να υποστούν ένα ακόμη πλήγμα στην επισιτιστική τους ασφάλεια. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να υποκύψουμε σε ένα δυαδικό σύστημα ειρήνης-πολέμου που τελικά χρησιμεύει μόνο για την υπεράσπιση των κυβερνήσεων και τη διαδοχή των κηρύξεων κατάστασης έκτακτης ανάγκης. Πριν από τη ρωσική εισβολή, ο παρατεταμένος πόλεμος στο Ντονμπάς χρησιμοποιήθηκε για να δικαιολογήσει την έλλειψη δράσης κατά της ανόδου των αντιδραστικών δυνάμεων στη χώρα. Η σημερινή επιθυμία του ουκρανικού κράτους να καταστείλει την εσωτερική πολιτική διαφωνία, κηρύσσοντας κάθε μορφή αμφισβήτησης του status quo ως «φιλορωσική», δείχνει ότι τα πράγματα κινούνται ακόμη προς αυτή την κατεύθυνση. Δεν έχουμε την πολυτέλεια να περιμένουμε έναν σταθερό δημοκρατικό καπιταλισμό. Πρέπει να προσαρμοστούμε στην καταστροφή και να αναζητήσουμε τρόπους να αναχαιτίσουμε την εξάπλωσή της εδώ και τώρα.

Δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να αναλύουμε την κατάσταση κοιτάζοντας μόνο τα σύμβολα και τα συνθήματα, βλέποντας τον φασισμό μόνο όταν έχει σβάστικα ή επαινώντας ορισμένες ταξιαρχίες επειδή έχουν μαύρες σημαίες. Στην πρώτη περίπτωση, κάποιος μπορεί να υποκινούνται από την αδυναμία να δουν τον φασισμό ως απαραίτητο συστατικό των φιλελεύθερων τεχνικών διακυβέρνησης, ενώ στη δεύτερη περίπτωση από την επιθυμία για ένα σταθερό και καθαρό επαναστατικό υποκείμενο. Ένα ήδη συνειδητοποιημένο υποκείμενο δεν μπορεί να διαμορφωθεί, ακόμη και αν

κάποιοι προσπαθούν να παρακάμψουν το πρόβλημα της [ταξικής] σύνθεσης διακηρύσσοντας την έλευση του Μεσσία στους αγώνες χωρίς αιτήματα, ενώ άλλοι εξακολουθούν να ελπίζουν στην ανάδυση μιας επαναστατικής δημοκρατικής ηγεμονίας πάνω στα πολιτικά θεμέλια του 20ού αιώνα. Οι επαναστάτες εξακολουθούν να είναι μόνο μια σταγόνα στον ωκεανό κάθε εξέγερσης. Το σημερινό μας καθήκον είναι επίσης να διασφαλίσουμε ότι οι αδυναμίες μας θα γίνουν πλεονεκτήματα στις επόμενες εξεγέρσεις που θα προκύψουν.

Πέρα από την απλή αποδοχή και εγκατάσταση όλων των προσφύγων, πρέπει να οικοδομήσουμε μακροπρόθεσμες δομές αλληλεγγύης. Μόνο αυτά θα μας επιτρέψουν να προετοιμαστούμε για τις επόμενες διατροφικές και κλιματικές κρίσεις. Πρέπει να αρνηθούμε πεισματικά τη στρατιωτικοποίηση των χωρών του Βορρά. Οι αντιδράσεις του πολιτικού κατεστημένου δεν θα είναι οι ίδιες όταν τα όπλα τους στραφούν ενάντια σε πρόσφυγες που δεν έχουν τα αγαπημένα μας ουκρανικά ξανθά κεφάλια. Θα πρέπει να υποστηρίξουμε τις μαζικές λιποταξίες και την ανταρσία και στις δύο πλευρές ως τον μόνο ρεαλιστικό τρόπο για να σταματήσει η επιστράτευση και να διαρρηχθεί ο ατομικός χαρακτήρας της αποφυγής της στράτευσης. Θα πρέπει επίσης να αντικρούσουμε την εικόνα της επιτυχημένης εκστρατείας που καλλιεργεί η ουκρανική κυβέρνηση: αυτός ο πόλεμος δεν μπορεί να κερδηθεί και κάθε λεπτό άρνησης αυτού του γεγονότος σκοτώνει όλο και περισσότερους ανθρώπους. Οι πατριωτικές διακηρύξεις δεν βοηθούν τους νεοσύλλεκτους στρατιώτες, ούτε τους ανθρώπους που δεν μπορούν να εγκαταλείψουν τις περικυκλωμένες και βομβαρδισμένες πόλεις, παρόλο που οι αρχές τους διαβεβαιώνουν ότι «δεν θα πέσουν ποτέ». Το ιστορικό παραδειγ-

μα του Deutsche Vaterlandspartei αρκεί για να αποδείξει ότι, όσο υπάρχει πιθανότητα νίκης στον πόλεμο, οι αντιδραστικές δυνάμεις θα κινητοποιούνται για τη συνέχισή του.⁴

Αντί να γιορτάζουμε τον σχηματισμό μιας «επαναστατικής» αυτοάμυνας (sotnia), ως μια σύγχρονη αναβίωση του μύθου του Sich Zaporogue του 18ου αιώνα,⁵ θα έπρεπε να αμφισβητούμε τον φετιχισμό της βίας μεταξύ των συντρόφων μας. Ο σχηματισμός μιας ανδρικής συμμορίας του δρόμου με επίκεντρο τον μύθο της βίας δεν είναι ο μόνος τρόπος για να πολεμήσεις τον φασισμό, και η μάχη στον τακτικό στρατό δεν είναι σίγουρα ο πλέον ενδεδειγμένος τρόπος για να καταστρέψεις το κράτος. Όταν ξεσπά μια εξέγερση, πρέπει να αντιταχτούμε σε εκείνους που προσπαθούν να τη μετατρέψουν σε «σοβαρή» υπόθεση και ακόμη περισσότερο σε εκείνους που θα διαιωνίσουν το καθεστώς της ατομικής ιδιοκτησίας και του έμφυλου διαχωρισμού. Από την άλλη πλευρά, για να μην υποστηρίζουμε στα τυφλά κινήματα που παρουσιάζονται ως «αντι-πολιτικά», πρέπει να διακρίνουμε μεταξύ των διαφορετικών χρήσεων που μπορεί να έχουν οι ίδιες τακτικές, διότι τα οδοφράγματα, οι βόμβες μολότοφ και οι καταλήψεις δεν είναι από μόνες τους

4. Το Deutsche Vaterlandspartei [Γερμανικό Κόμμα της Πατρίδας] ήταν ένα πρωτο-ναζιστικό δεξιό πολιτικό κόμμα που προσπάθησε να κινητοποιήσει τη Γερμανία για να καταβάλει τη μέγιστη δυνατή πολεμική προσπάθεια το 1917.

5. Η sotnia (κυριολεκτικά «εκατοντάδα») είναι μια στρατιωτική μονάδα 100-150 ατόμων γνωστή για την εθνικιστική της προέλευση, καθώς τέτοιες μονάδες σχηματίστηκαν από τους Κοζάκους του 16ου-18ου αιώνα, την Ουκρανική Λαϊκή Δημοκρατία, τον Ουκρανικό Εθνικό Στρατό και κατά τη διάρκεια του Μαϊντάν. Sich Zaporogue ονομάζεται το μιλιταριστικό κράτος που είχαν σχηματίσει οι Κοζάκοι από τον 16ο μέχρι τον 18ο αιώνα.

επαναστατικές. Η προσπάθεια «μεταστροφής» των αντιδραστικών κινημάτων και η οικειοποίηση εθνικιστικών αφηγήσεων δεν βοηθάει την υπόθεση. Ιστορικά, για να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους από την ξένη εισβολή, οι Κοζάκοι του Zaporogue του 17ου αιώνα, κεντρικό στοιχείο της ουκρανικής εθνικής αφήγησης, δημιούργησαν μια κοινότητα αποκλειστικά ανδρών πολεμιστών. Αν προσπαθήσουμε να διαμορφώσουμε τις επαναστατικές μας οργανώσεις με βάση αυτή την ιστορία, το μόνο που θα καταφέρουμε είναι να επιδεινώσουμε το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων. Προφανώς αυτό που μας ενδιαφέρει περισσότερο είναι η οικοδόμηση ανοικτών κοινοτήτων που καταπολεμούν τις διαιρέσεις του παρόντος. Η επιτυχία ενός αντιπολεμικού κινήματος στην Ουκρανία εξαρτάται από την ικανότητά μας να ξεφύγουμε από τις εθνικιστικές παγίδες της οργάνωσης και να αντισταθούμε σε κάθε μορφή καταστολής.

Τρίτο μέρος

Τρίτο μέρος της συνέντευξης του συντρόφου Andrew από την Ουκρανία στην ιστοσελίδα *Tous Dehors*.

Υπήρξαν ενδιαφέρουσες εξελίξεις την τελευταία εβδομάδα;

Παρόλο που η προέλαση έχει επιβραδυνθεί και οι εβδομάδες μοιάζουν περισσότερο μεταξύ τους, έχει υπάρξει μια αξιοσημείωτη αλλαγή. Πρώτον, η είδηση για επιτυχημένες αντεπιθέσεις του ουκρανικού στρατού γύρω από το Κίεβο και η απόσυρση από τη Ρωσία ορισμένων από των απαιτήσεών της για τις ειρηνευτικές συνομιλίες έχουν ενισχύσει την εικόνα της επιτυχημένης ουκρανικής στρατιωτικής επιχείρησης. Αφού η Ρωσία ανακοίνωσε ότι θα περιορίσει τις

στρατιωτικές ενέργειες γύρω από το Κίεβο, το κοινό στην Ουκρανία άρχισε να πανηγυρίζει ότι ο πόλεμος «έχει ήδη κερδηθεί». Δεν είναι ακόμη σαφές σε ποιο βαθμό έχει δεσμευτεί η Ρωσία στις ειρηνευτικές συνομιλίες ή αν πρόκειται για έναν προσωρινό αντιπερισπασμό, ιδίως επειδή παραμένει άγνωστη η έκταση της «υποχώρησής» της. Θα πρέπει όμως να δούμε και μια άλλη πτυχή του ζητήματος. Η ουκρανική άμυνα συνεχίζει να βασιίζεται σε στρατεύσιμους και εθελοντές χωρίς στρατιωτική εκπαίδευση, ενώ το NATO προμηθεύει με όπλα σε αδιάλειπτη βάση. Η επιτυχία στις γραμμές του μετώπου θα ενισχύσει την εικόνα της κανονικότητας στα μετόπισθεν. Οι πρόσφυγες θα πρέπει να συμβιβαστούν με την καταστροφή, καθώς η υποστήριξη που τους παρέχεται θα αρχίσει να εξασθενίζει σταδιακά. Οι άνθρωποι στις περικυκλωμένες πόλεις θα πρέπει να συνεχίσουν να κρύβονται κατά τους καθημερινούς βομβαρδισμούς και η Ρωσία πιθανότατα θα χρησιμοποιήσει τις απελευθερωμένες δυνάμεις για να ενισχύσει άλλους άξονες επίθεσης. Σε αντίθεση με εκείνους που είναι πρόθυμοι να υπερασπιστούν την ψευδή διχοτόμηση μεταξύ πολέμου και ειρήνης, γνωρίζουμε ότι τίποτα δεν έχει τελειώσει ακόμα.

Μάθαμε ότι η ουκρανική κυβέρνηση, στο όνομα της κατάστασης έκτακτης ανάγκης και κάνοντας χρήση του στρατιωτικού νόμου, έχει θεσπίσει μια σειρά νόμων που περιορίζουν σημαντικά τα δικαιώματα των εργαζομένων. Οι εργοδότες μπορούν να αυξήσουν την εβδομάδα εργασίας από 40 σε 60 ώρες, να κόψουν τις άδειες και τις μέρες των διακοπών. Φοβάστε ότι όλα αυτά θα χρησιμεύσουν ως βάση για μια πιο ριζική αναδιάρθρωση του εργατικού δικαίου και της συνδικαλιστικής νομοθεσίας στο όνομα του πολέμου;

Πριν από τον πόλεμο, η Ουκρανία είχε ήδη ένα υψηλό ποσοστό ανεργίας που κυμαινόταν γύρω στο 10%, με ποσοστό απασχόλησης 65,3% επί του συνολικού πληθυσμού το 2021. Η αβεβαιότητα για το μέλλον, η οποία εκφράστηκε από την έντονη παρουσία των φοιτητών κατά τη διάρκεια του Euromaidan, επιδεινώθηκε περαιτέρω από το επακόλουθο κύμα λιτότητας στον δημόσιο τομέα και ιδιαίτερα στα πανεπιστήμια. Τα υψηλά ποσοστά άτυπης απασχόλησης σε όλες τις ηλικιακές ομάδες και οι άθλιες συντάξεις δείχνουν ότι δεν υπήρχε διέξοδος από τη φτώχεια για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Σε μια στάσιμη και δίχως προοπτικές χώρα, ήξερες ότι τα σχέδιά σου δεν πρόκειται να υλοποιηθούν. Κατέρρεαν όμως μόνο σταδιακά, δίνοντάς σου την εντύπωση ότι σου έχουν απομείνει κάποιες επιλογές για να βελτιώσεις τις συνθήκες διαβίωσής σου. Ο πόλεμος, από την άλλη, διαλύει και αυτές τις τελευταίες ελπίδες. Σε αποπροσανατολίζει πλήρως, σε κάνει να νιώθεις εντελώς ανίσχυρος, ριγμένος σε ένα πέλαγος νέων απρόβλεπτων ενδεχόμενων. Έχεις χάσει τα πάντα και όλα φαίνονται ακατανόητα. Έναν μήνα μετά, δεν είμαι ακόμα σίγουρος αν θα μπορέσω ποτέ να μιλήσω για το «μετά» αυτού του πολέμου. Ο πόλεμος καταστρέφει το μέλλον, ρίχνει τα παγκόσμια χρηματιστήρια τόσο γρήγορα όσο καταστρέφει τις θέσεις εργασίας και τις προοπτικές εκατομμυρίων ανθρώπων. Πρόκειται για μια κοσμοϊστορική καταστροφή. Καθώς ακόμα και σύντροφοι μπαίνουν στις τάξεις ενός ακόμα πατριωτικού στρατού, όχι μόνο κυριευμένοι από την παράδοση των νεκρών γενεών αλλά εξυμνώντας την επανάληψή της, η δυνατότητα της απελευθέρωσης μοιάζει αποκλεισμένη.

Φοβάμαι ότι οι «προσωρινοί» νόμοι για την εργασία απλώς νομιμοποίησαν τις ήδη υπάρχουσες πρακτικές. Κανείς δεν εν-

διαφέρεται ιδιαίτερα για αυτούς τους νόμους, καθώς εκατομμύρια άνθρωποι έχουν εγκαταλείψει τα σπίτια τους και οι εργοδότες έχουν διακόψει τη μισθοδοσία. Το σύστημα διαταράχθηκε ελαφρώς, αλλά γρήγορα προσαρμόστηκε και επιβεβαίωσε και πάλι την κυριαρχία του: οι πρόσφυγες προσπαθούν να βρουν οποιαδήποτε εργασία· ο βαθμός εκμετάλλευσης δεν λαμβάνεται υπόψη σε τέτοιους απαιτητικούς καιρούς. Είναι δύσκολο να κρίνουμε αν οι περιορισμοί αυτοί [του εργατικού δικαίου] θα παραμείνουν και μετά τον πόλεμο. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν θα αποτελούσε έκπληξη, αν αναλογιστεί κανείς την ανάγκη να βρουν κερδοφόρους κλάδους οι λιγοστές ξένες επενδύσεις. Τα συνδικάτα είναι απίθανο να αντισταθούν σε αυτούς τους νόμους, καθώς δεν υπάρχει σχεδόν καθόλου ανεξάρτητο συνδικαλιστικό κίνημα στην Ουκρανία, και οι επίσημες μετασοβιετικές οργανώσεις δεν είναι τίποτα άλλο παρά κούφιες συντηρητικές δομές. Δεν υπήρξαν απεργίες ούτε καν κατά τη διάρκεια της εξέγερσης του 2014, και τα, σε μεγάλο βαθμό, πατριωτικά συνδικάτα είναι απίθανο να υπονομεύσουν την πολεμική προσπάθεια του έθνους.

Πώς εντάσσονται τα γεγονότα των τελευταίων ετών στην Ουκρανία στο πρόσφατο κύμα εξεγέρσεων στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης;

Όπως όλοι οι καλοί επαναστάτες δεν θα πρέπει να αφουγκραζόμαστε «τα παλιά καλά πράγματα, αλλά τα πιο πρόσφατα και δυσάρεστα».⁶ Αν και η ανάπτυξη του ιστορικού κόμματος δεν είναι σε καμία περίπτωση μια ομοιόμορφη και γραμμική διαδικασία, τα κινήματα μαθαίνουν το ένα από το άλλο. Η εξέγερση του Ιανουαρίου στο Καζακστάν

6. (Σ.τ.Μ.) Απόφθεγμα του Μπρεχτ που αναφέρει ο Μπένγιαμιν.

αποτέλεσε την πρώτη περίπτωση εκτεταμένων λεηλασιών στη μετασοβιετική εποχή και ήταν η πρώτη εξέγερση που δεν ξεκίνησε από κάποιο πολιτικό γεγονός. Πριν από αυτό, ο κόσμος στη Λευκορωσία δεν προέβη καθόλου σε λεηλασίες κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων του 2020-2021 που είχαν ως κεντρικό αίτημα τη διεξαγωγή δίκαιων εκλογών. Οι Ουκρανοί στασιαστές το 2014 λεηλάτησαν μόνο τα αστυνομικά και κυβερνητικά κτίρια και επέστρεψαν αμέσως τα όπλα που απέσπασαν.⁷ Οι ταραχές στο Κιργιστάν το 2020 μετά τις εκλογές οδήγησαν σε λεηλασίες και η αστυνομία στηρίχθηκε στον πληθυσμό για την υπεράσπιση των λεηλατημένων καταστημάτων. Το ερώτημα κατά πόσο θα επηρεάσει η εξέγερση στο Καζακστάν, όσον αφορά τον γρήγορο μαζικό συντονισμό και τις λεηλασίες, τους εξεγερμένους της μετασοσιαλιστικής περιόδου παραμένει ανοιχτό. Το κίνημα στο Καζακστάν πρέπει επίσης να ιδωθεί ως ένα σε μια μακρά σειρά σύγχρονων κινήματων που προκαλούνται από τον πληθωρισμό και την άνοδο της τιμής του φυσικού αερίου.

Κοιτάζοντας τα γεγονότα στην Ουκρανία μετά το Μαϊντάν είναι δύσκολο να μην σε κυριεύσει ένα αίσθημα κατάθλιψη. Οι εθνικιστικές διαδηλώσεις και οι ταραχές για τη διόρθωση των νόμων⁸ προσέελκυσαν ακόμα και φιλελεύθερο κόσμο. Επιπλέον, ακόμη και τα μέτρα που ελήφθησαν για

7. Αυτό οδήγησε σε εκτιμήσεις για τις ταραχές που δεν είχαν ίχνη πολιτικής ειρωνείας. Βλέπε, για παράδειγμα, το δημοσίευμα της Kyiv Post: «Ούτε λεηλασίες ούτε αναρχία στην επανάσταση του EuroMaidan».

8. Σε αντίθεση με τις ταραχές για τη διαφύλαξη ή την κατάλυση του νόμου. Οι Ουκρανοί εθνικιστές έχουν τελειοποιήσει την τέχνη του θεαματικού καψίματος ελαστικών, του γκρεμίσματος αγαλμάτων, των διεκδικητικών κινητοποιήσεων, χωρίς να έχουν να αντιτάξουν τίποτα στο κράτος παρά μόνο έναν ελαφρώς διαφορετικό, νεότερο υπουργό.

την πανδημία του Covid-19 δεν προκάλεσαν καμία σημαντική κινητοποίηση. Το μόνο κίνημα που προέκυψε, καθώς το κράτος διέλυε τα νοσοκομεία και εγκατέλειπε κάθε προσπάθεια για τον περιορισμό της εξάπλωσης του ιού, ήταν μερικές διαδηλώσεις επιχειρηματιών που ζητούσαν την άρση των τελευταίων υγειονομικών περιορισμών προς όφελος της κανονικής λειτουργίας των επιχειρήσεων (*business as usual*). Όσο κι αν θα θέλαμε να διακηρύξουμε ότι οι αντιφάσεις επιτέλους φανερώθηκαν, η πραγματικότητα είναι πολύ διαφορετική. Παίρνεις το λεωφορείο και ακούς ένα ραδιοφωνικό ρεπορτάζ για την αιφνίδια έξαρση του Covid μεταξύ των οδηγών λεωφορείων. Μερικές φορές βλέπεις παλιές γερμανικές διαφημίσεις που είναι ακόμα κολλημένες στα παράθυρα των μεταχειρισμένων λεωφορείων. Η απόλυτη σιωπή διακόπτεται μόνο από ξαφνικές φωνές, όταν κάποιος επιβάτης ανακαλύπτει ότι το κουμπί της στάσης δεν λειτουργεί πλέον. Για αρκετές ώρες τη νύχτα, όταν τελειώνει η βάρδια των μπάτσων-ελεγκτών, μπορείς τουλάχιστον να μετακινηθείς δωρεάν με το τραμ.

Τα σαμποτάζ των σιδηροδρομικών γραμμών στη Λευκορωσία και οι σποραδικές λιποταξίες των Ρώσων δείχνουν τη δύναμη της ρήξης που αδιαφορεί για τα δημοκρατικά ιδεώδη και ξεπερνά τους εθνικούς φραγμούς. Στο ερώτημα: «Πρέπει να σαμποτάρουμε τη μηχανή του θανάτου;» η απάντηση είναι μία: «η ζωή μας δεν θα έχει νόημα εάν δεν υπάρξει διάρρηξη των κυκλωμάτων της γενικευμένης εμπορευματικής παραγωγής». Η αποφυγή της επιστράτευσης στην Ουκρανία παραμένει προς το παρόν ατομικό ζήτημα, ανίκανη, με τη φυσική της σιωπή, να καταστρέψει το πατριωτικό έθνος που σφαγιάζει τον πληθυσμό στο όνομά του.

Η γενική δυναμική του μεγάλου παγκόσμιου εμφυλίου πολέμου, που ονομάζεται επίσης «πραγματικό κίνημα», θα παραμείνει αδιόρατη για εμάς μέχρις ότου μια μεγάλη ρήξη ανοίξει νέες δυνατότητες. Παρ' όλα αυτά, μπορούμε ακόμη να διακρίνουμε κάποιους λιγότερο ή περισσότερο αχνούς απόηχους της εξέγερσης. Κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης, η Ουκρανία ήταν ο τόπος εκατοντάδων περιστατικών λεηλασίας. Όσοι συμμετείχαν στις λεηλασίες συναντούσαν συχνά την κατασταλτική αντίδραση πολλών συμπολιτών τους. Αυτά τα περιστατικά λεηλασίας δείχνουν το τεράστιο μέγεθος του μίσους όσων αποκλείονται από τη διαδικασία αξιοποίησης του κεφαλαίου, είτε σπάνε τις βιτρίνες καταστημάτων ρούχων είτε επιχειρούν να επιτεθούν σε αυτόματους πωλητές αγαθών. Οι πρώτες συμβολίζουν την απόλυτη κυριαρχία του κεφαλαίου σε αστικά τοπία βελτιστοποιημένα για το εμπόριο και για την κυκλοφορία αγαθών και ανθρώπων – πράγματι, οι σοβιετικές λεωφόροι είναι τόσο πλατιές που ούτε ο βαρόνος Οσμάν δεν θα μπορούσε να ονειρευτεί κάτι καλύτερο. Οι αυτόματοι πωλητές είναι το όνειρο της αυτοματοποίησης που διαψεύδεται: ο ελεύθερος χρόνος μετατρέπεται σε κατάρρα.

Προς το παρόν, η εικόνα της ουκρανικής πολιτικής είναι αυτή της παραγωγής σοσιαλδημοκρατών χωρίς σοσιαλδημοκρατία, αν και τα ρήγματα ήδη φαίνονται. Παίρνοντας τους μετρητοίς αυτή τη σοσιαλδημοκρατική τοποθέτηση, η περιγραφή του Mike Davis για την τύφλωση της άρχουσας τάξης αποδεικνύεται χρήσιμη.⁹ Δεδομένης της αποκαλυπτικής εικόνας του για τους δισεκατομμυριούχους που καταστρέφουν «όλα τα αγαθά της γης», με την απληστία να μην χρειάζεται πλέον τις ατελείωτες δι-

καιολογίες του θεάματος, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η πολιτική τάξη, που είναι αναγκασμένη να συντηρεί ένα παγκόσμιο σύστημα που καταστρέφει την εγχώρια οικονομία της, είναι αποδιοργανωμένη και σε σύγχυση – και αυτό ισχύει για όλες τις πλευρές. Παρόλο που εξακολουθεί να υπονοεί, με ίσως λίγο υπερβολικό τρόπο, συγκεκριμένους πολιτικούς στη ρίζα ενός ιμπεριαλισμού που χάνει ολοένα το όραμά του, η ανάλυσή του αναγνωρίζει το σημερινό πρόβλημα και το πώς δισεκατομμύρια άνθρωποι έχουν εγκλωβιστεί σε αυτή την αιώνια καταιγίδα της προόδου. Είναι η δική μας εποχή που είχε κατά νου ο Μπένγιαμιν, παραθέτοντας τα λόγια του Fuchs, καθώς έψαχνε στα νεκρά συντρίμια του εργατικού κινήματος για σημάδια υλιστικής σκέψης: «Οι παρακμιακές εποχές και τα άρρωστα μυαλά», έγραφε, «τείνουν επίσης προς τις γκροτέσκες αναπαραστάσεις. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το γκροτέσκο είναι μια σοκαριστική αντανάκλαση του γεγονότος ότι, για τις συγκεκριμένες εποχές και τα συγκεκριμένα άτομα, τα προβλήματα του κόσμου και της ύπαρξης φαίνονται άλυτα».¹⁰

Η καταθλιπτική εναλλακτική που προτείνει ο Mike Davis απέναντι στην αποτυχία της «διοχέτευσης» της «ενέργειας που δημιουργήθηκε από το Occury, το BLM και την εκστρατεία του Σάντερς» είναι να καλέσει σε μια «προπαγάνδα μέσω της πράξης» του 21ου αιώνα, λες και κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αμβλύνει την καταστολή ή να εξαλείψει τον πόλεμο.¹¹ Αρνούμαστε να πα-

9. Mike Davis, «Thanatos Triumphant», *Sidecar*, 7 Μαρτίου 2022.

10. «Eduard Fuchs, Collector and Historian», σ. 271 στον τόμο Walter Benjamin, *Selected Writings*, Vol. 3.

11. Αξίζει να αναφέρουμε ότι η συσχέτιση αυτών των διαφορετικών κινήματων σε μια ενιαία απόπειρα ενίσχυσης του «ιστορικού κόμματος» εξαλείφει τον τρόπο με τον οποίο καθένα από αυτά ανταποκρίθηκε σε προηγούμενα κύματα εξεγέρσεων ή ρεφορμιστικών εκστρατειών.

ραδοθούμε στη φαντασίωση ότι η λύτρωση του εβραϊκού λαού βρίσκεται στη δολοφονία ενός Πετλιούρα που έχει προ πολλού πάψει να υπάρχει. Ούτε είμαστε ικανοποιημένοι με μια μικρή ανακατανομή της οικονομικής ισχύος στη βάση ενός ριζοσπαστικοποιημένου εθνικιστικού κινήματος ως λύση στα ουκρανικά δεινά. Αντίθετα, ξεκινώντας από την έλλειψη ελπίδας ως το βασικό χαρακτηριστικό της εποχής μας, πρέπει να προσπαθήσουμε να χαράξουμε έναν δρόμο μέσα από το σκοτάδι για να βρούμε μια διέξοδο από αυτήν.¹²

Τα συντρίμια του εργατικού κινήματος εξακολουθούν να κρύβουν το δρόμο. Αντί να προσπαθούμε να αναστήσουμε το πτώμα του, πρέπει να στραφούμε σε όλες τις εκδηλώσεις της άρνησης αυτού του κόσμου γύρω μας. Αν μια κοινωνία μισθωτών εργατών, που ο καθένας τους ήταν στο έλεος ενός ατομικού κεφαλαίου, χρησιμοποιώντας τη στρατηγική των απεργιών και της αυτοδιαχείρισης ήταν τελικά ικανή να παράγει μόνο μια κοινωνία εκτεταμένης ανεργίας, πώς θα μοιάζει η επανάσταση για εμάς; Με την εξάλειψη των θέσεων εργασίας, την αυξημένη κινητικότητα της εργασιακής δύναμης και τις διάφορες μορφές ψευδοαπασχόλησης, η εκμετάλλευση είναι πλέον λειτουργία του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου και τα εύθραυστα τριχοειδή αγγεία της κυκλοφορίας του είναι αυτά που θα δούμε να τίθενται στο στόχαστρο στο μέλλον. Η ίδια διαλεκτική κίνηση ακολουθεί την πρόσφατη ιστορία της ιθαγένειας: όσοι εναπόθεσαν ελπίδες στην καθολικότητά της, δεν διέκριναν την ταχεία επέκταση

12. (Σ.τ.Μ.) Εδώ ο σύντροφος φαίνεται να παραπέμπει στη γνωστή αποστροφή του Μαρξ στην επιστολή του προς τον Ρούγκε: «Μην μου πείτε ότι τρέφω υπερβολική εκτίμηση για τη σημερινή εποχή. Κι αν παρ' όλα αυτά δεν απελπίζομαι, είναι επειδή η απελπιστική της κατάσταση με γεμίζει ελπίδα» (Μάιος 1843).

της κατάστασης του μη πολίτη. Παρόλο που κάθε πολίτης είναι πάντα ένας πολίτης υπό αίρεση, επειδή είναι πάντα ύποπτος για την ατέλεια της ιδιότητάς του, την οποία πρέπει να αποδεικνύει διαρκώς μέσα από συνεχείς εξετάσεις, ένα από τα κύρια πρόσωπα του μη πολίτη παραμένει ο πρόσφυγας. Καθώς ο πόλεμος ξεσπά στο οικείο εθνικό περιβάλλον, ένα περιβάλλον που υποτίθεται θα τον προστάτευε από τον πόλεμο, πώς θα μπορέσει ένας πρόσφυγας να εμπιστευτεί μια νέα πολιτική τάξη που ήδη τον απορρίπτει; Χωρίς να υπόκειται πλέον στην κυβέρνηση και τους φόρους της, ο πρόσφυγας αρχίζει να περιφρονεί κάθε σύνορο και τη γλώσσα κάθε ετικέτας προϊόντος, καθώς και τα δύο ζητούν το αίμα του.

Καθώς καταστρώνουμε σχέδια, δημιουργώντας επαφές μέσα στο ηφαίστειο του πολέμου και καλώντας για την καταιγίδα μιας εξέγερσης, μόνο ένα ζήτημα περιμένει, όπως πάντα, πρακτική λύση: «Ποια εμπειρία θα μπορούσε ποτέ να συγκριθεί με την εμπειρία του να κρύβονται μαζί στο υπόγειο, όταν μοιράζονταν τις τελευταίες σταγόνες νερού και τις τελευταίες μπουκιές ψωμιού μεταξύ τους; Θα μπορέσουν να διατηρήσουν την αλληλεγγύη που επέδειξαν κατά τη διάρκεια της φυσικής καταστροφής καθώς θα βιώνουν την κοινωνική καταστροφή;»¹³

13. (Σ.τ.Μ.) Πρόκειται για απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Άννα Ζέγκερς, *Η διάσωση*, που αναφέρεται από τον Β. Μπένγιαμιν στο κείμενο «A chronicle of Germany's unemployed» σ. 129 στον τόμο Walter Benjamin, *Selected Writings*, 1938-40. Σε αυτό το μυθιστόρημα η Ζέγκερς πραγματεύεται την αποσύνθεση της ταξικής συνείδησης που έφερε η ανεργία στη Γερμανία και οδήγησε στην άνοδο των Ναζί.

**Συνέντευξη του συντρόφου Andrew στις
17 Μαρτίου 2022**

**Το συμβαίνει με τις λεηλασίες και την
καταστολή τους;**

Είναι πραγματικά δύσκολο να εκτιμήσει κανείς πόσο έχουν εξαπλωθεί οι λεηλασίες: αυτό που βλέπεις κυρίως είναι οι συλλήψεις, οι οποίες έχουν παραμείνει σταθερές ως προς τον αριθμό. Η καταστολή έχει σίγουρα ενταθεί μετά την τροποποίηση των νόμων για τις λεηλασίες. Έχω δει τις πρώτες αναφορές για άτομα που έκαναν λεηλασίες και «βρέθηκαν νεκροί κατά την προσωρινή κράτησή τους», κάτι που είναι τρομακτικό και μάλλον μόνο η κορυφή του παγόβουνου, καθώς κάποιοι απλώς αφήνονται γυμνοί στη μέση των κρύων δρόμων.

Έχουν πραγματοποιηθεί απεργίες; Υπάρχουν ενδείξεις μετάβασης της οικονομίας σε πολεμική οικονομία;

Η Ουκρανία βασίζεται πλέον κυρίως σε εισαγόμενα όπλα και τα εργοστάσια που παρήγαγαν ουκρανικά όπλα στα ανατολικά έχουν καταστραφεί από τους ρωσικούς βομβαρδισμούς. Το ουκρανικό κράτος φαίνεται να είναι εντελώς ανίκανο απέναντι στις δυσκολίες που έφερε ο πόλεμος, δεν είναι σε θέση να ρυθμίσει τις τιμές των ενοικίων, οι τιμές και η διαθεσιμότητα του φυσικού αερίου ανεβοκατεβαίνουν, ενώ το κάλεσμα για «επιστροφή στην κανονικότητα» στην ειρηνική Δυτική Ουκρανία συνίσταται κυρίως σε διαφημιστικές καμπάνιες και όχι σε καταναγκαστική εργασία οποιουδήποτε είδους. Η κυβέρνηση έχει μειώσει κάποιους από τους φόρους, προσπαθώντας να ενθαρρύνει τις εισαγωγές και τους ανθρώπους που ιδρύουν επιχειρήσεις και επενδύουν σε αυτές κατά τη διάρκεια του πολέμου, και οι

τράπεζες παρατείνουν τις δόσεις των χρεών και αυξάνουν τα πιστωτικά όρια ως ένδειξη περήφανου πατριωτισμού.

Όσον αφορά τον «οπλισμένο λαό», φανταζόμαστε ότι η σημερινή κατάσταση δεν έχει καμία σχέση με εκείνη της Ισπανίας του 1936. Τι γίνεται με τις ένοπλες ομάδες; Ποιος είναι ο βαθμός αυτονομίας τους;

Δεν έχει καμία σχέση με την Ισπανία του 1936 με την έννοια ότι δεν υπάρχει η δυνατότητα να αναδυθεί ένα μεγάλο στρατιωτικό κίνημα της εργατικής τάξης. Νομίζω όμως ότι η Ισπανία αποκάλυψε ορισμένα όρια της αναρχικής δράσης: δεν μπορούμε να πολεμήσουμε συμμετρικά τους τακτικούς στρατούς, θα πρέπει αντίθετα να προσπαθήσουμε να καταστήσουμε αδύνατη την επιστροφή στις καπιταλιστικές σχέσεις μέσω της μαζικής διασάλευσης και αναδιανομής, υπονομεύοντας παράλληλα τις πολεμικές προσπάθειες. Βέβαια, και από αυτό απέχουμε πολύ.

Οι ουκρανικές αναρχικές ομάδες είναι πολύ μικρές και απλώς πολεμούν μαζί με άλλες πολιτοφυλακές και σχηματισμούς του τακτικού στρατού, λαμβάνοντας διαταγές από το κράτος. Θα πρέπει όμως να προσέξουμε να μην κάνουμε γενικεύσεις: αυτό δεν σημαίνει ότι «οι αναρχικοί υποστηρίζουν το τάγμα Αζον», σημαίνει απλώς ότι χωρίς κάποια ευρύτερη οργάνωση, σε μια απελπιστική κατάσταση όπως αυτή, οι αναρχικοί δεν έχουν πολλές επιλογές. Αν πρόκειται να επιστρατευτείς ούτως ή άλλως, γιατί να μην πολεμήσεις μαζί με τους συντρόφους σου;

Το γεγονός ότι ο κόσμος οπλοφορεί πρέπει να θεωρηθεί σημάδι της ανόδου των δεξιών ομάδων; Αν επιτευχθεί συμφωνία

μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας, θα μπορούσαν αυτές οι ένοπλες ομάδες να μπου στον πειρασμό να αναλάβουν την εξουσία;

Νομίζω ότι ο οπλισμός που αποστέλλεται συνεχώς στην Ουκρανία αυτή τη στιγμή σίγουρα θα εξυπηρετήσει αντιδραστικούς στόχους (για να μην αναφέρω ότι θα επιτρέψει σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες να εκτοξεύσουν τους στρατιωτικούς τους προϋπολογισμούς), αλλά δεν είμαι τόσο σίγουρος ότι οι εθνικιστικές ομάδες θέλουν ή θα μπορούσαν να αποκτήσουν την πολιτική εξουσία. Νομίζω όμως ότι ο Ζελένσκι σίγουρα τους φοβάται, γι' αυτό και προσπαθεί να μη δείχνει πολύ «φιλωρώσος» κατά τη διάρκεια των ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων, αν και τον είχαν χαρακτηρίσει έτσι καθ' όλη τη διάρκεια της προεδρίας του. Οι Ουκρανοί εθνικιστές προτιμούν να καταλαμβάνουν τους δρόμους, περιπολώντας τους ως τμήματα πολιτοφυλακών, γεγονός που τους επιτρέπει να παρακολουθούν και να απαγορεύουν τις «εκφυλισμένες» δραστηριότητες: είτε πρόκειται για queer άτομα που απλώς περπατούν, είτε για άτομα που διασκεδάζουν και πίνουν, είτε για πορείες για τα δικαιώματα των γυναικών. Αυτή η εισβολή μπορεί να αλλάξει τις φιλοδοξίες τους, καθώς εισέρχονται ακόμη περισσότερο στο κυρίαρχο ρεύμα και αποκτούν όλο και περισσότερη εξουσία, αλλά θα απέφευγα να κάνω προβλέψεις.

Έχετε ακούσει για λιποταξίες ή άρνηση στράτευσης; Υπάρχουν δίκτυα υποστήριξης για τους άνδρες που θα ήθελαν να αποφύγουν την επιστράτευση και ίσως να φύγουν από τη χώρα ή να κρυφτούν;

Νομίζω ότι ο καθένας προσπαθεί να επιβιώσει μόνος του, δεν υπάρχουν μαζικές δράσεις εκεί έξω. Οι άνθρωποι κρύβονται στα

χωριά ή κρύβονται σε πορτ μπαγκάζ αυτοκινήτων για να προσπαθήσουν να περάσουν τα σύνορα. Όσοι συλλαμβάνονται από τους αστυνομικούς περιφέρονται στους δρόμους ως προδότες: οι άνδρες δεν επιτρέπεται να βγουν από τη χώρα και το να μην θέλουν να μείνουν και να πολεμήσουν θεωρείται προδοσία. Οι επιστρατεύσεις γίνονται στην τύχη, οπότε κάποιοι αποφάσισαν να γίνουν εθελοντές στις τοπικές πολιτοφυλακές για να μην τους στείλουν στο μέτωπο.

Η «εξαιρετική αλληλεγγύη» της Δύσης είναι απίθανο να διαρκέσει. Υπάρχουν δίκτυα υποστήριξης για τους πρόσφυγες, τόσο στην Ουκρανία όσο και στην Ευρώπη;

Υπάρχουν αρκετοί εθελοντές που βοηθούν τους ανθρώπους να φύγουν, τόσο μέσα στις περικυκλωμένες πόλεις όσο και στους σιδηροδρομικούς σταθμούς σε όλη τη χώρα, και ακούω πολλές υπέροχες ιστορίες για τη βοήθεια που λαμβάνουν οι άνθρωποι στο εξωτερικό από απλούς ανθρώπους. Αυτό είναι αρκετά αξιοσημείωτο, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν επίσημες προσπάθειες εκκένωσης και το κράτος συνεχίζει να λέει ότι κάθε πόλη θα αμυνθεί και δεν υπάρχει λόγος να φύγει κανείς. Δεν νομίζω όμως ότι υπάρχει κάποιος «σχεδιασμός» ή «πρόβλεψη», οι περισσότεροι πρόσφυγες απλώς ξοδεύουν τις οικονομίες τους και προσπαθούν να βρουν οποιαδήποτε δουλειά – και το γεγονός ότι οι αρχές τους χωρίζουν και τους στέλνουν σε διαφορετικές πόλεις καθιστά δύσκολο να δημιουργήσουν ανθεκτικούς δεσμούς, ειδικά λόγω του εμποδίου της γλώσσας.

Έχετε πληροφορίες για τα κινήματα διαμαρτυρίας στην κατεχόμενη ζώνη; Και για τη συνεργασία με τους Ρώσους;

Εξακολουθούν να συμβαίνουν, αν και σε μικρότερη κλίμακα από ό,τι τις πρώτες ημέρες. Η Ρωσία έχει δολοφονήσει αρκετούς ανθρώπους σε αυτές τις διαμαρτυρίες, αλλά ο κόσμος έχει συνηθίσει πλέον να βλέπει πτώματα, οπότε αυτό δεν έχει μεγάλο αντίκτυπο. Τα ρωσικά ΜΑΤ ρίχνουν συνεχώς προειδοποιητικούς πυροβολισμούς στον αέρα, οπότε οι άνθρωποι γνωρίζουν τους κινδύνους που ελλοχεύουν σε αυτές τις διαδηλώσεις – παρ’ όλα αυτά εξακολουθούν να κατεβαίνουν. Αυτό προφανώς δεν είναι αρκετό για να διαταραχθεί η ρωσική κατοχή, αλλά δεν έχω δει να σχηματίζεται κάποια «αντάρτικη» αντίσταση.

Αρκετοί αστυνομικοί και δήμαρχοι πόλεων που βρίσκονται κοντά στα σύνορα συνεργάζονται με τους Ρώσους, κυρίως στα μέρη που καταλήφθηκαν την πρώτη μέρα, αλλά υπάρχουν και κάποιοι που αποφασίζουν να συνεργαστούν για να αποτρέψουν τον βομβαρδισμό της πόλης τους.

Τι μπορείτε να μας πείτε για πιθανούς αγώνες στη Ρωσία ενάντια στον πόλεμο;

Κάποιοι από τους Ρώσους συντρόφους μου έχουν εγκαταλείψει τη χώρα ή φοβούνται πλέον όλο και περισσότερο για τη ζωή τους, αφού οι κυρώσεις και ο αποκλεισμός της χώρας έχουν εντείνει την καταστολή και το κράτος έχει εξαπολύσει όλες τις δυνάμεις του για να φυλακίσει όποιον προσπαθεί να εκφράσει την παραμικρή διαφωνία. Πραγματικά, δεν ξέρω πώς μπορεί να σχηματιστεί ένα κίνημα σε αυτές τις συνθήκες, όσο τα ρωσικά ΜΑΤ συνεχίζουν να καταφέρνουν με επιτυχία να περιορίζουν και να διαλύουν τις λίγες διαδηλώσεις που εξακολουθούν να γίνονται.

Θέλετε να προσθέσετε κάτι;

Καθώς ο πόλεμος συνεχίζεται και η ρωσική επέλαση επιβραδύνεται ακόμη περισσότερο, εξακολουθώ να μην μπορώ να δω πώς μπορεί αυτό να τελειώσει. Προφανώς, ο Πούτιν θέλει περισσότερα και κινητοποιεί περισσότερες δυνάμεις και ο Ζελένσκι αρνείται να κάνει πίσω και ζητάει την Κριμαία, το Ντονμπάς και εγγυήσεις ασφαλείας. Υπάρχουν κάποιες σπιθές εξέγερσης, αλλά καταστέλλονται γρήγορα, και εν τω μεταξύ εκατομμύρια άνθρωποι συνεχίζουν να συρρέουν δυτικά μέσω των συνοριακών σημείων ελέγχου – όλο και περισσότερο χωρίς να είναι σίγουροι για το τι τους περιμένει στο μέλλον... Η εικόνα ενός πατριωτικού πολέμου που κερδίζει η Ουκρανία το μόνο που κάνει είναι να ενισχύει τις εθνικιστικές δυνάμεις και να μειώνει την πιθανότητα οποιασδήποτε ειρηνευτικής διευθέτησης. Καθώς η Ουκρανία θα προσπαθήσει να επανεκκινήσει την παραγωγή στα δυτικά, ίσως δούμε να εμφανίζονται κάποιες εργατικές κινητοποιήσεις, αλλά γενικά νομίζω ότι πρέπει να συνηθίσουμε τις συγκρούσεις και να αναπτύξουμε τη στρατηγική μας στη βάση τους: πώς είναι δυνατόν να αναδυθεί ένα κίνημα μέσα από τα ερείπια;

Μην πολεμάς για τη «χώρα σου»!

Internationalist Perspective

Όλοι μισούν τον πόλεμο. Ιδίως οι άνθρωποι που στέλνουν άλλους ανθρώπους να πεθάνουν στο πεδίο της μάχης. Ισχυρίζονται ότι τον απεχθάνονται, αλλά δυστυχώς τους αναγκάζει η άλλη πλευρά. Η άλλη πλευρά, που καταπατά τα πατρογονικά μας εδάφη. Η άλλη πλευρά, που εισβάλλει σε ένα «κυρίαρχο» έθνος. *Εμείς δεν έχουμε άλλη επιλογή! Πρέπει να υπερασπιστούμε τον εαυτό μας...* Σε ποιο «εμείς» ανήκετε; Η αδυσώπητη προπαγάνδα και από τις δύο πλευρές ωθεί τον καθένα να διαλέξει πλευρά, να γίνει ενεργός συμμετοχος ή χειροκροτητής του πολέμου. Γιατί η άλλη πλευρά είναι πραγματικά φρικτή. Και έτσι οφείλει πάντα να είναι.

Ο ρώσικος στρατός κατηγορείται για εγκλήματα πολέμου. Περίεργος όρος: «έγκλημα πολέμου». Στην πραγματικότητα είναι ένας όρος περιττός, διότι ο πόλεμος είναι εξ ορισμού έγκλημα, το μεγαλύτερο από όλα τα εγκλήματα. Όποιος κι αν είναι ο στόχος, το μέσο για να επιτευχθεί είναι πάντα οι μαζικές δολοφονίες και η καταστροφή. Δεν υπάρχει πόλεμος χωρίς αποτρόπαιες σφαγές. Ο όρος υποδηλώνει ότι υπάρχουν δύο τρόποι διεξαγωγής του πολέμου: ένας πολιτισμένος και ένας εγκληματικός. Αν υπήρξε ποτέ διαφορά μεταξύ των δύο, αυτή εξαλείφθηκε με την πρόοδο της στρατιωτικής τεχνολογίας. Από τις αρχές του 20ού αιώνα, το ποσοστό των απωλειών μεταξύ των αμάχων αυξάνεται σταθερά σε όλους τους πολέμους. Στον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο του 19ου αιώνα, το στρατι-

ωτικό προσωπικό εξακολουθούσε να αντιπροσωπεύει περισσότερο από το 90% των συνολικών θανάτων. Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι απώλειες πολιτών ανήλθαν στο 59% επί του συνόλου. Στον Δεύτερο Παγκόσμιο αυξήθηκαν στο 63% και στον πόλεμο του Βιετνάμ στο 67%. Στους διάφορους πολέμους της δεκαετίας του 1980 το ποσοστό σκαρφάλωσε στο 74% και στον 21ο αιώνα στο 90%. Από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έχουν να εκτοπιστούν τόσοι πολλοί άνθρωποι λόγω πολέμου. Η διαφορά μεταξύ μαχητικών και μη μαχητικών στόχων, μεταξύ στρατιωτικών και μη στρατιωτικών στόχων, έχει σε μεγάλο βαθμό εξαφανιστεί στον σύγχρονο πόλεμο. Όσο μεγαλύτερη καταστροφική δύναμη αναπτύσσει κάθε πλευρά, τόσο μεγαλύτερες είναι οι «παράπλευρες απώλειες» στον άμαχο πληθυσμό. Όσο περισσότερο κλιμακώνεται ο πόλεμος στην Ουκρανία, τόσο περισσότερες ζωές απλών Ουκρανών αφανίζονται, τόσο περισσότερο η χώρα μετατρέπεται σε ερείπια.

Το τι συνιστά έγκλημα πολέμου ή όχι γίνεται τότε θέμα οπτικής. Μια δικαιολογία μεταμφιεσμένη σε κατηγορία, όπως η «τρομοκρατία», που έχει γίνει μια φτηνή βρυσιά ικανή να εκτοξεύεται στον αντίπαλο σε κάθε σύγκρουση. Διότι η κατηγορία της «τρομοκρατίας», έχοντας οριστεί από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τους πολιτικούς ως το μεγαλύτερο από όλα τα κακά, υπονοεί ότι όλα τα μέσα είναι καλά για την καταστολή της, αποτελώντας έτσι την τέ-

λεια δικαιολογία προκειμένου να χρησιμοποιήσει τρομοκρατία ο ίδιος ο κατηγορος. Παρομοίως, η κατηγορία των «εγκλημάτων πολέμου» δικαιολογεί τα εγκλήματα που διαπράττει η «δική μας» πλευρά και τα οποία αναφέρονται ελάχιστα, ή και καθόλου, από τα «δικά μας» μέσα ενημέρωσης. Σκεφτείτε για παράδειγμα την Υεμένη, όπου οι δυνάμεις της Σαουδικής Αραβίας βομβάρδισαν και οδήγησαν τους αμάχους σε λιμοκτονία σε πολύ χειρότερο βαθμό από ό,τι έχει κάνει μέχρι στιγμής ο ρώσικος στρατός στην Ουκρανία. Η αεροπορία της Σαουδικής Αραβίας δεν θα άντεχε ούτε μια εβδομάδα χωρίς τη βρετανική και αμερικανική στρατιωτική/τεχνική υποστήριξη και την προμήθεια όπλων. Είναι άραγε κι αυτός ένας «πόλεμος για τη δημοκρατία»; Αυτή η θηριωδία συνεχίζεται μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας. Προχωρήστε παρακάτω, δεν υπάρχει τίποτα να δείτε. Δεν υπάρχουν εγκλήματα πολέμου εδώ.

Ο σύγχρονος πόλεμος

Έχει συχνά ειπωθεί ότι σε καιρό πολέμου η διαχωριστική γραμμή μεταξύ προπαγάνδας και ρεπορτάζ γίνεται δυσδιάκριτη. Όταν ο ρώσικος στρατός πραγματοποιεί μια (αποτυχημένη) πυραυλική επίθεση στον πύργο της τηλεόρασης στο Κίεβο, τα δυτικά μέσα ενημέρωσης την αποκαλούν έγκλημα πολέμου. Αλλά όταν το NATO βομβάρδισε (επιτυχώς) τον πύργο της τηλεόρασης στο Βελιγράδι το 1999 ήταν «νόμιμος στρατιωτικός στόχος».

Το ότι οι «ειδικές στρατιωτικές επιχειρήσεις» του ρώσικου στρατού είναι εγκληματικές έχει αποδειχθεί περίτρανα στο Γκρόζνι και στο Χαλέπι, για να αναφέρουμε μόνο τα πιο ακραία πρόσφατα παραδείγματα πολέμων που ισοπέδωσε. Στην Ουκρανία δεν έχει φτάσει ακόμη σε αυτό το σημείο,

ίσως επειδή το πρόσχημα για την εισβολή είναι ότι οι Ουκρανοί είναι ένας αδελφικός λαός που πρέπει να απελευθερωθεί. Αλλά για να πετύχει τους στρατιωτικούς της στόχους, η Ρωσία πρέπει να κλιμακώσει τον πόλεμο και να συντρίψει αυτόν τον «αδελφικό λαό» με τη συγκριτικά ανώτερη καταστροφική της δύναμη. Η λογική του πολέμου οδηγεί τη ρώσικη εισβολή προς μια κλιμάκωση που θα αφήσει πίσω της την καταστροφή.

Ας μην προσποιούμαστε ότι αυτό είναι ένα ρώσικο φαινόμενο. Κατά τη διάρκεια των Πολέμων του Κόλπου, οι Αμερικανοί βομβάρδισαν καταφύγια στη Βαγδάτη (με βόμβες σχεδιασμένες να συντρίβουν υπόγεια καταφύγια) με αποτέλεσμα εκατοντάδες θανάτους αμάχων. Πολλοί περισσότεροι έχασαν τη ζωή τους όταν στρατιώτες που προσπαθούσαν να διαφύγουν σφαγίστηκαν από αέρος στη «λεωφόρο του θανάτου» το 1991. Στους πολέμους που διεξήγαγε η Δύση στο Ιράκ και το Αφγανιστάν, πέθαναν περισσότεροι από 380.000 άμαχοι. Οι αμέτρητες επιθέσεις με μη επανδρωμένα αεροσκάφη που έχει πραγματοποιήσει έκτοτε ο αμερικανικός στρατός δεν δείχνουν επίσης κανένα σεβασμό στη διαφορά μεταξύ μαχητών και μη μαχητών. Για να μην αναφέρουμε τι έχει κάνει ο πιο πιστός υποτελής της Ουάσιγκτον, το Ισραήλ, στη Γάζα. Όλοι τους είναι ικανοί γι' αυτό. Αυτός είναι ο σύγχρονος πόλεμος.

Ο πόλεμος είναι το ιδανικό πλαίσιο ενίσχυσης της εξουσίας του κράτους επάνω στους πολίτες. Αυτό είναι πασιφανές αυτή τη στιγμή στη Ρωσία, όπου κινδυνεύεις με 15 χρόνια φυλακή αν αποκαλέσεις τον πόλεμο πόλεμο, όπου οι διαμαρτυρίες κατά του πολέμου καταστέλλονται βίαια, όπου όλα τα μέσα ενημέρωσης που δεν είναι φερέφωνα του Κρεμλίνου φιμώνονται. Αυτό όμως δείχνει και την αδυναμία του καθεστώτος

που χρειάζεται μια τέτοια ωμή καταστολή. Στην Ουκρανία βέβαια δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Εκεί όλοι στηρίζουν τον Ζελένσκι. Έτσι έχουν τα πράγματα, στον βαθμό που μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε. Στις πάμπολλες συνεντεύξεις με Ουκρανούς στα δυτικά μέσα ενημέρωσης, δεν έχει βγει ούτε ένας που να εκφράζει την αντίθεσή του ή έστω τις αμφιβολίες του για τον πόλεμο, παρόλο που γνωρίζουμε από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τις δικές μας πηγές ότι υπάρχουν. Σύμφωνα όμως με τα μέσα ενημέρωσης, όλοι εκεί είναι πρόθυμοι να πεθάνουν για το έθνος. Παρ' όλα αυτά, ο Ζελένσκι θεώρησε απαραίτητο να εκδώσει απαγόρευση εξόδου από τη χώρα για όλους τους άνδρες ηλικίας 18 έως 60 ετών. Όλοι πρέπει να παραμείνουν διαθέσιμοι ως τροφή για τα κανόνια προς υπεράσπιση της πατρίδας. Θεώρησε επίσης απαραίτητο να βγάλει εκτός νόμου τα κόμματα της αντιπολίτευσης και να αναγκάσει όλα τα τηλεοπτικά κανάλια ειδήσεων να συνενωθούν σε «μια ενιαία ενημερωτική πλατφόρμα στρατηγικής επικοινωνίας» με την ονομασία «United News». Όλα αυτά στο όνομα της υπεράσπισης της ελευθερίας. Προφανώς, τα μέσα ενημέρωσης που καλούν τους Ουκρανούς να σκοτώσουν όσο το δυνατόν περισσότερες «ρώσικες κατσαρίδες» έχουν το ελεύθερο να συνεχίσουν να εκτοξεύουν το δηλητήριό τους. Πολλά δυτικά μέσα ενημέρωσης –ακόμη και εφημερίδες όπως η *New York Times*– επέλεξαν να μην αναφέρουν τα αυταρχικά μέτρα του Ζελένσκι. «Όλες οι ειδήσεις που χωράνε στο φύλλο»: αυτό είναι το διάσημο μότο των *Times*. Προφανώς, αυτού του είδους οι ειδήσεις δεν χωράνε σε μια αφήγηση που ισχυρίζεται ότι πρόκειται για έναν πόλεμο για τη δημοκρατία.

Ψεύτες

Τόσο η ρώσικη όσο και η ουκρανική κυβέρνηση ισχυρίζονται ότι η λογοκρισία είναι απαραίτητη για την προστασία του πληθυσμού από την παραπληροφόρηση. Μία ακόμα διφορούμενη λέξη. Όπως το «έγκλημα πολέμου» και η «τρομοκρατία»: εξαρτάται από το ποιος τις χρησιμοποιεί. Προφανώς, τόσο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όσο και τα άλλα μέσα ενημέρωσης βρίθουν παραπληροφόρησης. Αλλά ποιος αποφασίζει για το τι είναι παραπληροφόρηση; Στη Ρωσία, το κράτος αποφασίζει ποιος μπορεί να μιλήσει και ποιος πρέπει να παραμείνει σιωπηλός. Στη Δύση, το έργο αυτό έχει ανατεθεί σε μεγάλο βαθμό στον ιδιωτικό τομέα, στις εταιρείες που ελέγχουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης. Και αυτές όμως πιέζονται από τις κυβερνήσεις. «Θα απαγορεύσουμε στην ΕΕ τον μηχανισμό των μέσων ενημέρωσης του Κρεμλίνου. Οι κρατικές εταιρείες *Russia Today*, *Sputnik* και οι θυγατρικές τους δεν πρέπει να συνεχίσουν να διαδίδουν τα ψέματά τους, δικαιολογώντας τον πόλεμο του Πούτιν. Αναπτύσσουμε εργαλεία για την απαγόρευση της τοξικής και επιβλαβούς παραπληροφόρησής τους στην Ευρώπη», δήλωσε η πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν. Και πράγματι, τα πιστά ρωσικά ειδησεογραφικά κανάλια και άλλες πηγές που δεν ακολουθούν τη φιλοδυτική γραμμή δεν είναι πλέον προσβάσιμα στο Facebook και σε άλλα μεγάλα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Δεν πρόκειται όμως για λογοκρισία, αυτά τα λέει ο εχθρός.

Οι Ρώσοι και οι Δυτικοί έχουν μια πολύ διαφορετική εικόνα του πολέμου. Τους λένε ψέματα, κυρίως μέσω της επιλογής που κάνουν για λογαριασμό τους σχετικά με το τι μπορούν να δουν και τι

όχι στα μέσα ενημέρωσης. Για παράδειγμα, ο Ρώσος τηλεθεατής βλέπει ξανά και ξανά εικόνες Ουκρανών που λένε ότι ξυλοκοπήθηκαν και απειλήθηκαν από υπερεθνικιστές επειδή μιλήσουν ρώσικα και ο Δυτικός τηλεθεατής βλέπει ξανά και ξανά μητέρες να αποχαιρετούν με δάκρυα στα μάτια τους συζύγους τους οι οποίοι δηλώνουν ότι είναι πρόθυμοι να πεθάνουν για την Ουκρανία. Και οι δύο εικόνες είναι πιθανόν αληθινές, αλλά κάθε πλευρά επιλέγει να δείξει αυτό που ταιριάζει στη δική της προπαγανδιστική αφήγηση.

Στη Δύση η ιστορία πάει ως εξής: ένας αδικημένος αλλά θαρραλέος τύπος υπερασπίζεται με γενναιότητα τον εαυτό του απέναντι σε έναν μοχθηρό τραμπούκο. Είναι αυτονόητο ότι πρέπει να επευφημούμε τους γενναίους ήρωες, είναι αυτονόητο ότι πρέπει να τους στηρίζουμε, είναι αυτονόητο ότι πρέπει να υψώσουμε την κίτρινη και μπλε σημαία. Τόσο απλά είναι τα πράγματα.

Η ιστορία από τη σκοπιά της Ρωσίας δεν είναι ιδιαίτερα εκλεπτυσμένη. Είναι ένα συνονθύλευμα κατηγοριών εκπεφρασμένων με το χοντροκομμένο ύφος της πρώην ΕΣΣΔ. Η Ουκρανία υποφέρει κάτω από ένα διεφθαρμένο, νεοναζιστικό καθεστώς που διαπράττει γενοκτονία. Δεν διεξάγουμε πόλεμο εναντίον της Ουκρανίας, απλώς την εμποδίζουμε να γίνει προκεχωρημένο φυλάκιο του ΝΑΤΟ, μια απειλή για την πατρίδα μας. Αγωνιζόμαστε για έναν κόσμο χωρίς ναζί. Με παρόμοιου είδους προφάσεις, τα ρώσικα τανκς είχαν εισβάλει τότε στη Βουδαπέστη και την Πράγα. Όπως σε κάθε προπαγάνδα, έτσι κι εδώ υπάρχει ένα ψήγμα αλήθειας. Η πίεση του ΝΑΤΟ είναι πραγματική. Υπάρχει ένα υπερεθνικιστικό ρεύμα στην Ουκρανία. Υπάρχουν φασιστικές ομάδες, όπως το Σβόμποντα και το Τάγμα Αζόφ (που τώρα ενσωματώθηκε

στον ουκρανικό στρατό), που επιτίθενται σε ομοφυλόφιλους, φεμινίστριες, Ρομά και ρωσόφωνους. Φυσικά, η Ουκρανία δεν είναι η μόνη χώρα όπου η ακροδεξιά σηκώνει το αποκρουστικό της κεφάλι. Αυτό δεν σημαίνει ότι το πολιτικό σύστημα στην Ουκρανία είναι φασιστικό. Τουλάχιστον όχι περισσότερο απ' ό,τι στη Ρωσία. Και ότι διαπράττει γενοκτονία; Αυτό που έκανε ο ρώσικος στρατός στη Συρία και την Τσετσενία ήταν ασύγκριτα χειρότερο.

Άμα θες να κάνεις κάτι, βρίσκεις πάντα τον τρόπο να το δικαιολογήσεις. Όλα τα κράτη λένε ψέματα όταν βγάζουν τους στρατούς τους. Τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Ρωσία. Σκεφτείτε τα ανύπαρκτα «όπλα μαζικής καταστροφής» του Σαντάμ Χουσεΐν και τους ανύπαρκτους δεσμούς του με την Αλ Κάιντα που αποτέλεσαν το πρόσχημα για την εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ.

Η αληθινή ιστορία

Η αληθινή ιστορία ονομάζεται ενδοϊμπεριαλισμός. Όσο παγκοσμιοποιημένος και αν έχει γίνει ο κόσμος, είναι ένας κόσμος που βασιίζεται στον ανταγωνισμό. Εμπορικός ανταγωνισμός που μετατρέπεται σε στρατιωτικό ανταγωνισμό, σε ψυχρό και θερμό πόλεμο, ανάλογα με τις περιστάσεις. Περιστάσεις όπως η απώλεια ισχύος, οι απώλειες ή τα δυνητικά κέρδη στις αγορές, η οικονομική κρίση. Ζούμε σε ένα σύστημα που συγκρούεται βίαια με τις ανάγκες της ανθρωπότητας. Ένα σύστημα σε πόλεμο με τον πλανήτη, σε πόλεμο με την ίδια τη ζωή. Η αντεπίθεση, η συντριβή του καπιταλιστικού συστήματος, είναι ο μόνος πόλεμος που έχει νόημα.

Ο Ψυχρός Πόλεμος δεν τελείωσε. Έγινε απλώς μια παύση. Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας μπορεί να εξαφανίστηκε, αλλά το ΝΑΤΟ όχι. Ο Γέλτσιν είχε προτείνει να γί-

νει και η Ρωσία μέλος του NATO, αλλά φυσικά αυτό ήταν αδύνατο: ο λόγος ύπαρξης του NATO ήταν να καθυποτάξει τη Ρωσία. Ακολούθησε μια έντονη συζήτηση σχετικά με το εάν το NATO εξακολουθούσε να έχει λόγο ύπαρξης, δεδομένου ότι η Ρωσία είχε γίνει πλέον μια καπιταλιστική δημοκρατική χώρα. Το ερώτημα απαντήθηκε καταφατικά στην πράξη. Το NATO έφτασε μέχρι τα σύνορα της Ρωσίας, αθετώντας προηγούμενες δεσμεύσεις. Δεκατέσσερις πρώην χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας εντάχθηκαν στην αντιρωσική συμμαχία. Αμερικανικές πυραυλικές βάσεις εγκαταστάθηκαν στην Πολωνία και τη Ρουμανία. Η κατάκτηση της Ουκρανίας ήταν η τελευταία φάση αυτής της επίθεσης. Για το κέρδος, αλλά ακόμη περισσότερο για να αναχαιτιστεί η Ρωσία. Η Ουκρανία μπορεί να μην έχει γίνει ακόμα μέλος του NATO, αλλά έχει ήδη αρχίσει να συνεργάζεται στρατιωτικά με τη Δύση.

Η επέκταση του NATO σήμανε μια τεράστια επέκταση της αγοράς για την αμερικανική βιομηχανία όπλων (αλλά και άλλων δυτικών χωρών), δεδομένου ότι τα νέα μέλη υποχρεούνται να προσαρμόσουν το οπλοστάσιό τους στα πρότυπα του NATO. Προκειμένου να ανταποκριθούν σε αυτά τα πρότυπα, οι στρατιωτικές δαπάνες στην Πολωνία αυξήθηκαν κατά 60% από το 2011 έως το 2020 και στην Ουγγαρία κατά 133% από το 2014 έως το 2020. Οι ταμειακές μηχανές πήραν φωτιά. Ωστόσο, η επέκταση του NATO καθοδηγήθηκε επίσης από τη διαπίστωση ότι η Ρωσία, με τη στρατιωτική της ισχύ και κυρίως με το πυρηνικό της οπλοστάσιο, παραμένει μια δυνητική απειλή για την *rex americana*. Εξακολουθεί να είναι η μόνη χώρα εναντίον της οποίας οι ΗΠΑ δεν μπορούν να διεξάγουν πόλεμο χωρίς να διακινδυνεύουν δυνητικά την ολική τους καταστροφή. Ακριβώς όπως κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Ο οποίος δεν

τελείωσε. Η στρατηγική της Ουάσιγκτον παρέμεινε η ίδια: αναχαίτιση. Να περιορίσει τη Ρωσία και να μειώσει τη σφαίρα επιρροής της, να αποδυναμώσει την ισχύ της χωρίς να έρθει σε άμεση σύγκρουση μαζί της. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η σύγκρουση αυτή διεξαγόταν με πραξικοπήματα και εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα. Τώρα η Ουκρανία είναι ο πρόθυμος εθελοντής που θα πεθάνει για την «ελεύθερη Δύση», με επικεφαλής τον «συμπαθή» ηθοποιό και εκατομμυριούχο Ζελένσκι, ο οποίος είναι τόσο πολεμοχαρής που θέλει να κλιμακώσει τη σύγκρουση σε παγκόσμιο πόλεμο αν χρειαστεί, όπως ο Τσε Γκεβάρα κατά τη διάρκεια της κρίσης των πυραύλων της Κούβας. Αυτός θα ήταν ο κίνδυνος αν γινόταν δεκτό το αίτημα του Ζελένσκι για «ζώνη απαγόρευσης πτήσεων» – ένας πόλεμος αέρος μεταξύ του NATO και της Ρωσίας. Όπως συνέβη και με τον Τσε, δεν θα περάσει το δικό του. Η απευθείας αντιπαράθεση παραμένει ταμπού. Αυτός είναι ένας από τους λόγους για τον οποίο ο παραλληλισμός με προ-πυρηνικούς πολέμους μπορεί να είναι παραπλανητικός.

Ο εχθρός δεν μπορεί πλέον να παρουσιάζεται ως ο «κομμουνιστικός κίνδυνος». Ωστόσο, αυτό δεν καθιστά τη Ρωσία μια συνηθισμένη καπιταλιστική χώρα όπως η δική μας. Οι πλούσιοι εκεί δεν είναι καπιταλιστές όπως οι δικοί μας αλλά «ολιγάρχες». Ποιοι είναι αυτοί οι ολιγάρχες; Δισεκατομμυριούχοι που έγιναν πλούσιοι χάρη στη διαφθορά, την εκμετάλλευση και την κερδοσκοπία και στους οποίους αρέσει να επιδεικνύουν τον πλούτο τους μέσω της πολυτελούς κατανάλωσης. Με άλλα λόγια, καπιταλιστές. Το ρητό «πίσω από κάθε μεγάλη περιουσία κρύβεται ένα μεγάλο έγκλημα» δεν επινοήθηκε στη Ρωσία. Εκεί όμως το «μεγάλο έγκλημα» είναι ακόμα αρκετά πρόσφατο. Η νέα καπιταλιστική τάξη

στη Ρωσία αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από μέλη της παλιάς καπιταλιστικής τάξης, ανθρώπους που ήταν διευθυντές εργοστασίων, κομματικά αφεντικά, γραφειοκράτες στην ψευδοκομμουνιστική ΕΣΣΔ και που έβγαλαν τεράστια κέρδη όταν ιδιωτικοποιήθηκαν τα κρατικά περιουσιακά στοιχεία. Η προνομιά τάξη παρέμεινε προνομιά τάξη, τώρα ως ιδιοκτήτρια ιδιωτικού κεφαλαίου. Αλλά και ως διαχειρίστρια του κράτους. Τα συμφέροντα των ιδιωτών καπιταλιστών είναι συνυφασμένα με τον κρατικό μηχανισμό, τον οποίο ο Πούτιν φαίνεται να έχει σταθερά στα χέρια του προς το παρόν.

Η διάλυση της παλιάς ΕΣΣΔ και η ιδιωτικοποίηση της κρατικοκαπιταλιστικής οικονομίας της «κεντρικής διοίκησης» ήταν το αποτέλεσμα μιας κρίσης που προκλήθηκε καταρχάς λόγω του συντριπτικού κόστους διατήρησης μιας αυτοκρατορίας και της απροθυμίας της εργατικής τάξης να εργαστεί σκληρότερα για λιγότερα. Ένας επίσης σημαντικός παράγοντας ήταν η επιθυμία των μελών της άρχουσας τάξης να μην είναι μόνο διαχειριστές του κεφαλαίου αλλά και ιδιώτες ιδιοκτήτες του κεφαλαίου, με πρόσβαση σε ολόκληρο τον κόσμο του κεφαλαίου.

Ληλάτησαν την οικονομία και το μέσο βιοτικό επίπεδο βυθίστηκε σαν πέτρα μέσα στο νερό. Το ΑΕΠ της Ρωσίας το 1998 ήταν ελάχιστα παραπάνω από το ένα τρίτο του ΑΕΠ κατά το τελευταίο έτος της ΕΣΣΔ. Η βιομηχανική παραγωγή μειώθηκε κατά 60%. Ωστόσο, από το 1999 και μετά οι τιμές του κύριου εξαγωγικού προϊόντος της Ρωσίας, του πετρελαίου και του φυσικού αερίου, άρχισαν να αυξάνονται. Αυτό τροφοδότησε μια ανάκαμψη που βελτίωσε τις συνθήκες διαβίωσης. Το κράτος σταθεροποιήθηκε, με τον μηχανισμό της ασφάλειας στο κέντρο της εξουσίας. Με τον Πούτιν στο τιμόνι, έναν πρώην συνταγματάρχη της

ΚGB, η Ρωσία άρχισε να ισχυροποιείται. Ο στρατός ανασυγκροτήθηκε σε τέτοιο βαθμό που η βιομηχανία όπλων (η οποία απασχολεί περισσότερους από 2,5 εκατομμύρια Ρώσους) ήρθε αντιμέτωπη με την υπερπαραγωγή. Αυτός ο στρατός αποκατέστησε με αιματηρό τρόπο την «τάξη» στο εσωτερικό (Τσετσενία), σε όμορα κράτη (Γεωργία, Καζακστάν) και στο εξωτερικό (Συρία).

Παρ' όλα αυτά, το 2015 η βιομηχανική παραγωγή εξακολουθούσε να βρίσκεται κάτω από τα επίπεδα του 1990. Μόνο ο τομέας του πετρελαίου και του φυσικού αερίου ξεπέρασε τα επίπεδα παραγωγής πριν από την ιδιωτικοποίηση. Αλλά εκείνη τη χρονιά, η τιμή του πετρελαίου άρχισε να διολισθαίνει ξανά και το ίδιο συνέβη και με τη ρώσικη οικονομία. Το ΑΕΠ μειώθηκε από 2,29 τρισεκατομμύρια δολάρια το 2013 σε 1,48 τρισεκατομμύρια δολάρια το 2020, λιγότερο από αυτό του Τέξας.

Η πρόκληση για το ρώσικο κεφάλαιο ήταν πολλαπλή:

- να υπερασπιστεί τη θέση του κύριου εξαγωγικού του προϊόντος στην αγορά, του πετρελαίου και του φυσικού αερίου,
- να μειώσει την εξάρτησή του από αυτό: με τις άτακτες διακυμάνσεις της τιμής του και το αβέβαιο μέλλον του, είναι ένα αναξιόπιστο δεκανίκι για μια σακατεμένη οικονομία,
- είτε να συρρικνώσει την υπερπαραγωγική στρατιωτική βιομηχανία είτε να αυξήσει τη χρήση των προϊόντων της,
- να κρύψει το γεγονός ότι δεν έχει τίποτα να προσφέρει στην εργατική τάξη, να αποσπάσει την προσοχή των προλετάρων από τις άθλιες συνθήκες διαβίωσής τους, εμπλέκοντάς τους σε μια εκστρατεία εθνικής υπερφάνειας εναντίον ενός ξένου εχθρού που ευθύνεται για την επιδείνωση των συνθηκών επιβίωσης.

Πρόκειται για μια απλή συνταγή ιμπεριαλιστικής επιθετικότητας.

Η Ουκρανία είναι ελκυστική λεία. Διαθέτει τα μεγαλύτερα αποθέματα σιδηρομεταλλεύματος στον κόσμο, φυσικό αέριο και άλλους ορυκτούς πόρους, εξαιρετική καλλιεργήσιμη γη, βιομηχανία, ναυπηγία, λιμάνια... διαθέτει επίσης μια σύγχρονη βιομηχανία όπλων, αντίπαλο δέος της ρωσικής, και αυτός είναι ένας λόγος για τον οποίο η Μόσχα επιμένει στην «αποστρατικοποίηση» της Ουκρανίας. Και έπειτα υπάρχουν και οι αγωγοί που μεταφέρουν το ρώσικο φυσικό αέριο και πετρέλαιο μέσω της Ουκρανίας στη δυτική Ευρώπη. Και προφανώς η Ρωσία θέλει να τους ελέγξει.

Η Ρωσία παρέχει το 45% των ευρωπαϊκών εισαγωγών φυσικού αερίου μέσω αυτών των αγωγών, αλλά τα τελευταία χρόνια οι ΗΠΑ έχουν αρχίσει να ροκανίζουν την αγορά της. Η Ρωσία είναι ο τρίτος μεγαλύτερος παραγωγός φυσικού αερίου στον κόσμο. Οι ΗΠΑ είναι ο μεγαλύτερος, και η βιομηχανία φυσικού αερίου που διαθέτει γνωρίζει τεράστια ανάπτυξη χάρη στους νέους και οικολογικά επιβλαβείς τρόπους εξόρυξης (fracking). Ωστόσο, το τελευταίο διάστημα έχει έρθει αντιμέτωπη με την πλεονάζουσα παραγωγική της ικανότητα και αναζητά με επιθετικό τρόπο νέες αγορές. Από το 2018 και μετά οι εξαγωγές της προς τις περισσότερες χώρες της ΕΕ και το Ηνωμένο Βασίλειο αυξάνονται με ταχείς ρυθμούς. Εξάριση αποτέλεσε η Γερμανία, ο τερματικός σταθμός του νέου αγωγού Nordstream 2 κάτω από τη Βαλτική θάλασσα που παρακάμπει την Ουκρανία. Δεν έχει χρησιμοποιηθεί ακόμη, και όπως δείχνουν τα πράγματα τώρα, μπορεί να μην χρησιμοποιηθεί ποτέ. Ήταν η ελπίδα του γερμανικού κεφαλαίου για έναν σταθερό και οικονομικά αποδοτικό ενεργειακό εφοδιασμό και γενικότερα για την επέκταση

των εμπορικών σχέσεων με τη Ρωσία. Τώρα η Γερμανία ξαναγύρισε στο μαντρί, επενδύοντας σε νέους τερματικούς σταθμούς για την παραλαβή υδροποιημένου φυσικού αερίου από τις ΗΠΑ. Οι βαριά ρυπογόνοι σταθμοί ηλεκτροπαραγωγής με καύση άνθρακα παίρνουν νέα πνοή. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε ένα σχέδιο για τη μείωση των εισαγωγών φυσικού αερίου από τη Ρωσία κατά δύο τρίτα έως τον επόμενο χειμώνα και τον τερματισμό τους έως το 2027. Παρόλο που ο στόχος αυτός μπορεί να μην επιτευχθεί πλήρως, η κατεύθυνση είναι σαφής. Στον βαθμό που ο πόλεμος στην Ουκρανία είναι ένας πόλεμος για την ευρωπαϊκή αγορά ενέργειας –και αυτό είναι σαφώς ένα μέρος της αλήθειας– οι ΗΠΑ έχουν ήδη κερδίσει.

Ο τωρινός πόλεμος δεν έρχεται από το πουθενά. Η διαμάχη για την Ουκρανία χρονολογείται από το 2008. Το 2014, η διαμάχη μετατράπηκε σε πόλεμο. Από τότε Ουκρανοί και Ρώσοι έχουν κατακλυστεί από πατριωτική πολεμική προπαγάνδα. Οι Ουκρανοί έχουν την ατυχία να ζουν σε μια χώρα που ούτε η Μόσχα ούτε η Ουάσιγκτον θέλουν να παραχωρήσουν η μία στην άλλη. Θυμίζει την κρίση του βασιλιά Σολομώντα: δύο γυναίκες διεκδικούσαν και οι δύο τη μητρότητα ενός μωρού. Ο Σολομώντας είπε: θα κόψω το μωρό στα δύο και θα σας δώσω από μισό στην καθεμία. Τότε η πραγματική μητέρα είπε: όχι, ας το πάρει εκείνη ολόκληρο. Στην περίπτωση όμως του μωρού Ουκρανία και οι δύο γυναίκες λένε: κόψτ' το!

Έρημος!

Οι ψεύτικες ειδήσεις και οι πραγματικές ειδήσεις είναι πλέον τόσο ανακατεμένες μεταξύ τους που είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς τι ακριβώς συμβαίνει στην Ουκρα-

νία και τη Ρωσία. Για παράδειγμα, στις 27 Φεβρουαρίου μας είπαν ότι δεκατρείς Ουκρανοί στρατιώτες στο «Νησί των Φιδιών» επέλεξαν να πεθάνουν για την πατρίδα. «Να πάτε να γαμηθείτε»: αυτό υποτίθεται ότι απάντησαν στο αίτημα ενός ρωσικού πολεμικού πλοίου να παραδοθούν. Στα ουκρανικά και σε όλα τα δυτικά μέσα ενημέρωσης οι ύμνοι για τον ηρωισμό τους έφτασαν σε δυσθεώρητα ύψη. Τους ετοίμαζαν ήδη το άγαλμα, για να το πούμε διαφορετικά. Ήταν δύσκολο να το πιστέψει κανείς. Αυτοί οι στρατιώτες ήταν τόσο μεθυσμένοι από την προπαγάνδα που αποδέχονταν έτσι εύκολα έναν άχρηστο θάνατο; Μήπως ήλπιζαν να ανταμειφθούν στη μετά θάνατον ζωή όπως οι βομβιστές αυτοκτονίας; Κανείς δεν θα ωφεληθεί από τον θάνατό τους. Δεν θα έπρεπε να εξυμνούνται ως ήρωες αλλά να θρηνούνται ως θύματα της πατριωτικής τρέλας.

Ευτυχώς, αποδείχτηκε πολύ γρήγορα ότι οι στρατιώτες είχαν τελικά παραδοθεί δείχνοντας φρόνηση. Ουφ! Ακόμα και όταν τους έδειξε η ρώσικη τηλεόραση ζωντανούς και υγιείς, πολλά μέσα ενημέρωσης στη Δύση ξέχασαν να το αναφέρουν.

Η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού της Ουκρανίας δεν ωφελείται από τον πόλεμο για την πατρίδα. Όποια και αν είναι τα πλεονεκτήματα του να ζει κανείς σε μια χώρα ενταγμένη στο ΝΑΤΟ και την ΕΕ, δεν αντισταθμίζουν τα μειονεκτήματα του πολέμου. Όταν, σε λίγες εβδομάδες, μήνες ή χρόνια, τα όπλα σιγήσουν και ο καπνός πάνω από τις βομβαρδισμένες πόλεις διαλυθεί, οι Ουκρανοί θα έχουν μια δηλητηριασμένη χώρα γεμάτη ερείπια και μαζικούς τάφους. Και οι δυτικές χώρες πιθανότατα θα είναι λιγότερο γενναιόδωρες με τα χρήματα για την ανοικοδόμηση απ' ό,τι είναι τώρα με τα όπλα.

Ας υποθέσουμε ότι η Ουκρανία «κερδίζει» τον πόλεμο. Τι θα έχουν κερδίσει οι άνθρωποι εκεί; Την «τιμή του έθνους»; Την ελευθερία; Μετά το τέλος του πολέμου ο Ζελένσκι και οι «ολιγάρχες» της Ουκρανίας θα εξακολουθούν να είναι πλούσιοι, ενώ τους «απλούς» Ουκρανούς τους περιμένει μόνο βαθιά δυστυχία.

Τα καλύτερα νέα που έχουμε ακούσει για τον πόλεμο είναι ότι ορισμένοι Ρώσοι στρατιώτες σαμποτάρουν τον εξοπλισμό τους και λιποτακτούν. Το πόσοι έχουν λιποτακτήσει είναι ασαφές. Ας ελπίσουμε ότι η λιποταξία θα πάρει μαζικές διαστάσεις. Και από τις δύο πλευρές. Ότι Ρώσοι και Ουκρανοί στρατιώτες θα αδελφοποιηθούν και θα στρέψουν τα όπλα τους ενάντια στους αρχηγούς τους που τους έστειλαν στον θάνατο. Ότι Ρώσοι και Ουκρανοί εργάτες θα κάνουν απεργίες ενάντια στον πόλεμο. Οι διαδηλώσεις ειρήνης από μόνες τους δεν μπορούν να σταματήσουν τον πόλεμο, στον βαθμό που ο πληθυσμός συνεχίζει να υπομένει τον πόλεμο και όλες τις συνέπειές του. Ο πόλεμος μπορεί να σταματήσει μόνο όταν η μεγάλη μάζα, η εργατική τάξη, στραφεί ενάντια στον πόλεμο. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος σταμάτησε από την εξέγερση της εργατικής τάξης ενάντια στον πόλεμο, πρώτα στη Ρωσία το 1917 και ένα χρόνο αργότερα στη Γερμανία. Αλλά από τότε έχει περάσει πολύς καιρός. Σήμερα δεν υπάρχει ατμόσφαιρα μαζικής εξέγερσης στη Ρωσία. Ωστόσο, οι καταστροφικές συνέπειες του πολέμου μπορεί να ξυπνήσουν τον κοιμώμενο γίγαντα.

Τόσο στη Ρωσία όσο και στην Ουκρανία, το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών έχει αυξηθεί απότομα. Και στις δύο χώρες, οι «ολιγάρχες» (συμπεριλαμβανομένου του Πούτιν και του Ζελένσκι) κρύβουν περιουσίες σε υπεράκτιους φορολογικούς παραδείσους και πληρώνουν ελάχιστους ή

καθόλου φόρους. Εν τω μεταξύ, οι πραγματικοί μέσοι μισθοί στην Ουκρανία δεν έχουν αυξηθεί εδώ και δώδεκα χρόνια, ενώ οι τιμές έχουν αυξηθεί κατακόρυφα. Οι κοινωνικές δαπάνες έχουν περικοπεί από δι-αδοχικές ουκρανικές κυβερνήσεις από το 20% του προϋπολογισμού το 2014 στο 13% σήμερα. Η συντριπτική πλειοψηφία του ουκρανικού πληθυσμού ήταν ήδη φτωχή και θα είναι πολύ φτωχότερη μετά τον πόλεμο. Τα συμφέροντά της και εκείνα της άρχουσας τάξης δεν είναι τα ίδια. Ακριβώς όπως και στη Ρωσία. Στην Ουκρανία, Ρώσοι και Ουκρανοί στρατιώτες σκοτώνονται μεταξύ τους για συμφέροντα που είναι ενάντια στα δικά τους.

Σύμπτωση;

Δεν ξέρουμε πώς θα τελειώσει αυτός ο πόλεμος. Ίσως υπάρξει κάποιου είδους συμβιβασμός που θα επιτρέψει και στα δύο στρατόπεδα να ισχυριστούν ότι έχουν κερδίσει και ότι στην πραγματικότητα είναι απλώς μια ανάσα εν όψει του επόμενου πολέμου.

Από τη «Μεγάλη Ύφεση» του 2008, η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται σε βαθιά κρίση. Η παγκόσμια κερδοφορία έχει πέσει σχεδόν στα χαμηλότερα επίπεδα όλων των εποχών. Η κατάρρευση αποφεύχθηκε μόνο χάρη στη δημιουργία γιγάντιων ποσοτήτων χρήματος και στον μαζικό δανεισμό από το μέλλον. Στην αλλαγή του αιώνα, το παγκόσμιο χρέος ανερχόταν σε 84 τρισεκατομμύρια δολάρια. Όταν ξεκίνησε η κρίση του 2008, το νούμερο είχε φτάσει στα 173 τρισεκατομμύρια δολάρια. Έκτοτε έχει αυξηθεί κατά 71% και θα φτάσει τα 296 τρισεκατομμύρια δολάρια το 2021. Αυτό αντιστοιχεί στο 353% του συνολικού ετήσιου εισοδήματος όλων των χωρών μαζί!

Ο πληθωρισμός εκτοξεύεται στα ύψη και δεν υπάρχει κανένα σχέδιο, καμία προ-

οπτική να βγούμε από την τρύπα με οποιοδήποτε «κανονικό» μέσο. Αύξηση ή μείωση των φόρων, τόνωση ή συγκράτηση των δαπανών, μείωση ή επέκταση της προσφοράς χρήματος, τίποτα δεν μπορεί να λειτουργήσει ενάντια στην κρίση ενός συστήματος που εξαρτάται από την ανάπτυξη, από τη συσσώρευση αξίας, αλλά είναι όλο και πιο ανίκανο να το επιτύχει αυτό. Η αποκατάσταση των ευνοϊκών συνθηκών για τη συσσώρευση αξίας απαιτεί την απαξίωση του υπάρχοντος κεφαλαίου, την εξάλειψη της «φύρας» σε μαζική κλίμακα.

Είναι μήπως σύμπτωση ότι την περίοδο της αυξανόμενης οικονομικής ανασφάλειας και της αδιέξοδης κρίσης, οι παγκόσμιες στρατιωτικές δαπάνες αυξάνονται χρόνο με τον χρόνο και ο αριθμός των στρατιωτικών συγκρούσεων αυξάνεται κατακόρυφα;

Οι πόλεμοι μαινόνται και οι εντάσεις αυξάνονται σχεδόν σε κάθε ήπειρο. Οι ΗΠΑ και η Κίνα επιτάχυναν τις εξοπλιστικές τους δραστηριότητες χρησιμοποιώντας ως δικαιολογία ο ένας τον άλλον. Οι παγκόσμιες εξοπλιστικές δαπάνες αυξήθηκαν κατά 9,3% (σε σταθερά δολάρια) την τελευταία δεκαετία και ξεπερνούν πλέον τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια ετησίως. Οι ΗΠΑ ξοδεύουν μακράν τα περισσότερα (778 δισεκατομμύρια το 2020, ετήσια αύξηση 4,4%) επισκιάζοντας όλους τους άλλους, συμπεριλαμβανομένης της Ρωσίας (61 δισεκατομμύρια το 2020, αύξηση 2,5%). Οι συνολικές στρατιωτικές δαπάνες στην Ευρώπη το 2020 ήταν κατά 16% υψηλότερες από ό,τι το 2011. Ακόμη και η ύφεση που προκλήθηκε από την πανδημία δεν έβαλε φρένο στην τάση αυτή. Το 2020, ενώ το παγκόσμιο ΑΕΠ συρρικνώθηκε κατά 4,4%, οι παγκόσμιες εξοπλιστικές δαπάνες αυξήθηκαν κατά 3,9% και το 2021 κατά 3,4%. Ο πόλεμος στην Ουκρανία επιταχύνει τη δι-

αδικασία. Οι επιχειρήσεις των παραγωγών όπλων θα ανθήσουν τα επόμενα χρόνια.

Η Ευρώπη είναι και πάλι το επίκεντρο μιας πιθανής παγκόσμιας ανάφλεξης. Υπάρχουν όμως σημαντικές διαφορές σε σχέση με ανάλογες στιγμές στην ιστορία του προηγούμενου αιώνα. Πρώτον: ο παράγοντας πυρηνικά όπλα βάζει φρένο στην κλιμάκωση. Δεύτερη διαφορά: η οικονομία είναι πιο παγκοσμιοποιημένη από ποτέ. Τα συμφέροντα διαπλέκονται. Η Ρωσία είναι μόλις η ενδέκατη μεγαλύτερη οικονομία και το κύριο εξαγωγικό της προϊόν, το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, έχει προς το παρόν γλιτώσει σε μεγάλο βαθμό από τις κυρώσεις. Ενώ η Ευρώπη στέλνει συνεχώς όπλα στην Ουκρανία για να πολεμήσει τη Ρωσία, το ρώσικο πετρέλαιο και φυσικό αέριο συνεχίζουν να ρέουν στην Ευρώπη μέσω της Ουκρανίας. Η αμοιβαία εξάρτηση περιορίζει την κλιμάκωση.

Ωστόσο, και τα δύο αυτά φρένα που εμποδίζουν την κλιμάκωση δεν αποτελούν ακλόνητη εγγύηση. Η κόκκινη γραμμή την οποία υποτίθεται δεν πρέπει να υπερβούν οι στρατιωτικές δυνάμεις μπορεί να γίνει αντικείμενο ερμηνείας, ιδίως για την πλευρά που χάνει. Η Ρωσία δημοσιοποίησε το 2020 μια νέα προεδρική οδηγία για την πυρηνική αποτροπή, η οποία χαμηλώνει το πυρηνικό κατώφλι «για να αποφευχθεί η κλιμάκωση των στρατιωτικών ενεργειών και ο τερματισμός των εν λόγω ενεργειών υπό συνθήκες που είναι απαράδεκτες για τη Ρωσία και τους συμμάχους της». Το κατώφλι μπορεί να χαμηλώσει με τη χρήση «βρώμικων βομβών» (που συνδυάζουν συμβατικά εκρηκτικά με ραδιενεργό υλικό), χημικών ή βιολογικών όπλων. Από εκείνο το σημείο και μετά, η κλιμάκωση με χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων πιθανόν να μη φαίνεται τόσο μεγάλο βήμα. Και ούτω καθεξής. Θα ήταν ανόητο να εμπιστευτούμε τη λογική

της άρχουσας τάξης για να αποφύγουμε μια τέτοια πορεία.

Ούτε η διαπλοκή των οικονομικών συμφερόντων αποτελεί εγγύηση. Αυτό είναι που καθιστά σαφές η παρούσα στιγμή. Ο πόλεμος είναι καταστροφικός για τις οικονομίες τόσο της Ρωσίας όσο και της Ουκρανίας. Ως αποτέλεσμα, η καπιταλιστική τάξη και στις δύο χώρες θα έχει λιγότερα κέρδη. Η παγκόσμια οικονομία στο σύνολό της θα υποφέρει επίσης. Ειδικά από τις οικονομικές κυρώσεις, οι οποίες προκαλούν έκπληξη με την αυστηρότητά τους. Όλα αυτά είναι κακά για το κέρδος, και όμως το κινήγι του κέρδους είναι αυτό που τα θέτει σε κίνηση. Ο πόλεμος και οι κυρώσεις θα επιταχύνουν και θα εμβαθύνουν την επερχόμενη ύφεση, η οποία έτσι κι αλλιώς είχε γίνει αναπόφευκτη. Τώρα μπορεί να κατηγορηθεί ο πόλεμος γι' αυτό. Ο Μπάιντεν θα την αποκαλέσει «ύφεση του Πούτιν». Ο Πούτιν θα κατηγορήσει τον οικονομικό πόλεμο της Δύσης εναντίον της Ρωσίας.

Η σκλήρυνση του καθεστώτος των κυρώσεων μετά τον πόλεμο θα σήμαινε προετοιμασία για μελλοντικές συγκρούσεις. Θα σήμαινε ότι, στην τρέχουσα δυναμική του καπιταλισμού, τα κέρδη θυσιάζονται για χάρη της νίκης στον πόλεμο. Ενισχύοντας τον προστατευτισμό, οι κυρώσεις έρχονται σε αντίθεση με την τάση για παγκοσμιοποίηση που έχει η επιδίωξη για κέρδος. Οι εμπορικές σχέσεις διακόπτονται, οι υλικοτεχνικοί δεσμοί κόβονται. Αλλά θα αναδιοργανωθούν μέσα στην οικονομία του πολέμου. Οι αποδέχτες των κυρώσεων –η Ρωσία, το Ιράν, η Βόρεια Κορέα και στο μέλλον ενδεχομένως η Κίνα– μπορεί να συνασπιστούν εναντίον του κοινού εχθρού. Οι γεωστρατηγικές επιπτώσεις του πολέμου θα αποτελέσουν αντικείμενο άλλου άρθρου. Το ζήτημα εδώ είναι ότι δεν μπορούμε να εμπιστευτούμε την παγκοσμι-

οποίηση για να μας προστατεύσει από τον παγκόσμιο πόλεμο.

Υπάρχει όμως και μια τρίτη, κρίσιμη διαφορά με τις προπολεμικές στιγμές του παρελθόντος. Πρόκειται για τη συνείδηση. Αυτό που χρειάζεται κάθε άρχουσα τάξη για να υποτάξει τον πληθυσμό της σε μια ολοκληρωτική πολεμική προσπάθεια, είναι η καταστροφή της ταξικής συνείδησης, η ατομικοποίηση των ατόμων και η ενοποίησή τους στην ψευδή κοινότητα του έθνους. Ο Πούτιν δεν το έχει καταφέρει ακόμα. Δεν έχει τον ρώσικο λαό στο τσεπάκι του, όπως είχε ο Χίτλερ τους Γερμανούς. Είναι αλήθεια ότι παρά τις πολυάριθμες διαμαρτυρίες στη Ρωσία κατά του πολέμου, η αντίσταση εναντίον του παραμένει προς το παρόν περιορισμένη. Αλλά πατριωτικές εκδηλώσεις υποστήριξης του Πούτιν δεν υπήρξαν πουθενά, εκτός από μια μαζική συγκέντρωση στην οποία πολλοί πιέστηκαν από το κράτος να συμμετάσχουν. Ο Πούτιν, ανεξάρτητα από τις στρατιωτικές του δυνατότητες, δεν μπορεί να κλιμακώσει τον πόλεμο όπως ο Χίτλερ, διότι ο ιδεολογικός έλεγχος που ασκεί είναι πολύ αδύναμος. Από την άλλη πλευρά, αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο πρέπει να κλιμακώσει: χωρίς νίκη, κινδυνεύει να πέσει από το βήθρο του, όπως η χούντα της Αργεντινής μετά την ήττα στα Φόκλαντ.

Ομοίως, στις περισσότερες άλλες χώρες με παράδοση κοινωνικών αγώνων, ο ιδεολογικός έλεγχος είναι πολύ αδύναμος για να παρασύρει τον πληθυσμό σε έναν πόλεμο μεγάλης κλίμακας. Γίνεται όμως δουλειά πάνω σε αυτό. Μας διαμορφώνουν. Μαθαίνουμε να τιμούμε ξανά τους στρατιώτες ως ήρωες, μαθαίνουμε να ζητωκραυγάζουμε ξανά για τις νίκες στο πεδίο της μάχης, μαθαίνουμε να αποδεχόμαστε ότι πρέπει να κάνουμε θυσίες για την πολεμική προσπάθεια. Και ενώ δεν υπάρχουν εθνικές

λύσεις για κανένα από τα προβλήματά μας –οικονομική κρίση, κλιματική διαταραχή, πανδημίες, εξαθλίωση κ.λπ.– μαθαίνουμε ότι δεν υπάρχει τίποτα πιο όμορφο από το να πολεμάς για τα σύνορα, από το να πεθαίνεις για την πατρίδα.

Μην τους αφήσετε να σας καλουπώσουν. Όπως κατέληγε ο Καρλ Λίμπκνεχτ στην έκκλησή του για τον επαναστατικό ντεφετισμό το 1915: «Αρκετά με τις σφαγές! Κάτω οι υποδουλιστές του πολέμου εδώ και στο εξωτερικό! Τέλος στη γενοκτονία!»

Sander (*Internationalist Perspective*)

23/3/2022

Αντίο ζωή, αντίο έρωτα... Ουκρανία, πόλεμος και αυτοοργάνωση

Tristan Leoni

Ο τίτλος είναι δανεισμένος από έναν στίχο («Adieu la vie, adieu l'amour») του *Chanson de Craonne*, ενός διάσημου αντιμιλιταριστικού τραγουδιού που γράφτηκε στα γαλλικά χαρακώματα κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

«Το ερώτημα που τίθεται σήμερα είναι αν το σύνθημα του Λίμπκνεχτ: “Ο εχθρός είναι στην ίδια μας τη χώρα!” ισχύει για την ταξική πάλη τώρα όπως και το 1914».¹

Αυτό ήταν το ερώτημα που έθεσε ο Ότο Ρύλε το 1940.

Η φράση του Κλαούζεβιτς «ομίχλη του πολέμου» περιγράφει εύστοχα τον επικοινωνιακό καταγιγισμό –ή ομοβροντία– τον οποίο έχουμε δεχθεί για τον πόλεμο στην Ουκρανία από τις 24 Φεβρουαρίου 2022. Και τα δύο στρατόπεδα διεξάγουν έναν πόλεμο προπαγάνδας που εντείνεται εξαιρετικά από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Οι Ουκρανοί έχουν το πάνω χέρι σε αυτόν τον πόλεμο: μια πληθώρα φωτογραφιών (τραβηγμένες από άμαχους και δημοσιογράφους) είναι διαθέσιμες από την πλευρά τους, ενώ από τη ρωσική πλευρά προβάλλονται πολύ λιγότερες (οι στρατιώτες δεν έχουν smartphones, οι δημοσιογράφοι είναι λίγοι και οι άμαχοι ανύπαρκτοι). Εκτός των άλλων, αυτό έχει ως συνέπεια την εμφάνιση μιας υπερπληθώρας φωτογραφιών κατεστραμμένων ρωσικών οχημάτων. Ωστόσο, αυτό που παρουσιάζεται στους Δυτικούς (συμπεριλαμβανομένων και ημών) είναι μόνο ένα μέρος της πραγματικής κατάστασης. Εκτός αυτού, η χρήση αλγορίθμων σημαίνει ότι δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα

στις πληροφορίες που ενισχύουν τις εκ των προτέρων διαμορφωμένες απόψεις. Όπως ο αρχαίος Έλληνας Διαγόρας, όλοι μας θέλουμε να εντοπίσουμε την εξήγηση που ταιριάζει με τις πεποιθήσεις μας, αλλά σε καιρό πολέμου ο πληροφοριακός υπερκορεσμός πνίγει τη σκέψη. Είναι δύσκολο να κρατήσουμε μια κριτική απόσταση και να παραμείνουμε αρκετά ψύχραιμοι για να καταλάβουμε τι συμβαίνει... και τι μπορούμε να κάνουμε γι' αυτό. Ακόμη περισσότερο αν τυχαίνει να ζούμε σε μια εμπόλεμη ή εμπλεκόμενη χώρα.

Ο Καλός, ο Κακός και ο Άσχημος

Η Ρωσία εισέβαλε στην Ουκρανία, όχι το αντίστροφο. Ωστόσο, η διαφορά μεταξύ του «επιτιθέμενου» και του «δεχόμενου επίθεσης» (ο δημοκράτης εναντίον του δικτάτορα, ο καλός άνθρωπος εναντίον του κακού...) δεν είναι επαρκές κριτήριο για την κατανόηση της συνολικής κατάστασης. Στις 28 Ιουλίου 1914, μετά τη δολοφονία του αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου, η πανίσχυρη αυτοκρατορία της Αυστροουγγαρίας (πάνω από 50 εκατομμύρια άνθρωποι) κήρυξε πόλεμο στη μικρή Σερβία (5 εκατομμύρια). Τις επόμενες ημέρες, σχεδόν όλες οι ευρωπαϊκές δυνάμεις μπήκαν στον πόλεμο και ένα από τα επιχειρήματα της Γαλλίας και της Βρετανίας ήταν η υπεράσπιση των αδύναμων έναντι των ισχυρών. «Κανείς δεν μπορεί ειλικρινά να πιστέψει ότι εμείς είμα-

1. Ότο Ρύλε, «Which Side To Take?», *Living Marxism*, Φθινόπωρο 1940.

στε οι επιτιθέμενοι», δήλωσε ο Ρενέ Βιβιανί, Γάλλος πρωθυπουργός μιας κατ' εξοχήν δημοκρατικής Πολιτείας στην οποία η μιλιταριστική δεσποτική Γερμανία μόλις είχε κηρύξει πόλεμο.

Παρ' όλα αυτά, σε αντίθεση με τη συντριπτική πλειοψηφία των σοσιαλδημοκρατών των περισσότερων χωρών (καθώς και με λίγους αναρχικούς, όπως ο Πέτρος Κροπότκιν), οι οποίοι συντάχθηκαν με την πολιτική της «Ιεράς Ένωσης» ή του «Burgfrieden» (πολιτική ανακωχή) των αντίστοιχων χωρών τους, το σερβικό σοσιαλιστικό κόμμα απέρριψε την εθνική άμυνα και ψήφισε κατά των πολεμικών πιστώσεων. Εκείνη τη χρονιά, μόνο μια χούφτα επαναστάτες αντιστάθηκαν στην πολεμική προπαγάνδα και την πολιτική πίεση: στη Ρωσία, οι Μπολσεβίκοι και μέρος των Μενσεβίκων· στη Γερμανία, ο Καρλ Λίμπκνεχτ και αργότερα ο Ότο Ρύλε. Στη Σκωτία, ο John McLean έγραψε τον Σεπτέμβριο του 1914: «Απ' ό,τι βλέπω, είναι αδύνατο να πούμε αν η Ρωσία ή η Γερμανία είναι άμεσα υπεύθυνη για τον πόλεμο». Οι διεθνιστές, ωστόσο, αποτελούσαν εξαίρεση στον κανόνα.

Πάνω από έναν αιώνα αργότερα, κανένας σοβαρός ιστορικός και λίγοι πολιτικοί θα υποστήριζαν ότι ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος οφείλεται σε έναν και μόνο υπαίτιο. Θα τον εξηγούσαν ως αποτέλεσμα της λειτουργίας ενός ολόκληρου συστήματος αντίπαλων και συμμαχικών χωρών. Το ποιος ξεκινά έναν πόλεμο και το τι πυροδοτεί το ξέσπασμά του είναι μόνο ένα μέρος μιας πολύπλοκης κατάστασης. Για παράδειγμα, τον Σεπτέμβριο του 1939, η Γαλλία και η Βρετανία κήρυξαν τον πόλεμο στη Γερμανία, η οποία μόλις είχε εισβάλει στην Πολωνία. Ο Χίτλερ ήταν ξεκάθαρα ο υπαίτιος... ο σύμμαχός του Στάλιν ήταν συνένοχος στο έγκλημα εξαιτίας του γερμανοσοβιετικού συμφώνου που είχε συνα-

φθεί μερικές εβδομάδες πριν. Λίγους μήνες αργότερα, η Γαλλία και η Βρετανία σχεδίαζαν στρατιωτική επίθεση κατά της ΕΣΣΔ, η οποία από την πλευρά της μόλις είχε επιτεθεί στη Φινλανδία: η επιχείρηση Ρίκε επρόκειτο να είναι ένας μεγάλος βομβαρδισμός των πετρελαιοπηγών του Μπακού, μέχρι που η γερμανική επίθεση του Μαΐου 1940 ανάγκασε τη Γαλλία και τη Βρετανία να εγκαταλείψουν το εν λόγω σχέδιο.

Το ποιος πυροβολεί πρώτος δεν έχει σημασία. Κάθε εμπόλεμη χώρα μπορεί δικαίως να ισχυριστεί ότι υπερασπίζεται τον εαυτό της, φυσικά η χώρα που δέχεται την εισβολή απέναντι στον εισβολέα, αλλά και ο εισβολέας που ενεργεί απλώς για να αποτρέψει ένα τρίτο μέρος από το να καταλάβει ή να κυριαρχήσει στη χώρα που δέχεται την εισβολή για τα δικά του συμφέροντα. Αυτό έκανε η ΕΣΣΔ στην Ουγγαρία το 1956, η Γαλλία και η Βρετανία στην Αίγυπτο την ίδια χρονιά, οι ΗΠΑ στο Βιετνάμ, η ΕΣΣΔ στο Αφγανιστάν κ.λπ. Οι αδύναμοι υπάρχουν μόνο επειδή οι ισχυροί τους προστατεύουν από κάποια άλλη ισχυρή δύναμη, και όλοι αμύνονται για να αποφύγουν να δεχτούν επίθεση από μια γειτονική χώρα ή να χρησιμοποιηθούν ως ορμητήριο επιθέσεων.

Όπως και πολλές άλλες συγκρούσεις στο παρελθόν, ο πόλεμος που διεξάγεται τώρα στο έδαφος της Ουκρανίας, εις βάρος του πληθυσμού της, αποτελεί μέρος μιας αντιπαράθεσης μεταξύ μεγάλων μπλοκ, και η ιδιαίτερη φύση των πολιτικών παραγόντων (δημοκρατικών ή μη) δεν αποτελεί καθοριστικό παράγοντα περισσότερο από ό,τι σε πολλές συγκρούσεις στο παρελθόν.

Στη Δύση, ορισμένοι καλοπροαίρετοι άνθρωποι θρηνούν σήμερα για το γεγονός ότι, αντί να διαλύσουν το ΝΑΤΟ όταν αποσυντέθηκε το Σύμφωνο της Βαρσοβίας μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ το 1991,

οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί τους το διεύρυναν σταδιακά, με αποτέλεσμα να περιλαμβάνει πλέον τους περισσότερους πρώην δορυφόρους της ΕΣΣΔ κατά μήκος των δυτικών συνόρων της Ρωσίας. Πώς θα αισθάνονταν οι Ηνωμένες Πολιτείες αν το Μεξικό και ο Καναδάς αποτελούσαν μέρος μιας στρατιωτικής συμμαχίας που στρέφεται ρητά κατά των ΗΠΑ; (Στην πραγματικότητα, οι ΗΠΑ είναι εξαιρετικά δυσαρεστημένες με τις Νήσους Σολομώντα που πρόσφατα υπέγραψαν σύμφωνο ασφαλείας με την Κίνα). Το 2022, η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία έχει το πλεονέκτημα ότι δικαιολογεί αναδρομικά τη διεύρυνση του ΝΑΤΟ και σύντομα την επέκτασή του στη Σουηδία και τη Φινλανδία.

Δεν ψάχνουμε για ενόχους. Ήταν φυσικό για τις ΗΠΑ (και τους δυτικούς συμμάχους τους στο ΝΑΤΟ) να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους και να θέσουν όρια στη ρωσική ισχύ. Ακριβώς όπως έκανε η ΕΣΣΔ στο παρελθόν. Η Ουκρανία έχει πολύ μεγάλη στρατηγική αξία, ειδικά στο ανατολικό και νότιο τμήμα της, για να την εγκαταλείψει τόσο εύκολα η μία ή η άλλη πλευρά, λόγω του μεγάλου πληθυσμού και του εργατικού δυναμικού της, των βιομηχανιών, της γεωργίας, των αποδεδειγμένων ή δυνητικών αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου στη Μαύρη Θάλασσα, της πρόσβασης και του ελέγχου αυτής της θάλασσας κ.λπ.

«Σταματήστε τον πόλεμο. Μην πιστεύετε την προπαγάνδα. Σας λένε ψέματα στις ειδήσεις»: Η [δημοσιογράφος και παρουσιάστρια] Marina Ovsyannikova είχε το θάρρος να καταγγείλει δημόσια στις 14 Μαρτίου 2022 τον πόλεμο που διεξάγει η ίδια της η χώρα. Είναι απίθανο οι ζωντανές βραδινές ειδήσεις ενός μεγάλου γαλλικού ή βρετανικού τηλεοπτικού καναλιού να δια-

κοπούν από μια διαμαρτυρία κατά της δυτικής πολεμικής προπαγάνδας. Υπάρχουν περισσότεροι ειρηνιστές στη Μόσχα απ' ό,τι στο Παρίσι ή στο Λονδίνο;

Ο Κίπλινγκ μπορεί να μην έγραψε ποτέ ότι *«η αλήθεια είναι η πρώτη απώλεια του πολέμου»*, ωστόσο... ήταν αναμενόμενο, και για πάνω από έναν αιώνα γνωρίζουμε ότι *«ο Τύπος κατασκευάζει περισσότερους μύθους μέσα σε μια μέρα από όσους παλαιότερα κατασκευάζονταν σε έναν αιώνα»*,² αλλά είναι πάντα εντυπωσιακό να βλέπει κανείς πόσο γρήγορα τα μέσα ενημέρωσης κάθε χώρας εκφράζουν ένα κλίμα συναίνεσης που αντιστοιχεί στην κυβερνητική πολιτική. Η γενική αποδοχή της κρατικής διαχείρισης της κρίσης του Covid-19 δεν απέτρεψε πράξεις αντίστασης, μειοψηφικής κλίμακας, που όμως επαναλήφθηκαν με κάποια δημόσια απήχηση. Ο σημερινός πόλεμος, από την άλλη πλευρά, δεν γεννά μόνο υποταγή, αλλά και συναίνεση – τουλάχιστον όσο η σύγκρουση δεν παρατείνεται μέχρι το σημείο που οι στόχοι της θα έχαναν την εγκυρότητά τους. Το 2022 δεν καλούνται πλέον δεκάδες εκατομμύρια άνδρες να πάρουν τα όπλα: εκατοντάδες εκατομμύρια όμως τηλεθεατές συστρατεύονται μπροστά στις οθόνες τους.

Στο Παρίσι, όπως και στη Μασσαλία, όλοι είναι κατά του πολέμου... αλλά εύχονται τη νίκη της Ουκρανίας και ζητούν την αποστολή περισσότερων όπλων ή ακόμη και την αποστολή γαλλικού στρατού για να υποστηρίξει τον ουκρανικό στρατό (κάτι που θα ισοδυναμούσε με κήρυξη πολέμου στη Ρωσία). Οι σημερινές «ειρηνιστικές» κίτρινες και γαλάζιες συγκεντρώσεις είναι αρκετά μετριοπαθείς και ήρεμες σε σύγκριση με τις αντιπολεμικές διαδηλώσεις του 2003, στις οποίες, πρέπει να υπενθυμίσου-

2. Επιστολή του Μαρξ στον Κούγκελμαν, 27 Ιουλίου 1871.

με, κανένας δεν επιθυμούσε τη νίκη του Ιράκ και κανένας δεν ζητούσε να σταλούν πύραυλοι στη Βαγδάτη για να καταρρίψουν αμερικανικά αεροπλάνα... Πράγματι, ο υποτιθέμενος σκοπός ήταν να νικηθεί η τρομοκρατία, να καταστραφεί το καθεστώς του Μπάαθ και να μετατραπεί το Ιράκ σε δημοκρατία. Σαν μια πλοκή με υπερβολικά πολλές ανατροπές.

Γιατί πόλεμος;

- Αυτός είναι ένας αντιφασιστικός πόλεμος.
- Αυτός είναι ένας πόλεμος. Με τις βαθιές του ρίζες, τα ιστορικά του κίνητρα και τις αιτίες του. Τον εθνικισμό, τη συνθήκη των Βερσαλλιών, τον ανταγωνισμό μεταξύ των επεκτατικών δυνάμεων.

Louis Mercier-Vega³

Γιατί η Ρωσία προχώρησε σε ένα στρατιωτικό εγχείρημα με πιθανές καταστροφικές συνέπειες και για την ίδια; Πού εντοπίζεται το συμφέρον της;

Ας αφήσουμε κατά μέρος τις ψυχολογικές ή και παθολογικές εξηγήσεις που συνήθως χρησιμοποιούνται εναντίον του αντιπάλου. Όσο ξεμωραμένος ή διανοητικά μπερδεμένος κι αν είναι ένας πολιτικός ηγέτης, ποτέ δεν κυβερνά μόνος του.

Η ιστορία μας θυμίζει ότι η έναρξη ενός πολέμου μπορεί να μοιάζει με μια πράξη τρέλας, αλλά στην πραγματικότητα, σε μια συγκεκριμένη στιγμή, φαίνεται να είναι η πιο «συνετή» επιλογή για ένα κράτος. Η λογική και τα συμφέροντα των άρχουσων τάξεων διαφέρουν πολύ από αυτά των απλών ανθρώπων και των προλεταρίων. Εί-

3. Louis Mercier-Vega (1914-1977), Βέλγος συνδικαλιστής και αναρχικός, πολέμησε με τη φάλαγγα Ντουρούτι. Απόσπασμα από το βιβλίο του *La Chevauchée anonyme*, Éditions Noir, 1978.

να απίθανο να μάθουμε ποτέ τους ακριβείς αρχικούς ρωσικούς πολεμικούς στόχους.

Πρώτον, η φύση και η έκταση της επιχείρησης αιφνιδίασαν σχεδόν όλους τους παρατηρητές και τους ειδικούς. Παρόλο που υπήρχε άμεσος κίνδυνος εισβολής, παρόλο που προετοιμαζόταν (όλα τα γενικά επιτελεία έχουν σχέδια έκτακτης ανάγκης για διαφορετικές καταστάσεις) και προηγήθηκαν τεράστιοι ελιγμοί στη Λευκορωσία, δεν είναι βέβαιο ότι η επιχείρηση ήταν πραγματικά αποφασισμένη, και ακόμη λιγότερο ότι ήταν εκ των προτέρων καθορισμένη η ημερομηνία έναρξής της; Θα μπορούσε κάλλιστα να έχει επιβληθεί στους Ρώσους ηγέτες από την πολύπλοκη και τελικά μοιραία δυναμική της αντιπαράθεσης μεταξύ του NATO και της Ρωσίας, ειδικά από το 2014 και μετά, και πιο συγκεκριμένα από τις ακόλουθες πλευρές της:

- την αντιπαλότητα μεταξύ των ΗΠΑ και της Ρωσίας όσον αφορά τον ενεργειακό εφοδιασμό της Ευρώπης,
- τη μεγαλύτερη ανάπτυξη στρατευμάτων του NATO στην περιοχή (χώρες της Βαλτικής, Πολωνία και Ρουμανία),
- την αύξηση των παραδόσεων όπλων στην Ουκρανία το 2021, της οποίας η αυξανόμενη στρατιωτική ισχύς θα μπορούσε να της επιτρέψει σε κάποιο απροσδιόριστο κοντινό μέλλον να ανακαταλάβει το αποσχισθέν Ντονμπάς, ή τουλάχιστον να αποτρέψει με επιτυχία την επόμενη ρωσική επέμβαση,
- την εξέλιξη και την αποτυχία των διαπραγματεύσεων για το καθεστώς της Ουκρανίας (ουδετερότητα; αποστρατιωτικοποίηση; ένταξη στο NATO;) και του Ντονμπάς (αυτονομία; ανεξαρτησία;), μέχρι τις τελευταίες εβδομάδες πριν από την επίθεση,

- την ώρα που οι ΗΠΑ κατήγγειλαν την επικείμενη απειλή μιας ρωσικής εισβολής, ο Τζο Μπάιντεν δήλωνε στις 25 Ιανουαρίου: «Δεν έχουμε καμία πρόθεση να στείλουμε αμερικανικές δυνάμεις ή δυνάμεις του ΝΑΤΟ στην Ουκρανία», κάτι που σε διπλωματικό επίπεδο μπορεί να ερμηνευτεί ως έλλειψη οποιασδήποτε εγγύησης,
- την εμφανή αδυναμία και διαίρεση μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, οι οποίες φάνταζαν πολύ εξαρτημένες από τη Ρωσία για να επιβάλουν περαιτέρω κυρώσεις στην οικονομία της,
- στοιχεία που μας διαφεύγουν σήμερα – ορισμένοι ειδικοί αναφέρουν μια πιθανή στροφή της Ρωσίας γύρω στις 21-23 Φεβρουαρίου,
- ένα παράθυρο ευκαιρίας που φάνηκε να κλείνει: «Η τώρα ή ποτέ!».

Η εισβολή αρχικά συζητήθηκε ως υπόθεση, προβλήθηκε ως απειλή σε ένα διπλωματικό πόκερ και πιθανότατα αποφασίστηκε, στη συνέχεια αναβλήθηκε, ίσως περισσότερες από μία φορές: η τελική απόφαση ελήφθη πιθανότατα την τελευταία στιγμή, αφού είχαν χαθεί αρκετές εβδομάδες, γεγονός που εξηγεί το γιατί δεν αποφεύχθηκαν οι αντίξοες καιρικές συνθήκες που επικρατούν κατά την λασπώδη περίοδο της Ρασπούτιτσας.⁴

4. (σ.τ.μ.) «Ρασπούτιτσα» (κυριολεκτικά «εποχή χωρίς δρόμους») είναι ο όρος που χρησιμοποιείται στη Ρωσία και την Ουκρανία για την περιγραφή της λάσπης που αφήνουν πίσω τους τα χιόνια που λιώνουν την άνοιξη.

Εξέλιξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων

«Κανένα σχέδιο δεν μπορεί να μείνει αλώβητο στην πρώτη του συνάντηση με τον εχθρό».

Μόλτκε, Πρώτος στρατάρχης, 1800-1880

Οι «καλά πληροφορημένοι» ειδήμονες αρχικά σάστισαν από το γεγονός ότι δεν προηγήθηκαν της χερσαίας επίθεσης πολύωροι αεροπορικοί βομβαρδισμοί και πλήγματα με βαλλιστικούς πυραύλους και πυραύλους κρουζ εναντίον ουκρανικών στρατώνων, αεροδρομίων, αντιαεροπορικών συστημάτων και ραντάρ. Αντιθέτως, ο αμερικανικός στρατός και οι ευρωπαϊκοί βοηθητικοί του στρατοί σπάνια τολμούν να εισέλθουν στο πεδίο της μάχης πριν βομβαρδίσουν εχθρικές θέσεις και πόλεις για εβδομάδες, ενίοτε και για μήνες (Ιράκ 1991, Σερβία 1999, Ιράκ 2003, Μοσούλη 2017 κ.ά.) Αυτό που πραγματικά διαφοροποιεί αυτούς τους στρατούς είναι η αντίστοιχη σχέση τους με τον θάνατο, δηλαδή τη ζωή των στρατιωτών τους.

Οι ειδικοί εξεπλάγησαν επίσης από το πόσο τολμηρό ήταν το αρχικό σχέδιο – που δεν διέφερε από ένα ριψοκίνδυνο ρίξιμο των ζαριών σε ένα επιτραπέζιο πολεμικό παιχνίδι. Πιθανότατα ο στόχος ήταν να αναγκαστεί η Ουκρανία να συνθηκολογήσει εντός λίγων ημερών μετά από μια μεγάλης κλίμακας επιχείρηση με ελικόπτερα εναντίον ενός αεροδρομίου στα προάστια του Κιέβου, που θα κατέληγε στην επέμβαση των τεθωρακισμένων, την κατάληψη της πρωτεύουσας και την πτώση της κυβέρνησης. Στην πραγματικότητα, οι αλεξιπτωτιστές κατάφεραν να καταλάβουν το αεροδρόμιο, αλλά αποκρούστηκαν από μια αντεπίθεση και η επιχείρηση απέτυχε. Εν τω μεταξύ, σε διάφορα σημεία, φάλαγγες

τεθωρακισμένων οχημάτων πέρασαν τα σύνορα και διείσδυσαν στη χώρα, αν και με ελάχιστη προφύλαξη ή προστασία, χωρίς τακτική αεροπορική υποστήριξη και, το σημαντικότερο, χωρίς προηγούμενη υποστήριξη από το πυροβολικό, γεγονός που προκάλεσε έκπληξη: ο ρωσικός στρατός ακολουθεί συνήθως τη σοβιετική παράδοση της «εκτεταμένης χρήσης πυροβολικού» και της «αεροπορικής επίθεσης με βόμβες ελεύθερης πτώσης», εξηγεί ο στρατιωτικός αναλυτής Michel Goya. Επίσης, δεν υπήρξε καταστροφή στρατηγικών θέσεων, ούτε διακοπή των δικτύων επικοινωνίας ή του ηλεκτρικού δικτύου (στη Σερβία το 1999, το NATO στόχευσε γέφυρες και σταθμούς ηλεκτροπαραγωγής). Ό,τι κι αν λένε τα δυτικά μέσα ενημέρωσης, κατά τις δύο πρώτες εβδομάδες η Ρωσία επέδειξε μια στοιχειώδη «αυτοσυγκράτηση». Εν μέρει ο λόγος ήταν η βούληση να μην επιτρέψουν στα παγκόσμια μέσα ενημέρωσης να δώσουν μια πολύ αρνητική εικόνα για την επιχείρηση και να διαφυλάξουν τις υποδομές της χώρας και τις βαριές βιομηχανίες αγαθών στις περιοχές που η Ρωσία επιθυμούσε να ενσωματώσει. Η κύρια αιτία, ωστόσο, ήταν η επιθυμία να μην αποξενωθεί ο ρωσόφωνος λαός, ο οποίος οι εισβολείς ήλπιζαν ότι θα τους υποδεχόταν φιλικά, πόσο μάλλον που ο υποτιθέμενος σκοπός της επιχείρησης ήταν η απελευθέρωση της Ουκρανίας από τον ναζιστικό ζυγό.

Η στρατηγική αυτή απέτυχε. Οι ρωσικές μυστικές υπηρεσίες είχαν παρερμηνεύσει εντελώς την κατάσταση. Ο πληθυσμός ήταν εχθρικός και μάλιστα προέβαλε αυθόρμητη ένοπλη αντίσταση, ρίχνοντας ενίοτε αυτοσχέδιες βόμβες μολότοφ. Εκτός αυτού, οι εισβολείς αντιμετώπισαν έναν πολύ πιο αποφασισμένο ουκρανικό στρατό από ό,τι αναμενόταν. Δεν μπόρεσαν να επωφεληθούν από το όποιο στοιχείο αιφνι-

διασμού: εβδομάδες ελιγμών στη Λευκορωσία είχαν βέβαια θέσει τους Ουκρανούς σε κατάσταση συναγερμού, και τους δίνονταν λεπτομερείς πληροφορίες για την επικείμενη επιχείρηση από τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες, ώστε να είναι έτοιμοι για τη μάχη, διασπείροντας στον χώρο στρατιώτες και υλικά ώστε να περιορίσουν τον αντίκτυπο των πρώτων ρωσικών βομβαρδισμών.

Αντί να προελάσουν σε ανοιχτό πεδίο, οι ρωσικές φάλαγγες αρμάτων μάχης και τα φορτηγά ανεφοδιασμού ήρθαν αντιμετώπιες με άγριο αντάρτικο: αποτελούσαν πρωταρχικούς στόχους, όχι τόσο για τους ένοπλους πολίτες όσο για μικρές μονάδες στρατιωτών που χρησιμοποιούσαν φοβερούς αντιαρματικούς πυραύλους (το αμερικανικό Javelin ή το σουηδικό NLAW) και μη επανδρωμένα επιθετικά drones (το τουρκικό Bayraktar). Η προέλαση του στρατού φαίνεται ότι επιβραδύνθηκε επίσης από την έλλειψη καυσίμων, τροφίμων, ίσως και πυρομαχικών, δηλαδή από ανεπαρκή εφοδιασμό ή ενδεχομένως από κακή προετοιμασία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σχετικά πεσμένο μαχητικό φρόνημα, ιδίως μετά από εβδομάδες εξαντλητικών ελιγμών.

Όταν πέρασε ένα δεκαπενθήμερο με το λιώσιμο του πάγου και τους δρόμους να γεμίζουν λάσπη, οι γραμμές του μετώπου άρχισαν να παγιώνονται και οι επιτιθέμενοι άρχισαν να επιδεικνύουν πολύ λιγότερη μετριοπάθεια στον βομβαρδισμό των προαστίων των πολιορκημένων πόλεων όπου είχε τοποθετηθεί το ουκρανικό πεζικό. Η ρωσική πολεμική αεροπορία παρέμεινε μάλλον ανενεργή: προφανώς, διέθετε ελάχιστα πυρομαχικά ακριβείας, οπότε έπρεπε να επιχειρεί σε συνθήκες άμεσης ορατότητας, αλλά ο καιρός ήταν κακός και ο ουρανός συννεφιασμένος, γεγονός που υποχρέωνε τα αεροπλάνα να πετούν εντός της εμβέλειας των ουκρανικών Manpads (φορη-

τοί πύραυλοι εδάφους-αέρος) με αποτέλεσμα να καταρριφθούν αρκετά αεροπλάνα. (Μέχρι τις 23 Φεβρουαρίου 2022, ειδικές δυνάμεις των ΗΠΑ, της Βρετανίας και του Καναδά βρίσκονταν στη χώρα, εκπαιδευόμενοι τους ντόπιους στρατιώτες στη χρήση αυτών των όπλων: έφυγαν λίγες ώρες πριν από τη ρωσική επίθεση, αλλά είναι γνωστό ότι διαγράφονται από τους καταλόγους και αποκτούν προσωρινά νέα εθνικότητα, την ουκρανική στην προκειμένη περίπτωση). Η στρατιωτική προσπάθεια της Ουκρανίας υποστηρίχθηκε σύντομα σθεναρά από το ΝΑΤΟ, το οποίο βοήθησε με την παροχή εξοπλισμού (προμηθεύοντας όλο και περισσότερα όπλα και υλικά), εκπαίδευσης (στη χώρα και στο εξωτερικό), διαχείρισης (Αμερικανοί εθεάθησαν να επιβλέπουν και να ελέγχουν την εγγραφή ξένων εθελοντών στον ουκρανικό στρατό). Η βοήθεια του ΝΑΤΟ περιλαμβάνει επίσης την παροχή πληροφοριών: φυσικά από δυτικούς κατασκοπευτικούς δορυφόρους, αλλά και από αεροπλάνα ηλεκτρονικής κατασκοπίας ή drones που διασχίζουν τα ουκρανικά σύνορα και τις ρωσικές ακτές, παρέχοντας στο Κίεβο κρίσιμες πληροφορίες για τις μάχες σε πραγματικό χρόνο.

Κατά την περίοδο που τα δυτικά μέσα ενημέρωσης τόνιζαν το γεγονός ότι οι Ρώσοι έβαλαν στόχο σχολεία, νοσοκομεία, μαιευτήρια, παιδικούς σταθμούς... στην πραγματικότητα οι εισβολείς δυσκολεύονταν να επικρατήσουν επί των ουκρανικών δυνάμεων. Είναι στη φύση του σύγχρονου πολέμου να διεξάγεται σε αστικές περιοχές, όπου ζουν και εργάζονται άμαχοι. Όταν ο ουκρανικός στρατός παίρνει πίσω μια κατοικημένη περιοχή από τους Ρώσους, χρησιμοποιεί τις ίδιες μεθόδους με αυτούς, με τον ίδιο σχεδόν εξοπλισμό (πλην της αεροπορίας) και με το ίδιο περίπου δόγμα.

Σύντομα επικράτησε ευρέως η άποψη ότι οι Ρώσοι έχαναν ή είχαν περιέλθει σε αδιέξοδο, αλλά εδώ τίθεται το ερώτημα: σε τι στόχευε αρχικά το Κρεμλίνο; Υπάρχει διαφορά μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών στόχων: οι δεύτεροι πρέπει να είναι ευρύτεροι από τους πρώτους, προκειμένου να επιτευχθεί ο έλεγχος εδαφών που θα χρησιμεύσουν ως διαπραγματευτικά χαρτιά όταν έρθει η ώρα των διαπραγματεύσεων. Η κατάληψη ολόκληρης της Ουκρανίας δεν είναι πιθανώς ο ρωσικός στόχος: η κατάληψη ολόκληρης της χώρας θα ήταν πολύ δαπανηρή και πολύ περίπλοκη, ενώ θα ήταν πιο λογικό να περιοριστεί η Ουκρανία στα δυτικά της τμήματα (έστω και για να υποδεχθεί εκατομμύρια πρόσφυγες και εκτοπισμένους πληθυσμούς εχθρικούς προς τη Ρωσία). Η προσάρτηση νέων επαρχιών (τα δυτικά σύνορα του Δνειπερου, καθώς και μέρος ή ολόκληρη η ακτή της Μαύρης Θάλασσας) είναι πιο πιθανή – και αυτό είναι που το Κρεμλίνο επιθυμεί λίγο πολύ ανοιχτά. Σε κάθε περίπτωση, και εφόσον δεν θέλει να ρισκάρει να ταπεινωθεί στα μάτια του κόσμου και του ίδιου του πληθυσμού της, η Ρωσία δεν μπορεί να σταματήσει πριν κατακτήσει ένα ελάχιστο αριθμό στρατηγικών θέσεων. Όπως είπε ο Γάλλος στρατηγός Vincent Desportes στις 3 Μαρτίου 2022:

«Ο Πούτιν βρίσκεται ακριβώς στην κατάσταση του τζογαδόρου. Πόνταρε ένα στοίχημα και αρχικά έχασε. Πόσο θα συνεχίσει να στοιχηματίζει για να μην φύγει με άδειες τσέπες; Σε αυτό καταλήγουν όλα. Και η Δύση πρέπει να καταλάβει ότι ο Πούτιν δεν μπορεί να φύγει με άδειες τσέπες, γιατί αν έχει την αίσθηση ότι κινδυνεύει να φύγει με άδειες τσέπες, θα συνεχίσει να στοιχηματίζει. Αυτή είναι η οφθαλμαπάτη της νίκης που κυριεύει όλους τους ηγέτες που συμμετέχουν σε μια στρατιωτική επιχείρηση».

Στα τέλη Μαρτίου, καθώς ήταν ξεκάθαρο ότι τα ρωσικά στρατεύματα είχαν βαλτώσει, για να αποφύγουν τη δραματική αποτυχία, αποσύρθηκαν από τις περιοχές που είχαν καταλάβει γύρω από το Κίεβο και στο βόρειο τμήμα της χώρας και αναδιπλώθηκαν στα ανατολικά. Τώρα, ο επίσημος πολεμικός στόχος του Κρεμλίνου έχει αλλάξει στην ολοκλήρωση της κατάκτησης του Ντονμπάς και στην εξασφάλιση μιας εδαφικής συνέχειας μεταξύ της περιοχής αυτής και της Κριμαίας, και ενδεχομένως της Υπερδνειστερίας πολύ πιο δυτικά. Έτσι, οι Ρώσοι αναβίωσαν το κλασικό τους δόγμα και έκαναν άφθονη χρήση του πυροβολικού και των αεροπορικών βομβαρδισμών για να προετοιμάσουν το έδαφος. Από τα τέλη Απριλίου προχώρησαν αργά και μεθοδικά. Τόσο η ανθρώπινη όσο και η υλική σύγκρουση έγινε ανελέητη, με τις δυνάμεις κάθε πλευράς να είναι περίπου ίσες. Η Μόσχα έχει κινητοποιήσει μάλλον μικρούς αριθμούς, περίπου 200.000 στρατιώτες σε σύγκριση με 150.000 έως 200.000 Ουκρανούς, αλλά επωφελείται από μια δεδομένη αεροπορική υπεροχή (που περιορίζεται από τους ουκρανικούς πυραύλους εδάφους-αέρος) και από μεγαλύτερη ισχύ πυροβολικού (παρά τις ισχυρές ουκρανικές οχυρώσεις). Εάν δεν μπορέσει να κάμψει την αντίσταση στο Ντονμπάς, η Ρωσία θα πρέπει να αναζητήσει άλλη διέξοδο για να μην χάσει το κύρος της... και μια κατάσταση ανατροπής θα μπορούσε να προκύψει με πιθανές ουκρανικές επιθέσεις εναντίον της Υπερδνειστερίας ή της Κριμαίας. Καθώς πολύ λίγες χώρες φαίνεται να δεσμεύονται στην αποκλιμάκωση, ο κίνδυνος μιας ακραίας κλιμάκωσης έχει γίνει πλέον αρκετά πραγματικός. Είτε στον τρέχοντα πόλεμο είτε σε έναν μεταγενέστερο στην ίδια περιοχή.

Ο λαός αυτοοργανώνεται

Όπως είδαμε, η Ρωσία περίμενε θερμή υποδοχή στις ρωσόφωνες περιοχές της Ανατολής και του Βορρά, αλλά δεν την έλαβε ούτε κατά διάνοια. Τις πρώτες μέρες, η κινητοποίηση του ουκρανικού πληθυσμού σχολιάστηκε πολύ, τόσο από τα αστικά όσο και από τα ριζοσπαστικά μέσα ενημέρωσης. Ωστόσο, φαίνεται ότι βρισκόμαστε μπροστά σε δύο διαφορετικά πράγματα.

Πρώτον, υπήρξε η παροχή στοιχειώδους υλικής αλληλεγγύης για την αντιμετώπιση της καταστροφής: βοήθεια και συμπαράσταση στους πρόσφυγες που έφυγαν από τις εμπόλεμες ζώνες («μόλις έφτασαν από τη διπλανή πόλη και τώρα κάθονται στα κατώφλια των σπιτιών μας, ας κάνουμε κάτι»), παροχή πρώτων βοηθειών σε τραυματίες, διάσωση άλλων που θάφτηκαν κάτω από τα χαλάσματα κ.λπ. Οι άνθρωποι οργανώνονται όπως μπορούν, σε συντονισμό με τις δημόσιες υπηρεσίες ασφαλείας, τις τοπικές αρχές, τις ΜΚΟ ή απλώς με τους γείτονες. Αυτό έχει ερμηνευτεί ως ανάδυση της προλεταριακής αυτοοργάνωσης, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει στη χειραφέτηση, αν αναπτυσσόταν και εξαπλωνόταν. Μια τέτοια άποψη μας φαίνεται τραβηγμένη: οι δράσεις αυτές εκφράζουν στοιχειώδεις χειρονομίες αλληλοβοήθειας που είναι αρκετά συνηθισμένες μεταξύ των ανθρώπων.

Δεύτερον, υπάρχει μια κινητοποίηση την οποία μπορούμε να ονομάσουμε στρατιωτική, σχετική με τον πόλεμο, επειδή ο στόχος της είναι να αποκρούσει τη ρωσική επίθεση. Και εκεί πάλι υπάρχει αυτοοργάνωση, ιδιαίτερα όπου οι δημόσιες υπηρεσίες είναι ελλιπείς ή υπερφορτωμένες. Καλλιτέχνες δημιουργούν ένα εργαστήριο που κατασκευάζει βόμβες μολότοφ. Εργαζόμενοι ενός εστιατορίου οργανώνουν μια

καντίνα για να προμηθεύουν τους στρατιώτες με πακέτα τροφίμων. Η γραμμή παραγωγής ενός εργοστασίου μετατρέπεται για την κατασκευή αντιαρματικών φραγμών. Γυναίκες συγκεντρώνονται για να υφάνουν δίχτυα παραλλαγής. Συνταξιούχοι γεμίζουν σακούλες άμμου. Οι γείτονες στήνουν ένα οδόφραγμα κ.λπ.

Αυτό που εντυπωσιάζει τους ανθρώπους που δεν είναι εξοικειωμένοι με τον πόλεμο (δηλαδή ανθρώπους σαν εμάς) είναι να βλέπουν πολίτες να σχηματίζουν ουρές για να φορέσουν στολή και να ενταχθούν στην Εδαφική Άμυνα (ΕΑ), το τμήμα του ουκρανικού στρατού που αποτελείται από εφέδρους και εθελοντές. Παραδόθηκαν δεκάδες χιλιάδες επιθετικά τυφέκια στον πληθυσμό και οι κρατούμενοι των φυλακών αφέθηκαν ελεύθεροι με αντάλλαγμα τη συμμετοχή τους στις μάχες. Πολύ σύντομα, ωστόσο, ήταν τα όπλα και ο εξοπλισμός που έλειπαν, όχι οι εθελοντές. Στην αρχή, όσοι κατατάσσονταν έπρεπε να εξασφαλίσουν το μεγαλύτερο μέρος του προσωπικού τους εξοπλισμού, και να πληρώσουν γι' αυτόν, αγοράζοντάς τον από καταστήματα με στρατιωτικά είδη (στολή, ζώνες, κράνος, αλεξίσφαιρο γιλέκο κ.λπ.). Όσο για τους υπόλοιπους, κυρίως αυτούς που μπήκαν στη λίστα αναμονής, αν δεν είχαν προηγούμενη στρατιωτική εμπειρία, η κυβέρνηση τους ζητάει πρώτα και κύρια να επιστρέψουν στην εργασία τους – μια άλλη και μάλιστα ουσιαστική μορφή αντίστασης.

Είναι εύκολο να συνειδητοποιήσει κανείς ότι η τακτική αξία τέτοιων μονάδων είναι πράγματι πολύ περιορισμένη. Ο πραγματικός ρόλος της ΕΑ είναι να απαλλάξει τους κατάλληλα εκπαιδευμένους στρατιώτες από τα πιο άχαρα και χρονοβόρα καθήκοντα: φύλαξη γεφυρών και αποθηκών πίσω από τις γραμμές, περιπολίες στις πόλεις, επιβολή απαγόρευσης κυκλοφορίας και

πάταξη των πλιατσικολόγων. Αυτό ανοίγει τον δρόμο σε καταχρήσεις και υπερβολές. Τα σημεία ελέγχου και οι έλεγχοι ταυτότητας πολλαπλασιάζονται υπό την εξουσία των γειτόνων, των καταστηματαρχών ή των συναδέλφων στη δουλειά. Οι πολίτες έχουν άγρυπνο μάτι, καταγγέλλουν ύποπτους τύπους και καταδιώκουν υπόπτους (κατασκόπους, σαμποτέρ, φιλωρώσους (:)), οι οποίοι συλλαμβάνονται και μεταφέρονται χωρίς κανείς να ξέρει πραγματικά πού για ανάκριση. Καθώς τα δικαστήρια δεν λειτουργούν πλέον, η ΕΑ καταφεύγει συνήθως στην απονομή δικαιοσύνης με συνοπτικές διαδικασίες, ιδίως όσον αφορά τους κλέφτες και τους πλιατσικολόγους (όσοι δεν πυροβολούνται επί τόπου, δένονται σε ένα στύλο στον δρόμο, με το παντελόνι τους κατεβασμένο μέχρι τους αστραγάλους μέσα στο παγωμένο κρύο).

Πιο σημαντικές για εμάς είναι οι πρωτοβουλίες των πολιτών που αποκλείουν δρόμους και κυκλοφοριακούς άξονες, που σταματούν φάλαγγες τανκς με μη βίαιη δράση, όπως συνέβη στο παρελθόν στο Ιράν (1979), στο Πεκίνο (1989) και στη Σλοβενία (1990). Παρόλα αυτά, για άλλη μια φορά, αυτό δεν εκφράζει μια ξεκάθαρη απόρριψη του πολέμου, έναν κάπως αφελή ειρηνισμό, αλλά μάλλον έναν βαθιά ριζωμένο εθνικισμό: οι άνθρωποι δεν φαίνονται να ανεμίζουν λάβαρα ειρήνης, παρά μόνο την ουκρανική σημαία. Η παρούσα κρίση μας δίνει πιθανώς τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε την ολοκλήρωση της δημιουργίας του ουκρανικού έθνους, το τέλος μιας μακράς διαδικασίας που ξεκίνησε με την ανεξαρτησία το 1991: ανεξάρτητα από τις γλώσσες που μιλούν, ένας πληθυσμός αποκτά ξαφνικά συνείδηση της παρελθοντικής και σημερινής ιδιαιτερότητάς του, πολιτισμικής και ίσως και θρησκευτικής (η ορθόδοξη εκκλησία που εξαρτιόταν από τη

Μόσχα διακηρύσσει τώρα την ανεξαρτησία της). Πέρα από τις ταξικές διαφορές, μια εθνική πραγματικότητα ανατέλλει... αν και με ιστορικούς όρους αυτές οι ιδιαιτερότητες μπορούν να χαρακτηριστούν επιφανειακές και δημιουργημένες από το πουθενά χάριν της περιστάσης, όπως συνέβη όταν η Γιουγκοσλαβία διαλύθηκε τη δεκαετία του 1990. Κάποιοι άνθρωποι το βρίσκουν αυτό αρκετά συγκινητικό, και δεν φαίνεται να ενοχλεί ορισμένους δυτικούς ανθρωπιστές και σοσιαλδημοκράτες που συνήθως είναι έντονα ευαίσθητοι σε οτιδήποτε βρωμάει εθνικό αίσθημα. Ένα εξαιρετικό παράδειγμα δόθηκε από τον Γάλλο σκηνοθέτη Ματιέ Κασοβίτς που δήλωσε σε έναν δημοσιογράφο ότι οι Ουκρανοί, τους οποίους λέει ότι γνωρίζει αρκετά καλά, είναι «υπερεθνικιστές με την καλή έννοια: είναι υπερήφανοι για τη χώρα τους και θέλουν να την προστατεύσουν απόλυτα». Το ίδιο ισχύει και για ορισμένους Γάλλους ακροαριστέρους ακτιβιστές που κατά τα λοιπά κρίνουν την απλή παρουσία της τρίχρωμης σημαίας σε μια διαδήλωση ως ένδειξη πρωτοφασισμού. Πράγματι, σύμφωνα με αυτούς, ορισμένοι Ουκρανοί αναρχοσυνδικαλιστές προωθούν πλέον έναν «δημιουργικό και απελευθερωτικό εθνικισμό».⁵

Ένα εθνικό αίσθημα που, όπως είναι λογικό, πάει μαζί με την υποστήριξη που παρέχει ο πληθυσμός στον στρατό του, μια ένθερμη και μακροχρόνια υποστήριξη, που συνδυάζεται με ένα είδος αρρενωπότητας το οποίο μοιάζει ελαφρώς εκτός τόπου και χρόνου στη Δυτική Ευρώπη, αλλά το οποίο «φυσικά» εξηγεί τη θέληση να πάρει κανείς τα όπλα για να υπερασπιστεί τη χώρα του,

5. «Δημιουργικός και απελευθερωτικός εθνικισμός»: παράθεμα από το κείμενο του Perrine Poupin, «L'irruption de la Russie en Ukraine Entretien avec un volontaire de la défense territoriale de Kiev», *Mouvements*, 29 Μαρτίου 2022.

ακόμα κι αν «η εκπαίδευση, η συντήρηση και ο εξοπλισμός του ουκρανικού στρατού, μαζί με τις πιστωτικές απαιτήσεις του ΔΝΤ, είναι η δομική αιτία για το ξεκλήρισμα των νοσοκομείων, των σχολείων και των πανεπιστημίων, καθώς επίσης για την καθήλωση των συντάξεων σε επίπεδο φτώχειας και για το πάγωμα των μισθών του δημόσιου τομέα».⁶ Πρέπει να επαναλάβουμε ότι η υπεράσπιση της χώρας μας είναι η υπεράσπιση των συμφερόντων της «δικής μας» αστικής τάξης έναντι μιας αντίπαλης.

Υπάρχει όμως ένα όριο στο τι μπορεί να επιτύχει η εξύμνηση της γης, του αίματος και της δημοκρατίας. Από τις πρώτες ημέρες της εισβολής, εισήχθη η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, η οποία κατέστησε δυνατή τη στράτευση όλων των ανδρών από 18 έως 60 ετών, καθώς επίσης και η απαγόρευση εξόδου από τη χώρα: φαίνεται ότι δεν θέλουν όλοι οι Ουκρανοί να καταταγούν στο στρατό ή στην ΕΑ. Υπάρχουν φυγόστρατοι και λιποτάκτες, γεγονός που εξηγεί γιατί υπάρχουν συνοριακοί έλεγχοι στα σημεία όπου οι πρόσφυγες εγκαταλείπουν τη χώρα. Άλλοι προσχωρούν προνοητικά στην τοπική τους μονάδα ΕΑ, μακριά από το μέτωπο, για να αποφύγουν την αναγκαστική ένταξή τους σε μάχιμη μονάδα. Δυστυχώς γι' αυτούς, χάρη στο ΝΑΤΟ, ο στρατός εφοδιάζεται πλέον με δεκάδες χιλιάδες κράνη και αλεξίσφαιρα γιλέκα, ώστε να μπορεί να εξοπλίζει περισσότερους νεοσύλλεκτους (και μέλη ΕΑ) και να τους στέλνει στο τρομακτικό ανατολικό μέτωπο... γεγονός που οδηγεί αυτόματα στην αύξηση του αριθμού των αντιρρησιών στον πόλεμο, και μάλιστα πιθανόν στις πρώτες διαδηλώσεις κατά της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας, στο Χουστ, στα δυτικά της χώρας.

6. Andrew, *Γράμματα από την Ουκρανία*, Μεταφράστηκε στα ελληνικά και περιλαμβάνεται στο παρόν τεύχος.

Παρόλα αυτά, μετά από μερικές μάλλον δύσκολες εβδομάδες, η κυβέρνηση ανέκτησε γρήγορα τον έλεγχο, κυρίως, ας το παραδεχτούμε, χάρη στην υποστήριξη των πολιτών της: δεν αυτοοργανώθηκαν ενάντια στο κράτος ή επειδή αυτό απουσίαζε, αλλά για να μην καταρρεύσει κάτω από το χτύπημα των Ρώσων. Αυτή ήταν μια αρκετά «φυσιολογική» αντίδραση σε μια χώρα με έντονο το αίσθημα της εθνικής ενότητας, που ενισχύθηκε από την προπαγάνδα επί τούτου. Πράγμα που επιβεβαιώνει για άλλη μια φορά ότι η αυτοοργάνωση δεν είναι *μόνη της* επαναστατική.

Τι να κάνουμε... βρισκόμενοι υπό βομβαρδισμό;

Δεν βρισκόμαστε στη θέση των Ουκρανών, ούτε των αναρχικών ή των κομμουνιστών που ζουν στην Ουκρανία. Δεν ξέρουμε τι πρέπει να γίνει εκεί, δεν μπορούμε να καταδικάσουμε τη δραστηριότητά τους, γιατί, όποιες κι αν είναι οι ιδέες μας, δεν ξέρουμε πώς θα αντιδρούσαμε εμείς στη θέση τους. Με βάση την εκ των υστέρων ιστορική γνώση, μπορεί να φαίνεται εύκολο να αξιολογήσουμε μια κατάσταση, επειδή γνωρίζουμε πώς εξελίχθηκε και πώς κατέληξε. Αλλά είναι πραγματικά αδύνατο να γνωρίζουμε ποια «διεθνιστική» γραμμή θα είχαμε υιοθετήσει τον Αύγουστο του 1914 ή τον Ιούνιο του 1940. Τούτου λεχθέντος, μήπως οι Ουκρανοί σύντροφοί μας θα έπρεπε να μην υπόκεινται σε κριτική μόνο και μόνο επειδή αυτοί είναι εκείνοι που εμπλέκονται άμεσα; Το τι κάνουν είναι φυσικά δική τους υπόθεση· αλλά ο τρόπος που αντιλαμβάνονται και δικαιολογούν τη δραστηριότητά τους, ο λόγος τους που επαναλαμβάνεται στο εξωτερικό από άλλες ομάδες, αυτός τουλάχιστον χρήζει συζήτησης.

Οι αντιδράσεις των Ουκρανών ριζοσπαστών ακτιβιστών φαίνονται αρκετά διαφορετικές, ακόμη και μερικές φορές αντιφατικές. Λίγοι αντιμιλιταριστές και ειρηνιστές σύντροφοι παραμένουν στις θέσεις του «επαναστατικού ντεφετισμού», αλλά μια τέτοια θέση είναι στην Ουκρανία επικίνδυνη όπως στη Ρωσία, ενώ άλλοι αφοσιώνονται στη βοήθεια προς τους πρόσφυγες και τους τραυματίες.

Έξω από την Ουκρανία, αποτέλεσε σίγουρα έκπληξη το άκουσμα ότι Ουκρανοί αναρχικοί είχαν καταταγεί στον στρατό ή στην ΕΑ. Φαίνεται ότι μερικές ομάδες εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία της διανομής όπλων για να οργανώσουν μονάδες μάχης. Μια μπροσούρα αναφέρει τη δημιουργία «δύο μονάδων», και περίπου είκοσι ακτιβιστές απεικονίζονται φορώντας στρατιωτική στολή και κρατώντας Καλάσνικοφ μπροστά από μια μαύρη σημαία με ένα άλφα σε κύκλο: η λεζάντα γράφει με επιφύλαξη ότι αυτές οι μονάδες «πιθανόν να έχουν έναν ορισμένο βαθμό αυτονομίας» εντός της ΕΑ, κάτι που πρέπει να διαβαστεί ως βέβαιος βαθμός υποταγής.⁷ Στην πραγματικότητα, μετά από μια σύντομη χαοτική περίοδο, ο στρατός προφανώς προσπάθησε να ελέγξει τις ομάδες των ένοπλων πολιτών, ιδίως αν εξέφραζαν ανοιχτά μια πολιτική ιδεολογία σαφώς ασύμβατη με την κρατική κυριαρχία. Οι στρατιωτικές μονάδες των αναρχικών ή των *antifa* πιθανόν να μην περιλαμβάνουν περισσότερους από μερικές δεκάδες ντόπιους μαχητές (και ενδεχομένως έναν ισάριθμο αριθμό ανθρώπων από τη Δύση) σε εμπόλεμες ζώνες όπου συναντώνται δύο γιγαντιαίοι στρατοί, αποτελούμενοι από εκατοντάδες χιλιάδες άνδρες. (Η λέξη «Αν-

7. Για την αυτονομία των αναρχικών: *Entre deux feux. Recueil provisoire de textes d'anarchistes d'Ukraine, de la Russie et de la Biélorussie à propos de la guerre en cours*, 13 Μαρτίου, 2022.

δρες» ακούγεται σαν ένα παλιομοδίτικο συνώνυμο της λέξης «στρατιώτες», αλλά και οι δύο στρατοί δείχνουν μικρό ενδιαφέρον για τις πρόσφατες εξελίξεις στη Δύση όσον αφορά το φύλο. Με πιθανές σπάνιες εξαιρέσεις στην ΕΑ, οι μαχητές είναι άνδρες, ενώ όσοι εγκαταλείπουν τις εμπόλεμες ζώνες είναι γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένοι). Ας έχουμε κατά νου ότι το περιβόητο τάγμα Αζόφ –ένα μόνο στρατιωτικό παρακλάδι της ουκρανικής ακροδεξιάς μεταξύ πολλών– είναι μια μόνιμη μονάδα ΕΑ, αποτελούμενη από αρκετές χιλιάδες μαχητές, με δικά της τεθωρακισμένα οχήματα και άρματα μάχης (τα περισσότερα από αυτά καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Μαριούπολης).

Τα πρώτα βίντεο με τους ντόπιους να στήνουν ενέδρες και να κατατροπώνουν τις ρωσικές φάλαγγες δημιούργησαν την ψευδαίσθηση ότι, καθώς το ουκρανικό κράτος κατέρρευε, ο ρωσικός στρατός θα αντιμετωπιζόταν από ένα τεράστιο λαϊκό αντάρτικο αποτελούμενο από αυτόνομες ομάδες που δρούσαν η καθεμία στη δική της περιοχή: ομάδες σίγουρα κυρίως πατριωτικές, αλλά μέσα στις οποίες οι αναρχικοί θα μπορούσαν τελικά να καταφέρουν να διαδραματίσουν έναν σημαίνοντα ρόλο...

Αυτό όμως παραβλέπει ότι η ένοπλη αντίσταση μπορεί να είναι επιτυχής μόνο αν είναι δομημένη, πειθαρχημένη, καθώς και χρηματοδοτούμενη και υποστηριζόμενη από άλλα κράτη (εκτός αν ο εισβολέας ή ο κατακτητής βάλλεται εκ των έσω από λιποταξίες και ανταρσίες – κάτι που δεν ισχύει στην περίπτωση του ρωσικού στρατού).

Αυτό που συνέβη ήταν ότι, μετά από λίγες ημέρες μάχης με θεαματικές πράξεις τεχνολογικού αντάρτικου από μικρές μονάδες επαγγελματιών στρατιωτών (ειδικά εκπαιδευμένων από τους Αμερικανούς), οι συγκρούσεις πολύ γρήγορα πήραν μια

πιο κλασική μορφή: τη μορφή της αντιπαράθεσης μεταξύ μεγάλων βαριά οπλισμένων μονάδων, στην οποία ο συντονισμός, η μετακίνηση, οι μάχες πυροβολικού και η προμήθεια πυρομαχικών και καυσίμων παίζουν ζωτικό ρόλο. Τι απέγιναν οι αναρχικές «διμοιρίες» μέσα σε μια τέτοια δίνη; Είναι απίθανο αυτή η εξέλιξη να τους βοήθησε να αποκτήσουν μεγαλύτερη αυτονομία.

Γιατί λοιπόν επέλεξαν να καταταγούν; Σε διάφορα κείμενα, Ουκρανοί αναρχικοί και ριζοσπάστες εξηγούν την επιθυμία τους να «παίξουν ρόλο» στην πορεία των γεγονότων, να είναι έτοιμοι «σε περίπτωση που...», να αποφύγουν την αποκοπή τους από την υπόλοιπη κοινωνία :

*«Αν μείνουμε μακριά από τις συγκρούσεις μεταξύ κρατών, μένουμε μακριά από την πραγματική πολιτική. Αυτή είναι μια από τις σημαντικότερες κοινωνικές συγκρούσεις που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή μας σήμερα. Αν απομονωθούμε από αυτή τη σύγκρουση, απομονωνόμαστε από την τρέχουσα κοινωνική διαδικασία. Πρέπει λοιπόν να είμαστε μέρος της με τον έναν ή τον άλλο τρόπο».*⁸

Αυτό το κείμενο και παρόμοια κείμενα θέλουν να εξηγήσουν την αναγκαιότητα της υπεράσπισης της «κοινωνίας», φυσικά όχι της υπεράσπισης του κράτους, και όταν κάποιος αναρχικός παραδέχεται ότι έχουν αναστείλει τον αγώνα κατά του κράτους, λένε ότι είναι μόνο για λίγο, μέχρι να έρθει η ώρα να ξαναρχίσουν να αγωνίζονται μετά τον πόλεμο. Πρώτα ας κερδίσουμε τον πόλεμο, μετά θα επιστρέψουμε στην επαναστατική δράση... Το έχουμε ξανακούσει αυτό. Φαίνεται ότι δεν έχουν αντληθεί διδάγματα από τον ρωσικό ή τον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο. Κάποιοι δικαιολογούν τη συμμετοχή τους στην αντιρωσική προσπάθεια αναφερόμενοι στους πολέμους που προηγήθηκαν της Παρισινής Κομμούνας ή

8. Roupin, ό.π.

των ρωσικών επαναστάσεων του 1905 και 1917, ή ακόμα και στον υποτιθέμενο ρόλο της σύγκρουσης στο Αφγανιστάν στην κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Όπως και να έχει, για να προκαλέσει επανάσταση η εξέλιξη ενός πολέμου, και κυρίως τα επακόλουθά του, είναι απαραίτητο να ωριμάζει μια επαναστατική κατάσταση. Σε αυτό δεν υπάρχει κανένας ντετερμινισμός. Επιπλέον, τίποτα δεν αποδεικνύει ότι η ενεργός συμμετοχή στη σύγκρουση, πόσο μάλλον η προσχώρηση στον ένα στρατό εναντίον του άλλου, μπορεί να συμβάλει σε αυτή την ωρίμανση.

«Ιστορικά, η συντριπτική πλειοψηφία των προλετάρων, με αφορμή κάθε πολεμική σύγκρουση, στοιχίζεται πίσω από το εθνικό της κεφάλαιο και το ιμπεριαλιστικό μπλοκ στο οποίο ανήκει (στην εποχή του ιμπεριαλισμού, όλα τα εθνικά κεφάλαια είναι εν δυνάμει ιμπεριαλιστικά, όπως και κάθε πόλεμος είναι εξ ορισμού ιμπεριαλιστικός). Μόνο όταν η σύγκρουση τραβήξει σε μάκρος –πέρα από τις προβλέψεις των ίδιων των κυβερνήσεων που την προωθούν– σε σημείο που να έχει σοβαρές επιπτώσεις στις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας, αντιτάσσεται περισσότερο ή λιγότερο σθεναρά...»⁹

Δεν χρειάζεται να επισημάνουμε ότι η ιστορία της ανθρωπότητας βρίθει πολέμων που σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις είχαν καταστροφικές συνέπειες για τους προλετάρους.

Θα μπορούσε η εκτεταμένη δυσaréσκεια ή η εξέγερση των προλετάρων να προκαλέσει την κατάρρευση του ρωσικού στρατού και στη συνέχεια του καθεστώτος; Στην αρχή της εισβολής, το χαμηλό ηθικό των στρατευμάτων οδήγησε ορισμένους παρατηρητές να πιστέψουν ότι οι άνεμοι της ανταρσίας έπνεαν πάνω από τον εκστρατευτικό ρωσικό στρατό, κάτι που δεν

ίσχυε. Η υποχώρηση από το Κίεβο εξελίχθηκε με ομαλό τρόπο και η επίθεση στο Ντονμπάς τον Απρίλιο αποδεικνύει ότι οι αμφιταλαντεύσεις και τα λάθη των πρώτων εβδομάδων έχουν διορθωθεί.

Ειρηνιστικές διαμαρτυρίες έχουν βέβαια πραγματοποιηθεί σε αρκετές ρωσικές πόλεις, αλλά ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης (ακόμη και ορισμένα κόμματα της αντιπολίτευσης) υποστηρίζουν την εισβολή. Ως γνωστόν, ο εξωτερικός πόλεμος είναι γενικά ένας καλός τρόπος για να συσπειρωθούν οι πολίτες γύρω από την κυβέρνηση και να αποσπαστεί η προσοχή τους από τα κοινωνικά δεινά υπό έναν καταγιοισμό προπαγάνδας (όπως συνέβη με τον πόλεμο στη Λιβύη το 2011). Σε αυτή την περίπτωση, οι οικονομικές κυρώσεις φτωχοποιούν τον πληθυσμό, αλλά συχνά ενισχύουν και το εθνικό αίσθημα και συνεπώς το καθεστώς (π.χ. στην Κούβα, το Ιράκ κ.λπ.). Παρόλα αυτά, αν ο πόλεμος τραβήξει σε τέτοιο βαθμό ώστε να αποδυναμωθεί η κυβέρνηση και ξεσπάσει λαϊκή εξέγερση, και αν η καταστολή αποδειχθεί αναποτελεσματική, η άρχουσα τάξη θα προσπαθήσει να εκτρέψει τη δυσaréσκεια προς μια πολιτική εναλλακτική λύση: είτε μια πιο ακραία πολιτική (τα γεράκια του Κρεμλίνου θρηνούν για την έλλειψη αποφασιστικότητας στη διεξαγωγή του πολέμου), είτε ένα πιο δημοκρατικό καθεστώς (χωρίς όμως να φτάσει στο σημείο να αντικαταστήσει τον Πούτιν με τον αγαπημένο της Δύσης Αλεξέι Ναβάλνι).

Μια λαϊκή εξέγερση στην Ουκρανία φαίνεται ακόμη πιο απίθανη. Όπως εξηγήθηκε προηγουμένως, οι πολίτες αυτοοργανώνονται στη βάση του εθνικού αίσθηματος. Αυτό σταθεροποιεί το κράτος, όπως ακριβώς νομιμοποιείται περισσότερο η κυβέρνηση χάρη στη διαχείριση της κρίσης από την πλευρά ης. Μια μεγάλη λαϊκή δυναμική που ενισχύει το αίσθημα του εθνι-

9. Il Lato Cattivo, Ukraine «Du moins, si l'on veut être matérialiste», <https://dndf.org/?p=19975>.

κού ανήκειν είναι από τη φύση της διαταξική και αντεπαναστατική.

Είναι δύσκολο να προβλεφθεί κατά πόσο ο πόλεμος θα προωθήσει μια πιο δημοκρατική Ουκρανία (δηλαδή, περισσότερα δικαιώματα για το κοινοβούλιο και τους τοπικούς θεσμούς). Μέχρι τώρα, έχουμε δει μια πραγματική στρατιωτικοποίηση της κοινωνίας, λογοκρισία στα μέσα ενημέρωσης, απαγόρευση της αριστερής αντιπολίτευσης και κυνήγι των αρνητών της επιστράτευσης. Οι εθνικιστικές και αντιδραστικές δυνάμεις έχουν τον άνεμο στα πανιά τους – κάτι που δεν είναι πρωτόγνωρο στην Ουκρανία. Αν ο Ανατόλ Φρανς ζούσε ακόμα, θα μπορούσε να συνοψίσει την κατάσταση όπως ακριβώς το έκανε πριν από έναν αιώνα:

«Νομίζεις ότι πεθαίνεις για την πατρίδα σου; πεθαίνεις όμως για τους βιομήχανους». (Είχε γράψει επίσης: *«Ένας λαός που ζει υπό τη διαρκή απειλή του πολέμου και της εισβολής είναι πολύ εύκολο να κυβερνηθεί»*).

Γνωρίζοντας ότι ο ρόλος που έπαιξαν οι αναρχικοί και οι ριζοσπάστες στη σύγκρουση δεν είναι μεγάλος, ο αναγνώστης θα μπορούσε να αναρωτηθεί γιατί αφιερώνουμε τόσο πολύ χώρο σε αυτό το ζήτημα.

Πρώτον, η σημασία ενός θέματος δεν κρίνεται από τον αριθμό των ατόμων που εμπλέκονται. Δεύτερον, πολλά μέσα ενημέρωσης, συμπεριλαμβανομένων των κυρίαρχων αστικών μέσων ενημέρωσης, και φυσικά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αναφέρονται σε αυτή τη στράτευση. Εκείνοι οι ριζοσπάστες ακτιβιστές που δρουν υπέρ του ουκρανικού στρατού δηλώνουν ευθαρσώς την εμπλοκή τους και το μήνυμά τους προφανώς βρίσκει ανταπόκριση στη Γαλλία και σε άλλες χώρες. Στο άμεσο μέλλον, δεν αποκλείεται η φιγούρα του αναρχικού μαχητή στην Ουκρανία να γίνει σημείο αναφοράς για τον πολιτικό ριζοσπαστισμό,

εφάμιλλο του Κούρδου στρατιώτη στη Ροτζάβα. Περιττό να πούμε ότι πρόκειται για άλλη μια θλιβερή πηγή σύγχυσης.

Τι να κάνουμε... εκτός Ουκρανίας;

«Πάνω απ' όλα, μην παρασυρθείτε από την άμεση εικόνα των γεγονότων, από την προπαγάνδα, από την ευκολία της απλοποίησης. Υπάρχουν στιγμές που δεν μπορούμε να ελέγξουμε την πορεία των πραγμάτων. Καλύτερα να το ξέρουμε και να μην κρύβουμε την αδυναμία μας με συνθηματολογία ή, ακόμα χειρότερα, με το να ανέβουμε σε μια βάρκα που δεν είναι δική μας».

Louis Mercier-Vega

Με τον κίνδυνο να φανούμε αρνητικοί, ας παραδεχτούμε ότι υπάρχουν λίγα πράγματα που μπορούμε πρακτικά να κάνουμε. Η πιο κλασική στάση, η πιο σύμφωνη με τις δοκιμασμένες αρχές του επαναστατικού ντεφετισμού, τουλάχιστον για όσους πιστεύουν ότι οι προλετάριοι δεν έχουν πατρίδα, θα ήταν να αγωνιστούμε εδώ ενάντια στην ίδια μας την αστική τάξη. Αυτό θα είχε νόημα σε εμπλεκόμενες στον πόλεμο χώρες όπως η Γαλλία, η Γερμανία, η Βρετανία ή οι ΗΠΑ. Μια τέτοια επαναστατική διεθνιστική θέση υποστηρίζεται τώρα από διάφορους αναρχικούς, υπεραριστερούς, ελευθεριακούς κομμουνιστές ή ακόμα και από κάποιους τροτσκιστές, αλλά δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι τη συμμερίζεται η πλειοψηφία των ακτιβιστών ή των ανθρώπων που συμμετέχουν στους «κοινωνικούς αγώνες». Γνωρίζουμε πολύ καλά την παρούσα κατάσταση της ταξικής πάλης στη Γαλλία (και αλλού), και πώς αυτή γεννά ένα αίσθημα αδυναμίας, απελπισίας και αποπροσανατολισμού. Στην πραγματικότητα, φαίνεται ότι όσο πιο ζοφερή είναι η κατάσταση, τόσο πιο πι-

εστική γίνεται η ανάγκη για δράση: οι άνθρωποι θέλουν να είναι αποτελεσματικοί, να «επηρεάσουν» τον πραγματικό κόσμο... ενώ στην πραγματικότητα ίσως το επαναστατικό κίνημα δεν είχε ποτέ τόσο μικρή επίδραση στα γεγονότα. Αυτό εξηγεί την ελκυστικότητα των μακρινών αγώνων και την πίεση να πάρει κανείς θέση, η οποία συνεπάγεται συμβιβασμούς και επιφέρει είτε ενοχές, είτε την ηθική υποχρέωση να βοηθήσει «αυτούς που κάνουν κάτι», ό,τι κι αν είναι αυτό.

(Στις τελευταίες γαλλικές προεδρικές εκλογές, όταν κάποιοι ριζοσπάστες κάλεσαν σε ψήφο υπέρ ενός αριστερού υποψηφίου, κάποιος αντέδρασε με ένα καυστικό σχόλιο στο Twitter, το οποίο θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε αρκετές από τις πολιτικές τοποθετήσεις για τον πόλεμο της Ουκρανίας: «Αυτοί οι τύποι νομίζουν ότι το κάλεσμά τους για μια τέτοια ψηφοφορία αποτελεί ρήξη με τον συνήθη ακτιβισμό τους, ενώ είναι απλώς η κορύφωσή του». Πραγματικά καυστικό.)

Τι να κάνουμε λοιπόν; Το να ζητάμε από το NATO να προμηθεύσει όπλα, όπως έκαναν κάποιοι ελευθεριακοί στην περίπτωση της Ροτζάβα, δεν έχει πολύ νόημα: όπλα παραδίδονται σε αφθονία και πιστώνονται δισεκατομμύρια δολάρια. Ομοίως, το να ζητήσουμε να σταλούν Γάλλοι στρατιώτες στο πεδίο της μάχης, όπως θα ήθελαν κάποιοι ανθρωπιστές, καθώς και να επιβάλουμε μια ζώνη απαγόρευσης πτήσεων, θα ισοδυναμούσε με την κήρυξη πολέμου στη Ρωσία.

Η πίστη στο Καλό που μάχεται με το Κακό (με έναν ακόμη πιο χονδροειδή τρόπο από ό,τι στα μυθιστορήματα του J.R.R. Tolkien) οδηγεί λογικά στην ανάγκη ύπαρξης ισχυρών καλών στρατών ικανών να υπερασπιστούν τη δημοκρατία και τις «αξίες μας», που στον πραγματικό κόσμο σημαίνει

το NATO. Αυτό συνοδεύεται από το αίτημα για σημαντική αύξηση του αμυντικού προϋπολογισμού και για ένα ισχυρό καινοτόμο στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα που μπορεί να ξεπεράσει τους Ρώσους και Κινέζους αντιπάλους του. Όποιος επιθυμεί τον σκοπό πρέπει να επιθυμήσει και τα μέσα.

(Μιλώντας για αξίες, σε σύγκριση με τη σεξιστική ρατσιστική ομοφοβική Ρωσία, το NATO μπορεί εύκολα να περάσει ως φιλικό προς τα ΛΟΑΤ άτομα. Αφήστε τους συμμαχούς να μιλήσουν οι ίδιοι για τον εαυτό τους: «*Το NATO είναι προσηλωμένο στη διαφορετικότητα. Η πολιτική του οργανισμού απαγορεύει αυστηρά τις διακρίσεις με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό, καθώς και το φύλο, τη φυλή ή την εθνική καταγωγή, τη θρησκεία, την εθνικότητα, την αναπηρία ή την ηλικία. Το NATO πρωτοστάτησε επίσης παγκοσμίως στην αναγνώριση του γάμου μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου. Ο οργανισμός επέκτεινε τα ίσα συζυγικά οφέλη στα ομόφυλα ζευγάρια τον Ιούλιο του 2002, σε μια εποχή που μόνο μια χώρα στον κόσμο –η Ολλανδία– αναγνώριζε τον γάμο μεταξύ ομοφύλων*».¹⁰ Όσον αφορά τα δικαιώματα των γυναικών, όμως, οι Ουκρανές γυναίκες πρόσφυγες στην Πολωνία συνειδητοποιούν ότι η χώρα αυτή έχει πρόσφατα αυστηροποιήσει την ήδη σχεδόν πλήρη απαγόρευση των αμβλώσεων.)

Η «Ιερά Ένωση» του 1914 (πλούσια σε θρησκευτικά υπονοούμενα) είχε ως επίκεντρο την πατρίδα (ή τη μητέρα πατρίδα) και την εθνική υπερηφάνεια: η συναίνεση του 2022 δίνει έμφαση στη δημοκρατία και το κοινό καλό. Αντί για εθνικιστές (ο εθνικισμός έχει κακό όνομα στις μέρες μας), είναι καλύτερο να παρουσιάζονται οι Ουκρανοί πατριώτες ως *μαχητές της ελευθερίας*. Όπως συνέβη στον πόλεμο του Κοσσυφο-

10. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_182424.htm?selectedLocale=en

πεδίου το 1999, αυτή η λογική έχει διαπεράσει ακόμη και τους πιο ριζοσπαστικούς ακτιβιστικούς χώρους (αν και μια μικρή μειοψηφία τάσσεται στο πλευρό της Μόσχας βάσει ενός απλοϊκού αντιαμερικανισμού).

Κάποιοι έχουν επιλέξει να στηρίζουν οικονομικά τους αναρχικούς και τους αντιφασίστες που πολεμούν στις τάξεις του ουκρανικού στρατού: όταν οργανώνουν συναυλίες και εκδηλώσεις αλληλεγγύης, συνήθως υποβαθμίζουν τη στρατιωτική πτυχή του ζητήματος και, πιθανώς ελαφρώς αμήχανα, διαστρεβλώνουν τον λόγο τους για να τον κάνουν να ταιριάζει με την παρούσα πολιτική τους. Το ίδιο ακτιβιστικό περιοδικό που το 2016 κατήγγειλε τη δημιουργία στη Γαλλία μιας Εθνικής Φρουράς Εφέδρων, τώρα εγκρίνει αυτή που υπάρχει στην Ουκρανία. Αντί για «στράτο» και «στρατιώτες», μας λένε για «αντίσταση» και «ένοπλους εθελοντές» ή «πολιτοφυλακή», κάτι που θυμίζει την Ισπανία του 1936 (αν και στην Ουκρανία του 2022, ο πόλεμος διεξάγεται μεταξύ δύο εθνικιστικών στρατοπέδων). Παρά την έντονη παρουσία της στον στρατό του Κιέβου, η σημασία της ακροδεξιάς υποβαθμίζεται. Όταν στη Γαλλία, για παράδειγμα, η ακροδεξιά Μαρίν Λεπέν και ο Ερίκ Ζεμούρ κατηγορούνται συνήθως ως φασίστες, το τάγμα Αζόφ τυγχάνει μεγαλύτερης επιείκειας, παρά την πολύ πιο εξτρεμιστική ιδεολογία του... για την οποία οι ηγέτες του λένε ότι ανήκει στο παρελθόν. Στην πραγματικότητα, υπάρχουν πολύ λίγες χώρες στον κόσμο όπου μια ακροδεξιά οργάνωση έχει τις δικές της νόμιμες στρατιωτικές μονάδες εντός του εθνικού στρατού.

Στη Δύση, ουκρανικά κείμενα μεταφράζονται και κυκλοφορούν, συχνά με κάποια δυσφορία ή ανοχή, ακόμη και με τον ίδιο συγκαταβατικό τρόπο που ακολουθείται για τους Κούρδους της Συρίας – μόνο που αυτή τη φορά δεν υπάρχει καμία απο-

λύτως αυταπάτη για κάποια κοινωνική αλλαγή που συντελείται τώρα στην Ουκρανία.

Και εδώ, η οπτική μας μπορεί να διαστρεβλωθεί από το προφανές γεγονός ότι κάποιοι άνθρωποι επιλέγουν να πάρουν τα όπλα και να ρισκάρουν τη ζωή τους, ενώ οι «θεωρητικοί της πολυθρόνας» αναλύουν τι κάνουν αυτοί οι άνθρωποι. Άλλωστε, όσοι υποστηρίζουν την κοινωνική χειραφέτηση δεν είναι απρόσβλητοι από τη σαγήνη των όπλων και των στολών ή από το κύρος του ανθρώπου που έχει κρατήσει στα χέρια του ένα καλάσνικοφ. Αν και αυτό βέβαια επικρίνεται όταν προέρχεται από την ακροδεξιά, το συναντάμε και στους ριζοσπάστες, από τον ισπανικό εμφύλιο μέχρι τη Νικαράγουα και τη Ροτζάβα...

Η υποστήριξη των λιποτακτών του στρατού είναι μια κλασική επαναστατική δραστηριότητα σε καιρό πολέμου: οργάνωση δικτύων για τη διέλευση των συνόρων, απόκτηση πλαστών ταυτοτήτων, παροχή καταφυγίου σε φυγάδες... κάτι που είναι πιο πιθανό σε παραμεθόριες χώρες. Στη Γαλλία σήμερα, άνθρωποι διαδηλώνουν με πανό ή ξεκινούν εκδηλώσεις για να υποστηρίξουν τους «Ρώσους ανυπότακτους, φυγόστρατους και λιποτάκτες», όμως τίποτα δεν φαίνεται να γίνεται όσον αφορά τους αντίστοιχους Ουκρανούς, παρόλο που αυτοί είναι όλο και περισσότεροι. Η κατάσταση μπορεί να αλλάξει, αλλά προς το παρόν, μας θυμίζει ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Συρία, οι Κούρδοι που απέφυγαν την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία στο YPG αγνοήθηκαν επιδεικτικά από την ακροαριστερή κοινή γνώμη, όταν πολλοί από αυτούς αναζητούσαν καταφύγιο σε ευρωπαϊκές πόλεις. (Η Γαλλία δεν έχει πλέον στρατιωτική θητεία, παρά μόνο επαγγελματικό στρατό, αλλά υπάρχουν περίπου 2.000 λιποτάκτες κάθε χρόνο που βάζουν τέλος στη στράτευσή τους εγκαταλείποντας τις

μονάδες τους ή ζώντας εκτός νόμου. Κάποιοι καταλήγουν στα δικαστήρια. Κανείς δεν ενδιαφέρεται. Αυτό μπορεί να αλλάξει στο μέλλον.)

Για άλλη μια φορά, δεν επιθυμούμε να επικρίνουμε τον τρόπο με τον οποίο κάποιοι αντιδρούν στον βομβαρδισμό της πόλης ή της χώρας τους: μόνο, αν χρειαστεί, τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουν αυτό που προσπαθούν να κάνουν στην Ουκρανία και τον τρόπο με τον οποίο ο λόγος τους γίνεται αντιληπτός εκτός Ουκρανίας.

Είναι γνωστή η έντονη τάση στους ακτιβιστικούς κύκλους να αντιλαμβάνονται «δυνατότητες» παντού, ειδικά σε μακρινά εξωτικά μέρη, συχνά σε σημείο διαστρέβλωσης της πραγματικότητας. Πέρα όμως από αυτό το αντανάκλαστικό, τα φαντάσματα που στοιχειώνουν το ουκρανικό ζήτημα, πιο μαγικά και ίσως πιο ανοιχτά από ό,τι σε άλλα «θέατρα επιχειρήσεων», δεν είναι παρά ο μιλιταρισμός, ο εθνικισμός και η Ιερά Ένωση – όλα νοσηρές παραλλαγές της διαταξικότητας. Όπως δυστυχώς αποδεικνύει η ιστορία, αν οι περιστάσεις το επιτρέψουν, ακόμη και οι πιο έμπειροι ακτιβιστές με βαθιά ριζοσπαστικό δόγμα μπορούν να παρασυρθούν από αυτές τις ιδεολογίες.

Όσο για εμάς, δεν δεχόμαστε βομβαρδισμό, δεν γίνονται μάχες στον δρόμο και δεν κινδυνεύουμε να σκοτωθούμε κάθε λεπτό. Επομένως, δεν έχουμε καμία δικαιολογία για να χάσουμε τα λογικά μας. Μπορούμε να επωφεληθούμε από τη σχετική άνετη θέση μας για να σκεφτούμε καλύτερα και να αξιολογήσουμε τα τρέχοντα γεγονότα. Πράγματι, θα ήταν λάθος να μην το κάνουμε, διότι αυτή η κατάσταση στις χώρες μας μπορεί να μην διαρκέσει τόσο πολύ όσο νομίζουμε.

Ώστε ο πόλεμος επέστρεψε;

«Ο πόλεμος επέστρεψε»: Αυτή η φράση υπόρρητα αναφέρεται στην επιστροφή του πολέμου στην Ευρώπη. Αλλά έφυγε ποτέ ο πόλεμος; Η διαφορά είναι ότι το 2022 πλήττει το κέντρο της Ευρώπης αντί για την περιφέρειά της, όπως συνέβαινε τη δεκαετία του 1990 στην πρώην Γιουγκοσλαβία, μέχρι την επίθεση του ΝΑΤΟ κατά της Σερβίας το 1999. Είναι βέβαιο σήμερα ότι οι πόλεμοι αυτοί ωφέλησαν την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και το ΝΑΤΟ, που και τα δύο ενέταξαν νέα μέλη. Μπορεί το Σαράγεβο να είναι πιο κοντά στο Παρίσι από το Κίεβο, αλλά η Σερβία δεν αμφισβήτησε ποτέ την κυριαρχία των ΗΠΑ και της ΕΕ στην Ευρώπη, κάτι που κάνει ακριβώς η Ρωσία σήμερα. Σε αντίθεση με τη μοίρα της Βοσνίας πριν από τρεις δεκαετίες, αυτό που διακυβεύεται στην Ουκρανία είναι κρίσιμο, επειδή τα γεγονότα αγγίζουν την καρδιά της Ευρώπης, ένα από τα κορυφαία βιομηχανικά, εμπορικά και οικονομικά παγκόσμια κέντρα. Είναι κρίσιμη ως τόπος σύγκρουσης μεταξύ ορισμένων από τις μεγαλύτερες παγκόσμιες δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένων των μεγάλων πυρηνικών δυνάμεων, και κινητοποιεί τεράστιους μηχανικούς και ανθρώπινους πόρους, με ήδη τεράστιες οικονομικές συνέπειες. Αν κάτι έχει επιστρέψει, αυτό είναι ο πόλεμος *υψηλής έντασης*.

Τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, η πιο πιθανή και πιο «λογική» έκβαση είναι να ολοκληρώσει η Ρωσία την κατάκτηση των *oblast* του Ντονμπάς, με τον τερματισμό των εχθροπραξιών, την έναρξη διαπραγματεύσεων και μια ειρηνευτική συμφωνία που θα μπορούσε να νομιμοποιήσει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο την ένταξη των περιοχών αυτών στη Ρωσική Ομοσπονδία. Εάν μια τέτοια αλλαγή των συνόρων γινόταν αντικείμενο διαπραγμάτευσης

το 2021 χωρίς να οδηγηθούμε σε πόλεμο, θα ήταν επωφελής τόσο για τη Ρωσία όσο και για την Ουκρανία. Μια σύγκρουση που παρατείνεται θα είναι επιζήμια για όλους, κυρίως για τη Ρωσία, η οποία δεν έχει κανένα συμφέρον να εγκλωβιστεί στην Ουκρανία όπως στο Αφγανιστάν. Όλους... εκτός από τη χώρα που θα αποφασίσει πώς θα εξελιχθεί η κατάσταση: τις ΗΠΑ. Θα χαρίσουν στη Ρωσία μια μικρή νίκη αφήνοντας τον πόλεμο να συνεχιστεί για λίγους μήνες ακόμα ή θα αποφασίσουν να πολεμήσουν μέχρι τον τελευταίο Ουκρανό;

Εν τω μεταξύ, οι παραδόσεις όπλων στο Κίεβο, οι οποίες ήταν ευμεγέθεις πριν από την εισβολή, έχουν πλέον ανέλθει σε εκατομμύρια τόνους χάλυβα και δισεκατομμύρια δολάρια. Και υπάρχουν κι άλλα που πρόκειται να έρθουν. Μια τάση που ήταν ήδη ισχυρή εδώ και αρκετά χρόνια, τώρα ενισχύεται. Οι στρατιωτικοί προϋπολογισμοί αυξάνονται στις χώρες της ΕΕ και του ΝΑΤΟ, οι οποίες ανταγωνίζονται για να κάνουν παραγγελίες αρμάτων μάχης, πολεμικών αεροσκαφών κ.λπ. από την αμερικανική στρατιωτική βιομηχανία. Στον σημερινό πόλεμο, *μέχρι τώρα*, οι ΗΠΑ είναι ο πραγματικός νικητής. Ενώ ο τομέας των εξοπλισμών της Γηραιάς Ηπείρου υπολείπεται των αμερικανικών ανταγωνιστών, τα σχέδια για την ευρωπαϊκή άμυνα μπαίνουν τελικά στο συρτάρι χάριν ενός αναζωογονημένου ΝΑΤΟ. Πολλές χώρες επιλέγουν πλέον ανοιχτά να υποκλιθούν στην Ουάσιγκτον. Αυτή η εσκεμμένη (και πολύ δαπανηρή) υποταγή θα μπορούσε να διακοπεί μόνο από την εμφάνιση μιας νέας στρατιωτικής δύναμης στην Ευρώπη – κάτι που είναι εξαιρετικά απίθανο, καθώς ένας από τους ρόλους του ΝΑΤΟ είναι ακριβώς να την αποτρέψει. Όπως εξήγησε κάποτε ο πρώτος γενικός γραμματέας του, ο λόρδος Ίσμεϊ, το ΝΑΤΟ δημιουργήθηκε

για να «κρατήσει τη Σοβιετική Ένωση έξω, τους Αμερικανούς μέσα και τους Γερμανούς υπό». Μια από τις απρόβλεπτες συνέπειες του ουκρανικού πολέμου, ωστόσο, είναι η επαναστρατιωτικοποίηση της Γερμανίας, η οποία μόλις ανακοίνωσε συμπληρωματικό στρατιωτικό προϋπολογισμό 100 δισεκατομμυρίων ευρώ για το 2022 (προστιθέμενο στις αμυντικές δαπάνες περίπου 50 δισεκατομμυρίων, έναντι 40 δισεκατομμυρίων στη Γαλλία). Προς το παρόν, αυτό θα δαπανηθεί για όπλα «made in the USA». Παρόλα αυτά, μπορεί να μας περιμένουν κάποιες εκπλήξεις.

Οι δυτικές κυβερνήσεις μπορεί να μπουκνουν στον πειρασμό να ωθήσουν τη Ρωσία να εγκλωβιστεί και να καταστραφεί στην Ουκρανία, αλλά αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει τις περιφερειακά εμπλεκόμενες χώρες σε μια ανεξέλεγκτη κλιμάκωση, με τον κίνδυνο η σύγκρουση να επεκταθεί σε σημείο που να αναγκάσει το ΝΑΤΟ –άρα και τις ΗΠΑ– σε άμεση επέμβαση. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί στην περίπτωση ενός ρωσικού αποκλεισμού του διαδρόμου Suwalki (ο διάδρομος που ενώνει το Καλίνινγκραντ με τη Λευκορωσία), ή αν μια ασφυκτικά πιεσμένη Ρωσία εισέβαλε στις χώρες της Βαλτικής. Αυτό δεν θα οδηγούσε απαραίτητα σε πυρηνικό πόλεμο, αλλά οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να είναι αυτές που θα εγκλωβιστούν, στην Ευρώπη, μια απευκταία κατάσταση σε περίπτωση που ένας Τρίτος Παγκόσμιος Πόλεμος πραγματοποιηθεί στον Ειρηνικό: οι τεράστιες αποστολές όπλων στην Ουκρανία αποβαίνουν σε βάρος εκείνων που προορίζονται για την Ταϊβάν, και οι 7.000 αντιαρματικοί πύραυλοι Javelin που εστάλησαν στην Ουκρανία αντιπροσωπεύουν το ένα τρίτο του συνόλου των αμερικανικών αποθεμάτων. Το ερώτημα είναι πόσο μακριά –ενδεχομένως πολύ μακριά– μπορεί να φτάσει ένα κράτος.

Εκτός από τις απώλειες στο πεδίο της μάχης (που ποτέ δεν ενοχλούν ιδιαίτερα την καπιταλιστική τάξη), η κύρια παράπλευρη απώλεια της υπόθεσης είναι το γεγονός ότι η Ρωσία έρχεται σε ρήξη με την Ευρώπη και κινείται προς την Ασία, κυρίως προς την Κίνα. Αποτελεί αυτό ένα σημαντικό ζήτημα; Η αυταπάτη μιας συνεννόησης και ενδεχομένως μιας συμμαχίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ρωσικής Ομοσπονδίας έφτασε στο τέλος της, και μαζί της το όνειρο μιας πιο δημοκρατικής Ρωσίας. Εμφανίζονται και αποκρυσταλλώνονται νέα μπλοκ. Παρά τα φρικτά του αποτελέσματα, ο πόλεμος στην Ουκρανία μπορεί να είναι απλώς μια αψιμαχία που προαναγγέλλει πολύ μεγαλύτερες συγκρούσεις βραχυπρόθεσμα ή μεσοπρόθεσμα.

Εν τω μεταξύ, αυτοί που δέχονται το πλήγμα, ως συνήθως, είναι οι προλετάριοι: επιδείνωση της κρίσης, σκληρός παγκόσμιος ανταγωνισμός, αυξημένη εκμετάλλευση, πληθωρισμός, αύξηση των στρατιωτικών προϋπολογισμών, άρα περισσότεροι φόροι και λιγότερες κοινωνικές υπηρεσίες (υγεία, παιδεία) κ.λπ. Θα υπάρξουν τοπικές εξεγέρσεις, ιδιαίτερα στη Γαλλία, αλλά τίποτα που να φαίνεται τώρα ικανό να διαλύσει την καπιταλιστική τάξη ή να θέσει τέρμα στις διακρατικές εντάσεις. Σε περίπτωση που η Γαλλία ή ο στρατός της εμπλακεί πιο άμεσα σε πόλεμο υψηλής έντασης (παρόμοιο με αυτό που διεξάγει η Ουκρανία), μπορούμε να υποθέσουμε ότι η κυβέρνηση και τα ΜΜΕ θα μας πουν ότι όλα γίνονται για την υπεράσπιση της δικαιοσύνης, του Δικαίου και της δημοκρατίας, όπως ακριβώς και το 1914! Τότε, αν θέλουμε να παραμείνουμε συνεπείς με τους εαυτούς μας, τι θα κάνουμε ;

Το 1940, όταν εξελισσόταν αυτό που σήμερα ονομάζεται Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, ο Ότο Ρύλε απάντησε: «Σε όποια

*πλευρά και αν στρατευτεί το προλεταριάτο, θα βρεθεί ανάμεσα στους ηττημένους. Γι' αυτό δεν πρέπει να ταχθεί ούτε στο πλευρό των δημοκρατιών ούτε στο πλευρό των ολοκληρωτικών καθεστώτων».*¹¹

Tristan Leoni, 8 Μαΐου 2022

11. Για τους «διεθνιστές του τρίτου στρατοπέδου», (αυτούς που αρνήθηκαν να υποστηρίξουν οποιαδήποτε ιμπεριαλιστική πλευρά) στη Γαλλία το 1940-1952, βλ. <https://libcom.org/article/1914-1946-third-camp-internationalists-france-during-world-war-ii>

TekLa

1

DET SAMHÄLLELIGA LIVETS
LOGIK

DET INRE FÖRTRYCKET

LENINS ANALYS
AV IMPERIALISMEN

TekLa

2

BÖRGERLIG OCH PROLETÄR
OFFENTLIGHET

STAT, KAPITALACKUMULATION
OCH SOCIALA RÖRELSE

ARBETARERFARENHETENS
MOTSÄGELSER

DET ABSTRAKTA ARBETET
OCH SINNUGHETENS ÖDE

Μονοπώλια και σοσιαλισμός στην ανάλυση του ιμπεριαλισμού από τον Λένιν

Anders Molander

Μέσα στις φλόγες του Παγκόσμιου Πολέμου, ο Λένιν έγραψε το 1916 το βιβλίο του *Ιμπεριαλισμός: το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*.¹ Είχε δύο άμεσους σκοπούς. Πρώτον, να προσδιορίσει την τρέχουσα ιστορική κατάσταση ως προς τις δυνατότητες επαναστατικής αλλαγής. Το συμπέρασμα του Λένιν από την ανάλυσή του για τις νέες μορφές οργάνωσης της καπιταλιστικής παραγωγής –μονοπωλιακό και χρηματιστικό κεφάλαιο– ήταν ότι ο καπιταλισμός ήταν ένα κοινωνικό σύστημα που πεθαίνει. Είχε ολοκληρώσει το προοδευτικό ιστορικό του έργο (την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την κοινωνικοποίηση της παραγωγής) και είχε εισέλθει σε μια φάση πολέμου και εντεινόμενης ταξικής πάλης, της οποίας η μόνη δυνατή έκβαση ήταν η προλεταριακή επανάσταση. Δεύτερον, η μελέτη του Λένιν αποσκοπούσε στο να δώσει θεωρητικά πολεμοφόδια στην επαναστατική αντιπολίτευση απέναντι στην πολιτική των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων για ειρηνική συνύπαρξη των τάξεων και να καταδικάσει τη θεωρία του Γερμανού σοσιαλδημοκράτη Καρλ Κάουτσκι για έναν πιθανό ειρηνικό επεκτατισμό με τη μορφή μιας ιεράς συμμαχίας μεταξύ ιμπεριαλιστικών κρατών.² Απέναντι στους σοσιαλδημοκράτες της πατρίδας του και

τον Κάουτσκι, ο Λένιν υποστήριξε ότι το καθήκον του εργατικού κινήματος ήταν να μετατρέψει τον «ιμπεριαλιστικό πόλεμο» σε «εμφύλιο πόλεμο» (η εργατική τάξη των διαφόρων χωρών δεν θα στρέψει τα τουφέκια της η μία εναντίον της άλλης αλλά εναντίον των δικών τους αστικών τάξεων) και ότι ο ιμπεριαλισμός ήταν επιθετικός από τη φύση του: ο πόλεμος δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιας συγκεκριμένης πολιτικής γραμμής, αλλά συνέπεια των ενδοϊμπεριαλιστικών συγκρούσεων που προκύπτουν αναγκαία από την άνιση ανάπτυξη των διαφόρων εθνικών μονοπωλιακών κεφαλαίων.

Η θεωρία του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό ήταν πρωτίστως μια προσπάθεια να αποσαφηνιστεί μια συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση. Αυτό είχε ήδη επισημανθεί από τον Λούκατς (1924) στο βιβλίο του για τον Λένιν:

«Η θεωρία του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό [...] δεν είναι τόσο μια θεωρία της αναγκαίας οικονομικής γένεσης και των περιορισμών της, όσο η θεωρία των συγκεκριμένων ταξικών δυνάμεων που, εξαπολύόμενες από τον ιμπεριαλισμό, δρουν μέσα σε αυτόν: η θεωρία της συγκεκριμένης παγκόσμιας κατάστασης που δημιούργησε ο ιμπεριαλισμός».³

Αργότερα, ωστόσο, η μελέτη του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό αποσπάρθηκε από

1. Λένιν, «Ο Ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», *Άπαντα* τ. 27, Σύγχρονη Εποχή, 1980.

2. Kautsky: «Der Imperialismus», *Die Neue Zeit* v. 32, 1914.

3. Lukacs, *Lenin: A Study in the Unity of His Thought*, σ. 42.

το ιστορικό της πλαίσιο, στερήθηκε τον επαναστατικό θεωρητικό της χαρακτήρα και μετατράπηκε σε μια γενική θεωρία του ιμπεριαλιστικού (μονοπωλιακού) σταδίου του καπιταλισμού. Ανυψώθηκε σε απόλυτη αλήθεια στον μηχανισμό της μαρξιστικής-λενινιστικής κοσμοθεωρίας της εποχής του Στάλιν και εξακολουθεί να θεωρείται στον σοβιετικό μαρξισμό και στα παρακλάδια του ανά τον κόσμο ως η μόνη και δεδομένη αφετηρία για την ανάλυση του σύγχρονου καπιταλισμού (η θεωρία του λεγόμενου κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού).⁴ Επίσης, σε άλλους μαρξιστικούς κύκλους η μελέτη του Λένιν έχει αποτιμηθεί ως μια γενική θεωρία του «μονοπωλιακού κεφαλαίου» και του «ιμπεριαλισμού». Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, για τους νεομαρξιστές Μπάραν και Σουήζυ και για τον Έρνεστ Μαντέλ.⁵

4. «Η λενινιστική θεωρία του ιμπεριαλισμού παρέχει το κλειδί για την κατανόηση των συγκριμένων ιδιαιτεροτήτων που χαρακτηρίζουν τον ιμπεριαλισμό στο σημερινό στάδιο ανάπτυξής του» (Μπρέζνιεφ, ό.π.: *Der Imperialismus der BRD*, Βερολίνο 1972, σ. 128-29).

5. Βλ. Baran/Sweezy, *Monopolkapitalet*, Örebro 1970, σ. 10. Αυτή η αριστερή κενύσιανή ανάλυση υποστηρίζει ότι «η μαρξική ανάλυση του καπιταλισμού στηρίζεται στην υπόθεση μιας ανταγωνιστικής οικονομίας» (σ. 9) και ότι, για παράδειγμα, η κατηγορία της υπεραξίας και ο νόμος της τάσης μείωσης του ποσοστού κέρδους δεν είναι επομένως κατάλληλα στο πλαίσιο του «μονοπωλιακού καπιταλισμού», αλλά πρέπει να αντικατασταθούν από την έννοια του πλεονάσματος και τον νόμο του αυξανόμενου πλεονάσματος (σ. 331 και 66). Λυπούνται που οι μαρξιστές δεν πήραν στα σοβαρά την έμφαση του Λένιν στο μονοπώλιο, και που το *Κεφάλαιο* του Μαρξ αφέθηκε να συνεχίσει να «βασίλευει ανεμπόδιστα» στον καθορισμό των νόμων της κίνησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (σελ. 10). Για μια κριτική των Μπάραν και Σουήζυ, δείτε τη συμβολή των Μάτικ και Μαντέλ στην ανθολογία *Monopoly Capital. Thesen zu dem Buch vom Paul A. Baran*

Μόνο τα τελευταία χρόνια η ανάλυση του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό έχει αποτελέσει αντικείμενο κριτικής επανεξέτασης. Αυτό συνέβη στο πλαίσιο του ξεκαθαρίσματος λογαριασμών εντός της ερμηνευτικής του Λένιν θεωρίας του Κρατικομονοπωλιακού Καπιταλισμού⁶ και στις πρόσφατες προσπάθειες ανάλυσης των κινήσεων του κεφαλαίου στην παγκόσμια αγορά.⁷ Η πιο αξιοσημείωτη κριτική της ανάλυσης του ιμπεριαλισμού έχει ασκηθεί από την Christel Neususs. Εκτενέστερες εργασίες που ασκούν κριτική στον Λένιν έχουν επίσης παρουσιαστεί από τους Bernd Rabehl, Ulf Wolter και το Projekt Klassenanalyse.⁸

und Paul M. Sweezy, Φρανκφούρτη 1969, και Mario Cogoy, «Value Theory and State Expenditure» στο Yaffe/Cogoy, *Kristeori och statsutgifter*, Göteborg 1976.

6. Π.χ. Margaret Wirth, «Zur Kritik der Theorie des staatsmonopolistischen Kapitalismus» στο *Prokla* 8/9, Βερολίνο 1973 (μεταφρασμένο στα δανέζικα στο *Politiske Arbejdstekster* no 6/7). Ebbinghausen κ.ά., *Monopol og stat. Om Marx-receptionen i teorien om den staatsmonopolistischen kapitalisme*, Köpenhamn 1975. Schubert, «Die Theorie des staatsmonopolistischen Kapitalismus - Kritik der zentralen Aussagen» στο *Mehrwert* v. 4.

7. Christel Neususs, *Imperialismus und Weltmarktbeziehung des Kapitals*, Erlangen 1972. Klaus Busch, *Die multinationalen Konzerne. Zur Analyse der Weltmarktbeziehung des Kapitals*, Φρανκφούρτη 1974. Claudia von Braunmühl, *Weltmarktbeziehung des Kapitals, Imperialismus und Staat* και Braunmühl κ.ά. *Probleme einer materialistischen Staatstheorie*, Φρανκφούρτη 1973.

8. Rabehl, *Marx und Lenin*, Βερολίνο 1973. Wolter, *Grundlagen des Stalinismus*, Βερολίνο 1975 και Projekt Klassenanalyse, *Leninismus - neue Stufe des wissenschaftlichen Sozialismus*, Βερολίνο 1972. Το τελευταίο έργο είναι μια βιβλιογραφική, εξαιρετικά λεπτομερής επισκόπηση των γραπτών του Λένιν, η οποία δεν τοποθετεί τα θεωρητικά και πολιτικά επιτεύγματα του Λένιν στο ιστορικό τους πλαίσιο, αλλά

Το άρθρο αυτό αποτελεί μια κριτική εξέταση της μελέτης του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό. Η ανασκόπηση που ακολουθεί θα επιχειρήσει να δείξει αφενός ότι η μελέτη του Λένιν δεν ανταποκρίνεται στο κύρος που της αποδίδει η μεταλενινιστική παράδοση, ιδίως η θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, και, αφετέρου, τον προβληματικό χαρακτήρα των συμπερασμάτων για τη μετάβαση στον σοσιαλισμό που προκύπτουν. Στην πρώτη ενότητα, εξετάζω την κατανόηση της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας από τον Λένιν, η οποία αποτέλεσε τη βάση της ανάλυσής του για τον ιμπεριαλισμό ως το μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού. Το μονοπώλιο ήταν για τον Λένιν μια συνοπτική έκφραση της αναγκαιότητας της επανάστασης (της στασιμότητας και της παρακμής του καπιταλισμού) καθώς και της δυνατότητάς της (της κοινωνικοποίησης), με άλλα λόγια η άνοδος των μονοπωλίων καθόρισε τον ιμπεριαλισμό ως το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού. Στις επόμενες ενότητες θα μελετήσω την έννοια του Λένιν για το μονοπώλιο και τη θεωρία του για το χρηματιστικό κεφάλαιο. Η πρόθεσή μου εδώ είναι να επισημάνω τα όρια της ανάλυσης του Λένιν και όχι να παρουσιάσω θετικά έναν ορισμό της έννοιας του μονοπωλίου και του ρόλου του τραπεζικού κεφαλαίου στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Το ίδιο ισχύει και για το κεφάλαιο σχετικά με τις εξαγωγές κεφαλαίου, το οποίο επίσης

αρκείει στο να συγκρίνει τον Μαρξ με τον Λένιν. Μια σύγκριση που αποβαίνει υπέρ του πρώτου! Για μια κριτική του PCA βλέπε Rabehl κ.ά.: «Halbheiten in der Überwindung des Leninismus» στο *Prokla* 11/12, Βερολίνο 1974. Μεταξύ των πιο πρόσφατων έργων που ασκούν κριτική στον Λένιν είναι το Dutschke, *Versuch Lenin auf die Füße zu stellen*, Βερολίνο 1974. Για μια συζήτηση του βιβλίου του Dutschke, βλέπε *Die Internationale* (όργανο της Gruppe Internationale Marxisten), Απρίλιος 1975.

ξεφεύγει κάπως από το θέμα του άρθρου: μονοπώλια και σοσιαλισμός. Ωστόσο, σε ένα μεταγενέστερο άρθρο στο περιοδικό ΤΕΚΛΑ, θα ασχοληθούμε με τη διεθνοποίηση του κεφαλαίου. Τέλος, παρουσιάζονται οι συνέπειες της θεωρίας του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό (ως προς την έννοια της κοινωνικοποίησης) στη θεωρία του για τη μετάβαση στον σοσιαλισμό.

Ο Λένιν και η κριτική της πολιτικής οικονομίας

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα του μαρξισμού του Λένιν είναι ο άμεσος προσανατολισμός του προς την πράξη. Ως επαναστάτης πολιτικός και οργανωτής, ο Λένιν προσπάθησε να εφαρμόσει τον μαρξισμό σε συγκεκριμένες ιστορικές καταστάσεις και στους αγώνες του εργατικού κινήματος, παρέχοντας έτσι μια τακτική και στρατηγική βάση για τον αγώνα της εργατικής τάξης. Ο Λένιν ανέπτυξε την κατανόηση των αρχών του μαρξισμού στη σύγκρουση με τους λεγόμενους «Φίλους του Λαού» κατά τη δεκαετία του 1890. Απέναντι στον ουτοπικό σοσιαλισμό τους και την εξιδανίκευση της ρωσικής κοινότητας του χωριού, έδωσε έμφαση στον επιστημονικό σοσιαλισμό και προσπάθησε, με συγκεκριμένες μελέτες, να δείξει ότι η υπαγωγή των ρωσικών κοινωνικών σχέσεων στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ήταν μια ήδη παρούσα και αναπόφευκτη διαδικασία.

Η «μεγαλοφυής ιδέα» του Μαρξ ήταν, σύμφωνα με τον Λένιν, η «υπόθεση» της «εφαρμογής» του υλισμού στην κοινωνιολογία,⁹ η οποία επέτρεψε να ξεπεραστεί ο υποκειμενισμός της προγενέστερης κοινωνικής θεωρίας.

9. Λένιν, *Τι είναι οι «Φίλοι του Λαού» και πώς πολεμούν τους σοσιαλδημοκράτες;*, Σύγχρονη Εποχή, 2009, σ. 18.

«Ως τώρα για τους κοινωνιολόγους ήταν δύσκολο, μέσα στο πολύπλοκο δίκτυο των κοινωνικών φαινομένων, να κάνουν διάκριση ανάμεσα στα σημαντικά και στα μη σημαντικά φαινόμενα (αυτό είναι ακριβώς η ρίζα του υποκειμενισμού στην κοινωνιολογία) και δεν ήταν σε θέση να βρουν ένα αντικειμενικό κριτήριο για να κάνουν έναν τέτοιο διαχωρισμό. Ο υλισμός έδωσε ένα απόλυτο αντικειμενικό κριτήριο, ξεχωρίζοντας τις σχέσεις παραγωγής ως δομή της κοινωνίας και δημιουργώντας τη δυνατότητα να εφαρμοστεί σ' αυτές τις σχέσεις το γενικό εκείνο επιστημονικό κριτήριο της επανάληψης, που οι υποκειμενιστές αρνούσαν ότι μπορεί να εφαρμοστεί στην κοινωνιολογία».¹⁰

Με βάση τις επαναλήψεις και τις κανονικότητες που εντοπίστηκαν από το «αντικειμενικό κριτήριο» των σχέσεων παραγωγής, κατέστη δυνατό «να γενικευθούν τα συστήματα των διάφορων χωρών έτσι ώστε να φτάσουμε σε μια μόνη θεμελιακή έννοια, στην έννοια *κοινωνικός σχηματισμός*. Μόνο μια τέτοια γενίκευση έδωσε τη δυνατότητα να περάσουμε από την περιγραφή των κοινωνικών φαινομένων (και την αξιολόγησή τους από τη σκοπιά ενός ιδεώδους) στην αυστηρά επιστημονική ανάλυσή τους, που παραμερίζει, λ.χ., εκείνο που ξεχωρίζει τη μια κεφαλαιοκρατική χώρα από την άλλη και ερευνά εκείνο που είναι κοινό σε όλες».¹¹ Μια τέτοια αυστηρά επιστημονική ανάλυση ήταν η διερεύνηση από τον Μαρξ «του συστήματος της εμπορευματικής οικονομίας», μέσω της οποίας ολοκληρώθηκε η υλιστική υπόθεση της δυνατότητας εφαρμογής «αυ-

τού του γενικού επιστημονικού κριτηρίου της επανάληψης» στην κοινωνία.¹²

Ωστόσο, η μαρξική μέθοδος δεν συνίσταται στη διάκριση των σημαντικών φαινομένων από τα ασήμαντα μέσω ενός «αντικειμενικού κριτηρίου», αλλά στη διείσδυση στην πολλαπλότητα των φαινομένων που εκδηλώνονται στην επιφάνεια της αστικής κοινωνίας. Στην έρευνά του, ο Μαρξ ανέλυσε τους απλούστερους, πιο αφηρημένους προσδιορισμούς (εμπόρευμα, αξία), για να αρχίσει στη συνέχεια στην έκθεση (*Κεφάλαιο*) μια σταδιακή συγκεκριμενοποίηση προσθέτοντας όλο και περισσότερους προσδιορισμούς. Μέσω αυτής της εννοιολογικής ανασυγκρότησης, καθίσταται δυνατή η κατανόηση της πολλαπλότητας των φαινομένων ως εκφάνσεων μιας κρυμμένης κεντρικής δομής (της ουσίας). Το συγκεκριμένο αναπαράγεται ως κάτι «νοητά συγκεκριμένο» – η συνόψιση πολλών προσδιορισμών.¹³ Η μέθοδος του Μαρξ συνίστατο έτσι σε μια διαδικασία αφαίρεσης που αποκάλυπτε την ουσία των φαινομένων και όχι στη γενίκευσή τους. Αυτή η προσέγγιση καθορίστηκε από την ίδια τη δομή της εμπορευματοπαραγωγι-

12. Στο ίδιο, σ. 23. «Τώρα, ύστερα από την εμφάνιση του *Κεφαλαίου*, η υλιστική αντίληψη της ιστορίας δεν είναι πια υπόθεση, αλλά επιστημονικά αποδειγμένη θέση, κι όσο δεν θα υπάρχει άλλη προσπάθεια να εξηγηθεί επιστημονικά η λειτουργία και η εξέλιξη οποιουδήποτε κοινωνικού σχηματισμού –ακριβώς ενός κοινωνικού σχηματισμού και όχι της ζωής μιας οποιασδήποτε χώρας ή ενός λαού, ή ακόμα και μιας τάξης κ.λπ.– όσον καιρό δεν θα υπάρχει μια άλλη προσπάθεια, ικανή να βάλει τάξη στα “συναφή γεγονότα”, όπως ακριβώς μπόρεσε να το κάνει ο υλισμός, και να δώσει τη ζωντανή εικόνα ενός ορισμένου σχηματισμού με μια ταυτόχρονη αυστηρά επιστημονική εξήγησή του, ως τότε η υλιστική αντίληψη της ιστορίας θα είναι το σύννημο της κοινωνικής επιστήμης».

13. Μαρξ, *Grundrisse* τ. Α', Στοχαστής, 1989, σ. 66.

10. Στο ίδιο, σ. 19 [τροποποιημένη μετάφραση].

11. Στο ίδιο, σ. 20.

κής αστικής κοινωνίας, την «αδιαφάνειά» της, δηλαδή από το ότι οι εσωτερικές σχέσεις (η ουσία) δεν εμφανίζονται όπως είναι στην επιφάνεια της κοινωνίας αλλά με στρεβλωμένες μορφές.¹⁴ Αντίθετα, η προσέγγιση του Λένιν παραμένει στο επίπεδο των φαινομένων. Συνεπάγεται όντως μια κάθαρση και διευθέτηση των σύγχρονων φαινομένων, αλλά όχι την αποκρυπτογράφηση τους, δηλαδή την αντανάκλαση της «εσωτερικής πραγματικής κίνησης»,¹⁵ και έτσι αδυνατεί να τα κατανοήσει ως ιστορικά συγκεκριμένες μορφές της.

Η μεθοδολογία του Λένιν τον οδήγησε να παρανοήσει τη σχέση μεταξύ λογικής και ιστορίας στο *Κεφάλαιο*. Η λογική-διαλεκτική έκθεση της ανατομίας της αστικής κοινωνίας στο *Κεφάλαιο*, δηλαδή η ανάπτυξη της έννοιας του κεφαλαίου, του φάνηκε ως έκθεση της ιστορικής προέλευσης και ανάπτυξης του καπιταλισμού: «[ο Μαρξ] παρακολούθησε την ανάπτυξη της εμπορευματικής οικονομίας από τα πρώτα

της βήματα»¹⁶ και «μας δίνει τη δυνατότητα να δούμε πώς αναπτύσσεται η εμπορευματική οργάνωση της κοινωνικής οικονομίας, πώς μετατρέπεται σε κεφαλαιοκρατική [...] αυτός είναι ο σκελετός του *Κεφαλαίου*».¹⁷

Ωστόσο, στην ανάλυσή του για το εμπόρευμα, ο Μαρξ δεν ερευνά τις αρχές της καπιταλιστικής παραγωγής, αλλά τη «στοιχειώδη μορφή» αυτής της παραγωγής.¹⁸ Το εμπόρευμα –η αντιφατική ενότητα της αξίας χρήσης και της αξίας– είναι το λογικό σημείο εκκίνησης για την άνοδο σε όλο και πιο συγκεκριμένες κατηγορίες. Ο Μαρξ ξεκινά λοιπόν από την απλή εμπορευματική κυκλοφορία, όπου δεν υπάρχει ούτε η εργασιακή δύναμη ούτε το κεφάλαιο, και αναπτύσσει από τις εσωτερικές αντιφάσεις του εμπορεύματος την κατηγορία του χρήματος, η οποία στη συνέχεια επιτρέπει το βήμα προς το κεφάλαιο κ.ο.κ. Η απλή εμπορευματική κυκλοφορία μπορεί, όπως επισήμανε ο Μαρξ, «να υπάρχει ιστορικά [...] χωρίς η ανταλλακτική αξία να έχει καταλάβει την παραγωγή ενός λαού είτε σ' ολόκληρη την έκταση, είτε σε βάθος», και ιστορικά δείχνει ότι «η ίδια η κυκλοφορία οδηγεί στην αστική παραγωγή, δηλαδή την παραγωγή που δημιουργεί ανταλλακτική αξία, και δημιουργεί για τον εαυτό της μια βάση διαφορετική από την αρχική της αφετηρία».¹⁹ Η εμμενής ανάπτυξη των κατηγοριών στο *Κεφάλαιο* προϋποθέτει έτσι

14. «Στον ανταγωνισμό λοιπόν φαίνονται όλα στρεβλωμένα. Η έτοιμη πια μορφή των οικονομικών σχέσεων, όπως προβάλλει στην επιφάνεια, στην πραγματική της ύπαρξη, επομένως και στις αντιλήψεις, με τις όποιες οι φορείς και οι παράγοντες αυτών των σχέσεων προσπαθούν να τις κατανοήσουν, είναι πολύ διαφορετικές και πραγματικά στρεβλωμένες και αντιφατικές στην εσωτερική τους ουσιαστική, όμως συγκαλυμμένη βασική μορφή, και από το αντίστοιχο μ' αυτήν νόημα». Μαρξ, *Κεφάλαιο* τόμος Γ', Σύγχρονη Εποχή, 1978, σ. 264. «Κάθε επιστήμη θα ήταν περιττή, αν η μορφή εμφάνισης και η ουσία των πραγμάτων συμπίπτανε άμεσα». Στο ίδιο, σ. 1004. Βλ. επίσης και Marx, *Kapitalet I*, Uddevalla 1970, σ. 684. Για την πρόσδεση της μεθόδου στο αντικείμενό της, βλέπε Reichelt, *Kapitalbegrabetts logiske struktur hos Karl Marx*, Κοπεγχάγη 1974.

15. Μαρξ, *Κεφάλαιο* τόμος Γ', σ. 396: «είναι έργο της επιστήμης να αναγάγει την ορατή, τη φαινομενική μόνο κίνηση στην εσωτερική πραγματική κίνηση».

16. Λένιν, «Το οικονομικό περιεχόμενο του Ναροντικισμού», Άπαντα τ. 1, Σύγχρονη Εποχή, σ. 518. Αναφέρεται στο Projekt Klassenanalyse, *Leninismus - neue Stufe des wissenschaftlichen Sozialismus?* τ 1, σ. 75.

17. Λένιν, *Τι είναι οι «Φίλοι του Λαού»*, ό.π., σ. 21.

18. Μαρξ, *Κεφάλαιο* τ. Α', Σύγχρονη Εποχή, 2002, σ. 49.

19. Μαρξ, *Grundrisse* τ. Γ', Στοχαστής, 1992, σ. 818.

και μια λογική της ιστορικής τους ανάπτυξης,²⁰ αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι σε αυτό το σημείο έχουμε να κάνουμε με την ιστορική μετάβαση της κυκλοφορίας στο κεφάλαιο, αλλά με την απλή εμπορευματική κυκλοφορία ως λογική κατηγορία, η οποία επιτρέπει να κατανοήσουμε την αξιακή μορφή του εμπορεύματος ως την «οικονομική κυτταρική μορφή» από την οποία προκύπτουν οι αντιφάσεις της κίνησης του κεφαλαίου. Παρόλο που ο Μαρξ στα τρία πρώτα κεφάλαια δεν έχει ακόμη αναπτύξει την έννοια του κεφαλαίου, η καπιταλιστική σχέση προϋποτίθεται στην ανάπτυξη της κατηγορίας του εμπορεύματος και του χρήματος.

Η μελέτη του Λένιν για την ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία εκφράζει την κατανόησή του για το *Κεφάλαιο*. Ως μια γενικευμένη ιστορική έκθεση, το *Κεφάλαιο* χρησίμευσε ως «διάταξη» της ανάλυσης και όλο το ενδιαφέρον του Λένιν κατευθύνθηκε προς την απόδειξη με εμπειρικό υλικό της μετάβασης από τη φυσική οικονομία στην απλή εμπορευματική παραγωγή και από εκεί στην καπιταλιστική εμπορευματική παραγωγή. Η ανάλυση του Λένιν επικεντρώθηκε στην ανάδυση και την επέκταση της εσωτερικής αγοράς και αγνόησε την παγκόσμια αγορά και το τσαρικό κράτος – δύο στοιχεία μεγάλης σημασίας για την ανάπτυξη του ρωσικού καπιταλισμού, τα οποία όμως βρίσκονταν εκτός της «διάταξης». Η μονομέρεια της ανάλυσης οδήγησε σε υπερτονισμό της τάσης κεφαλαιοποίησης και σε υποτίμηση του αντιφατικού χαρακτήρα των ρωσικών κοινωνικών σχέσεων: τη συνύπαρξη σύγχρονων, καπιταλι-

στικών μορφών και πρωτόγονων, προκαπιταλιστικών στοιχείων.²¹

Η «ιστορικοποιημένη» ερμηνεία του *Κεφαλαίου* συναντάται επίσης στον «ώριμο» Λένιν. Στο σύγγραμμά του «Καρλ Μαρξ» (1914), η εξαγωγή του χρήματος από τη λογική της μορφής της αξίας²² από τον Μαρξ ανάγεται σε μια μελέτη της «ιστορικής διαδικασίας της εξέλιξης της ανταλλαγής»,²³ και ομοίως η παρουσίαση της απλής συνεργασίας, του καταμερισμού της εργασίας και της παραγωγής, καθώς και των μηχανών και της βιομηχανίας μεγάλης κλίμακας, κατανοείται άμεσα ιστορικά,²⁴ και όχι ως εννοιολογική ανάπτυξη των μεθόδων παραγωγής σχετικής υπεραξίας, η οποία καθιστά δυνατή την ιστορική εξέταση της ανάπτυξης της εργασιακής διαδικασίας. Η «οικονομική διδασκαλία» του Μαρξ χαρακτηρίζεται από τον Λένιν, συνοπτικά, ως η διερεύνηση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής «στη γέννηση, την ανάπτυξη και την παρακμή τους».²⁵ «Ο Μαρξ παρακολούθησε την εξέλιξη του καπιταλισμού από τα πρώτα έμβρυα της εμπορευματικής οικονομίας, από την απλή ανταλλαγή ως τις ανώτερες μορφές της, ως τη μεγάλη παραγωγή».²⁶

21. Rabehl, *Marx og Lenin*, σ. 129-170 και 223-244.

22. Το πρόβλημα της μορφής της αξίας εξετάζεται λεπτομερώς στα ακόλουθα βιβλία: Lundkvist, *Introduktion till metoden i Kapitalet*, Goteborg 1975· Reichelt, *Kapitalbegrebets logiske struktur* και Schanz, *Til rekonstruktionen af kritiken af den politiske ekonomis omfangslogiske status*.

23. Λένιν, «Καρλ Μαρξ», *Άπαντα* τ. 26, σ. 61.

24. Στο ίδιο, σ. 64.

25. Στο ίδιο, σ. 60.

26. Λένιν, «Οι τρεις πηγές και τα τρία συστατικά μέρη του μαρξισμού», *Άπαντα* τ. 23, σ. 47.

20. Για τη σημασία αυτού του γεγονότος για την κριτική των δυνατοτήτων της πολιτικής οικονομίας ως προς την ιστορική θεωρία, βλέπε Schanz, *Til rekonstruktionen af kritiken af den politiske ekonomis omfangslogiske status*, Arhus 1974, σ. 153-70.

Οι κατηγορίες της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας ως ιδεατές αντανακλάσεις της βιοτικής διαδικασίας της αστικής κοινωνίας, δηλαδή ως πραγματικές αφαιρέσεις²⁷ είναι, ασφαλώς, πάντοτε ιστορικές κατηγορίες. Μπόρεσαν να αναπτυχθούν μόνο όταν η καπιταλιστική παραγωγή έφτασε σε ένα ορισμένο επίπεδο²⁸ και θα εξαφανιστούν μαζί της.²⁹ Αλλά γι' αυτόν τον λόγο η λογική και η ιστορία δεν ταυτίζονται³⁰ και η παρουσίαση της ανατομίας της αστικής κοινωνίας δεν ταυτίζεται με την παρουσίαση της ιστορικής της εξέλιξης. Είναι αλήθεια ότι το κεφάλαιο ιστορικά προϋποθέτει το χρήμα και το χρήμα με τη σειρά του προϋποθέτει το εμπόρευμα, όπως ακριβώς η έννοια του κεφαλαίου από τη λογική της δομής προϋποθέτει το χρήμα και το εμπόρευμα ως τις απλούστερες κατη-

27. Δηλαδή, δεν είναι αφηρημένες έννοιες που υπάρχουν μόνο στο κεφάλι του πολιτικού οικονομολόγου, αλλά έχουν πραγματική ύπαρξη. Σχετικά με την αναγωγή της συγκεκριμένης εργασίας σε αφηρημένη εργασία, για παράδειγμα, ο Μαρξ γράφει: «Η αναγωγή αυτή εμφανίζεται ως αφαίρεση, αλλά πρόκειται για μια αφαίρεση η οποία συντελείται καθημερινά στην κοινωνική διαδικασία της παραγωγής. Η δυνατότητα αναγωγής όλων των εμπορευμάτων σε χρόνο εργασίας δεν αποτελεί μεγαλύτερη αφαίρεση, ούτε λιγότερο πραγματική από τη δυνατότητα εξάχνωσης όλων των οργανικών σωμάτων σε αέρα». (Μαρξ, *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Σύγχρονη Εποχή, 2010, σ. 35). Το ακόλουθο απόσπασμα είναι επίσης διαφωτιστικό: «Όσοι εξετάζουν την αυτονόμηση της αξίας σαν απλή αφαίρεση, ξεχνούν πως η κίνηση του βιομηχανικού κεφαλαίου είναι αυτή η αφαίρεση in actu [εν δράσει]». Μαρξ, *Κεφάλαιο* τ. Β', Σύγχρονη Εποχή, 1979, σ. 103.

28. Marx, *Capital* vol 1, σ. 507,

29. Βλ. KOMMUNIST nr 18, σ. 13 και Reichelt ό.π., σ. 67υπ.

30. Βλ. την κριτική του Zeleny στον Ένγκελς (*Metod och teori i Kapitalet*, Stockholm 1976, κεφ. 5).

γορίες του. Το ίδιο ισχύει και για τη σχέση μεταξύ απόλυτης και σχετικής υπεραξίας. Της σχετικής υπεραξίας προηγείται τόσο λογικά όσο και ιστορικά η απόλυτη υπεραξία, δηλαδή η υπαγωγή της βιοτεχνίας στο κεφάλαιο προηγείται αναγκαστικά της βιομηχανίας μεγάλης κλίμακας όχι μόνο στο *Κεφάλαιο* αλλά και στην πραγματική ιστορία. Αλλά η εν λόγω ιστορία προηγείται στην πραγματικότητα της συγκρότησης του κεφαλαίου ως συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής και επομένως δεν σχετίζεται άμεσα με την παρουσίαση του Μαρξ. Μόνο με την πλήρη καθιέρωση του κεφαλαίου ως κοινωνικού υποκειμένου έχουν ιστορικά συγκροτηθεί όλες οι κατηγορίες, από το εμπόρευμα και τη μορφή της αξίας μέχρι την εξίσωση του ποσοστού κέρδους και την πτωτική του τάση κ.λπ. Η παρουσίαση της ανατομίας της αστικής κοινωνίας σημαίνει την ανάπτυξη αυτών των κατηγοριών στη σχέση που έχουν μεταξύ τους στην κοινωνία στην οποία το κεφάλαιο ενεργεί ως το συνολικό υποκείμενο και όχι σε μια ιστορική αλληλουχία.

«Θα ήταν λοιπόν άβολο και λαθεμένο να αφεθούν οι οικονομικές κατηγορίες να διαδεχτούν η μια την άλλη με τη σειρά που ιστορικά υπήρξαν καθοριστικές. Η σειρά τους καθορίζεται, αντίθετα, από τη σχέση που έχουν μεταξύ τους μέσα στη σύγχρονη αστική κοινωνία, σχέση που είναι ακριβώς η αντίστροφη από εκείνη που εμφανίζεται σαν η φυσική τους σχέση ή που αντιστοιχεί στη σειρά της ιστορικής εξέλιξης».³¹

Για παράδειγμα, η γαιοκτησία προηγείται του κεφαλαίου, αλλά στην αστική κοινωνία το κεφάλαιο είναι «η κυρίαρχη δύναμη» και, επομένως, η γαιοκτησία και η γαιοπρόσο-

31. Μαρξ, *Grundrisse*, τόμος Α', σ. 71.

δος δεν μπορούν να παρουσιαστούν προτού αναπτυχθεί η έννοια του κεφαλαίου. Ομοίως, το εμπορικό κεφάλαιο, το οποίο ιστορικά προηγείται του βιομηχανικού κεφαλαίου, αλλά το οποίο στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής είναι υπαγμένο στο τελευταίο, δεν μπορεί να γίνει κατανοητό πριν εξεταστεί το βιομηχανικό κεφάλαιο. Συνεπώς, δεν είναι η ιστορία της προέλευσης του κεφαλαίου που παρέχει το κλειδί για την «ειδοποιό διαφορά» του. Αντιθέτως, το δεύτερο παρέχει το κλειδί για το πρώτο:

«Δεν είναι λοιπόν αναγκαίο, για να αναπτύξουμε τους νόμους της αστικής οικονομίας, να γράψουμε την πραγματική ιστορία των σχέσεων παραγωγής. Η σωστή όμως αντίληψη και συναγωγή αυτών των σχέσεων σαν σχέσεων που διαμορφώθηκαν οι ίδιες ιστορικά οδηγεί πάντα στις πρώτες αρχές [...] που υποδεικνύουν ένα παρελθόν που βρίσκεται πίσω απ' αυτό το σύστημα. Οι υποδείξεις αυτές μαζί με τη σωστή κατανόηση του σήμερα δίνουν τότε και το κλειδί για την κατανόηση του παρελθόντος».³²

Ως εκ τούτου, ο Μαρξ ασχολείται με τη λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση μόνο στο κεφάλαιο 24 του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου*: η καταγραφή της προϊστορίας των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής είναι δυνατή μόνο αφού αναπτυχθεί η έννοια του κεφαλαίου.

Στην αντίληψη του Λένιν για την ανάπτυξη των κατηγοριών στο *Κεφάλαιο*, χάνεται η ιδιαίτερη σχέση μεταξύ λογικής και ιστορίας στη διαλεκτική μέθοδο του Μαρξ. «Ο Λένιν αντιλαμβάνεται την εννοιολογική αναπαραγωγή της ανατομίας της αστικής κοινωνίας με τη μορφή της διαλε-

κτικής αναπαράστασης, την εμμενή υπέρβαση των αντιφάσεων της, ως θεωρητική αναπαραγωγή της ιστορικής της εξέλιξης: η αναπαράσταση των ιστορικών καθορισμών της μορφής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής διαστρεβλώνεται στον Λένιν σε αναπαράσταση της ιστορικής διαδικασίας ανάπτυξής του».³³ Μια τέτοια κατανόηση του *Κεφαλαίου* υπονοεί ότι η ανάλυση του κεφαλαίου από τον Μαρξ αντανάκλα την ανάπτυξη του καπιταλισμού μέχρι ένα ορισμένο στάδιο και ότι η καπιταλιστική κοινωνία μπορεί να φτάσει σε νέα στάδια στην ανάπτυξή της που ξεπερνούν την παρουσίαση του Μαρξ.³⁴ Αλλά το αντικείμενο του *Κεφαλαίου* δεν είναι ένα συγκεκριμένο ιστορικό στάδιο στην ανάπτυξη του κεφαλαίου, αλλά οι γενικοί νόμοι που διέπουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Στους τόμους I και II του *Κεφαλαίου*, ο Μαρξ αναπτύσσει τους γενικούς προσδιορισμούς του κεφαλαίου στη διαδικασία παραγωγής και κυκλοφορίας του. Με τη μετάβαση από την αξία στην τιμή και από την υπεραξία στο κέρδος στον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου*, ο Μαρξ εγκαταλείπει το επίπεδο του «κεφαλαίου γενικά»³⁵ και προχωρεί στον προσδιορισμό των γενικών τρόπων κίνησης του κεφαλαίου στα κατακερματισμένα, αυτόνομα μέρη του, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο η «εσωτερική φύση του κεφαλαίου» πραγματώνεται στον ανταγωνισμό μεταξύ των πολλών επιμέρους κεφαλαίων. Αυτό που παρουσιάζεται στους τρεις

33. Projekt Klassenanalyse, ό.π., σ. 75-76.

34. Στο ίδιο, σ. 371.

35. Σχετικά με την έννοια του «κεφαλαίου γενικά», βλ. Rosdolsky, «Kapitalen i almenhed og de mange kapitaler», *Kurasje* v. 7, Kopenhagen 1973. Σχετικά με τη μετάβαση από τον δεύτερο στον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου*, βλ. Schanz, «Skitse til en bestemmelse af overgangen fra II. til III. Kapitalbind», *Kurasje* v. 11, Kopenhagen 1975.

32. Μαρξ, *Grundrisse*, τόμος Β', σ. 349.

τόμους είναι η «εσωτερική οργάνωση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής [...] στον ιδεώδη μέσο όρο του»³⁶ και οι πραγματικές συνθήκες παρουσιάζονται μόνο στον βαθμό που ανταποκρίνονται στην έννοια τους.³⁷ Επομένως, δεν υπάρχει εξέταση του «κεφαλαίου στην πραγματικότητά του» (το κεφάλαιο στη συγκεκριμένη-ιστορική του ιδιαιτερότητα), όπως υπονοεί η κατανόηση του *Κεφαλαίου* από τον Λένιν. Αυτό που βρίσκουμε εκεί είναι οι κατηγορίες για την ανάλυση των εμπειρικών μορφών.

Στα *Φιλοσοφικά Τετράδια* που ο Λένιν συνέγραψε κατά τη διάρκεια της εντατικής μελέτης του Χέγκελ το 1914, υπάρχουν παρατηρήσεις που δείχνουν πέρα από την προηγούμενη κατανόηση της λογικής δομής του *Κεφαλαίου*. Περιγράφει τη διαλεκτική μέθοδο ως το πέρασμα της σκέψης από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο³⁸ και ως την ενότητα της λογικής και της ιστορικής ανάλυσης.³⁹ Αντιλαμβάνεται έτσι τη θέση της ανάλυσης του εμπορεύματος στη θεωρία του κεφαλαίου του Μαρξ με έναν νέο τρόπο: η απλή μορφή της αξίας είναι η «κυτταρική μορφή» της αστικής κοινωνίας, η οποία σε μη αναπτυγμένη μορφή περιέχει όλες τις αντιφάσεις της.⁴⁰ Ωστόσο, ο Λένιν δεν ξεδίπλωσε το νήμα που έπιασε κατά τη διάρκεια της μελέτης του Χέγκελ. Στη μελέ-

τη του ιμπεριαλισμού, η οποία εκπονήθηκε λίγο αργότερα, παραμένει στο πλαίσιο της προηγούμενης αντίληψής του για τη θεωρία του κεφαλαίου του Μαρξ, ως θεωρία των ιστορικών σταδίων της καπιταλιστικής παραγωγής από την απλή ανταλλαγή έως την παραγωγή μεγάλης κλίμακας, και, με βάση μια γενίκευση των νέων μορφών εμφάνισης της κίνησης του κεφαλαίου, προσθέτει απλώς ένα νέο στάδιο: τον ιμπεριαλισμό. Τα χαρακτηριστικά του ο Λένιν τα συνόψισε σε πέντε σημεία:

«1) συγκέντρωση της παραγωγής και του κεφαλαίου, που έχει φτάσει σε τέτοια υψηλή βαθμίδα ανάπτυξης, ώστε να δημιουργεί μονοπώλια που παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην οικονομική ζωή· 2) συγχώνευση του τραπεζικού κεφαλαίου με το βιομηχανικό και δημιουργία μιας χρηματιστικής ολιγαρχίας πάνω στη βάση αυτού του “χρηματιστικού κεφαλαίου”· 3) εξαιρετικά σπουδαία σημασία αποκτάει η εξαγωγή κεφαλαίου, σε διάκριση από την εξαγωγή εμπορευμάτων· 4) συγκροτούνται διεθνείς μονοπωλιακές ενώσεις των καπιταλιστών, οι οποίες μοιράζουν τον κόσμο· και 5) έχει τελειώσει το εδαφικό μοίρασμα της γης ανάμεσα στις μεγαλύτερες καπιταλιστικές Δυνάμεις».⁴¹

Με τη συστηματοποίηση αυτών των φαινομένων, η οποία, σύμφωνα με τον Λένιν, σηματοδοτούσε ένα νέο στάδιο στην ανάπτυξη του καπιταλισμού, η ανάλυση του ιμπεριαλισμού σταμάτησε. Περιορίστηκε στην περιγραφή των εμπειρικών μορφών και δεν προσπάθησε να διεισδύσει πίσω από αυτές και να τις συσχετίσει με τους γε-

36. Μαρξ, *Κεφάλαιο* τ. Γ, σ. 1020.

37. Στο ίδιο, σ. 237.

38. Λένιν, «Φιλοσοφικά Τετράδια», *Άπαντα* τ. 29, σ. 252.

39. Στο ίδιο, σ. 302.

40. Στο ίδιο, σ. 162. Είναι εδώ που ο Λένιν κάνει την περίφημη παρατήρησή του ότι: «Δεν είναι δυνατό να κατανοήσει κανείς πλήρως το *Κεφάλαιο* του Μαρξ και ιδιαίτερα το πρώτο κεφάλαιό του, χωρίς να μελετήσει και να κατανοήσει όλη τη Λογική του Χέγκελ. Επομένως, κανένας από τους μαρξιστές δεν κατάλαβε τον Μαρξ, αν και πέρασε μισός αιώνας!».

41. Λένιν, «Ο Ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», *Άπαντα* τ. 27, Σύγχρονη Εποχή, 1980, σ. 393.

νικούς νόμους της κίνησης του κεφαλαίου. Αυτό εκφράζεται πιο καθαρά στην αντιμετώπιση του μονοπωλίου, το οποίο αποτελεί την ίδια τη ραχοκοκαλιά της ανάλυσης του ιμπεριαλισμού.

Η έννοια του μονοπωλίου

Το σημείο εκκίνησης για την ανάλυση του Λένιν σχετικά με το «ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού» είναι η αυξανόμενη συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου από τα τέλη του 19ου αιώνα. Η διαδικασία αυτή, σύμφωνα με τον Λένιν, προέκυψε από τον ανταγωνισμό μεταξύ των πολλών ατομικών κεφαλαίων και επέφερε τη μονοπωλιοποίηση της παραγωγής,⁴² πράγμα που σήμαινε ότι ο καπιταλισμός εξελίχθηκε στο ιμπεριαλιστικό του στάδιο.

«Η αντικατάσταση του ελεύθερου ανταγωνισμού από το μονοπώλιο είναι το θεμελιακό οικονομικό γνώρισμα, η ουσία του ιμπεριαλισμού».⁴³

Η μονοπωλιακή οργάνωση της παραγωγής είχε ως αποτέλεσμα την υπονόμηση της εμπορευματικής παραγωγής:⁴⁴ «ο παλιός ελεύθερος ανταγωνισμός των σκόρπιων και άγνωστων μεταξύ τους εργοστασισαρχών, που παράγουν για την κατανάλωση σε μια άγνωστη αγορά»⁴⁵ αντικαταστάθηκε από σχεδόν «παντοδύναμα» μονοπώλια, τα οποία μπορούσαν να ελέγχουν την αγορά και με αμοιβαία συμφωνία να τη μοιράζουν μεταξύ τους.

«Τα καρτέλ κλείνουν συμφωνία για τους όρους πώλησης, για τις προθεσμίες πληρωμής κ.ά. Μοιράζονται μεταξύ τους τις περιοχές πώλησης. Καθορίζουν την ποσότητα των προϊόντων που πρέπει να παραχθούν. Κανονίζουν τις τιμές. Κατανέμουν τα κέρδη ανάμεσα στις διάφορες επιχειρήσεις κ.λπ.»⁴⁶

Εδώ φαίνεται ότι οι μονοπωλιακές ενώσεις δεν υπόκεινται σε εξωτερικούς περιορισμούς, σαν να ελέγχουν κυρίαρχα τις συνθήκες αναπαραγωγής τους. Οι τιμές τους δεν ρυθμίζονται από το νόμο της αξίας μέσω του ανταγωνισμού, αλλά μπορούν να τις καθορίζουν αυθαίρετα, και η συνολική παραγόμενη υπεραξία δεν κατανέμεται μεταξύ των διαφόρων καπιταλιστών σύμφωνα με το μέσο ποσοστό κέρδους, αλλά με αμοιβαία συμφωνία μεταξύ των διαφόρων μονοπωλιακών ομάδων. Επομένως, τα μονοπώλια δεν αναγκάζονται να ανταγωνιστούν με άλλα κεφάλαια μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας κ.λπ., αλλά μπορούν να επιβάλλουν μέσω του καθαρού εξαγωγασμού την «προσχώρηση στο καρτέλ».⁴⁷

«Δεν έχουμε πια μπροστά μας την πάλη του ανταγωνισμού των μικρών και των μεγάλων, των τεχνικά αναπτυγμένων και των τεχνικά καθυστερημένων επιχειρήσεων. Έχουμε μπροστά μας το πνίξιμο από τους μονοπωλητές εκείνων που δεν υποτάσσονται στα μονοπώλια, στον ζυγό τους, στην αυθαιρεσία τους».⁴⁸

Το μονοπώλιο παύει έτσι να λειτουργεί ως ατομικό κεφάλαιο και μετατρέπεται σε μια

42. Στο ίδιο, σ. 326.

43. Λένιν, *Άπαντα* τ. 30, Σύγχρονη Εποχή, 19, σ. 163.

44. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 330-331.

45. Στο ίδιο, σ. 326.

46. Στο ίδιο, σ. 323.

47. Στο ίδιο, σ. 327.

48. Στο ίδιο, σ. 327-8.

καθαρή «σχέση κυριαρχίας».⁴⁹ Δεν είναι πλέον, όπως στον Μαρξ, το κεφάλαιο που δρα ως «αυτόματο υποκείμενο»⁵⁰ και με τη λογική του επιβάλλει ορισμένα πρότυπα δράσης στους μεμονωμένους καπιταλιστές, αλλά αντίθετα είναι το μονοπώλιο που (απαλλαγμένο από αυτή την αντικειμενική δομή της αναγκαιότητας) κυριαρχεί στην κοινωνία με τη δύναμή του.

Πίσω από τη θέση του Λένιν για τη μετατροπή του ανταγωνισμού σε μονοπώλιο κρύβεται μια αντίληψη για τον ανταγωνισμό που περιορίζει την ισχύ του σε έναν μη ανεπτυγμένο καπιταλισμό με κατακερματισμένη δομή παραγωγής («σκόρπιοι και άγνωστοι μεταξύ τους εργοστασιάρχες, που παράγουν για την κατανάλωση σε μια άγνωστη αγορά»). Μόλις περάσει αυτό το υπανάπτυκτο στάδιο, ο ανταγωνισμός χάνει τον τυφλό, αντικειμενικό του χαρακτήρα και αντικαθίσταται από τη συνειδητή δράση των μεγάλων καπιταλιστών. Ο ανταγωνισμός με τη μαρξιστική έννοια, ωστόσο, δεν μπορεί να περιοριστεί στην εξωτερική ανεξαρτησία των μεμονωμένων καπιταλιστών, αλλά είναι μια κρίσιμη και αναγκαία μεσολάβηση των νόμων κίνησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Με τη διμεσολάβηση του ανταγωνισμού, ο νόμος της αξίας εμφανίζεται στις «σιωπηλές βαρομετρικές διακυμάνσεις των τιμών της αγοράς» και επιβεβαιώνεται ως ρυθμιστής της καπιταλιστικής παραγωγής. Ο νόμος της αξίας καθορίζει, μέσω του ανταγωνισμού, τις μέσες συνθήκες παραγωγής εμπορευμάτων στις διάφορες σφαίρες παραγωγής, καθιερώνει τις πιο προηγμένες συνθήκες παραγωγής ως μέσο όρο και κατανέμει την κοινωνική εργασία, τόσο την ζωντανή όσο και την αντικειμενοποιημένη, στις διάφο-

49. Στο ίδιο, σ. 329.

50. Μαρξ, *Κεφάλαιο* τ. Α', Σύγχρονη Εποχή, 2002, σ. 167.

ρες σφαίρες παραγωγής ανάλογα με τις ανάγκες της διαδικασίας συσσώρευσης.⁵¹ Επομένως, ο ανταγωνισμός δεν είναι μόνο, όπως μπορεί να φαίνεται, και όπως τονίζει ο Λένιν,⁵² μια άναρχη διαδικασία, αλλά είναι ο μηχανισμός με τον οποίο εφαρμόζονται οι εσωτερικοί νόμοι κίνησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και συγκροτείται το συνολικό κοινωνικό κεφάλαιο.

«Εννοιολογικά, ο ανταγωνισμός δεν είναι παρά η εσωτερική φύση του κεφαλαίου, ο ουσιαστικός του προσδιορισμός που εμφανίζεται και πραγματοποιείται σαν αλληλεπίδραση των πολλών κεφαλαίων μεταξύ τους, η εσωτερική τάση σαν εξωτερική αναγκαιότητα. (Το κεφάλαιο υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρχει παρά μόνο σαν πολλά κεφάλαια, κι έτσι ο αυτοπροσδιορισμός του εμφανίζεται σαν αμοιβαία τους αλληλεπίδραση.)»⁵³

Δεδομένου ότι ο Λένιν δεν αντιλαμβανόταν αυτό το εννοιολογικό πλαίσιο, αλλά αντιλαμβανόταν τον ανταγωνισμό ως μια συγκεκριμένη δομή της αγοράς, η εμφάνιση των καρτέλ και των τραστ, τα οποία καταργούσαν τον κατακερματισμό της παραγωγής και μπορούσαν να ελέγχουν την αγορά, του φαινόταν απλώς ως «αντικατάσταση του παλιού ελεύθερου ανταγωνισμού». Έτσι μπερδεύει τον «τρόπο παραγωγής που ταιριάζει στο ίδιο το κεφάλαιο»⁵⁴ με μια συγκεκριμένη φάση του καπιταλισμού, παρακάμπτοντας επίσης το πρόβλημα της παρουσίας της συναγωγής της έννοιας του

51. Neussuss, *Imperialismus und Weltmarktbewegung des Kapitals*, σ. 110.

52. Στο ίδιο, σ. 88-91.

53. Μαρξ, *Grundrisse* τ. Β', σ. 311.

54. Στο ίδιο, σ. 385.

μονοπωλίου, δηλαδή της διασύνδεσής της με το σύστημα κατηγοριών της κριτικής της πολιτικής οικονομίας και της αποσαφήνισης της σχέσης μεταξύ του νόμου της αξίας και του μονοπωλίου.

Ο Λένιν εξήγησε την εμφάνιση του μονοπωλίου με τη «συγκέντρωση της παραγωγής». Με βάση τις βιομηχανικές στατιστικές των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «η συγκέντρωση σε ορισμένη βαθμίδα της ανάπτυξης της [...] οδηγεί από μόνη της άμεσα στο μονοπώλιο».⁵⁵ Από την εμπειρικά διαπιστωμένη διαδικασία της συγκέντρωσης, ο Λένιν προχώρησε απευθείας στην έννοια του μονοπωλίου, χωρίς να εξετάσει τον γενικό προσδιορισμό του μονοπωλίου στην κριτική της πολιτικής οικονομίας.⁵⁶ Δηλαδή, δεν διερεύνησε πώς η «συγκέντρωση της παραγωγής» λειτούργησε ως εμπόδιο στην κινητικότητα του κεφαλαίου στην εξίσωση του μέσου ποσοστού κέρδους και επέτρεψε σε μεμονωμένα κεφάλαια να αποκτήσουν μονοπωλιακό καθεστώς, δηλαδή να αποκτήσουν ένα πιο μόνιμο υπερκέρδος.⁵⁷ Έτσι, η μονοπωλιοποίηση φαίνεται να είναι το αποτέλεσμα της συνειδητής δράσης μεμονωμένων καπιταλιστών: «γιατί μερικές δεκάδες γιγάντιες

επιχειρήσεις μπορούν εύκολα να έλθουν σε συνεννόηση μεταξύ τους».⁵⁸

Ο Λένιν χαρακτήρισε το ιμπεριαλιστικό στάδιο ως «κάποιο είδος μείγματος ελεύθερου ανταγωνισμού και μονοπωλίου».⁵⁹

«Το μονοπώλιο είναι η άμεση αντίθεση του ελεύθερου ανταγωνισμού [...] Ταυτόχρονα, τα μονοπώλια, ξεπηδώντας από τον ελεύθερο ανταγωνισμό, δεν τον καταργούν, μα υπάρχουν πάνω σ' αυτόν και δίπλα σ' αυτόν».⁶⁰

Με διατυπώσεις όπως αυτή, ο Λένιν προσπάθησε σε διάφορα σημεία να διευκρινίσει την αντίληψή του για τη σχέση μεταξύ του «παλιού» και του «νέου» καπιταλισμού. Όμως, δεν είναι πολύ διαφωτιστικές, αφού απλώς αναγνωρίζουν την ύπαρξη μιας μη μονοπωλιακής σφαίρας παράλληλα με τη μονοπωλιακή. Το μονοπώλιο και ο ανταγωνισμός αντιμετωπίζονται πολύ απλά ως ζεύγος αντιθέτων. Χωρίς να εξετάζεται η εσωτερική σχέση μεταξύ των δύο με βάση τους προσδιορισμούς της έννοιας του κεφαλαίου, ο Λένιν αξιώνει την ανεξαρτησία του μονοπωλίου από τον ανταγωνισμό (δηλαδή τη θέση του «πάνω και δίπλα» από τον ανταγωνισμό).

Ωστόσο, το μονοπώλιο μπορεί να κατανοηθεί μόνο ως μια ειδική μορφή ανταγωνισμού. Δεν μπορεί να ξεφύγει από τον ανταγωνισμό, επειδή ο στόχος κάθε κεφαλαίου –να επιτύχει το υψηλότερο δυνατό κέρδος– αντιτίθεται στον στόχο κάθε άλλου κεφαλαίου λόγω του γεγονότος ότι η μάζα της υπεραξίας του συνολικού κεφαλαίου είναι ποσοτικά περιορισμένη,⁶¹

55. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 317.

56. Βλ. Ebbinghausen m.fl: *Monopol og stat*, σ. 107-136

57. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Λένιν, στις σημειώσεις του για το βιβλίο του Χίλφερντινγκ, *Το χρηματιστικό κεφάλαιο (Das Finanzkapital)*, μόνο σε ένα σημείο υπονοεί την εξέταση του Χίλφερντινγκ για τη σχέση μεταξύ της συγκέντρωσης του κεφαλαίου και των εμποδίων στην τάση εξίσωσης του ποσοστού κέρδους. Λένιν, *Άπαντα* τ. 28, σ. 310. Για την ανάλυση του μονοπωλίου από τον Χίλφερντινγκ βλ. Ebbinghausen κ.ά. σ. 137υπ. στο «Die allgemeine Struktur des Monopols», *Prokla* 24, Βερολίνο 1976.

58. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 317.

59. Στο ίδιο, σ. 342.

60. Στο ίδιο, σ. 392.

61. «Τέλος, αν η εξίσωση της υπεραξίας στο

όπως ακριβώς είναι περιορισμένες οι βάσεις παραγωγής υπεραξίας σε όρους αξίας χρήσης (μέγεθος της εργασιακής δύναμης, διάρκεια της εργάσιμης ημέρας, ένταση της εργασίας, παραγωγική δύναμη της εργασίας). Συνεπώς, το μονοπωλιακό κέρδος δεν μπορεί να είναι απόλυτο. Ούτε μπορεί να είναι μόνιμο, αφού αυτό θα προϋπέθετε ότι θα καταργείτο ο ανταγωνισμός του κεφαλαίου για τις σφαίρες των επενδύσεων (η κίνηση του κεφαλαίου μεταξύ των διαφόρων κλάδων λόγω των διαφορών στο ποσοστό κέρδους).⁶²

μέσο κέρδος έβρισκε στις διάφορες σφαίρες παραγωγής ένα εμπόδιο σε τεχνητά ή φυσικά μονοπώλια, και ειδικά στο μονοπώλιο της γαιοκτησίας, έτσι που να γινόταν δυνατή μια μονοπωλιακή τιμή, η οποία θα ανέβαινε πάνω από την τιμή παραγωγής και πάνω από την αξία των εμπορευμάτων, που τα επηρεάζει το μονοπώλιο, από το γεγονός αυτό δεν θα αναιρούνταν τα όρια που καθορίζονται από την αξία των εμπορευμάτων. Η μονοπωλιακή τιμή ορισμένων εμπορευμάτων θα μετέφερε μόνο ένα μέρος του κέρδους των άλλων εμπορευματοπαραγωγών στα εμπορεύματα με τη μονοπωλιακή τιμή. Θα σημειωνόταν έμμεσα μια τοπική διαταραχή στην κατανομή της υπεραξίας ανάμεσα στις διάφορες σφαίρες παραγωγής, που θα άφηνε, όμως, αμετάβλητο το όριο αυτής της ίδιας της υπεραξίας». Μαρξ, *Κεφάλαιο* τ. 3, Σύγχρονη Εποχή, 1988, σ. 1057-8.

62. «Το κεφάλαιο, όμως, αποσύρεται από τη σφαίρα με χαμηλό ποσοστό κέρδους και ρίχνεται σε άλλες, που αποφέρουν μεγαλύτερο κέρδος. Με αυτή την ακατάπαυστη μετανάστευσή του, με δύο λόγια, με την κατανομή του ανάμεσα στις διάφορες σφαίρες παραγωγής, ανάλογα με την άνοδο εδώ ή την πτώση εκεί του ποσοστού του κέρδους, το κεφάλαιο επιφέρει μια τέτοια σχέση της προσφοράς προς τη ζήτηση, που στις διάφορες σφαίρες παραγωγής το μέσο κέρδος γίνεται το ίδιο και έτσι οι αξίες μετατρέπονται σε τιμές παραγωγής». Στο ίδιο, σ. 247-8. Βλ. επίσης: *Altwater, Problemer omkring monopoler og statens rolle (Kurasje 8/9, København 1974)*, όπου εξετάζονται οι διαφορετικές πιθανές πηγές των μονοπωλιακών κερδών και όπου

Η εξαφάνιση της έννοιας του ανταγωνισμού στον Λένιν και, ως εκ τούτου, η ανεπαρκής εξέταση των οικονομικών μηχανισμών του μονοπωλιακού κέρδους σήμαινε ότι έτεινε να ορίζει το μονοπώλιο ως «σχέση εξουσίας» και όχι ως μια τροποποιημένη μορφή της επιβολής του νόμου της αξίας.

Το μονοπώλιο ως πολιτική αντίληψη αγώνα

Από την εξουσία των μονοπωλίων ο Λένιν συμπέρανε «μια αναπόφευκτη τάση προς τη στασιμότητα και την παρακμή»⁶³ – η δυνατότητα καθορισμού μονοπωλιακών τιμών αφαιρεί την ώθηση για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και καθιστά δυνατή την εξαφάνιση των κινήτρων «για την τεχνική και συνεπώς και για κάθε άλλη πρόοδο και κίνηση προς τα εμπρός».⁶⁴

Τα κεφάλαια που αποκομίζουν κέρδη άνω του μέσου όρου δεν είναι υποχρεωμένα να μετατρέψουν το χρηματικό τους κεφάλαιο σε πάγιο κεφάλαιο αμέσως, και έτσι η τεχνολογική ανάπτυξη μπορεί να καθυστερήσει. Αλλά αυτή η δυνατότητα έχει το όριό της στην πτώση του συγκεκριμένου ποσοστού κέρδους στον μέσο όρο, και στην περίπτωση που το ποσοστό κέρδους ενός μεμονωμένου κεφαλαίου είναι πάνω από τον μέσο όρο λόγω μιας τεχνολογικής προόδου, υπάρχει φυσικά ο εξαναγκασμός να προσπαθήσει να διατηρήσει το προβάδισμα με περαιτέρω τεχνολογική ανάπτυξη

επιχειρείται να αποδειχθεί ότι αυτά δεν μπορούν παρά να έχουν προσωρινό χαρακτήρα. Το συμπέρασμά του είναι ότι δεν υπάρχει καμία βάση για να υποθέσουμε ότι η τάση εξίσωσης του ποσοστού κέρδους έχει αντιστραφεί. Αντιθέτως, η δράση της έχει αλλάξει, έτσι ώστε η εξίσωση να επέρχεται μόνο μετά από αρκετούς κύκλους.

63. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 403.

64. Στο ίδιο, σ. 403.

ξη. Τελικά, η γενική συνθήκη για την τεχνολογική καινοτομία στον καπιταλισμό πρέπει να ισχύει και για το μονοπωλιακό κεφάλαιο, δηλαδή ότι νέες και πιο αποτελεσματικές μηχανές εισάγονται μόνο αν η αξία τους είναι μικρότερη από την αξία της εργασίας που αντικαθιστούν. Διαφορετικά, το ποσοστό κέρδους θα σταματούσε να λειτουργεί ως το κίνητρο της μονοπωλιακά οργανωμένης παραγωγής.⁶⁵

Η μονοπωλιακή τιμή, όπως επεσήμανε η Neusüss, αποτελεί σημαντικό κομμάτι του επιχειρήματος του Λένιν και από μια άλλη άποψη:

«Εφόσον η μονοπωλιακή μορφή παραγωγής καταργεί τον εξαναγκασμό των μεμονωμένων καπιταλιστών να αυξήσουν το κέρδος τους ως ατομικό κεφάλαιο αναπτύσσοντας την παραγωγική δύναμη της εργασίας, σύμφωνα με τον Λένιν, το μόνο πράγμα που μπορεί να απασχολεί τα μονοπώλια στην παγκόσμια αγορά είναι ο αγώνας για πολιτικά εξασφαλισμένες σφαίρες παραγωγής και η πραγματοποίηση μονοπωλιακών επιπλέον κερδών. Η στασιμότητα της μονοπωλιακής φάσης του καπιταλισμού επιβάλλει ένα είδος ανταγωνισμού στην παγκόσμια αγορά, η μορφή του οποίου είναι ο πόλεμος και το περιεχόμενό του το μοίρασμα του κόσμου».⁶⁶

Αυτό το νέο είδος ανταγωνισμού στην παγκόσμια αγορά –ο «ιμπεριαλιστικός ανταγωνισμός»⁶⁷– δεν αλλάζει τον χαρακτήρα του μονοπωλίου ως μονοπωλίου, δηλαδή δεν δυσχεραίνει τον καθορισμό μονοπω-

λιακών τιμών και την επίτευξη μονοπωλιακών κερδών, όπως θα συνέβαινε στο πλαίσιο του λεγόμενου ελεύθερου ανταγωνισμού, αλλά, αντίθετα, είναι αποτέλεσμα του μονοπωλιακού χαρακτήρα των σχέσεων εξουσίας. Η λειτουργία του ανταγωνισμού για τα μονοπώλια δεν είναι τυφλή, με τη μορφή οιονεί φυσικού νόμου, αλλά είναι ο δικός τους συνειδητός αγώνας επικράτησης για το μοίρασμα της λείας. Με αυτόν τον τρόπο, ο Λένιν προσπάθησε να συλλάβει μια συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση (τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο), στην οποία ο «βουβός καταναγκασμός των οικονομικών σχέσεων» αντικαταστάθηκε από το βίαιο ξέσπασμα των αντιφάσεων.

Ξεκινώντας από τη μονοπωλιακή οργάνωση της παραγωγής, η οποία επιβράδυνε την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και συνεπώς την αύξηση του κοινωνικού πλούτου (τάση στασιμότητας και παρακμής), και η οποία μετέτρεψε τον ανταγωνισμό στην παγκόσμια αγορά από αγώνα για επιπλέον κέρδη (μέσω του παραγωγικού πλεονεκτήματος) σε ιμπεριαλιστικό ανταγωνισμό, ο οποίος στην πιο οξυμένη μορφή του πήρε τη μορφή πολέμου, ο Λένιν προσπάθησε να δείξει ότι ο καπιταλισμός είχε φτάσει στο τέλος του. Δεν παρήγαγε πλέον πρόοδο αλλά βαρβαρότητα. Επομένως, ο σοσιαλισμός ήταν η αναγκαία λύση. Αλλά ήταν πλέον και ιστορικά δυνατός. Εκτός από τη στασιμότητα, τη βία και την πολιτική αντίδραση, το μονοπώλιο σήμαινε μια «τεράστια πρόοδο στην κοινωνικοποίηση της παραγωγής»⁶⁸, η οποία έκανε δυνατή τη μετάβαση στο σοσιαλισμό:

«Είναι ευνόητο γιατί ο ιμπεριαλισμός είναι καπιταλισμός που πεθαίνει, καπιταλισμός μεταβατικός προς τον σοσιαλισμό: το μονοπώλιο που ξεπηδά

65. Βλ. Jurgen Mendner, *Technologische Entwicklung und Arbeitsprozess*, Φρανκφούρτη 1975.

66. Neusüss, *Imperialismus und Weltmarktbeziehung des Kapitals*, σ. 30.

67. Λένιν, ό.π. σ. 400.

68. Στο ίδιο, σ. 326.

από τον καπιταλισμό, σημαίνει ήδη απονέκρωση του καπιταλισμού, αρχή του περάσματός του στον σοσιαλισμό. Το ίδιο επίσης σημαίνει και η γιγάντια κοινωνικοποίηση της εργασίας από τον ιμπεριαλισμό».⁶⁹

Η έννοια του Λένιν για το μονοπώλιο μπορεί έτσι να εξεταστεί από τη σκοπιά της θεωρίας της επανάστασης. Με αυτήν ο Λένιν προσπάθησε να συνοψίσει τόσο την αναγκαιότητα όσο και τη δυνατότητα της επανάστασης σε μια συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση, και επομένως πρόκειται περισσότερο για μια έννοια πολιτικής πάλης παρά μια κατηγορία της πολιτικής οικονομίας.

Η ερμηνεία που δίνει στον Λένιν η θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού

Η ερμηνεία της έννοιας του Λένιν για το μονοπώλιο από τον σοβιετικό μαρξισμό είναι διαφορετική. Στη θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού η έννοια αυτή περνάει απευθείας στην ανάλυση του σύγχρονου καπιταλισμού. Το μονοπώλιο θεωρείται ουσία του σύγχρονου καπιταλισμού, μια κατηγορία που περιλαμβάνει όλες τις αντιφάσεις που χαρακτηρίζουν το ιμπεριαλιστικό στάδιο, και επομένως κρίνεται ως το προφανές σημείο εκκίνησης για τις αναλύσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης από τις αρχές του αιώνα μέχρι σήμερα.

«Η αφετηριακή κατηγορία είναι αναγκαστικά μια αφαίρεση. Στο σύστημα του ιμπεριαλισμού, το μονοπώλιο είναι μια τέτοια αφαίρεση. Το μονοπώλιο εμπεριέχει εμβρυακά όλους τους άλλους προσδιορισμούς και τη συστηματική ανάπτυξή τους. Εφόσον το μονο-

πώλιο αντιπροσωπεύει την οικονομική ουσία του ιμπεριαλισμού, όλοι οι άλλοι προσδιορισμοί του ιμπεριαλισμού πρέπει να προέρχονται από αυτό».⁷⁰

Το μονοπώλιο παρουσιάζεται ως μια αφαίρεση του ίδιου είδους με την έννοια του εμπορεύματος στον Μαρξ. Ο Fritz Kumpf έκανε επίσης μια αναλογία μεταξύ της ανάλυσης του Λένιν για το μονοπώλιο και της ανάλυσης του Μαρξ για το εμπόρευμα:

«Έτσι, ο Μαρξ συνάγει όλες τις αντιφάσεις του καπιταλιστικού σχηματισμού από τη γενική και αρχικά αφηρημένη αντίφαση μεταξύ αξίας και αξίας χρήσης, μεταξύ αφηρημένης και συγκεκριμένης εργασίας. Ο Λένιν αναπτύσσει όλες τις αντιφάσεις του ιμπεριαλισμού από τη θεμελιώδη αντίφαση μεταξύ μονοπωλίου και ανταγωνισμού, η οποία με τη σειρά της απορρέει από τη θεμελιώδη αντίφαση του καπιταλισμού».⁷¹

Η εμπειρικά εστιασμένη προσπάθεια του Λένιν να δείξει «ποια ήταν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα [...] η *συνολική εικόνα* της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας, στις διεθνείς αμοιβαίες σχέσεις της»⁷² εξισώνεται έτσι με την ανάλυση του Μαρξ για τον καπιταλισμό και θεωρείται ως «άμεση συνέχειά της».⁷³ Ο ιμπεριαλισμός συνεπάγεται

70. H. & K. Lehman, *Die Dialektik in Lenins Imperialismusanalyse, Jahrbuch fur Wirtschaftsgeschichte* 1971, μέρος 3, Ανατολικό Βερολίνο 1971.

71. Fritz Kumpf, *Probleme der Dialektik in Lenins Imperialismusanalyse*, Ανατολικό Βερολίνο 1969, σ. 146. Αναφέρεται στο Neussus: ό.π., σ. 69.

72. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 309.

73. Kumpf, ό.π., σ. 106. Αναφέρεται στο Neussus, ό.π., σ. 69.

69. Λένιν, *Άπαντα* τ. 30, σ. 165.

μια τόσο βαθιά ποιοτική αλλαγή στον καπιταλισμό, ώστε απαιτείται μια νέα αφηγηρική κατηγορία για την κοινωνική ανάλυση, και τέτοια, σύμφωνα με τη θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, είναι η έννοια του μονοπωλίου του Λένιν. Η γενική έννοια του κεφαλαίου του Μαρξ μετατρέπεται έτσι σε ανάλυση ενός παρελθοντικού σταδίου της ανάπτυξης και στη συνέχεια, αντί να εξαχθούν οι ιστορικές μορφές ως νόμιμες μορφές της γενικής έννοιας του κεφαλαίου, η θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού βάζει στη θέση της τη μορφή του μονοπωλίου ως αφηγηρία. Αυτό σημαίνει, όπως λέει η Neusüss, ότι:

«Μια συγκεκριμένη ιστορική μορφή καπιταλιστικής ανάπτυξης παρουσιάζεται ως η ουσία της. Με το μονοπώλιο, ο καπιταλισμός αποκτά μια νέα ιδιότητα, στην οποία δεν αναπτύσσεται πλέον με βάση το κεφάλαιο, αλλά με βάση το μονοπώλιο».⁷⁴

Επιπλέον, η έννοια του μονοπωλίου του Λένιν, στην αντίληψη της θεωρίας του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, αποκτά έναν καθαρά τυπικό χαρακτήρα. Ενώ για τον Λένιν ήταν μια συνόψιση των αντιφάσεων που προανήγγειλαν την επικείμενη κατάρρευση του καπιταλισμού, η θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού χρησιμοποιεί την έννοια του μονοπωλίου για να αναλύσει τη φάση της καπιταλιστικής επέκτασης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και ενώ ο Λένιν είδε στο

74. Neusüss, ό.π., σ. 68. Σχετικά με την έννοια του μονοπωλίου στη θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, βλ. περαιτέρω Schubert, *Die Theorie des staatsmonopolistischen Kapitalismus - Kritik der zentralen Aussagen*, Mehrwert nr 4, σ. 39 κ.ε. και Projekt Klassenanalyse, *Stamokap in der Krise*, VSA, Βερολίνο 1975.

μονοπώλιο μια τάση στασιμότητας στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, η θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού μιλάει για μια τεχνοεπιστημονική επανάσταση. Επιπλέον, η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι ο καπιταλισμός βρίσκεται σε παρακμή από τις αρχές του αιώνα μας και σε «γενική κρίση». Έχει γίνει προσπάθεια να επιλυθεί αυτή η αντίφαση μέσω του διαχωρισμού διαφορετικών σταδίων, της διάκρισης μεταξύ μόνιμης κρίσης, οξείας κρίσης, εσωτερικής αστάθειας κ.λπ.⁷⁵ Αλλά αυτές οι εννοιολογικές «καινοτομίες» δεν είναι παρά μια έκφραση του γεγονότος ότι η θεωρία, μέσα στον δογματισμό της, δεν είναι επαρκής για την ανάλυση της πραγματικής δυναμικής του καπιταλισμού.

Χρηματιστικό κεφάλαιο

Η διαδικασία συγκεντροποίησης που βρίσκεται στο επίκεντρο της ανάλυσης του Λένιν αφορούσε όχι μόνο το βιομηχανικό αλλά και το τραπεζικό κεφάλαιο. Επομένως, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν ήταν δυνατόν να κατανοήσουμε την «πραγματική δύναμη και σημασία» των μονοπωλίων χωρίς να λάβουμε υπόψη μας και τον μεταβαλλόμενο ρόλο των τραπεζών κατά το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού.

Μέσω της συγκεντροποίησης του τραπεζικού κεφαλαίου σε λίγες μεγάλες τράπεζες, οι τράπεζες μετεξελίχθηκαν από «τον μετριόφρονα ρόλο των μεσολαβητών σε πανίσχυρα μονοπώλια»⁷⁶, εμπλέκοντας το βιομηχανικό κεφάλαιο σε μια σχέση εξάρτησης⁷⁷ και θέτοντας τη διαδικασία παραγωγής και κυκλοφορίας του κεφαλαίου υπό τον έλεγχό τους:

75. Neusüss, ό.π., σ. 73. Βλ. επίσης Ebbinghausen κ.ά., *Monopol og stat*, σ. 48υπ.

76. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 332.

77. Στο ίδιο, σ. 348.

«Η τράπεζα, όταν κρατά τον τρέχοντα λογαριασμό μερικών καπιταλιστών, φαίνεται σαν να εκπληρώνει μια καθαρά τεχνική, αποκλειστικά βοηθητική πράξη. Όταν όμως η πράξη αυτή αναπτύσσεται σε γιγάντιες διαστάσεις, τότε αποδεικνύεται ότι μια χούφτα μονοπωλητές υποτάσσουν τις εμπορικές και βιομηχανικές πράξεις όλης της καπιταλιστικής κοινωνίας, αποκτώντας τη δυνατότητα – με τις τραπεζικές συνδέσεις, με τους τρέχοντες λογαριασμούς και τις άλλες χρηματιστικές πράξεις – στην αρχή να *ξέρουν με ακρίβεια* την κατάσταση των διάφορων καπιταλιστών, ύστερα να τους *ελέγχουν*, να τους επηρεάζουν με την επέκταση ή τον περιορισμό, τη διευκόλυνση ή το δυσκόλεμα της πίστωσης, και τέλος να *καθορίζουν απόλυτα* την τύχη τους, να καθορίζουν τα εισοδήματά τους, να τους στερούν το κεφάλαιο ή να τους δίνουν τη δυνατότητα ν' αυξάνουν το κεφάλαιό τους γρήγορα και σε τεράστιες διαστάσεις κ.λπ.»⁷⁸

Έτσι προέκυψε μια «ενιαία, πανεθνική καπιταλιστική οικονομία»,⁷⁹ η οποία μετέτρεψε τους σκόρπιους καπιταλιστές σε «συλλογικό καπιταλιστή».⁸⁰ Στη θέση της έμμεσης κοινωνικοποίησης της καπιταλιστικής παραγωγής, που πραγματοποιείται πίσω από την πλάτη των παραγωγών, ήρθε μια σχεδιασμένη κοινωνική οργάνωση της κοινωνικής παραγωγής μέσω του συλλογικού καπιταλιστή: από τις σύγχρονες μεγάλες τράπεζες αναδύεται η «γενική λογιστική και γενική κατανομή των μέσων παραγω-

78. Στο ίδιο, σ. 337.

79. Στο ίδιο, σ. 335.

80. Στο ίδιο, σ. 336.

γής».⁸¹ Αυτή η κατανομή εξακολουθούσε να έχει ιδιωτικό περιεχόμενο, να είναι «δηλαδή προσαρμοσμένη στα συμφέροντα του μεγάλου κεφαλαίου – και κατά πρώτο λόγο του μεγαλύτερου, του μονοπωλιακού κεφαλαίου»⁸² αλλά εξέφραζε μια κοινωνικοποιημένη μορφή οργάνωσης της παραγωγής, η οποία σύμφωνα με τον Λένιν συνιστούσε ένα ποιοτικό άλμα πέρα από τον καπιταλισμό.⁸³

Η προσέγγιση του νέου ρόλου του τραπεζικού κεφαλαίου από τον Λένιν βασίζεται στο βιβλίο του Χίλφερντινγκ *Το χρηματιστικό κεφάλαιο* (1909) και δανείζεται από αυτόν τον όρο «χρηματιστικό κεφάλαιο» για να προσδιορίσει τη νέα σχέση μεταξύ τραπεζικού και βιομηχανικού κεφαλαίου. Το χρηματιστικό κεφάλαιο, σύμφωνα με τον Χίλφερντινγκ, είναι «το τραπεζικό κεφάλαιο, δηλαδή το κεφάλαιο σε χρηματική μορφή, το οποίο έχει μετατραπεί σε βιομηχανικό κεφάλαιο».⁸⁴ Το συγκεντροποιημένο τραπεζικό σύστημα και η ολοένα και πιο αναπτυγμένη οργάνωση της πίστωσης σημαίνουν ότι ένα ολοένα και μεγαλύτερο ποσοστό του βιομηχανικού κεφαλαίου είναι τραπεζικό κεφάλαιο και ότι η δύναμη των τραπεζών επί της βιομηχανίας αυξάνεται: «Η δύναμη των τραπεζών αυξάνεται. Γίνονται οι ιδρυτές της βιομηχανίας και τελικά οι κύριοί της».⁸⁵ Αυτή η διαδικασία φτάνει στο τέλος της όταν το τραπεζικό κεφάλαιο φτάσει σε τέτοιο βαθμό συγκεντροποίησης

81. Στο ίδιο, σ. 338 (παράθεμα από το *Κεφάλαιο*, τ. Γ').

82. Στο ίδιο, σ. 339.

83. Στο ίδιο, σ. 342.

84. Στο ίδιο., σ. 249 (από το βιβλίο του Hilferding, *Finance Capital*, Μόσχα 1912 (στα ρωσικά) σ. 338-39).

85. Hilferding, *Das Finanzkapital*, Φρανκφούρτη 1968, σ. 310.

ώστε μια τράπεζα ή μια ομάδα τραπεζών να διαθέτει το σύνολο του χρηματικού κεφαλαίου: «Μια τέτοια “κεντρική τράπεζα” θα ασκούσε έτσι έλεγχο πάνω στο σύνολο της κοινωνικής παραγωγής».⁸⁶

Το χρηματιστικό κεφάλαιο, από τη μία πλευρά, συγκεντρώνει την ιδιοκτησία σε λίγες μεγάλες «καπιταλιστικές ενώσεις» και δίνει έτσι «στο ζήτημα των σχέσεων ιδιοκτησίας την πιο σαφή, ξεκάθαρη και οξεία έκφρασή του». Από την άλλη πλευρά, «το ζήτημα της οργάνωσης της κοινωνικής οικονομίας λύνεται όλο και περισσότερο από την ανάπτυξη του ίδιου του χρηματιστικού κεφαλαίου»,⁸⁷ και παράγει στις μεγάλες τράπεζες μια μορφή οργάνωσης που καθιστά δυνατή την άμεση μετάβαση στον σοσιαλισμό.

«Η λειτουργία κοινωνικοποίησης που επιτελεί το χρηματιστικό κεφάλαιο διευκολύνει σημαντικά την υπέρβαση του καπιταλισμού. Μόλις το χρηματιστικό κεφάλαιο θέσει υπό τον έλεγχό του τους κύριους κλάδους της παραγωγής, αρκεί η κοινωνία, μέσω του συνειδητού εκτελεστικού της οργάνου, του κράτους που κατακτήθηκε από το προλεταριάτο, να καταλάβει το χρηματιστικό κεφάλαιο, για να αποκτήσει αμέσως τον έλεγχο των κύριων κλάδων της παραγωγής [...] Η απόκτηση του ελέγχου έξι μεγάλων τραπεζών του Βερολίνου θα σήμαινε ήδη σήμερα την απόκτηση του ελέγχου των σημαντικότερων κλάδων της μεγάλης βιομηχανίας και, κατά τη μεταβατική περίοδο, θα διευκόλυne σημαντικά την πολιτική του σοσιαλισμού στο αρχικό του στάδιο».⁸⁸

Ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός μετατοπίζεται εδώ από τη σφαίρα της παραγωγής στη σφαίρα της κυκλοφορίας, όπου το χρηματιστικό κεφάλαιο δημιουργεί μορφές ελέγχου της κοινωνικής παραγωγής που μπορούν να αναληφθούν άμεσα από τη σοσιαλιστική κοινωνία. Ο σοσιαλισμός περιορίζεται στον μετασχηματισμό των ανταγωνιστικών σχέσεων διανομής της ήδη «συνειδητά ρυθμισμένης κοινωνίας».⁸⁹

Η σχέση μεταξύ τραπεζικού και βιομηχανικού κεφαλαίου, την οποία προσδιορίζει ο Χίλφερντινγκ με την έννοια του «χρηματιστικού κεφαλαίου», ενέχει μια αντιστροφή του προσδιορισμού της σχέσης μεταξύ παραγωγής και κυκλοφορίας από τον Μαρξ. «Το σημείο εκκίνησης για την κίνηση του κεφαλαίου δεν είναι πλέον η κοινωνική παραγωγή της αξίας αλλά η εμφάνιση της αξίας, το χρήμα».⁹⁰ Επιπλέον, η ανάλυση του Χίλφερντινγκ εξετάζει μόνο τη σημασία των τραπεζών για το βιομηχανικό κεφάλαιο και δεν εξετάζει την αντίστροφη σχέση: πώς το τραπεζικό κεφάλαιο, το οποίο αποτελείται από πλασματικό κεφάλαιο (δανειακές απαιτήσεις, μετοχές και κρατικά χρεόγραφα) και από το χρηματικό κεφάλαιο διαφόρων καπιταλιστών, εξαρτάται από το βιομηχανικό κεφάλαιο. Ξεκινώντας από την έννοια του κεφαλαίου, δηλαδή την αναπαραγωγή της αξίας μέσω της εκμετάλλευσης της ζωντανής εργασίας, ο μακροπρόθεσμα κυρίαρχος ρόλος του τραπεζικού κεφαλαίου εμφανίζεται ως καθαρή αντίφαση.⁹¹

Η μελέτη του Χίλφερντινγκ μπορεί επίσης να αμφισβητηθεί από τη σκοπιά της ιστορικής ανάπτυξης του καπιταλισμού. Ο

86. Στο ίδιο, σ. 243.

87. Στο ίδιο, σ. 302.

88. Hilferding, *Finance Capital*, Λονδίνο 1981, σ. 367-368

89. Hilferding, *Das Finanzkapital*, Φρανκφούρτη 1968, σ. 322-22

90. Ebbinghausen κ.ά., ό.π., σ. 164.

91. Schubert, ό.π., σ. 9.

Γκρόσμαν,⁹² μεταξύ άλλων, έχει δείξει ότι ο κυρίαρχος ρόλος του τραπεζικού κεφαλαίου είναι ένα μεταβατικό φαινόμενο. Στα κατώτερα στάδια της συσσώρευσης κεφαλαίου, όταν ο σχηματισμός κεφαλαίου στη βιομηχανία είναι ανεπαρκής σε σχέση με τις δυνατότητες συσσώρευσης αξίας, η βιομηχανία εξαρτάται από την εισροή κεφαλαίου μέσω της διαμεσολάβησης των τραπεζών. Αυτό δίνει στις τράπεζες μεγάλη δύναμη πάνω στο ακόμη αδύναμο και εξαρτώμενο από τις πιστώσεις βιομηχανικό κεφάλαιο. Στη Γερμανία, την οποία έχει κατά νου ο Χίλφερντινγκ, η φάση αυτή τοποθετείται στις δεκαετίες πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αλλά σε υψηλότερα στάδια συσσώρευσης κεφαλαίου, όταν το βιομηχανικό κεφάλαιο στέκεται στα δικά του πόδια και έχει συγκεντρωθεί σε μεγάλες επιχειρήσεις, η εξάρτηση από τις εξωτερικές εισροές κεφαλαίου γίνεται όλο και μικρότερη και η αυτοχρηματοδότηση γίνεται η κυρίαρχη μορφή χρηματοδότησης. Ο Μαντέλ έχει επίσης επισημάνει αυτή την τάση, υποστηρίζοντας ότι η υπερσυσσώρευση και όχι η έλλειψη κεφαλαίων είναι το πρόβλημα των μεγάλων επιχειρήσεων:

«Ολοένα λιγότερο προσφεύγουν στη βοήθεια των τραπεζικών προκαταβολών. Επομένως δεν είναι δυνατόν να ελέγχονται από τις τράπεζες που τους παρέχουν πιστώσεις για επενδύσεις. Σχηματίζουν μόνα τους [τα τραστ] τις τράπεζές τους για να πετυ-

92 H. Grossmann, *Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems*, Φρανκφούρτη 1970 (reprint), σ. 572-79. Βλ. επίσης Giulio Pietranera, *Hilferding und die ökonomische Theorie der Sozialdemokratie*, Merve Verlag, Βερολίνο 1974, σ. 48-55 και Paul Sweezy: *Teorin for den kapitalistiska utvecklingen*, Στοκχόλμη 1970, σ. 258-62.

χαίνουν “αποδόσεις” από τα διαθέσιμα πλεονάσματά τους».⁹³

Ο Λένιν άσκησε κριτική στον Χίλφερντινγκ για τη θεωρία του για το χρήμα: «Με τον Χίλφερντινγκ, το χρήμα εισέρχεται στην κυκλοφορία χωρίς αξία»⁹⁴ – αλλά δεν προχώρησε αυτή την κριτική στην εξέταση του βιβλίου *Das Finanzkapital*, παραβλέποντας τις επιπτώσεις της στην έννοια του «χρηματιστικού κεφαλαίου». Σχολιάζει μεν τον ορισμό του Χίλφερντινγκ ότι δεν αναφέρεται στη σημασία της διαδικασίας συγκέντρωσης και μονοπώλησης του χρηματιστικού κεφαλαίου,⁹⁵ αλλά και η δική του παρουσίαση υπογραμμίζει την υποταγή του βιομηχανικού κεφαλαίου στο τραπεζικό κεφάλαιο και την ανάδυση μιας χρηματοπιστωτικής ολιγαρχίας που «κόβει κουπόνια», ως κυρίαρχης παράταξης εντός της άρχουσας τάξης.⁹⁶ Θα ήταν παράλογο για τον Λένιν να υιοθετήσει την έννοια του Χίλφερντινγκ αν δεν συμεριζόταν την αντίληψή του για τη σχέση μεταξύ των δύο μορφών κεφαλαίου που αυτή είχε σκοπό να εκφράσει. Η ίδια αντίληψη για τη σχέση του τραπεζικού κεφαλαίου με το βιομηχανικό κεφάλαιο επανέρχεται και σε μεταγενέστερα κείμενα. Για παράδειγμα, στο κείμενο «Η καταστροφή που μας απειλεί και πώς πρέπει να την καταπολεμήσουμε», ο Λένιν μιλάει ρητά για

93. Μαντέλ, *Μαρξιστική Πραγματεία της Οικονομίας* τ. 3, 1972, Εκδ. Επιστημονικές Μελέτες, σ. 230.

94. Lenin, *Notebooks on Imperialism, Collected Works* band 39, σ. 334.

95. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 349.

96. Λένιν, *Άπαντα* τ. 30, σ. 164. (σ.τ.μ.) Εδώ γίνεται αναφορά στο «παρασιτικό», κατά τον Λένιν, στρώμα των εισοδηματιών καπιταλιστών, που ζουν από τα μερίσματα χωρίς να εμπλέκονται παραγωγικά στη βιομηχανία, σε αντίθεση με τους «παραγωγικούς» καπιταλιστές.

«την κυριαρχία των τραπεζών πάνω στην παραγωγή».⁹⁷

Η μελέτη του Λένιν σχετικά με τον ρόλο του τραπεζικού κεφαλαίου φαίνεται έτσι να επιδέχεται της ίδιας κριτικής που μπορεί να ασκηθεί κατά της μελέτης του Χίλφερντινγκ: χωρίς να εξετάζει τις αντίρροπες διαδικασίες –το ίδιο το γεγονός ότι το χρήμα είναι μορφή εμφάνισης της παραχθείσας αξίας– λαμβάνει ως δεδομένο ότι η παραγωγή μπορεί να ελεγχθεί από την κυκλοφορία. Όπως και ο Χίλφερντινγκ, ο Λένιν αντιλαμβάνεται επίσης την τραπεζική κυριαρχία ως δομικό φαινόμενο που συνδέεται με τον ιδιαίτερα αναπτυγμένο καπιταλισμό. Όμως, σε αντίθεση με τον Χίλφερντινγκ, ο Λένιν τόνισε ότι το νέο στάδιο του καπιταλισμού χαρακτηριζόταν από μια χαοτική και γεμάτη κρίσεις πορεία. Επιπλέον, η βασική κριτική του στην ανάλυση του Χίλφερντινγκ για το χρηματιστικό κεφάλαιο ήταν ότι δεν έβγαλε τα αναγκαία συμπεράσματα για την παρακμή και τον θάνατο του καπιταλισμού, από τη μία πλευρά, και για την πραγματικότητα της προλεταριακής επανάστασης, από την άλλη. Δεν σχολίασε, ωστόσο, την αντίληψη του Χίλφερντινγκ για τη μετάβαση στον σοσιαλισμό, αν και τον κατήγγειλε ως ρεφορμιστή και ομορτυνιστή. Όπως θα δούμε αργότερα, ορισμένα χαρακτηριστικά της αντίληψης του Λένιν για τον σοσιαλισμό παρουσιάζουν πράγματι μια ομοιότητα με εκείνης του Χίλφερντινγκ, παρόλο που η οπτική γωνία του Λένιν ήταν επαναστατική ενώ του Χίλφερντινγκ ρεφορμιστική.

Η εξαγωγή κεφαλαίου και η εργατική αριστοκρατία

Οι νέες μορφές οργάνωσης της καπιταλιστικής παραγωγής –το μονοπωλιακό και

97. Λένιν, *Άπαντα* τ. 34, σ. 167.

το χρηματιστικό κεφάλαιο– αποτελούν την αφετηρία της μελέτης του Λένιν για τις κινήσεις του κεφαλαίου στην παγκόσμια αγορά. Όπως είδαμε νωρίτερα, ο Λένιν προσπάθησε να κατανοήσει τη σχέση μεταξύ των οργανωμένων μονοπωλιακών κεφαλαίων του έθνους-κράτους με την έννοια του «ιμπεριαλιστικού ανταγωνισμού». Ο ανταγωνισμός στην παγκόσμια αγορά δεν ήταν πλέον πρωτίστως οικονομικός (αγώνας για επιπλέον κέρδη μέσω του πλεονεκτήματος της παραγωγικότητας), αλλά είχε μετατραπεί σε άμεσο πολιτικό αγώνα για σφαίρες επιρροής. Καθώς ο κόσμος ήταν ήδη διαιρεμένος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, η ανισόμετρη ανάπτυξη⁹⁸ των διαφόρων χωρών και βιομηχανικών τομέων προκάλεσε έναν αγώνα για μια νέα διαίρεση του κόσμου σύμφωνα με τη νέα ισορροπία δυνάμεων. Στην πιο οξεία φάση του, ο αγώνας αυτός πήρε τη μορφή του πολέμου. Μπορεί λοιπόν να ειπωθεί ότι η αντίληψη του Λένιν αντιστοιχεί στην ιστορικά συγκεκριμένη όξυνση των διεθνών αντιθέσεων πριν και κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

Η αλλαγή του χαρακτήρα του ανταγωνισμού στην παγκόσμια αγορά, σύμφωνα με τον Λένιν, συνδέεται με την αυξημένη σημασία των εξαγωγών κεφαλαίου από τις πιο προηγμένες καπιταλιστικές χώρες κατά τις δεκαετίες πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.⁹⁹

«Για τον παλιό καπιταλισμό, που κυριαρχούσε απόλυτα ο ελεύθερος ανταγωνισμός, χαρακτηριστική ήταν η

98. Λένιν, *Άπαντα* τ. 30, σ. 578. Για την έννοια της «ανισόμετρης ανάπτυξης» στον Λένιν, βλέπε Neusüss: ό.π., σ. 87-93.

99. Για μια ανασκόπηση της διεθνούς κίνησης κεφαλαίων 1870-1914, βλέπε Feis: *Europe the World's Banker*, Νέα Υόρκη 1961.

εξαγωγή εμπορευμάτων. Για τον νεότερο καπιταλισμό, όπου κυριαρχούν τα μονοπώλια, έγινε χαρακτηριστική η εξαγωγή κεφαλαίου».¹⁰⁰

Η εξαγωγή κεφαλαίων δημιούργησε ένα διεθνές πλέγμα εξαρτήσεων και επέτρεψε στα διάφορα χρηματιστικά κεφάλαια να επιβάλουν σφαίρες επιρροής για την πώληση αγαθών και την εξόρυξη πρώτων υλών. Οι μονοπωλιακές ενώσεις μοίρασαν την παγκόσμια αγορά μεταξύ τους και σύναψαν παγκόσμιες συμφωνίες (διεθνή καρτέλ), και ο πλανήτης μοιράστηκε μεταξύ των μεγάλων καπιταλιστικών δυνάμεων.¹⁰¹

Η πρώτη πλήρως μαρξιστική επεξεργασία της εξαγωγής κεφαλαίου έγινε από τον Χίλφερντινγκ. Η δημιουργία καρτέλ στη βιομηχανία και η συναφής τελωνειακή πολιτική ήταν η αφετηρία του.

«Η δημιουργία καρτέλ σημαίνει πρωτόγνωρα υπερκέρδη, και είδαμε πώς αυτά τα υπερκέρδη κεφαλαιοποιούνται και εισρέουν στις τράπεζες ως μεγάλα ποσά κεφαλαίου. Ταυτόχρονα, όμως, η δημιουργία καρτέλ σημαίνει βραδύτερο ρυθμό επενδύσεων. Στη βιομηχανία όπου υπάρχουν καρτέλ, επειδή το πρώτο μέλημα των καρτέλ είναι ο περιορισμός της παραγωγής· στη βιομηχανία όπου δεν υπάρχουν καρτέλ, επειδή η μείωση του ποσοστού κέρδους αποθαρρύνει νέες επενδύσεις κεφαλαίου. Έτσι, από τη μία πλευρά, το ποσό του κεφαλαίου που προορίζεται για συσσώρευση αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς, ενώ, από την άλλη, οι επενδυτικές του δυνατότητες συρρικνώνονται. Αυτή η αντίφαση απαιτεί τη λύση της και τη βρίσκει στην εξαγωγή κεφαλαίου. Η ίδια η

εξαγωγή κεφαλαίου δεν είναι συνέπεια της δημιουργίας καρτέλ. Πρόκειται για ένα φαινόμενο αδιαχώριστο από την καπιταλιστική ανάπτυξη. Αλλά η δημιουργία καρτέλ οξύνει ξαφνικά την αντίφαση και καθιστά την εξαγωγή του κεφαλαίου επιτακτική».¹⁰²

Εάν η δημιουργία καρτέλ μειώνει τις επενδυτικές ευκαιρίες και αναγκάζει το κεφάλαιο να στραφεί στο εξωτερικό, η δασμολογική πολιτική που επιβάλλει το «χρηματιστικό κεφάλαιο» επιδεινώνει αυτήν την κατάσταση. Προκειμένου να αποκομίσουν υπερκέρδη στην εγχώρια αγορά, τα καρτέλ και τα τραστ επιβάλλουν προστατευτικούς δασμούς που αποκλείουν τον ξένο ανταγωνισμό και επιτρέπουν τη διατήρηση ενός επιπέδου τιμών υψηλότερου από εκείνο της παγκόσμιας αγοράς. Η εφαρμογή τέτοιων δασμολογικών πολιτικών από τις διάφορες καπιταλιστικές χώρες μειώνει τις διαθέσιμες ευκαιρίες στην παγκόσμια αγορά. Αυτός ο φραγμός στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων μπορεί να ξεπεραστεί αν το κεφάλαιο, αντί να εξαγει τα εμπορεύματά του, τοποθετήσει την παραγωγή τους εντός των δασμολογικών τειχών.¹⁰³ Η εξαγωγή κεφαλαίων που επιβάλλεται από αυτές τις δύο αιτίες διευκολύνεται και επιταχύνεται από την ικανότητα των μεγάλων τραπεζών να «οργανώνουν την εξαγωγή κεφαλαίων με σχέδιο».¹⁰⁴

Αυτή η προσέγγιση συνάδει με τη γενική ανάλυση του Λένιν για το μονοπωλιακό και το χρηματιστικό κεφάλαιο, αλλά ο ίδιος δεν υπεισέρχεται στους μηχανισμούς της μονοπωλιακής οργάνωσης της παραγωγής που οδηγούν σε εξαγωγές

102. Hilferding, *Finance Capital*, σ. 233-234.

103. Hilferding, *Das Finanzkapital*, Φρανκφούρτη 1968, σ. 417-420.

104. Στο ίδιο, σ. 426.

100. Λένιν, *Άπαντα*, τ. 27, σ. 364.

101. Στο ίδιο. Κεφάλαιο 5 και 6.

κεφαλαίου, αλλά απλώς σημειώνει ότι έχει προκύψει «ένα πολύ μεγάλο “πλεόνασμα κεφαλαίου” στις προηγμένες χώρες», όπου «η συσσώρευση κεφαλαίου πήρε γιγάντιες διαστάσεις», και συνεχίζει:

«Είναι αυτονόητο πώς, αν ο καπιταλισμός μπορούσε ν' αναπτύξει τη γεωργία, που τώρα είναι παντού φοβερά πίσω από τη βιομηχανία, αν μπορούσε ν' ανεβάσει το βιοτικό επίπεδο των μαζών του πληθυσμού, που παντού παρά την ιλιγγιώδη τεχνική πρόοδο μένει μισοπεινασμένος και εξαθλιωμένος, τότε δεν θα μπορούσε ούτε λόγος να γίνει για πλεόνασμα κεφαλαίου. Και το “επιχείρημα” αυτό προβάλλεται ακατάπαυστα από τους μικροαστούς κριτικούς του καπιταλισμού. Τότε όμως ο καπιταλισμός δεν θα ήταν καπιταλισμός, γιατί και η ανισομετρία της ανάπτυξης και το βιοτικό επίπεδο πείνας για τις μάζες είναι ουσιαστικοί, αναπόφευκτοι όροι και προϋποθέσεις αυτού του τρόπου παραγωγής. Όσο ο καπιταλισμός θα εξακολουθεί να είναι καπιταλισμός, το πλεόνασμα του κεφαλαίου δεν θα χρησιμεύει για το ανέβασμα του βιοτικού επιπέδου των μαζών σε μια δοσμένη χώρα, γιατί αυτό θα μείωνε τα κέρδη των καπιταλιστών, μα για το ανέβασμα των κερδών με την εξαγωγή κεφαλαίου στο εξωτερικό, στις καθυστερημένες χώρες. Σ' αυτές τις καθυστερημένες χώρες το κέρδος είναι σχετικά συνήθως μεγάλο, γιατί έχουν λίγα κεφάλαια, η τιμή της γης δεν είναι μεγάλη, ο μισθός εργασίας είναι χαμηλός και οι πρώτες ύλες φτηνές. [...] Η ανάγκη της εξαγωγής κεφαλαίου δημιουργείται από το γεγονός ότι σε μερικές χώρες ο καπιταλισμός έχει “παραωριμάσει” και για το κεφάλαιο δεν υπάρχει (στις συνθήκες

της καθυστερημένης γεωργίας και της εξαθλίωσης των μαζών) πεδίο για κερδοφόρα επένδυση κεφαλαίου».¹⁰⁵

Εδώ η σχέση μεταξύ της συσσώρευσης κεφαλαίου και της καταναλωτικής ικανότητας (της φτώχειας των μαζών) βρίσκεται στο επίκεντρο. Η συσσώρευση κεφαλαίου έχει φθάσει σε τέτοιο επίπεδο ώστε η παραγωγική ικανότητα έχει ξεπεράσει την εγχώρια καταναλωτική ικανότητα και το κεφάλαιο πρέπει να μεταβεί στο εξωτερικό για να επενδυθεί κερδοφόρα. Αν και ο Λένιν αναφέρεται στις «γιγάντιες διαστάσεις» της συσσώρευσης του κεφαλαίου, δεν συνδέει την οργανική σύνθεση με το ποσοστό κέρδους, που είναι οι κεντρικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της θεωρίας του Μαρξ για τη συσσώρευση και την κρίση.¹⁰⁶

Αντίθετα, τείνει προς μια υποκαταναλωτική θέση, η οποία φαίνεται να είναι επηρεασμένη από τον Άγγλο σοσιαλφιλελεύθερο Χόμπσον, τη μελέτη του οποίου

105. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 365-6.

106. Στον Λένιν, οι προσδιορισμοί του τρίτου τόμου του *Κεφαλαίου* παίζουν έναν εντελώς δευτερεύοντα ρόλο. Στην παρουσίαση του μαρξισμού στο δοκίμιό του «Καρλ Μαρξ», η θεωρία της κρίσης που επεξεργάστηκε ο Λένιν σχετικά με την ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία δεν βασίζεται στις αντιφάσεις στη διαδικασία παραγωγής της αξίας, στην τάση πτώσης του ποσοστού κέρδους, αλλά στην αναρχία της παραγωγής. Βλ. Brigitte Nolte, «Discussions on the theory of crisis in Social Democracy up to the First World War», *Politiske Arbejdstekster*, 3-4/1974, σ. 64-71. Η ίδια κατανόηση της κρίσης εκφράζεται στην ανάλυση του ιμπεριαλισμού: «Η εξάλειψη των κρίσεων με τα καρτέλ είναι παραμύθι των αστών οικονομολόγων που προσπαθούν να εξωραΐζουν με κάθε θυσία τον καπιταλισμό. Αντίθετα, το μονοπώλιο που δημιουργείται σε μερικούς κλάδους της βιομηχανίας δυναμώνει και οξύνει το χάος που χαρακτηρίζει όλη την καπιταλιστική παραγωγή στο σύνολό της». Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 330.

για τον ιμπεριαλισμό ανέφερε ο Λένιν ως μια από τις κύριες πηγές του.¹⁰⁷

Σύμφωνα με τον Χόμπσον, η εξαγωγή κεφαλαίου (ο ιμπεριαλισμός) προκλήθηκε από τη δυσαναλογία μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης λόγω της άνισης κατανομής του εισοδήματος. Ωστόσο, οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που παρεμβαίνουν στις σχέσεις κατανομής θα μπορούσαν να βάλουν τέλος στον ιμπεριαλισμό.¹⁰⁸ Ο Λένιν διέφερε από τον Χόμπσον ως προς τον αντικαπιταλισμό του, αλλά η εξήγησή του για την εξαγωγή κεφαλαίου δεν ήταν ριζικά διαφορετική. Ο Λένιν θεωρούσε την πίστη στη δυνατότητα κατάργησης του ιμπεριαλισμού με την αύξηση του επιπέδου κατανάλωσης των μαζών ως «τον πυρήνα της μικροαστικής ιμπεριαλιστικής κριτικής»,¹⁰⁹ αλλά δεν επέκρινε την ίδια τη θεωρία της υποκατανάλωσης,¹¹⁰ αντίθετα στήριξε τη θέση του για την αναγκαιότητα της εξαγωγής κεφαλαίου σε μια θεωρία της εξαθλίω-

σης που ήταν αστήρικτη τόσο από ιστορική όσο και από θεωρητική άποψη.

Η ίδια η καπιταλιστική ανάπτυξη έχει δείξει ότι δεν είναι ένας από τους «βασικούς και αναπόφευκτους όρους και προϋποθέσεις του καπιταλισμού» το να διατηρείται «το βιοτικό επίπεδο των μαζών στο επίπεδο της πείνας». Η παραγωγή υπεραξίας βασίζεται στην αντίφαση μεταξύ της ανταλλακτικής αξίας και της αξίας χρήσης της εργασιακής δύναμης, δηλαδή μεταξύ του ιστορικά καθορισμένου κόστους αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης και της αξίας που αυτή δημιουργεί στην παραγωγή. Η αξιακή σχέση μεταξύ της αξίας της χρησιμοποιούμενης εργασιακής δύναμης και της υπεραξίας που παράγει δεν προϋποθέτει ένα αμετάβλητο ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης. Το βιοτικό επίπεδο της εργατικής τάξης (το επίπεδο των μισθών) καθορίζεται από την κυκλική πορεία της συσσώρευσης του κεφαλαίου και από τον δεδομένο συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ μισθωτής εργασίας και κεφαλαίου. Ούτε χρειάζεται η αύξηση του πραγματικού μισθού να σημαίνει μείωση της υπεραξίας, όπως υποθέτει ο Λένιν, αν αυξάνεται ταυτόχρονα η παραγωγική δύναμη της εργασίας.¹¹¹

Ο Λένιν έβλεπε την εξαγωγή κεφαλαίου ως ένδειξη της τάσης παρακμής του καπιταλισμού. Στα αναπτυσσόμενα έθνη, ο καπιταλισμός είχε εξαντλήσει τις δυνατότητες επέκτασής του (είχε γίνει «υπερώριμος») και είχε πάρει μια όλο και πιο παρασιτική μορφή.¹¹² Το κεφάλαιο είχε εγκαταλεί-

107. Στο ίδιο, σ. 315.

108. Χόμπσον, *Ιμπεριαλισμός. Μια μελέτη*, ΚΥΜ, 2013, κεφ. 6. Για παράδειγμα, γράφει: «Παντού προκύπτει πλεόνασμα παραγωγικών δυνάμεων, πλεόνασμα κεφαλαίου που αναζητά επενδυτικές ευκαιρίες. Όλοι οι επιχειρηματίες αναγνωρίζουν ότι η αύξηση των παραγωγικών δυνάμεων στη χώρα τους υπερβαίνει την αύξηση της κατανάλωσης, ότι μπορούν να παραχθούν περισσότερα αγαθά από όσα μπορούν να πωληθούν με κέρδος και ότι υπάρχει περισσότερο κεφάλαιο από όσο μπορεί να βρει κερδοφόρα επένδυση. Αυτή η κατάσταση πραγμάτων αποτελεί τη ρίζα του ιμπεριαλισμού. Αν το καταναλωτικό κοινό σε αυτή τη χώρα βελτίωνε το καταναλωτικό του επίπεδο ώστε να συμβαδίξει με την όποια αύξηση των παραγωγικών δυνάμεων, δεν θα μπορούσε να υπάρξει πλεόνασμα εμπορευμάτων ή κεφαλαίου που να ζητάει από τον ιμπεριαλισμό να βρει αγορές».

109. Λένιν, *Άπαντα* τ. 28. σ. XXX.

110. Στο ίδιο, σ. XXX.

111. Μαρξ, *Κεφάλαιο* τ. Α, σ. 456 [σουηδική έκδοση]. Για τη σχέση μεταξύ της εξέλιξης των πραγματικών μισθών και της εξέλιξης της παραγωγικότητας στη Σουηδία κατά τη μεταπολεμική περίοδο, βλέπε Dencik στο *Labour, State, Capital* (Στοκχόλμη 1974) και Hansen κ.ά., *Svensk kapitalism*, Göteborg 1976.

112. Ο παρασιτικός χαρακτήρας του ιμπεριαλισμού ήταν ένα από τα κύρια θέματα της μελέτης

ψει την παραγωγική του μορφή και εμφανιζόταν όλο και περισσότερο στην τελευταία, πιο αφηρημένη και μυστικοποιημένη μορφή του, αυτή του τοκοφόρου κεφαλαίου.¹¹³ Η συσσώρευση του τοκοφόρου κεφαλαίου και συνεπώς η αύξηση του στρώματος των ραντιέρηδων βρήκε την πιο έντονη έκφρασή της στις εξαγωγές κεφαλαίου.

«Ο ιμπεριαλισμός είναι μια τεράστια συσσώρευση χρηματικού κεφαλαίου στα χέρια λίγων χωρών [...] Από δω πηγάζει η ασυνήθιστη αύξηση της τάξης ή, πιο σωστά, του στρώματος των εισοδηματιών, δηλαδή των προσώπων που ζουν με το “κόψιμο κουπονιών”, των προσώπων που είναι τελείως ξεκομμένα από τη συμμετοχή σε οποιαδήποτε επιχείρηση, των προσώπων που επάγγελμά τους είναι η τεμπελιά. Η εξαγωγή κεφαλαίου, που είναι μια από τις πιο ουσιαστικές οικονομικές βάσεις

του Χόμπσον για τον ιμπεριαλισμό και ο Λένιν αναφέρεται εκτενώς σε αυτόν. Βλέπε Χόμπσον, ό.π. Ο Χόμπσον μιλάει επίσης για το πώς οι άρχουσες τάξεις έχουν τη δυνατότητα να «διαφθείρουν» τις κατώτερες τάξεις τους μέσω του ιμπεριαλισμού, και αυτή η θέση απηχείται επίσης από τον Λένιν, όπως θα δούμε παρακάτω.

113. «Γι' αυτό, στο τοκοφόρο κεφάλαιο ξεχωρίζει καθαρά αυτό το αυτόματο φετίχ, η αυτοαξιοποιούμενη αξία, το χρήμα που γεννάει χρήμα, και με τη μορφή αυτή δεν έχει πια ούτε ένα σημάδι που να δείχνει την καταγωγή του. Η κοινωνική σχέση ολοκληρώθηκε σαν σχέση ενός πράγματος, του χρήματος, προς τον ίδιο τον εαυτό του. Στη θέση της πραγματικής μετατροπής χρήματος σε κεφάλαιο φαίνεται εδώ μόνο η χωρίς περιεχόμενο μορφή αυτής της μετατροπής. [...] Εδώ είναι ολοκληρωμένη η φετιχιστική μορφή του κεφαλαίου και η αντίληψη του κεφαλαίου-φετίχ. Στο Χ - Χ' έχουμε την χωρίς νόημα μορφή του κεφαλαίου, την στρέβλωση και πραγματοποίηση στον ανώτατο βαθμό των σχέσεων παραγωγής». Μαρξ, *Κεφάλαιο* τ. Γ', σ. 495-496. Βλ. επίσης *Θεωρίες για την Υπεραξία* Μέρος 3, Μόσχα 1971, σ. 453 κ.ε.

του ιμπεριαλισμού, δυναμώνει ακόμη περισσότερο αυτή την ολοκληρωτική απόσπαση του στρώματος των εισοδηματιών από την παραγωγή, βάζει τη σφραγίδα του παρασιτισμού σ' όλη τη χώρα που ζει με την εκμετάλλευση της δουλείας μερικών υπερπόντιων χωρών και αποικιών. Η έννοια: “κράτος-εισοδηματίας” (Rentnerstaat), ή κράτος-τοκογλύφος, γίνεται έτσι διαδεδομένη στην οικονομική βιβλιογραφία για τον ιμπεριαλισμό. Ο κόσμος χωρίστηκε σε μια χούφτα κράτη-τοκογλύφους και σε μια τεράστια πλειοψηφία κράτη-οφειλέτες».¹¹⁴

Έτσι, ο καπιταλισμός, στο τελευταίο του στάδιο, επέστρεψε επίσης στις απαρχές του: «Ο καπιταλισμός, που άρχισε την ανάπτυξή του από το μικρό τοκογλυφικό κεφάλαιο, τελειώνει την ανάπτυξή του με το γιγάντιο τοκογλυφικό κεφάλαιο».¹¹⁵ Αυτό το χαρακτηριστικό, το οποίο ήταν ενδεχομένως ιστορικά δικαιολογημένο και έγκυρο για την περίοδο πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν οι εξαγωγές κεφαλαίου αποτελούνταν κυρίως από τοκοφόρο κεφάλαιο,¹¹⁶ δείχνει πόσο λάθος είναι να γενικεύουμε την ανάλυση του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό σε μια θεωρία για τις κινήσεις του κεφαλαίου στην παγκόσμια αγορά από τις αρχές του αιώνα μέχρι σήμερα. Αυτό που χαρακτήρισε την περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο δεν είναι η παρασιτική

114. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 404-5.

115. Στο ίδιο, σ. 357.

116. Το μερίδιο των επενδύσεων χαρτοφυλακίου (αγορά ξένων τίτλων) στις ξένες επενδύσεις κεφαλαίου το 1914 έχει εκτιμηθεί σε 90% (Dunning, *Studies in International Investment*, London 1971, σ. 2). Βλ. επίσης Bukharin, *Imperialism and the World Economy*, Φρανκφούρτη 1969 (ανατύπωση), σ. 106.

καταλήστευση από τα αναπτυγμένα εθνικά κεφάλαια, αλλά μάλλον η διεθνοποίηση του παραγωγικού κεφαλαίου, δηλαδή της παραγωγής υπεραξίας, με τη μορφή των πολυεθνικών εταιρειών:¹¹⁷ το κεφάλαιο δεν εξελίχθηκε απομακρυνόμενο από την έννοια του, αλλά ολοένα και περισσότερο σύμφωνα με αυτήν!

Ο χαρακτηρισμός του ιμπεριαλισμού από τον Λένιν ως παρασιτικού και παρακμάζοντος καπιταλισμού οδηγεί σε ένα άλλο ζήτημα σχετικά με την ανάλυσή του για τον ιμπεριαλισμό: την εξάπλωση του ρεφορμισμού/οπορτουνισμού στο δυτικοευρωπαϊκό εργατικό κίνημα.¹¹⁸

«Ποια λοιπόν είναι η οικονομική βάση αυτού του κοσμοϊστορικού φαινομένου; Είναι ακριβώς ο παρασιτισμός και το σάπισμα του καπιταλισμού [...] ο καπιταλισμός έχει ξεχωρίσει τώρα μια χούφτα πολύ πλούσια και ισχυρά κράτη που ληστεύουν όλο τον κόσμο – “κόβοντας” απλώς “κουπόνια”. Η εξαγωγή κεφαλαίου δίνει 8-10 δισεκατομμύρια φράγκα εισόδημα τον χρόνο

117. Βλ. Schoeller, *Weltmarkt und Reproduktion des Kapitals*, Φρανκφούρτη 1976, σ. 90 και εξής, και Busch, *Multinationale Konzerne*.

118. Ο Gunnar Olofsson έχει δείξει στο άρθρο του «Θεωρίες του ρεφορμισμού και της εργατικής αριστοκρατίας στους Ένγκελς και Λένιν» (*Arkiv* 6) ότι υπάρχουν και άλλες εξηγήσεις του ρεφορμισμού στον Λένιν από αυτή που παρουσιάζεται παρακάτω (η επίδραση των συνθηκών «ηρεμίας», η εγγύτητα με τη μικροαστική τάξη, η θέση των διανοομένων στο εργατικό κίνημα, ο χαρακτήρας του πολιτικού συστήματος, η «αδράνεια» της κοινωνικής ζωής και η σχέση μεταξύ συνδικαλιστικού και πολιτικού αγώνα). Σε αυτά δεν μπορούμε να υπεισέλθουμε εδώ, και όπως επισημαίνει ο Olofsson, αυτές οι πρόσθετες εξηγήσεις εξαφανίστηκαν στη «λενινιστική» θεωρία, η οποία περιόρισε το πρόβλημα στην επίδραση του ιμπεριαλισμού στην εργατική τάξη και το εργατικό κίνημα.

[...] Είναι αυτονόητο ότι με ένα τόσο γιγάντιο *υπερκέρδος* (γιατί είναι πάνω από το κέρδος που απομυζούν οι καπιταλιστές από τους εργάτες της χώρας “τους”) *μπορεί να εξαγοράζονται* οι εργατικοί ηγέτες και το ανώτερο στρώμα της εργατικής αριστοκρατίας. Και αυτό το στρώμα το εξαγοράζουν οι καπιταλιστές των “*προηγμένων*” χωρών με χίλιους τρόπους, άμεσους και έμμεσους, ανοιχτούς και κρυφούς. Αυτό το στρώμα των αστοποιημένων εργατών ή της “*εργατικής αριστοκρατίας*”, που είναι πέρα για πέρα μικροαστικό ως προς τον τρόπο ζωής του, το μέγεθος των απολαβών του και την όλη κοσμοθεωρία του, είναι το κύριο στήριγμα της Β’ Διεθνούς και στις μέρες μας το κύριο *κοινωνικό* (όχι στρατιωτικό) *στήριγμα της αστικής τάξης*. Γιατί πρόκειται για αληθινούς *πράκτορες της αστικής τάξης μέσα στο εργατικό κίνημα*, για τους υπαξιωματικούς της τάξης των καπιταλιστών εντός της εργατικής τάξης, για αληθινούς αγωγούς του ρεφορμισμού και του σωβινισμού».¹¹⁹

Εδώ επανεμφανίζεται η τάση του Λένιν να ανάγει την καπιταλιστική σχέση στη συνειδητή δράση των καπιταλιστών, η οποία επισημάνθηκε σε σχέση με την έννοια του μονοπωλίου. Παραβλέπει τον τρόπο με τον οποίο προκύπτει η διάσπαση της εργατικής τάξης από τις διαφορετικές θέσεις των διαφόρων στοιχείων του συνολικού εργάτη στη διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής (κλαδικές διαφορές, διαφορετικές δομές δεξιοτήτων κ.λπ.) και καταφεύγει σε μια συνωμοσιολογική θεωρία της δωροδοκίας για να εξηγήσει την εμφάνιση μιας «εργατικής αριστοκρατίας». Αυτό το στρώμα, λόγω της προνομιακής του θέσης, αποτε-

119. Λένιν, *ό.π.*, σ. 313-4.

λεί την κοινωνική βάση του ρεφορμισμού/οπορτουνισμού και το μέσο διαμέσου του οποίου διεισδύει στην εργατική τάξη. Ο ρεφορμισμός, ως μορφή αστικής συνείδησης στην εργατική τάξη, ανάγεται έτσι σε κάτι εξωτερικό προς την τάξη, αποτέλεσμα της επιρροής διεφθαρμένων αριστοκρατών εργατών/ηγετών. Μια τέτοια θέση δεν μπορεί να εξηγήσει τη μακροχρόνια ηγεμονία του ρεφορμισμού στο δυτικοευρωπαϊκό εργατικό κίνημα παρά μόνο με ηθικούς όρους (διαφθορά, προδοσία κ.λπ.). Σπάει τον δεσμό μεταξύ, αφενός, των άμεσων μορφών συνείδησης που παράγονται και αναπαράγονται στην εργατική τάξη ως αποτέλεσμα των ίδιων των μορφών με τις οποίες εμφανίζονται οι ουσιαστικές σχέσεις της αστικής κοινωνίας (η μορφή του μισθού, η μορφή του εισοδήματος, η μορφή κράτος κ.λπ.) και, αφετέρου, των πολιτικών εκφράσεων αυτών των αντικειμενικά καθορισμένων μορφών συνείδησης: τον ρεφορμισμό/οπορτουνισμό.¹²⁰ Επίσης, μια τέτοια θεωρία του ρεφορμισμού στο εργατικό κίνημα δεν μπορεί να εξηγήσει με υλιστικούς όρους τη συγκρότηση της ταξικής συνείδησης στην εργατική τάξη, δηλαδή τις εμπειρίες, τα βιώματα και τις μορφές οργάνωσης που καθιστούν δυνατή την υπέρβαση μιας «ψευδούς συνείδησης». Αντίθετα, το επαναστατικό κόμμα, ως ενσάρκωση της προλεταριακής ταξικής συνείδησης, αναδεικνύεται σε υποκείμενο που, μέσω της προπαγάνδας του και της αμφισβήτησης της ρεφορμιστικής

120. Βλ. π.χ. Marquardt, «Konjunkturforløb og klassebevidsthed», *Den jyske historiker* 1/74, και Redaktionskollektiv Gewerkschaften, «Betingelser for socialistisk fagforeningsarbejde», *Kurasje* 11. Μια προσπάθεια προσδιορισμού των μορφών συνείδησης των μισθωτών εργατών έχει γίνει από το Projekt Klassenanalyse στο *Materialien zur Klassenstruktur der BRD. Erster Teil: Theoretische Grundlagen und Kritiken*, Βερολίνο 1975, σσ. 213-268. Μια κριτική του PKA μπορεί να βρεθεί στο *Prokla* 22, Βερολίνο 1976.

ηγεσίας, οδηγεί την εργατική τάξη στην επαναστατική γραμμή.

Μονοπώλιο, κράτος και σοσιαλισμός

Ο Λένιν είδε το μονοπωλιακό και το χρηματιστικό κεφάλαιο ως σημάδια της διάλυσης του καπιταλισμού και ως θεμέλια της μετάβασης σε μια «νέα κοινωνική τάξη». Σε αυτές τις δύο μορφές κεφαλαίου βρήκε αποφασιστικά στοιχεία για την κατάργηση της «αναρχίας» της παραγωγής και της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Στη θέση του ανταγωνισμού των πολλών κεφαλαίων σε μια άγνωστη γι' αυτά αγορά, ήρθε η «γενική λογιστική όλης της τάξης των καπιταλιστών»¹²¹ από τις μεγάλες τράπεζες και η σχεδιασμένη οργάνωση της παραγωγής από τα μονοπώλια.

«Όταν η μεγάλη επιχείρηση γίνεται γιγάντια και οργανώνει σχεδιασμένα, με βάση τον ακριβή υπολογισμό ενός πλούτου στοιχείων, την προμήθεια της αρχικής πρώτης ύλης σε διαστάσεις [...] όταν οργανώνεται συστηματικά η μεταφορά αυτής της πρώτης ύλης στα πιο κατάλληλα για την παραγωγή σημεία [...] όταν από ένα κέντρο διευθύνονται όλα τα στάδια της διαδοχικής κατεργασίας της πρώτης ύλης ως την παραγωγή μιας ολόκληρης σειράς ποικίλων έτοιμων προϊόντων [...] όταν η διανομή αυτών των προϊόντων γίνεται με βάση ένα σχέδιο [...] τότε γίνεται ολοφάνερο ότι έχουμε μπροστά μας μια κοινωνικοποίηση της παραγωγής».¹²²

Ωστόσο, αυτή η ήδη κοινωνικοποιημένη παραγωγή δεν διεξάγεται ως τέτοια, αλλά ως ιδιωτική παραγωγή. Αυτή, σύμφωνα με

121. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 339.

122. Στο ίδιο, σ. 432.

τον Λένιν, είναι και η θεμελιώδης αντίφαση στο ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού:¹²³ η παραγωγή είναι κοινωνική, αλλά οι ολίγοι ιδιοποιούνται τον κοινωνικό πλούτο. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας κατανόησης των αντιφάσεων του καπιταλισμού, η παραγωγή στην κοινωνικοποιημένη της μορφή εμφανίζεται ως μια σοσιαλιστική αρχή (σχεδιασμός) που εκδηλώνεται μέσα στον καπιταλισμό,¹²⁴ ενώ το ειδικά καπιταλιστικό στοιχείο εντοπίζεται στη μορφή της ιδιοποίησης. «Μήπως δεν είναι ολοφάνερο ότι η μορφή της ιδιοποίησης δεν μπορεί να μην προσαρμοστεί στην πρώτη, δεν μπορεί να μη γίνει επίσης κοινωνική, δηλ. σοσιαλιστική;»¹²⁵ Η άλλη πλευρά της ανάπτυξης του κεφαλαίου που εκφράζεται με την κοινωνικοποίηση, δηλαδή η αυξανόμενη υπαγωγή της εργασιακής διαδικασίας στο κεφάλαιο και συνεπώς η αυξανόμενη εξουσία του επί της μισθωτής εργασίας, εξαφανίζεται από το προσκήνιο.¹²⁶ Έτσι, η κριτική του καπιταλισμού καθίσταται ακρωτηριασμένη και επιφανειακή: επικεντρώνεται στην κατανομή των μέσων παραγωγής και των αποτελεσμάτων της παραγωγής, παρακάμπτοντας την υποταγή των παραγωγών στην παραγωγή (τον αλλοτριωμένο χαρακτήρα της

εργασίας). Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στην ανάλυση του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό. Καταδικάζει τον καπιταλισμό ως ένα στάσιμο και παρακμιακό σύστημα, επειδή η ιδιωτική μορφή ιδιοποίησης εμποδίζει την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και, συνεπώς, του κοινωνικού πλούτου. Δεν αμφισβητεί όμως τον χαρακτήρα της ανάπτυξης των καπιταλιστικών παραγωγικών δυνάμεων, δηλαδή το πώς οι παραγωγικές δυνάμεις και συνεπώς η ανθρώπινη εργασία διαμορφώνονται από τη λογική της αξιοποίησης του κεφαλαίου. Οι παραγωγικές δυνάμεις αντιμετωπίζονται ως ουδέτερα μέσα για την παραγωγή κοινωνικού πλούτου, ο οποίος, απαλλαγμένος από τα δεσμά της ατομικής ιδιοκτησίας, μπορεί να αναπτυχθεί γρήγορα και με σχεδιασμένο τρόπο. «Για τον Λένιν, επομένως, η αναγκαιότητα της επανάστασης δεν προκύπτει από την κριτική της παραγωγιστικής μορφής της κοινωνικής εργασίας, αλλά από την κριτική των ορίων των δυνατοτήτων της παραγωγιστικής ανάπτυξης».¹²⁷

Αυτή η περιορισμένη κριτική του καπιταλισμού συνεπαγόταν έναν αντίστοιχο περιορισμό της επαναστατικής προοπτικής. Στόχευε στην κατάργηση της ιδιωτικής καπιταλιστικής μορφής ιδιοποίησης και στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων με ποσοτικούς όρους (παραγωγικότητα), αλλά αγνοούσε τον μετασχηματισμό του «είδους της εργασίας» και του «πραγματικού τρόπου της συνολικής εργασιακής

123. Στο ίδιο, σ. 327.

124. Πρβλ. Engels, *Αντι-Ντίρινγκ*, Σύγχρονη Εποχή, 2006, όπου η αντίληψη του καπιταλισμού που προωθεί ο Λένιν είναι ήδη παρούσα: «Με τα τραστ, ο ελεύθερος ανταγωνισμός μετατρέπεται σε μονοπώλιο, η μη σχεδιασμένη παραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας υποτάσσεται στη σχεδιασμένη οργάνωση της αναδύμενης σοσιαλιστικής κοινωνίας».

125. Λένιν, *Τι είναι οι «φίλοι του λαού» και πώς πολεμούν τους σοσιαλδημοκράτες*, Σύγχρονη Εποχή, 2009, σ. 74.

126. Για την έννοια της υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, βλέπε Μαρξ, *Τα αποτελέσματα της άμεσης διαδικασίας παραγωγής*, Εκδόσεις Α/συνέχεια.

127. Heidt/Mangeng, «Parteivergesellschaftung. Über den Zusammenhang von Transformationsprozess und nachrevolutionären Gesellschaftsstrukturen in den nachkapitalistischen Ländern sowjetischen Typs» και Schulze, *Übergangsgesellschaft. Herrschaftsform und Praxis am Beispiel der Sowjetunion*, Φρανκφούρτη 1974, σ. 95.

διαδικασίας».¹²⁸ την κατάργηση της υποταγής της ζωντανής εργασίας στη νεκρή, την κατάργηση της αλλοτριωμένης και διαχωρισμένης εργασίας. Ο Λένιν θεωρούσε ότι οι καπιταλιστικές μορφές οργάνωσης της εργασιακής διαδικασίας ήταν κατάλληλες και πλήρως χρήσιμες για τους σοσιαλιστικούς σκοπούς. Για παράδειγμα, θεωρούσε το σύστημα του Τείλοριζμού (εξάλειψη των περιττών κινήσεων κατά τη διάρκεια της εργασίας, διαχωρισμός των ενεργειών, προσαρμογή της εργασίας στους ρυθμούς των μηχανημάτων) ως σπουδαία επιστημονική πρόοδο. Στον καπιταλισμό μπορεί να λειτουργούσε ως ένα εκλεπτυσμένο εργαλείο εκμετάλλευσης, αλλά υπό τη σοβιετική εξουσία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για μια ορθολογική και παραγωγικότερη οργάνωση της εργασίας.¹²⁹ Σε αυτή την «παραγωγιστική» επαναστατική προοπτική, η κυριαρχία των συνθηκών παραγωγής πάνω στους παραγωγούς και η αναγωγή της ανθρώπινης εργασίας σε «αφηρημένη εργασία» αναπαράγονται με νέα μορφή. Τα στοιχεία κοινωνικοποίησης της μονοπωλιακής οργάνωσης της παραγωγής – η γενική λογιστική και ο σχεδιασμός της παραγωγής – συνεπάγονταν, σύμφωνα με τον Λένιν, ότι οι καπιταλιστές «παρά τη θέλησή τους και εν αγνοία τους» παρασύρονταν «σε ένα είδος νέας κοινωνικής τάξης».¹³⁰ Απελευθερωμένες από το «περίβλημα» της ατομικής ιδιοκτησίας και αναλαμβανόμενες από το προλεταριακό κράτος, οι άρτια οργανωμένες καπιταλιστικές μορφές θα αποτελούσαν τη βάση για την οργάνωση της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Στον κρατικό έλεγχο και τη ρύθμιση των πολεμικών οικονομιών

των προηγμένων καπιταλιστικών χωρών, ο Λένιν είδε το τελικό στάδιο της αποσύνθεσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής μέσα στο ίδιο του το πλαίσιο.

«Από το μονοπώλιο γενικά πέρασαν στο κρατικό μονοπώλιο. Η αντικειμενική κατάσταση έδειξε ότι ο πόλεμος επιτάχυνε την ανάπτυξη του καπιταλισμού, και η ανάπτυξη αυτή προχώρησε από τον καπιταλισμό στον ιμπεριαλισμό, από το μονοπώλιο στην κρατικοποίηση. Όλα αυτά έφεραν πιο κοντά τη σοσιαλιστική επανάσταση και δημιούργησαν τις αντικειμενικές συνθήκες γι' αυτή».¹³¹

Αυτός ο «κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός» ή «κρατικός καπιταλισμός» (ο Λένιν χρησιμοποιεί και τους δύο όρους) «ένωσε την τεράστια δύναμη του καπιταλισμού με εκείνη του κράτους σε έναν ενιαίο μηχανισμό»,¹³² με τον οποίο κατέστη δυνατή η κοινωνική ρύθμιση της παραγωγής. Η ρύθμιση αυτή, ενώ ακολουθούσε τα συμφέροντα του μεγάλου κεφαλαίου, δημιουργούσε ωστόσο την αντικειμενική βάση για την άμεση μετάβαση στον σοσιαλισμό.

«ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός είναι η πληρέστερη υλική προετοιμασία του σοσιαλισμού, είναι τα πρόθυρά του, είναι το σκαλοπατάκι εκείνο της ιστορικής κλίμακας, που ανάμεσα σ' αυτό και στο σκαλοπατάκι που λέγεται σοσιαλισμός, δεν υπάρχουν άλλα ενδιάμεσα σκαλοπατάκια».¹³³

128. Μαρξ, *Αποτελέσματα της άμεσης διαδικασίας παραγωγής*, Α/συνέχεια, 1983, σ. 103 κ.έ.

129. Λένιν, *Άπαντα* τ. 36, σ. 189-190 [«Τα άμεσα καθήκοντα της σοβιετικής εξουσίας»].

130. Λένιν, *Άπαντα* τ. 27, σ. 327.

131. Λένιν, «Η έβδομη πανρωσική συνδιάσκεψη (του Απρίλη) του ΣΔΕΚΡ», *Άπαντα* τ. 31, σ. 355.

132. Lenin: «War and revolution», *Between the two Revolutions*, Μόσχα 1917, σ. 199.

133. Λένιν, *Άπαντα*, τ. 34, σ. 193.

Όταν συντριβεί η εξουσία των μονοπωλικών καπιταλιστών πάνω σε αυτή την οργανωμένη οικονομία και την αναλάβει το προλεταριακό κράτος, τότε ο σοσιαλισμός γίνεται επίσης πραγματικότητα:

«ο σοσιαλισμός δεν είναι τίποτε άλλο παρά το κρατικό-καπιταλιστικό μονοπώλιο, που χρησιμοποιείται προς όφελος όλου του λαού και γι' αυτό τον λόγο έπαψε να είναι καπιταλιστικό μονοπώλιο».¹³⁴

Τα καρτέλ, τα τραστ, οι μεγάλες τράπεζες και οι κρατικές παρεμβάσεις δεν γίνονται αντιληπτά ως το αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης φάσης συσσώρευσης, αλλά ως η ίδια η κοινωνικοποίηση. Έτσι, ο σοσιαλισμός παρουσιάζεται ότι δεν είναι τίποτα παραπάνω από την κατάληψη από το προλεταριάτο (ή την «πρωτοπορία» του) της διεύθυνσης των άριστα οργανωμένων καπιταλιστικών βιομηχανικών και κρατικών μορφών.

Αν και ο Λένιν εδώ παραμένει στο πλαίσιο της σοσιαλδημοκρατικής παράδοσης (Χίλφερντινγκ), την ίδια στιγμή, υπό την πίεση της ριζοσπαστικοποίησης της ταξικής πάλης στη Ρωσία, αναγκάστηκε να το υπερβεί. Σε αντίθεση με τον σοσιαλδημοκρατικό ρεφορμισμό, στο βιβλίο του *Κράτος και Επανάσταση* υποστήριξε ότι το καπιταλιστικό κράτος δεν μπορεί να καταληφθεί, αλλά πρέπει να συντριβεί και να αντικατασταθεί από ένα προλεταριακό δημοκρατικό κράτος, το οποίο βρίσκεται στη διαδικασία της κατάργησής του.

Σε αυτό το βιβλίο, ο Λένιν επέστρεψε στον Μαρξ και, ακολουθώντας τον, ξεκαθάρισε ότι η κατάργηση του διαχωρισμού διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας είναι η βάση για την εξαφάνιση των τάξεων και

του κράτους, δηλαδή για τη μετάβαση στον κομμουνισμό.¹³⁵ Αλλά η κατάργηση του διαχωρισμού διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας παραμένει απλώς ένα όραμα στη σκέψη του Λένιν, επειδή δεν διαμεσολαβείται από μια κριτική του καπιταλισμού, η οποία συλλαμβάνει την υπαγωγή της εργασιακής διαδικασίας στο κεφάλαιο και, συνεπώς, τον διαχωρισμό μεταξύ χειρωνακτικής και διανοητικής εργασίας. Επομένως, ο Λένιν δεν ήταν σε θέση να συλλάβει την κατάργηση του διαχωρισμού της εργασίας στα πλαίσια της υφιστάμενης επαναστατικής διαδικασίας. Αυτό εκφράζεται στο κείμενο «Τα άμεσα καθήκοντα της σοβιετικής εξουσίας», όπου, αφενός, υποστηρίζει ότι η μετάβαση στον σοσιαλισμό σημαίνει τη μετάβαση από τον εργατικό έλεγχο στη ρύθμιση της παραγωγής από τους ίδιους τους εργάτες,¹³⁶ και, αφετέρου, υποστηρίζει την αναγκαιότητα της πληρωμής με το κομμάτι και του συστήματος Τέιλορ για την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας,¹³⁷ καθώς επίσης ότι οι βιομηχανικές εργασιακές διαδικασίες μεγάλης κλίμακας δεν μπορούν να οργανωθούν παρά μόνο με την απόλυτη εξουσία μιας και μόνο θέλησης:

«Κάθε μεγάλη εκμηχανισμένη βιομηχανία, δηλαδή ακριβώς η υλική, η παραγωγική πηγή και το βάθρο του σοσιαλισμού, απαιτεί απόλυτη και αυστηρότητα *ενότητα θέλησης* που να κατευθύνει την κοινή εργασία εκατοντάδων, χιλιάδων και δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων. [...] Πώς όμως μπορεί να εξασφαλιστεί μια αυστηρότατη ενότητα θέλησης; Με

134. Στο ίδιο, σ. 192.

135. Λένιν, *Κράτος και Επανάσταση*, Σύγχρονη Εποχή.

136. Λένιν, *Άπαντα* τ. 36, σ. 192.

137. Στο ίδιο, σ. 189.

την υποταγή της θέλησης των χιλιάδων στη θέληση ενός».¹³⁸

Έτσι, ενώ ο Λένιν μιλάει για τη μετάβαση στην αυτοοργάνωση της κοινωνικής παραγωγής από τους εργάτες, υποστηρίζει μια «παραγωγιστική» οργάνωση της εργασίας με αυταρχική μορφή, χωρίς να βλέπει το πρόβλημα σε αυτό, δηλαδή ότι μια τέτοια οργάνωση της εργασίας εμποδίζει τη διαδικασία μετασχηματισμού της κοινωνίας σε ένωση ελεύθερων παραγωγών.

Το σύνθημα του Λένιν για την καταστροφή του κράτους ήταν επίσης αντιφατικό. Απέναντι στον διαχωρισμό ανάμεσα στην κοινωνικοποιημένη παραγωγή, η οποία τείνει προς τον σοσιαλισμό, από τη μία πλευρά, και την ιδιωτική μορφή ιδιοποίησης από την άλλη, ο Λένιν διαχώρισε τις λειτουργίες του κράτους σε οικονομικές-διοικητικές και σε πολιτικές-κατασταλτικές. Οι τελευταίες ήταν αυτές που έπρεπε να συντρίβουν, ενώ οι πρώτες έπρεπε να διατηρηθούν ως ραχοκοκαλιά της σοσιαλιστικής κοινωνίας.¹³⁹ Μια ενιαία κρατική τράπεζα θα αποτελούσε αφ' εαυτής, σύμφωνα με τον Λένιν, τα εννέα δέκατα ενός σοσιαλιστικού μηχανισμού.¹⁴⁰ Ο Λένιν συνόψισε αυτή την αντίληψη για την οργάνωση της σοσιαλιστικής κοινωνίας στον περίφημο

138. Στο ίδιο, σ. 200.

139. «Εκτός από τον κυρίως “καταπιεστικό” μηχανισμό του μόνιμου στρατού, της αστυνομίας, της γραφειοκρατίας, το σύγχρονο κράτος έχει κι έναν μηχανισμό, που συνδέεται ιδιαίτερα στενά με τις τράπεζες και τις ενώσεις των βιομηχάνων, μηχανισμό, που εκτελεί τεράστιο όγκο λογιστικών και καταγραφικών εργασιών. Αυτόν τον μηχανισμό δεν μπορούμε και δεν πρέπει να τον τσακίσουμε». Λένιν, *Άπαντα* τ. 34, σ. 307. [«Θα κρατήσουν άραγε οι μπολσεβίκοι την κρατική εξουσία;»]

140. Στο ίδιο, σ. 308.

παραλληλισμό του μεταξύ των γερμανικών ταχυδρομείων και του σοσιαλισμού:

«Ένας έξυπνος γερμανός σοσιαλδημοκράτης της όγδοης δεκαετίας του περασμένου αιώνα ονόμασε το ταχυδρομείο πρότυπο σοσιαλιστικού νοικοκυριού. Αυτό είναι πολύ σωστό. Σήμερα το ταχυδρομείο είναι νοικοκυριό, οργανωμένο σύμφωνα με τον τύπο του κρατικο-καπιταλιστικού μονοπωλίου. Ο ιμπεριαλισμός μετατρέπει βαθμιαία όλα τα τραστ σε οργανώσεις αυτού του τύπου. Πάνω από τους “απλούς” εργαζόμενους, που ξεθεώνονται στη δουλειά και πεινάνε, στέκει εδώ η ίδια αστική γραφειοκρατία. Εδώ όμως είναι ήδη έτοιμος ο μηχανισμός της κοινωνικής διαχείρισης. Ας ανατρέψουμε τους καπιταλιστές, ας συντρίψουμε με το σιδερένιο χέρι των ένοπλων εργατών την αντίσταση αυτών των εκμεταλλευτών, ας τσακίσουμε τη γραφειοκρατική μηχανή του σύγχρονου κράτους και μπροστά μας θα προβάλλει ένας απαλλαγμένος από “παράσιτα” μηχανισμός με υψηλό τεχνικό εξοπλισμό, ένας μηχανισμός, που θα μπορούν θαυμάσια να τον βάλουν σε κίνηση οι ίδιοι οι ενωμένοι εργάτες, μισθώνοντας τεχνικούς, επιστάτες, λογιστές και αμείβοντας τη δουλειά όλων αυτών, όπως και όλων γενικά των “δημόσιων” υπαλλήλων με μισθό εργάτη».¹⁴¹

Η επαναστατική θεώρηση του Λένιν έχει επομένως δύο πλευρές. Από τη μία πλευρά, την επανάληψη των ιδεών του Μαρξ για την προλεταριακή δημοκρατία, με βάση την εμπειρία της Παρισινής Κομμούνας, και τον ορισμό του για τη μετάβαση στον κομ-

141. Λένιν, *Άπαντα* τ. 33, σ. 50. [«Κράτος και Επανάσταση»]

μονιισμό ως διαδικασία κατάργησης του διαχωρισμού διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας. Από την άλλη πλευρά, αυτά τα ζητήματα δεν θα μπορούσαν να λυθούν μέσα στο πλαίσιο της ανεπαρκούς κριτικής του Λένιν στον καπιταλισμό, και ως εκ τούτου στέκονται ως ριζοσπαστικό όραμα δίπλα σε μια «κρατικοκαπιταλιστική» αντίληψη του σοσιαλισμού: τη διατήρηση των καπιταλιστικών και κρατικοκαπιταλιστικών μορφών οργάνωσης της εργασιακής διαδικασίας και της οικονομίας. Ούτε οι μετεπαναστατικές εξελίξεις έδωσαν στους μπολσεβίκους την ευκαιρία να έρθουν σε ρήξη με αυτή την ιδέα του σοσιαλισμού στην πολιτική πρακτική. Την Οκτωβριανή Επανάσταση δεν την ακολούθησε ποτέ η δυτικοευρωπαϊκή επανάσταση που περίμεναν ο Λένιν και οι μπολσεβίκοι, αλλά η επέμβαση ξένων δυνάμεων, ο εμφύλιος πόλεμος, η καταστροφική μείωση της παραγωγής, η έλλειψη τροφίμων και η αποστράτευση της εργατικής τάξης από τον αγώνα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η σοσιαλιστική οργάνωση της κοινωνικής εργασιακής διαδικασίας δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί· αντίθετα, λήφθηκαν αντίμετρα προσανατολισμένα στις μορφές και τις μεθόδους του κρατικού καπιταλισμού, και οι χειραφετητικές μορφές που έφερε η επανάσταση (σοβιέτ και εργοστασιακές επιτροπές) περιορίστηκαν και σταδιακά εξαφανίστηκαν. Αντί για το όραμα του Λένιν για τον θάνατο του κράτους, ξεκίνησε μια διαδικασία που κατέληξε στον τρομοκρατικό κρατικό μηχανισμό του σταλινισμού.

Συμπέρασμα

Ο θεμελιώδης περιορισμός της ανάλυσης του Λένιν για τον ιμπεριαλισμό είναι ότι σταματά στην περιγραφή των εμπειρικών μορφών της κίνησης του κεφαλαίου και δεν

τις διαμεσολαβεί με την έννοια του ίδιου του κεφαλαίου. Δηλαδή, δεν εκπλήρωσε την πρόθεση της κριτικής του Μαρξ στην πολιτική οικονομία: «είναι έργο της επιστήμης να αναγάγει την ορατή, τη φαινομενική μόνο κίνηση στην εσωτερική πραγματική κίνηση».¹⁴² Ο Λένιν σημειώνει ότι το μονοπωλιακό στάδιο προέκυψε από την εγγενή τάση του κεφαλαίου για συγκέντρωση και συγκεντροποίηση (την οποία ανέπτυξε ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* τ. 1, κεφ. 23), αλλά δεν διευκρινίζει το νόημα του νέου σταδίου. Το αν αυτό συνεπάγεται μόνο μια αλλαγή στις εμπειρικές μορφές με τις οποίες εμφανίζεται η κίνηση του κεφαλαίου ή μια ποιοτική αλλαγή στους νόμους του ίδιου του τρόπου παραγωγής, παραμένει ένα αναπάντητο ερώτημα. Όπως είδαμε, ο Λένιν περιγράφει το μονοπώλιο με τέτοιο τρόπο ώστε να φαίνεται σαν να αναστέλλεται ο νόμος της αξίας, αλλά ο ίδιος δεν διευκρινίζει αν η μονοπώληση σημαίνει κατάργηση του νόμου της αξίας ή μόνο τροποποίηση της εφαρμογής του. Η θεμελιώδης ασάφεια που ενυπάρχει έτσι στην ανάλυση του ιμπεριαλισμού αντανακλά την κατανόηση της κριτικής της πολιτικής οικονομίας που υιοθέτησε ο Λένιν. Αν το *Κεφάλαιο* γίνει κατανοητό ως μια γενική παρουσίαση των ιστορικών σταδίων της καπιταλιστικής παραγωγής από τις απαρχές της στην απλή κυκλοφορία των εμπορευμάτων μέχρι το μετοχικό κεφάλαιο, τότε το καθήκον της ανάλυσης μετά τον Μαρξ είναι να προσθέσει τα νέα στάδια ανάπτυξης του κεφαλαίου, όχι να εξηγήσει τις εμπειρικές μορφές της κίνησης του κεφαλαίου ως ιστορικά συγκεκριμένες μορφές έκφρασης της λογικής της ουσίας του κεφαλαίου.

Το συμπέρασμα στο οποίο οδηγεί ο περιγραφικός χαρακτήρας της μελέτης του Λένιν είναι αδιαμφισβήτητο: η γενίκευσή

142. Μαρξ, *Κεφάλαιο* τ. 3, σ. 396.

της σε μια γενική θεωρία πολιτικής οικονομίας δεν μπορεί να υποστηριχθεί. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ίδιος ο Λένιν, στην πολεμική του εναντίον του Μπουχάριν, αντιτάχθηκε σε μια τέτοια χρήση της ανάλυσης του ιμπεριαλισμού,¹⁴³ και όπως έχει επισημάνει η Neusüss, μόνο όταν ανακηρύσσεται από τον «Μαρξισμό-Λενινισμό» ως η βάση κάθε ανάλυσης της κίνησης του κεφαλαίου μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, καθίσταται πραγματικά εντελώς λανθασμένη.¹⁴⁴ Αν, για παράδειγμα, ο προσδιορισμός του καπιταλισμού ως θνήσκοντος από τον Λένιν, ο οποίος αποσκοπούσε στο να υποδείξει την άμεση πραγματικότητα των προλεταριακών επαναστάσεων, γενικευτεί, αυτό συνεπάγεται μια άμεση αναθεώρηση της θεωρίας του Μαρξ για τον κυκλικό χαρακτήρα της συσσώρευσης του κεφαλαίου και καθιστά αδύνατη την παρακολούθηση της πραγματικής δυναμικής του κεφαλαίου.

Ο προσδιορισμός του Λένιν για το τέλος του καπιταλισμού είχε και μια άλλη πλευρά, ο προβληματικός χαρακτήρας της οποίας τονίστηκε παραπάνω. Με αυτόν τον τρόπο, ο Λένιν υπέδειξε ότι ο καπιταλισμός είχε φτάσει σε τέτοιο επίπεδο ανάπτυξης που είχε δημιουργήσει οργανωτικές μορφές που έτειναν να αναιρούν τον καπιταλισμό και να συνδέονται με τον σοσιαλισμό.

Ο Μαρξ έβλεπε ήδη τη μετοχική εταιρεία ως «κατάργηση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής μέσα στα πλαίσια του ιδίου του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής» και ως «αναγκαίο σημείο περάσματος για την ξαναμετατροπή του κεφαλαίου σε ιδιοκτησία των παραγωγών, όχι όμως σαν ατομική ιδιοκτησία ξεχωριστών παραγωγών, αλλά σαν ιδιοκτησία συνεταιρισμένων παραγωγών, σαν άμεσα κοινωνική

ιδιοκτησία».¹⁴⁵ Αλλά στον Λένιν χάνεται ο προβληματισμός για τον αντιφατικό χαρακτήρα της ίδιας της καπιταλιστικής παραγωγής. Τείνει έτσι να ανάγει την ανάπτυξη του κεφαλαίου στην αυξανόμενη αντίφαση ανάμεσα, από τη μια πλευρά, στις κοινωνικοποιημένες μορφές οργάνωσης της παραγωγής (τραστ, μεγάλες τράπεζες κ.λπ.) και, από την άλλη, στην ιδιωτική ιδιοποίηση, και τον σοσιαλισμό στον μετασχηματισμό της τελευταίας ώστε να εναρμονιστεί με τις πρώτες. Η κριτική που ασκεί στον καπιταλισμό παραβλέπει έτσι την ολοένα και επεκτεινόμενη πραγματική υπαγωγή της εργασιακής διαδικασίας στο κεφάλαιο, δηλαδή την εδραίωση του κεφαλαίου ως μια ειδική μορφή διαμεσολάβησης μεταξύ ανθρώπου και φύσης, εδραιώνοντας έτσι την κυριαρχία του στις ίδιες τις τεχνολογικές-υλικές δομές. Υπό το πρίσμα της ανάπτυξης του κεφαλαίου ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες, γίνεται ολοένα και πιο φανερό πόσο ακρωτηριασμένη είναι αυτού του είδους η κριτική του καπιταλισμού (η οποία επικεντρώνεται στην ιδιωτική μορφή της ιδιοποίησης και δεν περιλαμβάνει την τάση υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο) και πόσο δεν μπορεί να κατανοήσει τον επαναστατικό μετασχηματισμό σε όλη την αναγκαία ριζοσπαστικότητά του.

143. Λένιν, *Άπαντα* τ. 38, σ. 151-2. [«Εισήγηση για το πρόγραμμα του κόμματος 19 του Μάρτη»]

144. Neusüss, *ό.π.*, σ. 45.

145. Μαρξ, *Κεφάλαιο* τ. 3, σ. 551-3.

Αυταρχισμός και οικογένεια σήμερα

Μαξ Χορκχάιμερ

Μετάφραση: C & C

Όταν μιλάμε για τις μεγάλες επαναστάσεις οι οποίες σηματοδοτούν την έναρξη της νεωτερικής εποχής τόσο στον Παλαιό όσο και στον Νέο Κόσμο, σκεφτόμαστε το άτομο και όχι την οικογένεια. Τα δικαιώματα του ατόμου ήταν ο ιερός σκοπός για τον οποίο οι άνθρωποι αντιστάθηκαν στις δυνάμεις του παρελθόντος. Ο άνθρωπος χωρίς διακρίσεις, κάθε έντιμος άνθρωπος, θα έπρεπε να φτιάχνει τους νόμους και να προστατεύεται από αυτούς. Η μάχη δόθηκε ενάντια στην καταπίεση από τις φεουδαρχικές φατρίες, τις εκκλησίες και τους ξένους δυνάστες. Το παρελθόν αναπαρίστατο από ιεραρχικές μορφές – το μέλλον, αντιθέτως, από την ένωση του ατόμου με τους ίσους του. Ωστόσο, οι συνέπειες αυτών των ιστορικών γεγονότων, αν και αποτέλεσαν ένα βήμα προς την ατομικοποίηση της κοινωνίας, δεν έπληξαν σε καμία περίπτωση όλες τις μορφές κοινωνικής υποδούλωσης του ατόμου. Ο άνθρωπος της εμπορευματικής κοινωνίας απελευθερώθηκε από την παρωχημένη κηδεμονία, η καταναγκαστική εργασία καταργήθηκε, τα τελευταία προνόμια του ευγενούς επί των ψυχών και των σωμάτων των δουλοπάροικων του καταργήθηκαν.

Όμως η γέννηση του νεωτερικού πολιτισμού χειραφέτησε την αστική οικογένεια και όχι το άτομο *καθεαυτό*, και έτσι εμπεριείχε μέσα του εξαρχής μια βαθιά σύγκρουση. Η οικογένεια επί της ουσίας παρέμεινε ένας φεουδαρχικός θεσμός βασισμένος στην αρχή του «αίματος», άρα

εντελώς ανορθολογικός, ενώ η βιομηχανική κοινωνία (παρόλο που και η ίδια περιλαμβάνει ανορθολογικά στοιχεία στην ίδια της την ουσία) διακηρύσσει τον ορθολογισμό, τον αποκλειστικό κανόνα της αρχής της υπολογισιμότητας και της ελεύθερης ανταλλαγής που δεν ακολουθεί τίποτε άλλο παρά την προσφορά και τη ζήτηση. Η νεωτερική οικογένεια οφείλει την κοινωνική της σημασία καθώς και τα εσωτερικά της προβλήματα σε αυτή την έλλειψη συνοχής της κοινωνίας στο σύνολό της. Ο αστός *αρχηγός της οικογένειας* (*pater familias*)¹ είχε πάντα μέσα του κάτι από τον *αρχοντοχωριάτη* (*bourgeois gentilhomme*)². Η μεσοαστική «καλή οικογένεια» μιμείτο πάντα την αριστοκρατία και ονειρευόταν ένα οικόσημο και μια ευγενή καταγωγή. Δεν υπάρχει αστική οικογένεια με την αυστηρή έννοια του όρου· είναι καθεαυτή μια αντίφαση της αρχής του ατομικισμού – η οποία όμως είναι αναγκαία. Από την περίοδο της χειραφέτησής της, έχει αποκτήσει μια ψευδο-φεουδαρχική, ιεραρχική δομή. Ο άνθρωπος, απελευθερωμένος από την υποτέλεια σε

1. (Σ.τ.Μ.) Ο *pater familias*, που γράφεται επίσης ως *paterfamilias* (πληθυντικός *patres familias*) ήταν ο αρχηγός της ρωμαϊκής οικογένειας. Ο *pater familias* ήταν ο γηραιότερος εν ζωή άνδρας σε ένα νοικοκυριό και μπορούσε νομικά να ασκεί αυταρχική εξουσία στη διευρυμένη οικογένειά του.

2. (Σ.τ.Μ.) Ο *Αρχοντοχωριάτης* είναι έργο του Μολιέρου που γράφτηκε το 1670. Διακωμωδεί έναν νεόπλουτο αστό, τον κύριο Πιορδάνη, που θέλει να παραστήσει τον αριστοκράτη.

ξένα σπιτικά, έγινε κύριος στο δικό του. Τα παιδιά, ωστόσο, για τα οποία ο κόσμος ήταν μια φυλακή καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα, συνέχισαν να είναι σκλάβοι μέχρι και τον δέκατο ένατο αιώνα. Όταν ο διαχωρισμός κράτους και κοινωνίας, πολιτικής και ιδιωτικής ζωής, ολοκληρώθηκε, η άμεση προσωπική εξάρτηση επιβίωσε στο σπίτι.

Αυτό κατέστη αναγκαίο λόγω των υλικών απαιτήσεων της κοινωνικής διαδικασίας. Στη σφαίρα της χειρωνακτικής εργασίας και πολλών άλλων λειτουργιών στη βιομηχανία και στο εμπόριο, η κοινωνία είχε φτάσει σε ένα στάδιο στο οποίο η άμεση και απαραβίαστη αφοσίωση των μη συγγενικών μελών της *φαμίλιας* με την παλιά έννοια, των δούλων και των δουλοπάροικων, θα μπορούσε να αντικατασταθεί από το ορθολογικό συμφέρον του εργαζομένου μέσω της σύμβασης εργασίας. Η σχέση με τον αφέντη, απαλλαγμένη από τα πατριαρχικά συνακόλουθα, εξωτερικεύτηκε, πραγματοποιήθηκε και έγινε αντικείμενο υπολογιστικής σκέψης. Οι άνθρωποι απέκτησαν αυτοσυνείδηση ως αυτόνομα οικονομικά υποκείμενα. Κάθε άτομο έπρεπε να φροντίζει τον εαυτό του. Ωστόσο, η εθνική οικονομία του δέκατου ένατου αιώνα, η οποία χαρακτηρίζεται από τη σχέση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας στο εργοστάσιο, εξακολουθούσε να περιλαμβάνει τη λειτουργία της οικογένειας ως οικονομικής μονάδας. Όχι μόνο δεν είχε προχωρήσει η εκμηχάνιση των δουλειών του νοικοκυριού τόσο πολύ όσο έχει προχωρήσει σήμερα –αν και ακόμη και σήμερα το νοικοκυριό αποτελεί ένα κατάλοιπο πρωτόγονων οικονομικών μορφών– αλλά οι γυναίκες, τα παιδιά και οι άλλοι συγγενείς ήταν απαραίτητοι για τη διαχείριση αναρίθμητων επιχειρηματικών μονάδων. Στη Βικτωριανή εποχή το βιοτεχνικό εργαστήριο εξακολουθούσε να ανθεί, οι μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις ήταν ο κυ-

ρίαρχος τύπος επιχείρησης – οι γιγαντιαίες εταιρείες, τα πολυκαταστήματα και η οργάνωση των λιανικών πωλήσεων από σημαντικούς βιομηχανικούς κλάδους ήταν μόλις στα σκαριά. Η διοίκηση και η διαχείριση των επιχειρήσεων δεν ήταν ακόμη επιστημονικά ρυθμισμένες και σχεδιασμένες. Η επιχειρηματική επιτυχία εξακολουθούσε να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την αλληλεγγύη της οικογένειας. Οι γιοι των επιχειρηματιών της μεσαίας τάξης ήταν, αφενός, σε μεγάλο βαθμό απαραίτητοι στην επιχείρηση των πατεράδων τους και, αφετέρου, δεν μπορούσαν να βρουν μια εξίσου ικανοποιητική θέση εκτός αυτής. Οι κόρες ήταν απαραίτητες τόσο στο σπίτι όσο και στο κατάστημα. Η οικογενειακή εξουσία στις μεσαίες τάξεις ήταν σχεδόν άθικτη.

Η εξουσία του πατέρα επί των συγγενικών ή μη συγγενικών μελών του σπιτιού, του εργαστηρίου ή του αρχοντικού βασιζόταν πάντα στην εγγενή αναγκαιότητα της άμεσης μορφής εξάρτησης για τη βιοτική διαδικασία της κοινωνίας. Με την εξαφάνιση αυτού του βασικού παράγοντα, ο σεβασμός των μελών της οικογένειας για τον επικεφαλής του σπιτιού, η προσκόλλησή τους στην οικογένεια στο σύνολό της και η πίστη τους στα σύμβολά της μειώθηκαν. Το νομικό πλαίσιο, με το οποίο προστατεύεται η οικογένεια, λαμβάνει το νόημά του από την κοινωνική σημασία αυτού που προστατεύει. Όσο το μελλοντικό μερίδιο του γιου στην περιουσία του πατέρα του ήταν ισχυρό κίνητρο για υπακοή τόσο και η αποκλήρωση αποτελούσε μια απειλή. Αυτό που φαινόταν ως ατομική καταστροφή στον κόσμο των ιδιοκτητών της μεσαίας τάξης μπορεί να αντιμετωπιστεί πιο ήπια σε έναν κόσμο στον οποίο όλοι είναι εργαζόμενοι. Σήμερα, όπου η ικανότητα και η εγρήγορση αρχίζουν να παίζουν καθοριστικό ρόλο στη μοίρα του ανθρώπου, το κληρονομικό δι-

καίωμα χάνει μεγάλο μέρος της βαρύτητάς του.³ Παρόμοιες διαπιστώσεις ισχύουν και για την κόρη. Ειδικά σε περιόδους πολέμου και πολεμικής προετοιμασίας, η βιομηχανία προσφέρει εκατομμύρια θέσεις εργασίας για ειδικευμένες και ανειδίκευτες γυναίκες, πράγμα που σημαίνει ότι η εργασία εκτός σπιτιού γίνεται αποδεκτή γι' αυτές από την πλευρά της ευπρέπειας. Η ρήξη με την οικογένεια χάνει επομένως τον εκφοβιστικό της χαρακτήρα τόσο για το κορίτσι όσο και για το αγόρι. Αυτή η διαφορετική προοπτική γίνεται αισθητή στις σχέσεις των γονέων και των παιδιών πολύ πριν αυτά μεγαλώσουν. Η εξουσία στο σπίτι αποκτά μια ανορθολογική διάσταση.

Παρά τις σημαντικές αυτές αλλαγές, οι ηθικές και θρησκευτικές ιδέες, οι πνευματικές αναπαραστάσεις, που προέρχονται από τη δομή της πατριαρχικής οικογένειας, εξακολουθούν να αποτελούν τον πυρήνα του πολιτισμού μας. Ο σεβασμός απέναντι στον νόμο και την τάξη του κράτους φαίνεται να είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τον σεβασμό των παιδιών για τους μεγαλύτερους. Τα συναισθήματα, οι συμπεριφορές και οι πεποιθήσεις που έχουν τις ρίζες τους στην οικογένεια εξηγούν τη συνοχή του πολιτισμικού μας συστήματος. Συνθέτουν ένα στοιχείο κοινωνικού δεσμού. Φαίνεται ότι είναι επιτακτική ανάγκη η κοινωνία να τα διατηρήσει ζωντανά, γιατί είναι ζήτημα ζωής και θανάτου για τον πολιτισμό στη σημερινή του μορφή. Από αυτή την άποψη, η ιδέα του έθνους δεν μπόρεσε να εκπληρώσει τις λειτουργίες της οικογένειας. Ως δομή συνεργαζόμενων και ανταγωνιστικών οικονομικών δυνάμεων, το έθνος αντικατέ-

στησε τις μονάδες παραγωγής του μερκαντιλιστικού συστήματος. Έχει αποδειχθεί ότι είναι άμεσο αντικείμενο αφοσίωσης σε οριακές καταστάσεις, ιδιαίτερα σε ώρες κινδύνου. Οι επαναστατικοί πόλεμοι στους οποίους γεννήθηκε το έθνος με τη σύγχρονη έννοια του έχουν δώσει ένα παράδειγμα για το πώς τα άτομα μπορούν να ξεπεράσουν την απομόνωσή τους μέσω αυτής της αναπαραστάσης. Στην καθημερινή ζωή, ωστόσο, η εξουσία του έθνους φαινόταν να εξαρτάται από την εξουσία της οικογένειας. Η μόνη δικτατορία των τελευταίων χρόνων, το Τρίτο Ράιχ, το οποίο προσπάθησε να διαλύσει συστηματικά κάθε διαμεσολάβηση μεταξύ του ατόμου και του κράτους και να ωθήσει τον γιακωβινισμό στα άκρα, απέτυχε.

Η επιθυμία να ενισχυθεί η οικογένεια είναι σχεδόν καθολική· ωστόσο, είναι απαραίτητο να αναδειχθεί η βασική της δυσκολία. Όταν οι ιδέες, που καλλιεργούνται μέσα στους αιώνες, διατηρούν έναν άκαμπτο χαρακτήρα κόντρα στην πορεία της ιστορίας, αντί να διαφυλάσσονται μέσω της ανάπτυξης και του μετασχηματισμού τους, τότε τελικά χάνουν την αλήθεια τους και μετατρέπονται σε κενές ιδεολογίες – όσο έντονα και αν υποστηρίζονται. Επειδή ασχολούμενοι με τις δικές μας παραδόσεις τείνουμε να παραβλέπουμε αυτό το μοιραίο δίλημμα, ένα παράδειγμα από έναν άλλο πολιτισμό μπορεί να χρησιμεύσει ως εξήγηση. Η κινεζική οικογένεια εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την εντατική καλλιέργεια της γης. Κατείχε ένα μικρό κομμάτι γης και είχε αναπτύξει μεγάλη ικανότητα στην εκμετάλλευσή του. Η εμπειρία όσον αφορά τις εποχές, τα παράσιτα και κάθε είδους κινδύνους, καθώς και η πιθανή πρόληψή τους υπό τις συνθήκες του εκάστοτε τόπου, ήταν το πιο σημαντικό πράγμα, δεδομένου ότι το κοινωνικό περιβάλλον παρέμενε σχετικά

3. Οι οικονομικές αλλαγές που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι οι λόγοι για τους οποίους το δικαίωμα αυτό μπορεί να περιορίζεται ολοένα και περισσότερο ή και να καθίσταται ακόμη και ανυπόστατο από τα οικονομικά και πολιτικά μέτρα των κυβερνήσεων.

στατικό ανά τους αιώνες. Οι παλιές και φιλικές σχέσεις με τους γείτονες, η οικειότητα με τους τοπικούς αξιωματούχους και η γνώση των τρόπων και των μέσων αντιμετώπισης των φιλικών ή μη φιλικών εισβολών ήταν ανεκτίμητα εφόδια για έναν αγρότη. Η παλαιότητα ήταν ένα πλεονέκτημα και, επομένως, ο πατέρας προκαλούσε ειλικρινή σεβασμό. Ο ρόλος των προγόνων στην κινεζική θρησκεία φαίνεται να είναι μια λογική συνέπεια αυτής της κατάστασης: ο σεβασμός προς τον πατέρα και τον παππού επεκτάθηκε και ενισχύθηκε για χάρη εκείνων που ήταν άορατοι. Μόλις όμως αυτή η παλιά δομή της οικογένειας καταστραφεί από την εκβιομηχάνιση, και ιδιαίτερα από τη μηχανοποιημένη γεωργία, η ανωτερότητα του πατέρα και η σεβασμιότητα των γηρατειών θα χάσουν σταδιακά το νόημά τους. Αυτό το συγκεκριμένο είδος σοφίας δεν θα έχει πλέον σημασία, και οι αρνητικές πτυχές της τρίτης ηλικίας θα αρχίσουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους. Η λατρεία των προγόνων, απομονωμένη από τη συγκεκριμένη εμπειρία, μπορεί τότε να εξακολουθεί να προπαγανδίζεται και να επιβάλλεται μέσω κοινωνικών ή ακόμη και πολιτικών κυρώσεων, αλλά μια μέρα θα φανεί ότι αυτή η ιδεολογία έχει καταστεί κενή. Τρανταχτά τέτοια παραδείγματα, που αφορούν άμεσα την οικογένεια αλλά και τις θρησκευτικές ιδέες που απορρέουν από αυτήν, έχουν δοθεί στην πρόσφατη ευρωπαϊκή ιστορία. Διδάσκουν πόσο ύπουλη μπορεί να αποδειχθεί η φαινομενικότητα των σταθερών οικογενειακών παραδόσεων.

Όσο περισσότερο η οικογένεια ως βασική οικονομική μονάδα χάνει έδαφος στον δυτικό πολιτισμό, τόσο περισσότερο η κοινωνία δίνει έμφαση στις συμβατικές της μορφές. Δεδομένου ότι η φυσιολογική σχέση μεταξύ του συζύγου και της συζύγου είναι το καταστάλαγμα όλων των πτυχών της

οικογένειας, γίνεται το επίκεντρο του ενδιαφέροντος των συντηρητικών. Εξυψώνει τον γάμο σε τέτοιο βαθμό ώστε ο γάμος και η οικογένεια τείνουν να γίνουν συνώνυμα. Οι γυναίκες εξαρτώνται άμεσα περισσότερο από τους άνδρες από αυτή την εξέλιξη. Λαμβάνοντας υπόψη τις θεμελιώδεις πατριαρχικές πτυχές της κοινωνίας, οι οποίες δεν έχουν αλλάξει πραγματικά, οι γυναίκες εξακολουθούν να βρίσκονται σε μειονεκτική θέση. Όχι μόνο πρέπει να προσαρμοστούν ως βιοπορίστριες σε μορφές ζωής που έχουν διαμορφωθεί από και για τους άνδρες, αλλά και η ιστορική τους κληρονομιά, η ιδιαίτερη εκπαίδευση που τους επιβλήθηκε από μια ανδροκρατούμενη κοινωνία μέσα στους αιώνες, η παράλογη προτίμηση προς τους άνδρες σε πολλά επαγγέλματα, και το πολιτισμικό περιβάλλον γενικότερα, δημιουργούν πρόσθετα προβλήματα για την εργαζόμενη γυναίκα και καθιστούν την ύπαρξή της ψυχολογικά δύσκολη. Για αυτούς και άλλους λόγους οι γυναίκες δείχνουν τεράστιο ενδιαφέρον για το απαραβίαστο του θεσμού του γάμου. Στην άκρως οργανωμένη κοινωνία μας, συμμαχούν με τις πιο αποτελεσματικές ομάδες της μαζικής κουλτούρας στην υπεράσπιση και την προπαγάνδα αυτής της πτυχής της οικογένειας. Η νομοθεσία, οι εκκλησίες, η λογοτεχνία, το ραδιόφωνο και ο κινηματογράφος ενώνουν τις δυνάμεις τους στην καταπολέμηση των κινδύνων της ανηθικότητας. Δυστυχώς, η προπαγάνδα υπέρ του γάμου δεν μπορεί να αντικαταστήσει το δέος που προκαλούσε η δύναμη της οικογένειας, όταν αυτή ήταν η πιο επιβλητική πραγματικότητα στην κοινωνική ζωή. Δεν μπορεί να επαναφέρει αυτή την αφελή και οιονεί φυσική πίστη στο μεγαλείο της οικογένειας, μέσω της οποίας απέκτησε κάποτε ο γάμος το νόημά του. Ο σύγχρονος ορθολογισμός έχει διαπεράσει όλη αυτή τη σφαίρα. Η αμέριστη συνεργα-

σία όλων των κλάδων της κεντρικής και τοπικής διακυβέρνησης, ο πόλεμος κατά της πορνείας, η απαξίωση του ελεύθερου έρωτα ως αμαρτίας, οι ηθικολογικές συνταγές των συνθετικών ονειρώξεων στην οθόνη και στο ραδιόφωνο, η διαφήμιση του ρομάντζου στο πλαίσιο μιας υλιστικής κουλτούρας και για πρακτικούς λόγους – όλοι αυτοί οι παράγοντες δεν μπορούν να εμποδίσουν τον γάμο να μετατραπεί με τη σειρά του σε μια πραγματιστική σχέση. Γίνεται όλο και περισσότερο μια σχέση ανάγκης, την οποία ο άνδρας πρέπει να επιλέξει για να απολαύσει τα οφέλη της συμβίωσης και στην οποία η γυναίκα επιδιώκει μια ορισμένη ασφάλεια. Το μεγάλωμα των παιδιών γίνεται όχι επειδή αισθάνεται κανείς ότι μόνο έτσι μπορεί να εκπληρώσει το έργο της ζωής του, αλλά για λίγο-πολύ εξωγενείς λόγους. Τα παιδιά δεν βιώνουν ποτέ τη ζεστασιά αυτής της δεύτερης μητέρας που, κατά καιρούς και σε συγκεκριμένα κοινωνικά στρώματα, ήταν η οικογένεια στο παρελθόν. Στην καλύτερη περίπτωση, διαπαιδαγωγούνται με έξυπνο τρόπο ώστε να είναι έτοιμα για τον αγώνα της ζωής.

Ενώ σε μια παλαιότερη περίοδο το άτομο γνώριζε τον εαυτό του μόνο ως μέρος οιοσδήποτε οργανικών οντοτήτων, οι οποίες έδιναν νόημα στη ζωή του και ήταν διαρκώς παρούσες στις πράξεις και τις ιδέες του, τα άτομα σήμερα τείνουν πράγματι να γίνουν τα κοινωνικά απομονωμένα άτομα στα οποία οι αστικές επαναστάσεις, σύμφωνα με τους επικριτές τους, έχουν κονιορτοποιήσει την κοινωνία. Σε αυτή την εποχή της μαζικής κοινωνίας ο άνθρωπος είναι μόνος του. Το όνομά του – που κάποτε τον συνέδεε με έναν τόπο, ένα παρελθόν, ένα πεπρωμένο – έχει μετατραπεί σε ένα σημάδι αναγνώρισης, μια απλή ταμπέλα· η ατομικότητά του σε ένα σύνολο προσόντων. Η ουδετερότητα της ταμπέλας αντιστοιχεί στην

εναλλαξιμότητα αυτού που τη φέρει. Κάποτε ήταν πέρα για πέρα αφέντης ή υπηρέτης, ιππότης ή δούλος: η ανθρώπινη υπόσταση καθοριζόταν από τις όψεις της κοινωνικής ανισότητας. Σήμερα η θέση του στην κοινωνική ιεραρχία δεν εμφανίζεται πλέον ως μέρος της ίδιας του της φύσης – ξέρει πώς να διαφοροποιήσει τον εαυτό του από τον ρόλο του στην κοινωνία.

Αλλά αυτός ο «εαυτός», όσο μεγάλη και αν είναι η ψυχολογική επένδυση της προσωπικότητας, είναι το αφηρημένο υποκείμενο του ιδιοτελούς συμφέροντος, όπως διακηρύχθηκε στην οικονομική και φιλοσοφική σκέψη του δέκατου ένατου αιώνα. Το σύγχρονο εγώ, στον βαθμό που διακρίνεται έτσι καθαρά από οποιοσδήποτε απαξιωτικές κοινωνικές κατηγορίες, ανταποκρίνεται επαρκέστερα στην ιδέα της ανθρωπότητας απ' ό,τι η αυτοσυνείδηση του ανθρώπου σε οποιαδήποτε περίοδο του παρελθόντος. Από την άλλη πλευρά, διαφέρει πολύ πιο αποφασιστικά από αυτή την ιδέα λόγω του αφηρημένου και απροσπέλαστου χαρακτήρα του. Στην ανάπτυξη της κοινωνίας αυτό το στάδιο είναι απαραίτητο, λογικό. Μόνο αφού το εγώ έχει μάθει να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως αφηρημένο υποκείμενο του λόγου, σε αντίθεση με οτιδήποτε συγκεκριμένο, μπορεί να ταυτιστεί με τις θετικές δυνάμεις της ανθρωπότητας και έτσι να ανακτήσει έναν νέο και ανώτερο συγκεκριμένο χαρακτήρα. Για τους οργανικούς θύλακες της νεωτερικής κοινωνίας, αυτό σημαίνει ότι η μορφή και το περιεχόμενο διαχωρίζονται. Οι φορείς της δράσης στην οικογένεια παραμένουν κοινωνικά άτομα, αν και παίζουν τους ρόλους των συζύγων, των γυναικών και των παιδιών.

Κανένας άλλος θεσμός της κοινωνίας μας δεν αποκαλύπτει τόσο ξεκάθαρα την προβληματική φύση της νεωτερικής οικογένειας όσο το διαζύγιο. Η Γαλλική

Επανάσταση, η οποία προανήγγειλε όλες τις φάσεις και τις πτυχές της επερχόμενης εποχής, έκανε το διαζύγιο τόσο εύκολο, ώστε ο γάμος αντικαταστάθηκε στην πραγματικότητα από μια απλή σύμβαση, το μόνο είδος σχέσης που ανταποκρίνεται αυστηρά στην αρχή του ατομικισμού. Σήμερα, σε πολλές κοινωνικές ομάδες ο γάμος έχει και πάλι πρακτικά καταργηθεί με τον θεσμό του διαζυγίου. Τα άτομα είναι τόσο εναλλάξιμα στον γάμο όσο είναι και στις εμπορικές σχέσεις. Κάποιοι μπαίνει σε μια νέα σχέση αν αυτή υπόσχεται να λειτουργήσει καλύτερα. Κάθε άτομο ταυτίζεται πλήρως με τη λειτουργία του για έναν συγκεκριμένο σκοπό. Ο καθένας παραμένει ένα αφηρημένο κέντρο συμφερόντων και επιτευγμάτων.

Η ασυμφωνία μεταξύ του πραγματικού χαρακτήρα των γονέων, όπως τον καθορίζει το νεωτερικό βιομηχανικό σύστημα, και του ρόλου τους στην οικογένεια ανακαλύπτεται γρήγορα από τα παιδιά και είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνη για την καχεκτική ανάπτυξη της συναισθηματικής τους ζωής, τη σκλήρυνση του χαρακτήρα τους, την πρόωρη μετατροπή τους σε ενήλικες. Η αλληλεπίδραση μεταξύ της οικογένειας και της γενικής καταστροφής του πολιτισμού γίνεται ένας φαύλος κύκλος. Όταν τα παιδιά μεγαλώνουν, οι ρόλοι παίζονται πιο συνειδητά – η καλλιέργεια των οικογενειακών δεσμών είναι το ζητούμενο. Αλλά μια τέτοια στάση δεν μπορεί να περιορίσει την εξασθένηση της οικογένειας. Είτε η ατομικοποίηση του ανθρώπου θα εξουδετερωθεί από πιο θεμελιώδεις αλλαγές και μετασχηματισμούς είτε μπορεί όντως να αποβεί μοιραία για αυτόν τον πολιτισμό. Οι ίδιες οικονομικές αλλαγές που καταστρέφουν την οικογένεια επιφέρουν τον κίνδυνο του ολοκληρωτισμού. Η οικογένεια σε κρίση παράγει τις συμπεριφορές που προδιαθέτουν τους ανθρώπους στην τυφλή υποταγή.

Καθώς η οικογένεια έχει σε μεγάλο βαθμό πάψει να ασκεί συγκεκριμένη εξουσία επί των μελών της, έχει μετατραπεί σε πεδίο εξάσκησης της εξουσίας γενικά. Η παλιά δυναμική της οικογενειακής υποταγής εξακολουθεί να λειτουργεί, αλλά οδηγεί σε ένα διάχυτο πνεύμα προσαρμογής και αυταρχικής επιθετικότητας αντί για την προώθηση των συμφερόντων της οικογένειας και των μελών της. Ενώ ο ολοκληρωτισμός στη γερμανική του εκδοχή προσπάθησε να απαλλαγεί από την οικογένεια ως ένα σχεδόν περιττό μεσολαβητικό στοιχείο μεταξύ του ολοκληρωτικού κράτους και των κοινωνικών ατόμων, η σύγχρονη οικογένεια παράγει στην πραγματικότητα τα ιδανικά αντικείμενα της ολοκληρωτικής ενσωμάτωσης. Η τυπική εξέλιξη είναι η εξής:

Αρχικά το νήπιο έχει την ίδια εμπειρία αγάπης και μίσους από και προς τους γονείς του, όπως είχε σε όλη τη διάρκεια της αστικής εποχής. Σύντομα ανακαλύπτει ότι ο πατέρας δεν είναι καθόλου η ισχυρή φιγούρα, ο αμερόληπτος δικαστής, ο γενναιόδωρος προστάτης που φανταζόταν ότι είναι. Το παιδί υιοθετεί μια ρεαλιστική άποψη και παραιτείται από όλες τις απαιτήσεις και τις ελπίδες μέσω των οποίων η οικογένεια στις καλύτερες περιόδους της και στις πιο καλλιεργημένες τάξεις καθυστέρουσε τη ριζική προσαρμογή του παιδιού στον εξωτερικό κόσμο. Η κοινωνικά διαμορφωμένη αδυναμία του πατέρα, η οποία δεν διαψεύδεται από τα περιστασιακά ξεσπάσματα ανδρισμού, εμποδίζει την πραγματική ταύτιση του παιδιού μαζί του. Σε παλαιότερες εποχές, η στοργική μίμηση του αυτοδύναμου, συνετού άνδρα, αφοσιωμένου στο καθήκον του, ήταν η πηγή της ηθικής αυτονομίας του ατόμου. Σήμερα, το παιδί που μεγαλώνει, το οποίο αντί για την εικόνα του πατέρα έχει λάβει μόνο την αφηρημένη ιδέα της αυθαίρετης εξουσίας, αναζητά

έναν δυνατότερο, ισχυρότερο πατέρα, έναν υπερ-πατέρα, όπως τον προσφέρουν οι φασιστικές αναπαραστάσεις. Ενώ η υποτακτικότητα στην εξουσία εξακολουθεί να εμποδώνεται στο παιδί μέσω της οικογένειας, η ενστικτώδης σχέση προς τους γονείς τραυματίζεται σοβαρά. Σε παλαιότερες περιόδους, όταν ο πατέρας δεν μπορούσε να δραματίσει άμεσο ρόλο στην ανατροφή του παιδιού, τη θέση του στη συναισθηματική ζωή του παιδιού καταλάμβανε ένας θεός, ένας παιδαγωγός, ένας δάσκαλος ή κάποιο άλλο άτομο. Όσο τραχύς και σκληρός και αν ήταν, είχε τουλάχιστον κάποια ανθρωπίνα χαρακτηριστικά, κάποια προσωπικά γνωρίσματα και συμπεριφορές που θα μπορούσε κανείς να μιμηθεί, κάποιες ιδέες που θα μπορούσε κανείς να τις σκεφτεί και να τις διαπραγματευτεί. Σήμερα ο πατέρας τείνει να αντικαθίσταται απευθείας από συλλογικές οντότητες: τη σχολική τάξη, την αθλητική ομάδα, τον σύλλογο, το κράτος. Όσο περισσότερο η οικογενειακή εξάρτηση περιορίζεται σε μια απλή ψυχολογική λειτουργία μέσα στην ψυχή του βρέφους, τόσο πιο αφηρημένη και απροσδιόριστη γίνεται στο μυαλό του εφήβου· σταδιακά τείνει να οδηγήσει σε μια γενική ετοιμότητα αποδοχής οποιασδήποτε δοσμένης εξουσίας, αρκεί να είναι αρκετά ισχυρή.

Η εξέλιξη αυτή ενισχύεται από τις αλλαγές στον ρόλο της μητέρας. Όχι ότι αντιμετωπίζει το παιδί πιο βάνουσα από ό,τι παλαιότερα· ακριβώς το αντίθετο. Η σύγχρονη μητέρα-πρότυπο σχεδιάζει την εκπαίδευση του παιδιού της σχεδόν επιστημονικά, από την ισορροπημένη διατροφή μέχρι την εξίσου ισορροπημένη αναλογία μεταξύ επίπληξης και τρυφερότητας, όπως συνιστά η βιβλιογραφία της ποπ ψυχολογίας. Ολόκληρη η στάση της απέναντι στο παιδί γίνεται ορθολογική – ακόμη και η αγάπη χορηγείται ως συστατικό της παι-

δαγωγικής υγιεινής.⁴ Η κοινωνία μας, στα μορφωμένα στρώματα των πόλεων, προωθεί μια «επαγγελματική», άκρως πρακτική στάση ακόμη και σε εκείνες τις γυναίκες που δεν κερδίζουν χρήματα αλλά εξακολουθούν να εκπληρώνουν τον ρόλο τους στο σπίτι. Αναλαμβάνουν τη μητρότητα ως επάγγελμα και η στάση τους απέναντι στα παιδιά είναι αντικειμενική και πραγματιστική. Ο αυθορμητισμός της μητέρας και η φυσική, απεριόριστη προστατευτικότητα και ζεστασιά της τείνουν να διαλυθούν. Ως εκ τούτου, η εικόνα της μητέρας στο μυαλό των παιδιών χάνει τη μυστικιστική της αύρα και η λατρεία της μητέρας στον κόσμο των ενηλίκων μετατρέπεται από μυθολογία με την αυστηρή έννοια του όρου σε ένα σύνολο άκαμπτων συμβάσεων.

Οι γυναίκες έχουν πληρώσει το τίμημα για την περιορισμένη πρόσβασή τους στον οικονομικό κόσμο των ανδρών, υιοθετώντας τα πρότυπα συμπεριφοράς μιας απόλυτα πραγματοποιημένης κοινωνίας. Οι συνέπειες φτάνουν μέχρι τις πιο τρυφερές σχέσεις μεταξύ μητέρας και παιδιού. Παύει να είναι ένας κατευναστικός μεσάζων μεταξύ αυτού και της ψυχρής πραγματικότητας και γίνεται απλώς ένα ακόμη φερέφωνο της τελευταίας. Παλαιότερα προικοδοτούσε το παιδί με ένα αίσθημα ασφάλειας που του επέτρεπε να αναπτύξει μια κάποια ανεξαρτησία. Ένωθε ότι η αγάπη του για τη μητέρα του ήταν αμοιβαία και κατά κάποιο τρόπο ζούσε από αυτό το συναισθηματικό

4. Η σύγχρονη ψυχολογία και σίγουρα τα πιο προοδευτικά περιοδικά έχουν επίγνωση του κινδύνου και προσπαθούν να ελέγξουν τον ορθολογισμό με περισσότερο ορθολογισμό. Στις κινηματογραφικές ταινίες η ενημερωμένη μητέρα νικιέται από τον ευγενικό φίλο που διαθέτει κατανόηση, ο οποίος συστήνει τον Άγιο Βασίλη σε ένα ανώτερο επίπεδο. Ο ρομαντισμός, όσο εκλεπτυσμένος και ευχάριστος κι αν είναι, τείνει να μεταθέτει το πρόβλημα παρά να το λύνει.

απόθεμα σε όλη του τη ζωή. Η μητέρα, αποκομμένη από την κοινότητα των αρσενικών και παρά την αδικαιολόγητη εξιδανίκευση της κατάστασής της, που την ανάγκαζε σε μια ζωή εξαρτημένη, αντιπροσώπευε μια αρχή διαφορετική από την πραγματικότητα· μπορούσε ειλικρινά να ονειρεύεται τα όνειρα της ουτοπίας μαζί με το παιδί και ήταν η φυσική του σύμμαχος είτε η ίδια το επιθυμούσε είτε όχι. Έτσι, υπήρχε μια δύναμη στη ζωή του που του επέτρεπε να αναπτύξει τη δική του ατομικότητα ταυτόχρονα με την προσαρμογή του στον εξωτερικό κόσμο. Μαζί με το γεγονός ότι η κυρίαρχη εξουσία στο σπίτι αντιπροσωπευόταν από τον πατέρα και επομένως επιβαλλόταν, έστω και στοιχειωδώς, μέσω μιας διανοητικής αλληλεπίδρασης, ο ρόλος της μητέρας εμπόδιζε την προσαρμογή να συμβεί πολύ ξαφνικά και ολοκληρωτικά και εις βάρος της εξατομίκευσης. Σήμερα, εφόσον το παιδί δεν βιώνει την απεριόριστη αγάπη της μητέρας, η δική του ικανότητα για αγάπη παραμένει υπανάπτυκτη. Καταπνίγει το παιδί μέσα του (πράγμα που δεν το εμποδίζει αργότερα να συμπεριφέρεται γκροτέσκα ως παιδί όταν θέλει να διασκεδάσει) και συμπεριφέρεται ως ένας ραδιούργος μικρός ενήλικας χωρίς σταθερό ανεξάρτητο εγώ, αλλά με μια τρομερή δόση ναρκισσισμού. Το ότι είναι σκληροτράχηλος και ταυτόχρονα υποτακτικός απέναντι στην πραγματική εξουσία, τον προδιαθέτει για ολοκληρωτικές μορφές ζωής.

Η γλυκανάλατη λατρεία της μητέρας που παρατηρήθηκε πρόσφατα στις ΗΠΑ και συχνά εκλαμβάνεται ως μητριαρχική τάση δεν αντιφάσκει με την υποβάθμισή της. Αντίθετα, αυτή η λατρεία είναι μια ιδεολογική υπερανάπληρωση⁵ για την κατάρ-

5. (Σ.τ.Μ.) Ψυχοδυναμικός μηχανισμός άμυνας που χαρακτηρίζεται από υπερβολή στην προσπάθεια του ατόμου (συνειδητά ή ασυνειδητά)

γηση του ρόλου της μητέρας. Η κατάληψη του συνόλου της ζωής μας από την οργάνωση, η οποία έχει μετατρέψει τη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής που προηγουμένως καταλάμβανε η οικογένεια σε κοινωνικά ελεγχόμενο ελεύθερο χρόνο, έχει προικίσει τις γυναίκες με τον έλεγχο αυτής της σφαίρας της οργανωμένης κουλτούρας – έναν έλεγχο που, παρά το καλό που μπορεί να κάνει, φέρνει επίσης στο προσκήνιο την παραδοσιακή οπισθοδρομικότητα των γυναικών. Αυτή είναι μία από τις ρίζες του φαινομένου των «momisms»⁶, όπως περιγράφεται από τον Philip Wylie. Η «μαμά» είναι η νεκρική μάσκα της μητέρας. Όπου βασιλεύει, συχνά ενισχύει με μισαλλόδοξες και αστόχαστες δραστηριότητες το ίδιο πνεύμα αυταρχικής καταπίεσης που η έλλειψη αγάπης και πρωτογενούς επαφής με το παιδί προάγει ασυνείδητα στο τελευταίο.

Ο ρόλος που διαδραματίζει σήμερα η σκιά της οικογένειας, ή μάλλον η οικογένεια ως ιδεολογία που χάνει την οικονομική αλλά και τη συναισθηματική της βάση, έχει καταδειχθεί λεπτομερώς από την εμπειρική έρευνα. Μια μελέτη, η οποία είναι επικεντρωμένη στη φύση και το υπόβαθρο της αυταρχικής προσωπικότητας σε αυτή τη χώρα, σχετίζεται άμεσα με το πρόβλημά μας.⁷ Συνδυάζοντας διάφορους τύπους ερωτηματολογίων, εντατικών συνεντεύξεων και προβολικών τεχνικών, η μελέτη προ-

να καλύψει μια πραγματική ή φανταστική σωματική ή ψυχολογική αδυναμία μέσα από την επίτευξη της τελειότητας σε μια άλλη παράμετρο της ζωής του.

6. (Σ.τ.Μ.) Εδώ ο Χόρκχάιμ αναφέρεται στον «μαμακισμό».

7. Η μελέτη, υπό τον τίτλο «Ερευνητικό πρόγραμμα για τις κοινωνικές διακρίσεις» και με τη χορηγία της Αμερικανικής Εβραϊκής Επιτροπής, πραγματοποιήθηκε τα τελευταία χρόνια από το Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών και την Ομάδα Μελέτης της Κοινής Γνώμης του Μπέρ-

σπάθησε να θεμελιώσει συστηματικά μια διασύνδεση μεταξύ ορισμένων ιδιοτήτων και συμπεριφορών του χαρακτήρα και των εκδηλωμένων πολιτικών και οικονομικών απόψεων που θα μπορούσαν να θεωρηθούν δυνητικά φασιστικές, όπως η φυλετική προκατάληψη, η εξύψωση της κλειστής ομάδας, ο επιθετικός εθνικισμός, η επίθεση στο εργατικό κίνημα και η ελαφρώς συγκαλυμμένη περιφρόνηση των δημοκρατικών θεσμών. Η συγκεκριμένη έρευνα προσπάθησε να διερευνήσει τα ιδιόμορφα μοτίβα αυταρχισμού που επικρατούν σε μεγάλα τμήματα της σημερινής μεσαιάς τάξης.

Τα ευρήματα έδειξαν ότι τα άτομα που μπορεί να θεωρηθούν ως ιδιαίτερα επιρρεπή στη φασιστική προπαγάνδα εκφράζουν μια ιδεολογία η οποία προπαγανδίζει την άκαμπτη και άκριτη ταύτιση με την οικογένεια και επιδεικνύουν απόλυτη υποταγή στην οικογενειακή εξουσία από την πρώιμη νηπιακή ηλικία. Ταυτόχρονα, η υποβόσκουσα κιβδηλότητα της οικογένειας εκδηλώνεται στον βαθμό που τα φασιστικά σκεπτόμενα υποκείμενα δεν επιδεικνύουν, σε ένα βαθύτερο επίπεδο, κανένα γνήσιο δεσμό με τους γονείς, τους οποίους αποδέχονται με έναν απόλυτα συμβατικό και εξωτερικό τρόπο. Είναι αυτή η σύνθεση της υποτακτικότητας και της ψυχρότητας που περισσότερο από οτιδήποτε άλλο καθορίζει τον εν δυνάμει φασίστα της εποχής μας.

Οι φασιστικά σκεπτόμενοι άνθρωποι που συμμετείχαν στη μελέτη σχεδόν πάντα εξιδανίκευαν τους γονείς τους. Ένας τυπικός ερωτώμενος, στην ερώτηση για το ποιους θεωρούσε ως τις μεγαλύτερες προσωπικότητες στην ιστορία, απάντησε: οι γονείς μου. Αυτή η λατρεία των γονέων βασίζεται στις περισσότερες περιπτώσεις στη

λατρεία ενός αυστηρού και τιμωρητικού πατέρα. Είναι ορατά τα ίχνη της εχθρότητας εναντίον του τελευταίου, αλλά συνολικά η αντίσταση κατά της πατρικής εξουσίας μετατοπίζεται και στρέφεται αποκλειστικά κατά των αδύναμων, των υποδεέστερων. Κατά συνέπεια, η αποδοχή της οικογένειας χρησιμεύει για να εκφράσει τον κοινωνικό ναρκισσισμό του υποκειμένου. Οι γονείς, τα αδέρφια και όλα τα μέλη της κλειστής ομάδας είναι πάντα «θαυμάσιοι άνθρωποι»· οι άλλοι δεν είναι «στο ίδιο επίπεδο», είναι ατημέλητοι, κατώτεροι. Μέσω της άκαμπτης διάκρισης μεταξύ εκείνων που είναι «σαν τον ίδιο» και του υπόλοιπου κόσμου, οι αυταρχικές τάσεις του δυνητικού φασίστα αποκτούν ένα στοιχείο απάνθρωπης αφαίρεσης – την εξύμνηση της εξουσίας καθεαυτής, χωρίς καμία συγκεκριμένη ιδέα για τον σκοπό που υποτίθεται ότι υπηρετεί. Η αυταρχική προσωπικότητα είναι πλήρως συμβατικοποιημένη και στερεοτυπική. Η εικόνα του πατέρα είναι αυτή του αυστηρού, δίκαιου, επιτυχημένου, αποστασιοποιημένου και μερικές φορές γενναιόδωρου οπαδού της αυστηρής πειθαρχίας. Εκείνη της μητέρας περιλαμβάνει τα τυπικά χαρακτηριστικά της γυναικείας φύσης, όπως η πρακτική ικανότητα, η καλή εμφάνιση, η καθαριότητα και η υγεία. Εκεί που κάποτε βρίσκονταν οι φορείς της ευσυνειδησίας, της ατομικής ανεξαρτησίας και της πιθανής αντίστασης ενάντια στην πίεση της κοινωνικής συμμόρφωσης, το μόνο κριτήριο που έχει απομείνει είναι αυτό της επιτυχίας, της δημοφιλίας και της επιρροής, μαζί με την προθυμία του υποκειμένου να επιτύχει μέσω της ασυγκράτητης ταύτισης με οτιδήποτε ασκεί αυταρχική εξουσία στην πραγματική ζωή. Καμία ιδανική αυθεντία, είτε θρησκευτική, είτε ηθική, είτε φιλοσοφική, δεν γίνεται αποδεκτή για την ίδια της την αξία – μόνο ό,τι υπάρχει αναγνωρίζε-

κλεϋ. Τα επικεφαλής μέλη του προγράμματος είναι οι T. W. Adorno, E. Brunswik, D. Levinson και N. Sanford.

ται. Το «αντιδημοφιλές», ή οτιδήποτε άλλο απορρίπτεται από την εξουσία, πρέπει να παραμείνει ανίσχυρο.

Ενώ ο αυταρχικός ή σαδομαζοχιστικός χαρακτήρας δεν είναι καθόλου νέο φαινόμενο και μπορεί να παρατηρηθεί σε όλη την ιστορία της κοινωνίας της μεσαίας τάξης,⁸ είναι η ιδιαίτερη αφαιρετικότητα και η αναλγησία του που φαίνεται ότι είναι ενδεικτικά σημάδια ενός κόσμου που εμμένει στην οικογενειακή εξουσία μετά τη διάλυση της εσωτερικής υπόστασης της οικογένειας. Εδώ η αφηρημένη εξύμνηση της οικογένειας συνυπάρχει με μια σχεδόν πλήρη έλλειψη συγκεκριμένων συναισθηματικών δεσμών, είτε θετικών είτε αρνητικών, προς τους γονείς. Κατά συνέπεια, ολόκληρη η συναισθηματική ζωή του αυταρχικού χαρακτήρα αποκαλύπτει χαρακτηριστικά ρηχότητας και ψυχρότητας που συχνά προσεγγίζουν φαινόμενα που παρατηρούνται σε ψυχτικούς. Πρωταρχικό μεταξύ αυτών των γνωρισμάτων είναι η καθολική απόρριψη της συμπόνιας – αυτού ακριβώς του χαρακτηριστικού που αντανάκλασε περισσότερο από οτιδήποτε άλλο η αγάπη της μητέρας για το παιδί της.

Η δομή του συναισθηματικού δεσμού των υποκειμένων με τους γονείς ως αντικείμενα της κάθεξης⁹ εξετάστηκε προσεκτικά σε αυτές συνεντεύξεις. Σύμφωνα με τη συνολική εικόνα της αυταρχικής προσωπικότητας, διαπιστώθηκε ότι η πρώτη εξέγερση κατά του πατέρα απωθείται και διατηρείται σε ασυνείδητο επίπεδο, ερχόμενη στο προ-

σκήνιο μόνο σε μια μετατοπισμένη¹⁰ μορφή ως «αυταρχική επιθετικότητα». Επιπλέον, η υποταγή στον πατέρα λειτουργεί ακόμη και σήμερα ως καθοριστικό πρότυπο για τη διαμόρφωση των κοινωνικών και πολιτικών πεποιθήσεων των ανδρών. Συχνά αντανάκλαται μέσω της επιθετικότητας. Μεταξύ των αγοριών, η συνειδητή απόρριψη της αγάπης για τη μητέρα αποδείχτηκε εξίσου σημαντική. Κατά την πρώτη προσαρμογή του στις απαιτήσεις της ζωής, το αγόρι αποκτά την εντύπωση ότι η μητέρα λόγω του φύλου της είναι κάτι αδύναμο και αξιοκαταφρόνητο. Αισθάνεται την αμφισημία που υπάρχει στην επίσημη εξύψωσή της και την αντιμετωπίζει ως μέλος μιας κατώτερης φυλής. Η ψυχρότητα και η ρηχότητα του αυταρχικού χαρακτήρα μπορούν σε μεγάλο βαθμό να ερμηνευθούν ως συναισθηματικές συνέπειες αυτής της απόρριψης. Η σκληρότητα, η αδίστακτη συμπεριφορά και η επιβεβλημένη επίδειξη αρρενωπότητας, συμπεριφορές που όλες οδηγούν σε πολιτικο-φασιστικές ιδεολογίες, είναι γενετικά συνδεδεμένες με μια διαταραγμένη σχέση προς τη μητέρα ή, ίσως ακόμη περισσότερο, με την έλλειψη οποιασδήποτε πραγματικής σχέσης μαζί της. Ωστόσο, αυτό ίσως δεν είναι καν η πιο σημαντική επίπτωση της ατροφικής σχέσης μεταξύ μητέρας και παιδιού. Αυτό που φαίνεται να επηρεάζεται πιο σοβαρά είναι η ανοχή των υποκειμένων για το αντίθετο φύλο. Η εναντίωση στη θηλυκότητα, που βασίζεται στην απόρριψη της μητέρας, θέτει το μοτίβο για την επακόλουθη απόρριψη καθετί θεωρείται «διαφορετικό». Αυτοί που δεν ανήκουν στην κλειστή ομάδα και απορρίφθηκαν από τους φασίστες, ιδιαίτερα οι Εβραίοι, συχνά θεωρείται

8. Βλέπε την ενότητα για την κοινωνική ψυχολογία του Erich Fromm, στο M. Horkheimer, E. Fromm, H. Marcuse, *Αυθεντία και οικογένεια*, Νήσος, 1996.

9. (Σ.τ.Μ.) Επένδυση της λίμπιντο.

10. (Σ.τ.Μ.) Μετάθεση ή μετατόπιση (Displacement): Μεταφέρει σκέψεις, συναισθήματα, ιδέες, επιθυμίες που προκαλούν άγχος από το αρχικό τους αντικείμενο σε ένα άλλο περισσότερο αποδεκτό.

ότι παρουσιάζουν χαρακτηριστικά θηλυκότητας, όπως αδυναμία, συναισθηματισμό, έλλειψη αυτοπειθαρχίας, και αισθησιασμό. Η περιφρόνηση για τα χαρακτηριστικά του αντίθετου φύλου φαίνεται να συνδέεται συχνά με μια εξαιρετικά γενικευμένη δυσανεξία απέναντι στο διαφορετικό. Το αποτέλεσμα αυτό υποδηλώνει μια βαθιά ριζωμένη συγγένεια μεταξύ της ομοφυλοφιλίας, του αυταρχισμού και της σημερινής παρακμής της οικογένειας. Η αυστηρή διχοτόμηση μεταξύ αρρενωπότητας και θηλυκότητας και το ταμπού οποιασδήποτε ψυχολογικής μετάβασης από τη μία στην άλλη αντιστοιχούν σε μια συνολική τάση να σκεφτόμαστε με διχοτομήσεις και στερεότυπα.

Ο παρακάτω κατάλογος περιέχει πολλές λεπτομέρειες των οποίων η σχέση με τη δομή της νεωτερικής οικογένειας δεν μπορεί να συζητηθεί σε αυτό το κεφάλαιο, αλλά μπορεί να βοηθήσει στο να καταδειχθεί τι γνωρίζουμε από εμπειρικές μελέτες σχετικά με τα χαρακτηριστικά της αυταρχικής προσωπικότητας. Είναι αυτονόητο ότι αυτό το περίπλοκο φαινόμενο δεν μπορεί να εκφραστεί επαρκώς από κανενός είδους απαρίθμηση χαρακτηριστικών και ότι απαιτείται ένα πιο δυναμικό εννοιολογικό πλαίσιο. Δεν γίνεται εδώ κάποια απόπειρα να προσδιοριστούν με ακρίβεια τα επιμέρους χαρακτηριστικά· κάποια από αυτά αλληλεπικαλύπτονται, ενώ άλλα φαίνεται να έρχονται σε σύγκρουση. Η σειρά με την οποία δίνονται τα χαρακτηριστικά είναι τυχαία και δεν αντιπροσωπεύει καμία ιεραρχία όσον αφορά τη σημασία ή τη συχνότητα εμφάνισης. Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι από τα εμπειρικά ευρήματα δεν συνεπάγεται ότι κάθε άτομο που διαθέτει ένα ή περισσότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά είναι απαραίτητα ένα δυναμικός φασίστας ή ότι ένας φασίστας πρέπει να εμφανίζει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά. Ωστόσο, αν

διαπιστώσουμε ότι αυτά τα χαρακτηριστικά εμφανίζονται πολύ πιο συχνά σε μια ομάδα από ό,τι σε μια άλλη, τότε οι πιθανότητες λένε ότι η πρώτη ομάδα είναι πιο δεκτική στην ολοκληρωτική προπαγάνδα από ό,τι η δεύτερη.

Η αυταρχική προσωπικότητα εμμένει αυστηρά στις συμβατικές αξίες, εις βάρος κάθε αυτόνομης ηθικής απόφασης. (Οι Εβραίοι είναι «επιθετικοί», για αυτόν είναι επαρκής δικαιολογία για τη λήψη των πιο αυστηρών μέτρων.)

Σκέφτεται με όρους μαύρου και άσπρου. Το λευκό είναι όσοι εμπεριέχονται στην κλειστή ομάδα, το μαύρο είναι όσοι βρίσκονται εκτός της κλειστής ομάδας. Οτιδήποτε διαφορετικό απορρίπτεται βίαια.

Μισεί οτιδήποτε είναι αδύναμο, αποκαλώντας το «βάρος» (άνεργοι) ή «απροσάρμοστο» (Εβραίοι).

Αντιτίθεται βίαια στην αυτοκριτική, δεν αμφισβητεί ποτέ τα κίνητρά του, αλλά πάντα κατηγορεί τους άλλους ή τις εξωτερικές, σωματικές ή «φυσικές» περιστάσεις για κάθε ατυχία.

Σκέφτεται με στερεότυπα: οι Ιρλανδοί είναι οξύθυμοι και τεμπέληδες, οι Εβραίοι πανούργοι και απατεώνες και ούτω καθεξής. Το άτομο εμφανίζεται ως απλό δείγμα του γένους του.

Δίνει έμφαση σε αναλλοίωτα χαρακτηριστικά (π.χ. το «αίμα») σε αντίθεση με τους κοινωνικούς προσδιοριστικούς παράγοντες.

Σκέφτεται με ιεραρχικούς όρους – «άνθρωποι στην κορυφή, στη βάση και ούτω καθεξής».

Είναι ψευδο-συντηρητικός, δηλαδή έχει παραδοθεί στη διατήρηση του status quo, της ελεύθερης επιχειρηματικότητας και των συναφών, αλλά είναι τόσο εκδικητικός εναντίον όλων των πολιτικών αντιπάλων ώστε γίνεται σαφές ότι έχει ισχυρή συμπάθεια για τον δεσποτισμό: «κάτι πρέπει να γίνει γι' αυτό».

Πιστεύει στον «μέσο όρο», με τον οποίο ταυτίζεται, σε αντίθεση με τον «διανοούμενο», τον «σνομπ» και ούτω καθεξής.

Θεωρεί την επιτυχία, τη δημοφιλία και τέτοιου είδους κριτήρια ως το μοναδικό μέτρο μέτρησης της ανθρώπινης αξίας.

Ενώ το δικό του σύστημα αξιών αποκαλύπτει την έντονη επιθυμία του για εξουσία, πάντα κατηγορεί όσους βρίσκονται εκτός της κλειστής ομάδας για επιδιώξεις εξουσίας, συνωμοσίες και άλλα παρόμοια. (Αυτό είναι απλώς ένα παράδειγμα της συνολικής «προβολικής» συμπεριφοράς του.)

Θεωρεί τη θρησκεία σημαντική μόνο από πραγματιστική άποψη – ως μέσο για να κρατά τους άλλους σε απόσταση. Στην πραγματικότητα είναι ενάντια στη θρησκεία και «νατουραλιστής», με την έννοια ότι αποδέχεται χωρίς καμία αμφισβήτηση τη φυσική επιλογή ως τη μόνη σωστή αρχή.

Είναι απόλυτα «αυταρχικός», αποδεχόμενος την εξουσία ως αυτοσκοπό και απαιτώντας την αυστηρή εφαρμογή της. Η απωθημένη εξέγερσή του ενάντια στην εξουσία στρέφεται αποκλειστικά κατά των αδυνάτων.

Όσον αφορά το φύλο, υπερτονίζει την ιδέα της «κανονικότητας». Ο άνδρας αξιολογεί την αρρενωπότητα πάνω από οτιδήποτε

άλλο· η γυναίκα πρέπει να αντιπροσωπεύει το ιδανικό της θηλυκότητας.

Τείνει να απορρίπτει το υποκειμενικό, το ευφάνταστο, το τρυφερό άτομο. Δεν αναγνωρίζει κανέναν οίκτο για τους φτωχούς. Η συναισθηματική του ζωή είναι επί της ουσίας ψυχρή και ρηχή.

Η γενική ροπή του προς την εξωτερίκευση τον καθιστά εύαλωτο σε κάθε είδους δεισιδαιμονίες, εκτός αν το μορφωτικό του επίπεδο είναι πολύ υψηλό.

Περιφρονεί τους ανθρώπους γενικά, πιστεύει στην εγγενώς κακή φύση τους, και συχνά υιοθετεί μια κυνική φιλοσοφία που έρχεται σε αντίθεση με τη συμβατική αποδοχή «ιδανικών αξιών».

Τονίζει πάντα το «θετικό» και απορρίπτει τις κριτικές συμπεριφορές ως «καταστροφικές», αλλά στην αυθόρμητη φαντασιακή του ζωή φανερώνει έντονες καταστροφικές τάσεις. Σκέφτεται με όρους παγκόσμιων καταστροφών και βλέπει παντού να δρουν «μοχθηρές δυνάμεις».

Ενδιαφέρεται γενικά περισσότερο για τα μέσα παρά για τους σκοπούς. Για αυτόν τα πράγματα είναι πιο σημαντικά από τους ανθρώπους. Αντιμετωπίζει τους ανθρώπους κυρίως ως εργαλεία ή ως εμπόδια – ως πράγματα.

Κρύβει τη στερεοτυπική απάνθρωπη στάση του με την προσωποποίηση. Όταν ρίχνει την ευθύνη στους άλλους, δεν σκέφτεται μια αντικειμενική σειρά γεγονότων αλλά ανίκανους, ανέντιμους ή διεφθαρμένους ανθρώπους. Αντίθετα, περιμένει όλα τα θετικά πράγματα να γίνουν από ισχυρούς άνδρες, από «ηγέτες».

Ενώ διατηρεί μια στάση σεξουαλικής καθαρότητας, ηθικής ή τουλάχιστον κανονικότητας, έχει εμμονή με τις σεξουαλικές ιδέες και διαισθάνεται παντού την «ανηθικότητα». Όταν μιλάει για τις μοχθηρές δυνάμεις, του αρέσει να αναφέρεται σε όργια, σεξουαλικές διαστροφές και ούτω καθεξής.

Εξιδανικεύει τους γονείς του. Αυτό συχνά απλώς κρύβει την εχθρότητά του. Δεν υπάρχουν ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί.

Σκέφτεται με όρους ανταλλαγής, με ισοδύναμα, και συχνά παραπονιέται ότι δεν έχει λάβει όσα έχει δώσει.

Ενδιαφέρεται περισσότερο για το «τι παίρνει από τους ανθρώπους» παρά για οποιοδήποτε αληθινό συναίσθημα. Είναι «χειριστικός».

Είναι, τουλάχιστον επιφανειακά, «ισορροπημένος» – εμφανίζει μάλλον ψυχωτικά παρά νευρωτικά συμπτώματα. Πιστεύει σε μια σειρά από ιδέες οι οποίες, αν και είναι γενικά αποδεκτές από αυτόν τον τύπο ανθρώπου, σε ακραίες περιπτώσεις προσεγγίζουν τις ψευδαισθήσεις (διεθνής συνωμοσία).

Αποδίδει υπερβολική σημασία στις ιδέες της αγνότητας, της ευταξίας, της καθαριότητας και σε άλλα τέτοια χαρακτηριστικά.

Διαμαρτύρεται για τα ευτελή, υλιστικά κίνητρα των άλλων αλλά και ο ίδιος σκέφτεται έχοντας έντονα ως γνώμονα το χρήμα.

Δηλώνει επισήμως αισιόδοξος· η απαισιοδοξία είναι ένδειξη παρακμής. Παρά τη γενική του περιφρόνηση για τους συγχρόνους του, αρνείται την ύπαρξη συγκρούσεων όχι μόνο εντός του αλλά και στην οικογένεια και στην ομάδα. Είναι όλοι τους υπέροχοι άνθρωποι.

Τον απασχολεί συνεχώς η κοινωνική καταξίωση, τόσο η δική του όσο και της οικογένειάς του.

Πρόσθετο φως έχει πέσει στην πολύπλοκη σχέση μεταξύ της οικογένειας και της κοινωνίας από ένα άλλο ερευνητικό έργο που ασχολείται με την ανάλυση των αυταρχικών χαρακτηριστικών και των προδιαθέσεων στα παιδιά.¹¹ Τα ευρήματα φαίνεται να αποκαλύπτουν ότι η συνολική εικόνα της αυταρχικής προσωπικότητας έχει ισχύ ακόμη και για την ηλικιακή ομάδα από εννέα έως δεκατεσσάρων ετών. Σε ένα σημαντικό σημείο, ωστόσο, τα προκαταρκτικά αποτελέσματα της έρευνας αυτής έρχονται σε αντίθεση με τις υποθέσεις που είχαν προκύψει από τη προαναφερόμενη μελέτη σε ενήλικες. Είχε υποτεθεί ότι τα παιδιά που υποτάσσονται πιο εύκολα στην πειθαρχία των γονιών και του σχολείου θα ήταν εκείνα που θα παρουσίαζαν κατά κύριο λόγο αυταρχικά χαρακτηριστικά, ενώ τα πιο επαναστατικά και ανυπάκουα παιδιά θα ήταν εντελώς αντιαυταρχικά. Η υπόθεση αυτή ήταν λανθασμένη. Τα «καλά» αγόρια και κορίτσια –που επί της ουσίας δεν είναι επιθετικά– είναι στην πραγματικότητα εκείνα που εμφανίζουν λιγότερο τα χαρακτηριστικά του παραπάνω καταλόγου. Αντίθετα, τα δύσκολα, ατίθασα παιδιά είναι εκείνα που στρέφονται ενάντια στους αδύναμους και εξυψώνουν τους δυνατούς. Η συμβατικότητα του αυταρχικού χαρακτήρα και η έγνοια του για την ορθότητα και για τα «πράγματα που πρέπει να γίνουν» φαίνεται να αποκτώνται κατά την εφηβεία, ή και αργότερα, γιατί τότε η επίδραση της πραγματικότητας όσον

11. Το έργο αυτό, το οποίο χρηματοδοτήθηκε επίσης από την Αμερικανική Εβραϊκή Επιτροπή, ήταν μια κοινή μελέτη του Ινστιτούτου Κοινωνικών Ερευνών και του Ινστιτούτου Παιδικής Πρόνοιας του Μπέρκλεϊ. Υπεύθυνοι ήταν οι T. W. Adorno, E. F. Brunswik και H. Jones.

αφορά την υιοθέτηση συμβατικών αξιών είναι πανίσχυρη. Οι μελλοντικοί φασίστες, λοιπόν, φαίνεται ότι είναι εκείνοι που στην παιδική ηλικία ήταν κάπως άξεστοι, σκληροί και «απολίτιστοι». Η έλλειψη γνήσιας οικογενειακής κάθεξης τους προετοιμάζει στο να μεταφέρουν στη «συμμορία» τους το αίσθημα εκτίμησής τους προς την εξουσία, το οποίο έχουν αποκτήσει νωρίτερα, και να αποδεχτούν τον κώδικα ανδρείας και βίας της συμμορίας χωρίς να προβάλουν καμία ηθική αντίσταση εναντίον του.

Η απλή παρατήρηση της συμπεριφοράς των αγορίστικων συμμοριών επιβεβαιώνει αυτή την υπόθεση. Είναι πιθανό ότι η επιθετικότητα αυτών των παιδιών, η οποία διατηρείται στη μετέπειτα ζωή τους αλλά απωθείται σε μεγάλο ή μικρό βαθμό και εκλογικεύεται, οφείλεται στη συρρίκνωση της θετικής, προστατευτικής πτυχής της οικογένειας. Αυτά τα παιδιά συμπεριφέρονται σαν μικρά αγρίμια επειδή δεν έχουν κανένα ψυχολογικό καταφύγιο και αισθάνονται ότι πρέπει συνεχώς «να φροντίζουν τον εαυτό τους». Σε έναν ψυχρό και δυσνόητο κόσμο, υποψιάζονται ότι ο καθένας είναι εχθρός τους και ορμάνε στον λαιμό του. Παλινδρομούν στην κυνική αρχή της πρώιμης αστικής φιλοσοφίας, *homo homini lupus*.¹² Αυτό από το οποίο υποφέρουν δεν είναι τόσο η πολύ ισχυρή και σταθερή οικογένεια, αλλά αντίθετα η έλλειψη της οικογένειας. Από τη σκοπιά αυτή, οι συντηρητικοί ισχυρισμοί σχετικά με την αιτία της νεανικής παραβατικότητας αγγίζουν ορισμένους βασικούς

κοινωνικούς παράγοντες, οι οποίοι συχνά συσκοτίζονται από πιο διαφοροποιημένες και προοδευτικές ψυχολογικές θεωρίες. Ενώ η οικογένεια, ως ιδεολογία, λειτουργεί υπέρ του απωθητικού αυταρχισμού, γίνεται φανερό ότι η οικογένεια, ως πραγματικότητα, είναι επίσης η πιο βαθιά και αποτελεσματική αντίρροπη δύναμη κατά της παλινδρόμησης στη βαρβαρότητα, από την οποία κάθε άνθρωπος απειλείται κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του.

Οι εθνικοσοσιαλιστές, που ήξεραν πώς να εκμεταλλευτούν έξυπνα τους κοινωνικούς και ψυχολογικούς μηχανισμούς που αναφέρθηκαν σε αυτό το κεφάλαιο, αναγνώρισαν την ίδια στιγμή τον εγγενή ανταγωνισμό μεταξύ της οικογένειας, με τη γνήσια έννοιά της, και του βάρβαρου κόσμου τον οποίο εκπροσωπούσαν. Παρόλο που εξύψωναν ιδεολογικά την οικογένεια ως απαραίτητο παράγοντα για μια κοινωνία βασισμένη στην αρχή του «αίματος», στην πραγματικότητα ήταν καχύποπτοι απέναντί της και της επιτίθεντο ως καταφύγιο ενάντια στη μαζική κοινωνία. Την αντιμετώπιζαν ως μια εν δυνάμει συνωμοσία κατά του ολοκληρωτικού κράτους. Η στάση τους απέναντι στην οικογένεια ήταν παρόμοια με την αμφιλεγόμενη πολιτική τους απέναντι στη θρησκεία, την ελεύθερη αγορά και το συνταγματικό κράτος. Το πρόβλημα σήμερα είναι να διαπιστώσουμε αν η περίπλοκη αλληλεπίδραση αυτών των δυνάμεων ήταν ειδικά γερμανική ή αν είναι ενδεικτική μιας πιο γενικής ιστορικής τάσης.

12. (Σ.τ.Μ.) Η έκφραση πρωτοεμφανίζεται, παραλλαγμένη, στον στίχο 495 της κωμωδίας *Asinaria* του Ρωμαίου Πλαύτου: «Lupus est homo homini, non homo, quom qualis sit non novit». Αυτή μεταφράζεται ως «ο άνθρωπος δεν είναι άνθρωπος, αλλά λύκος για έναν ξένο», ή «ο άνθρωπος είναι λύκος και όχι άνθρωπος προς έναν άλλο άνθρωπο, όταν δεν γνωρίζει το ποιόν του».

Ταξική Μάχη

Seattle Ultras

Μετάφραση: Δ.Α. και Κ.Κ.

Αυτοκρατορία

Η αυτοκρατορία είχε αρχίσει να παρακμάζει πολύ πριν καταρρεύσει τελείως. Διεφθαρμένες ελίτ διοικούσαν εξ αποστάσεως. Η βιομηχανία σταδιακά κατακερματιζόταν – λεηλατημένη από τους πλούσιους και διαλυμένη από τον ξένο ανταγωνισμό. Για τους κοινούς θνητούς, η προοπτική μιας σταθερής ζωής ολοένα και απομακρυνόταν. Το ίδιο το μέλλον έμοιαζε να υποχωρεί μέσα σε ένα αδιαπέραστο, πηχτό σκοτάδι, με τον ήχο ενός, αόρατου ακόμα, χάους να σέρνεται προς το παρόν. Το κενό μεταξύ του απαλού φωτός της καθημερινότητας και της νύχτας που πλησίαζε με ταχύς ρυθμούς γέμιζε με παράνοια. Η παράδοση σάπιζε από μέσα προς τα έξω. Τα οπιούχα έκαναν λίγο πιο υποφερτή τη μιζέρια της ολοένα αυξανόμενης ανεργίας και η αναταραχή άνθιζε με χίλιους τρόπους. Θρησκευτικές σχέτες εμφανίστηκαν στην ενδοχώρα. Στα παράλια, βεβαρημένες και υποχρηματοδοτημένες πόλεις άρχισαν να επεκτείνονται προς την περιφέρεια, ακόμα και αν ο πυρήνας τους είχε γεμίσει με πρωτοφανή πλούτο. Οι παραγκουπόλεις αναπτύσσονταν σαν φράκταλ γύρω από τα αστραφτερά λιμάνια. Ξένες δυνάμεις πίεζαν προς το εσωτερικό αλλά εξ αποστάσεως, ο στρατός εκτεταμένος παντού αλλά αναποτελεσματικός. Λιγότερο ισχυροί στρατοί συμμετείχαν σε ασύμμετρους πολέμους ενάντια στην αυτοκρατορία, στις παρυφές της. Διεφθαρμένοι αξιωματούχοι δολοφονούνταν μέρα μεση-

μέρι. Οι πολιτοφυλακές δυνάμωναν στις αγροτικές περιοχές, γεμάτες με νέους δίχως μέλλον που είχαν την ελπίδα να διώξουν τους ξένους και να φτιάξουν ένα μεγάλο και ισχυρό έθνος για μία ακόμα φορά.

Κατά κάποιο τρόπο, αυτή η ιστορία περιγράφει κάθε εποχή παρακμής μιας αυτοκρατορίας ή ίσως απλά τη γενική ατμόσφαιρα μιας διάχυτης κοινωνικής κατάρρευσης. Στα επιμέρους χαρακτηριστικά της, θυμίζει πολύ έντονα τις τωρινές συνθήκες στις ΗΠΑ – ή τουλάχιστον τις θεωρητικά επικείμενες συνθήκες. Κρύβεται μια αλήθεια πίσω από αυτή την ομοιότητα βέβαια. Αλλά η παραπάνω εικόνα δεν είναι μια εικονογράφηση της Αμερικής του Ντόναλντ Τραμπ. Αντιθέτως, αποτελεί ένα στιγμιότυπο από την ύστερη περίοδο της δυναστείας των Τσινγκ κατά τον αιώνα μετά από τους Πολέμους του Οπίου, τότε που η ισχυρότερη αυτοκρατορία του κόσμου απομακρύνθηκε από την κορυφή της παγκόσμιας ηγεσίας. Μια ήττα από «κατώτερους» ξένους, σε συνδυασμό με τον αχαλίνωτο εθισμό στα οπιούχα, την πολιτική διαφθορά και ολόκληρες γενιές αυξανόμενης οικονομικής ανισότητας, οδήγησε στον χαρακτηρισμό εκείνης της εποχής ως περιόδου «Εθνικής Ταπείνωσης».

Σύμφωνα με τους ύστερους αυτοκρατορικούς και τους πρώτους ρεπουμπλικάνους μεταρρυθμιστές, ο ίδιος ο «μυελός του έθνους»¹ είχε αποδυναμωθεί. Έτσι, αυτή

1. <https://muse.jhu.edu/article/184406>

η πρώτη προσπάθεια να «κάνουμε την αυτοκρατορία Τσινγκ μεγάλη ξανά» πήρε ξεκάθαρα στρατιωτική μορφή. Ο στρατός είχε διασπαστεί μετά από τους Πολέμους του Οπίου και τη μετέπειτα εξέγερση των Ταϊπίνγκ. Οι δυνάμεις του είχαν κατανεμηθεί στις τοπικές ελίτ με την ευθύνη να καταστείλουν πιθανούς ξεσηκωμούς ή να εξασφαλίσουν την ειρήνη στα σύνορα. Ένα αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν και η εξάπλωση σχέτων πολεμικών τεχνών και ιδιωτικών στρατών. Κάποιοι από αυτούς τους σχηματισμούς χρηματοδοτήθηκαν από τοπικούς άρχοντες, άλλοι προέκυψαν από οργανώσεις κοινοτικής αυτοάμυνας και προστασίας της σοδειάς, ενώ πολλοί συνεργάστηκαν με θρησκευτικές αιρέσεις. Αυτές οι τελευταίες απορρόφησαν οργανωμένους άνεργους νέους που αναζητούσαν κάποια εναλλακτική διέξοδο σε μια ζωή χειρωνακτικής εργασίας που συνοδευόταν από την εξάρτηση στα ναρκωτικά. Το πρόγραμμά τους ήταν ταυτόχρονα αυτοβοήθειας και εθνικής αναζωογόνησης. Καθιστώντας τους εαυτούς τους δυνατούς σωματικά και μένοντας προσκολλημένοι φανατικά σε σύμβολα της παράδοσης, αυτοί οι νέοι προσπάθησαν να αποκαταστήσουν την ισχύ του έθνους ξεκινώντας από τα κάτω. Κατά την άποψή τους, η ηθική αποκατάσταση θα μπορούσε να αποτελέσει το έναυσμα μιας νέας περιόδου κοινωνικής ανανέωσης, η οποία θα ξεκινούσε με έναν ευρύ ξεσηκωμό του πληθυσμού ενάντια στα σύμβολα της αδυναμίας, της παρακμής και των ξένων επιρροών. Δεκαετίες αργότερα, παρόμοια ζητήματα θα αποτελέσουν κοινό τόπο στη δεξιά πτέρυγα της κινεζικής πολιτικής σκηνής, συστηματοποιημένα από φασιστικές φράξιες στο εσωτερικό του Εθνικιστικού Κόμματος, όπως η φράξια των Μπλε Πουκαμίσων (Blue Shirts Society) και η φράξια CC Clique, και θα δώσουν έναν μαζικό χα-

ρακτήρα στο Κίνημα της Νέας Ζωής της δεκαετίας της Ναντσίνγκ, το οποίο προσπάθησε να αποκαταστήσει το ετοιμοθάνατο «εθνικό πνεύμα» μέσω λαμπαδηδρομιών και μαζικών φυλακίσεων

Όλα όμως τα χαρακτηριστικά αυτού του εγχώριου φασισμού είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται αργά και ανοργάνωτα μέσα στο ύστερο αυτοκρατορικό καθεστώς. Εάν υπήρξε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή κατά την οποία όλα αυτά τα στοιχεία συνδυάστηκαν για πρώτη φορά στη σύγχρονη εποχή, αυτή ήταν η αποκαλούμενη «Εξέγερση των Μπόξερ». Η ονομασία αυτή, ωστόσο, είναι από πολλές απόψεις λανθασμένη. Για παράδειγμα, τα πολεμικά χαρακτηριστικά της «εξέγερσης» ήταν πάντα υποταγμένα σε μια αναβίωση λαϊκών και θρησκευτικών παραδόσεων όπου βρίσκουμε πράγματα όπως η επικοινωνία με τα πνεύματα και τα τελετουργικά για να γίνει κανείς άτρωτος. Σε τοπικό επίπεδο, το ενδιαφέρον για τις πολεμικές τέχνες αναπτύχθηκε παράλληλα με την κοινωνική και οικολογική κατάρρευση που ακολούθησε τα χρόνια μετά τους Πολέμους του Οπίου. Ενώ κάποτε όσοι έκαναν πολεμικές τέχνες συνδέονταν με τους περιπλανώμενους ληστές και τα λημέρια των τζογαδόρων, η ανανεωμένη ανάγκη για τοπικές ομάδες αυτοάμυνας και οργανώσεις φύλαξης των καλλιέργειών επανέφερε τις πρακτικές των πολεμικών τεχνών στην κοινότητα.² Αν και διατηρούσαν την αξία τους σε τοπικό επίπεδο, οι πολεμικές τέχνες ήταν πλέον ξεπερασμένες στις μεγάλες μάχες. Κατά την ύστερη περίοδο της δυναστείας Τσινγκ, ακόμα και συμμορίες ληστών κουβαλούσαν πάνω

2. Αυτό ήταν κάτι που επαναλαμβανόταν συχνά σε περιόδους αστάθειας της αυτοκρατορίας, σε τέτοιο βαθμό ώστε οι «χρυσές εποχές» των πολεμικών τεχνών να συμπίπτουν με περιόδους κατάρρευσης δυναστειών ή γενικευμένων εξεγέρσεων.

τους κάποια υποτυπώδη πυροβόλα όπλα. Έτσι η εξάσκηση στις πολεμικές τέχνες συνοδεύτηκε από ένα κράμα δεισιδαιμονιών με στόχο την εξισορρόπηση των ανισοτήτων που προέκυπταν από την αυξανόμενη εκμηχάνιση του πολέμου. Οι τέχνες λοιπόν αυτές, έχοντας αποκτήσει και πάλι κάποια δημοφιλία, άρχισαν να παίρνουν όλο και περισσότερο διάφορα χαρακτηριστικά από τη λαϊκή κουλτούρα – ιδίως από μύθους, τελετουργικά και άλλες πρακτικές της λαϊκής όπερας, που αποτελούσαν τον βασικό τρόπο διασύνδεσης των χωρικών με τις επίσημες αφηγήσεις περί εθνικής ταυτότητας. Η «αναβίωση» αυτών των υποτιθέμενα «αρχαίων» τεχνών ανταποκρινόταν επομένως στις νέες προτεραιότητες της αυτοκρατορίας που ήταν αντιμέτωπη, αφενός, με έναν ολοένα και πιο επικίνδυνο ανταγωνισμό με τους δυτικούς «βαρβάρους» στο εξωτερικό και, αφετέρου, με ισχυρές επαναστατημένες ομάδες στο εσωτερικό. Συγχωνευμένος με τάσεις του Ταοϊσμού, της λαϊκής θρησκευτικής πρακτικής και της Νεο-Κομφουκιανής μεταφυσικής, ο μυθικός ρόλος του ανθρώπου που ασχολείται με τις πολεμικές τέχνες διογκώθηκε πολύ πέρα από τον πρακτικό του ρόλο.

Την ίδια στιγμή, η «εξέγερση» δεν ήταν κάποιος ξεσηκωμός ενάντια στην κυβέρνηση, αλλά αντιθέτως μια παθιασμένη υπεράσπισή της. Εκείνη την περίοδο, το κράτος των Τσινγκ συμμαχάσε με τους «εξεγερμένους» εναντίον των ξένων, έχοντας σαν σύνθημα το «Στηρίξτε τους Τσινγκ, καταστρέψτε τον Ξένο». Μόνο μετά την ήττα από τις διεθνείς δυνάμεις, το κράτος επαναπροσδιόρισε το κίνημα ως αντικυβερνητική «εξέγερση», σε μια προσπάθεια να σώσει τα προσχήματα.³ Έτσι, το φαινόμε-

νο γίνεται καλύτερα κατανοητό ως μια νέα άνοδος του παραδοσιακού φανατισμού που αναπτύχθηκε εντός της λαϊκής κουλτούρας κατά τη διάρκεια μιας περιόδου «εθνικής ταπείνωσης». Είναι σημαντικό ως φαινόμενο στον βαθμό που προεικονίζει πολλά μοτίβα των μεταγενέστερων εξεγέρσεων, αλλά η επίσημη σχέση του κράτους με το κίνημα ήταν μια σχέση σιωπηρής υποστήριξης που ακολουθήθηκε από μια αποκήρυξη για πρακτικούς λόγους, σχέση που θυμίζει ως έναν βαθμό τη σχέση της κυβέρνησης Τραμπ με την ακροδεξιά σήμερα.

Η εξέγερση των Μπόξερ ήταν η πιο σημαντική όχι ως μια αποτυχημένη αναγέννηση, αλλά ως ένα εξαιρετικά αρνητικό σημείο αναφοράς για τους μελλοντικούς μεταρρυθμιστές και επαναστάτες. Τόσο από πολιτική όσο και από πολιτισμική άποψη, αντιπροσωπεύει την επιτομή του αφελούς παραδοσιακοκρατισμού μπροστά σε έναν κόσμο που αλλάζει. Ταυτόχρονα, ως μια στιγμή σε μια μακρά σειρά λαϊκών κινήματων που ξεκινούσαν από την εξέγερση των Ταϊπίνγκ, σηματοδότησε κι αυτή την αυξανόμενη ετοιμότητα του πληθυσμού για επαναστατική αλλαγή. Οι Μπόξερ είναι σημαντικοί διότι αντιπροσωπεύουν, τόσο για τη δεξιά όσο και για την αριστερή πτέρυγα της κινεζικής πολιτικής του 20ού αιώνα, την πρόωρη άνοδο ενός νέου εθνικισμού. Για την ακροδεξιά, αυτό ήταν ένα θεμέλιο πάνω στο οποίο μπορούσαν να χτίσουν. Φασίστες θεωρητικοί, όπως ο Dai Jitao, ο Chen Guofu και ο Chen Lifu, θα υποστηρίξουν αργότερα ότι η εξάσκηση στις πολεμικές τέχνες πρέπει να αναδομηθεί, να γίνει πιο πρακτική και να συγχωνευθεί με μια σύγχρονη εθνικιστική-στρατιωτική φιλοσοφία (όπως περίπου συνέβη στην Ιαπωνία την

3. Αυτό το επιχείρημα, καθώς και οι γενικότερες πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά και τα γεγονότα της εξέγερσης προέρχονται κυρίως από

το βιβλίο: Joseph W. Esherick, *The Origins of the Boxer Uprising*, University of California Press, 1987. σελ. xiv.

ίδια περίοδο).⁴ Αυτό θα αναζωογονούσε το «αιώνιο πνεύμα» του έθνους μέσω μιας τελετουργικής, ιεραρχικής διαδικασίας ηθικής και σωματικής καλλιέργειας.

Για την άκρα αριστερά, οι Μπόξερ προμήνυαν την απειλή ενός χοντροκομμένου παραδοσιοκρατισμού που επιζητούσε την απόρριψη της ανανέωσης και της μεταρρύθμισης, διασφαλίζοντας την πολιτισμική στασιμότητα και την υποστήριξη των παρηκμασμένων κοινωνικών τάξεων. Παρ' όλα αυτά, η αριστερά διέκρινε επίσης τις δυνατότητες που προσέφερε η μαζική βάση των Μπόξερ, καθώς πολλοί από τους οπαδούς τους εκδήλωναν μια λαϊκή επιθυμία για καθεστώτα αυτοπειθαρχίας και για την οικοδόμηση μιας εξουσίας ικανής να αντισταθεί στην ξένη εισβολή. Όταν ξεκίνησε η άνοδος της αριστεράς, πρώτα με τη μορφή ενός από τα μεγαλύτερα αναρχικά κινήματα στον κόσμο και, στη συνέχεια, με τη μορφή του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας, αγάλιασε κι αυτή την κουλτούρα του σώματος και τις πολεμικές τέχνες. Εξάλλου, η ανάπτυξη του κινήματος οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην ικανότητά του να προσδίδει ισχύ σε αυτούς που μέχρι πρότινος ήταν εντελώς ανίσχυροι. Η άνοδος της κουλτούρας των πολεμικών τεχνών ήταν ένα σημαντικό κομμάτι αυτής της διαδικασίας, με Κινέζους αναρχικούς και κομμουνιστές να στρατολογούν συχνά μέλη από συμμορίες, μυστικές εταιρείες και τοπικούς συλλόγους πολεμικών τεχνών. Διέφεραν

4. Για τα γενικά χαρακτηριστικά του κινέζικου φασισμού, βλ. Maggie Clinton, *Revolutionary Nativism: Fascism and Culture in China, 1925-1937*, Duke University Press, 2017. Για τον ρόλο των πολεμικών τεχνών καθώς και του λογοτεχνικού είδους γουσιά (wuxia) εντός του φασιστικού κινήματος, βλ. Wen-hsin Yeh, «Dai Li and the Liu Geqing Affair: Heroism in the Chinese Secret Service During the War of Resistance», *The Journal of Asian Studies*, τόμος 48, έκδοση 3, Αύγουστος 1989, σελ. 545-562.

όμως από τη δεξιά στην αντίληψή τους για την κουλτούρα του σώματος, ως εργαλείο για την ενίσχυση όχι του «έθνους» αλλά του παγκόσμιου προλεταριάτου στον δρόμο του προς την παγκόσμια επανάσταση.

Οι Βάρβαροι

Ενώ η σημασία των Μπόξερ μπορεί να είναι σαφέστερη για τους άμεσους κληρονόμους τους, η ιστορία τους προσφέρει επίσης ένα γενικότερο μάθημα για τη σχέση μεταξύ της κουλτούρας του σώματος και της πολιτικής δυναμικής. Στα χρόνια που ακολούθησαν την τελευταία κρίση, παρατηρήθηκε στις ΗΠΑ μια ραγδαία άνοδος της ακροδεξιάς, συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης ενός νέου, εκτεταμένου κινήματος πολιτοφυλακών και της ίδρυσης μικρότερων θρησκευτικών-πολεμικών σχέτων που θυμίζουν αρκετά τις σχέτες της εποχής των Μπόξερ. Αυτά τα κινήματα τείνουν να κατοχυρώνουν τη μαχητική και στρατιωτική τους αισθητική με έναν τρόπο που συνδυάζει ένα ελάχιστο επίπεδο εκπαίδευσης στη μάχη με έναν βαθύ τελετουργικό σεβασμό στην καθαρή αρρενωπότητα του άντρα που οπλοφορεί. Όπως και οι Μπόξερ, οι πολεμικές τους δραστηριότητες μπορούν να κατανοηθούν μόνο ως το συμπλήρωμα μιας πολύ ευρύτερης, οιονεί θρησκευτικής, κουλτούρας του σώματος που βρίσκει πιο εύκολα τη βάση της σε εκείνες τις περιοχές που είναι οι πιο εγκαταλελειμμένες λόγω των μεθοδεύσεων αυτού του ζοφερού θεού που αποκαλούμε «οικονομία».

Αυτή η νέα εποχή της κουλτούρας του σώματος έχει σήμερα διαπεράσει πλήρως τον ολοένα και πιο σκοτεινό, ζοφερό και αποκαλυπτικό ορίζοντα της λαϊκιστικής κουλτούρας γενικότερα. Από τη μια πλευρά, βλέπουμε λιπόσαρκους, τρελαμένους Αμερικανούς να κοσκινίζουν τα ερείπια

κόσμων που καταστράφηκαν με ασαφείς και τρομερούς τρόπους, εξαρτώμενοι για την επιβίωσή τους από την ελάχιστη δυνατή τύχη και την πολεμική δύναμη. Ο νέος κόσμος χαρακτηρίζεται από ξαφνικούς πυροβολισμούς, μάχες σώμα με σώμα με συμμορίες μηχανόβιων και σαπισμένα πτώματα. Από την άλλη, υπάρχουν οι υπερήρωες των blockbuster, η «μεγάλη φασιστική όπερα της εποχής μας».⁵ Απεριόριστες μάζες εγκληματιών σαρώνονται από μια πολεμική δύναμη τόσο τεράστια που η ίδια η μάχη υποβιβάζεται σε μια εικόνα ιδρωμένων γροθιών που χτυπούν αέναα ένα αστραφτερό κομφετί που είναι, όπως μας λένε, ο Εχθρός.

Την ίδια στιγμή, δημοφιλή τουρνουά πολεμικών τεχνών, όπως το Ultimate Fighting Championship (UFC), έχουν εξελιχθεί από λέσχες αγώνων χωρίς κανόνες στο πλαίσιο της γκρίζας οικονομίας, που ήταν παράνομες στις περισσότερες πολιτείες, σε μερικά από τα πιο δημοφιλή γεγονότα στην ιστορία της ραδιοτηλεόρασης. Η άνοδος του UFC συνοδεύτηκε από μια ευρέως διαδεδομένη πολιτισμική αναγνώριση των πολεμικών τεχνών –που διαφημίζονται ως «πραγματικές» μορφές μάχης, σε αντίθεση με τον γεμάτο φιοριτούρες, εξωπραγματικό κόσμο του ταινιών Κουνγκ Φου– και από μια τεράστια αύξηση του αριθμού των ανθρώπων που άρχισαν να αναζητούν κάποιο είδος εκπαίδευσης στη μάχη. Το αποτέλεσμα είναι μια κατάσταση που από πολλές απόψεις μοιάζει περισσότερο με τον ύστερο 19ο αιώνα παρά με τον 20ό: οποιοδήποτε τυχαίο άτομο στον δρόμο είναι πιο πιθανό να έχει κάποιο επίπεδο εκπαίδευσης στη μάχη σώμα με σώμα από ό,τι ήταν συνηθισμένο στις προηγούμενες γενιές.

Όπως πολλά πράγματα, είναι θέμα γεωγραφίας. Η ανάπτυξη της ακροδεξιότητας είναι ισχυρότερη στην αμερικανική εν-

δοχώρα, ιδίως σε αγροτικές περιοχές που επωφελήθηκαν ελάχιστα από την οικονομική άνθηση της περιόδου Μπους, υπέφεραν υπερβολικά κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και στη συνέχεια βρέθηκαν αποκλεισμένες από την «ανάκαμψη».⁶ Πρόκειται για περιοχές όπως η κομητεία Josephine του Όρεγκον, όπου οι ελλείψεις στον προϋπολογισμό είναι τόσο σοβαρές που το γραφείο του σερίφη δεν μπορεί να προσφέρει υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης πέραν περιορισμένων ωρών και περιοχών, με τον ίδιο τον σερίφη να προτείνει⁷ σε όσες κινδυνεύουν από ενδοοικογενειακή βία να μετακομίσουν σε καλύτερα χρηματοδοτούμενες κομητείες. Σε απάντηση, οι τοπικοί Oath Keepers⁸ (που πλέον είναι γνωστοί ως «Citizen Patriots of Josephine County») κινητοποιήθηκαν για να καλύψουν το κενό,⁹ προσφέροντας την πολιτοφυλακή τους στη θέση της αστυνομίας, διεξάγοντας μαθήματα ετοιμότητας για καταστάσεις έκτακτης ανάγκης και συμμετέχοντας σε μια σειρά από μικρές εκλογικές εκστρατείες και προγράμματα παροχής υπηρεσιών στην κοινότητα.

6. Για πιο λεπτομερή στοιχεία σχετικά με τις τάσεις της οικονομίας σε μη μητροπολιτικές περιοχές των ΗΠΑ, βλ. USDA Economic Research Service's Rural Economy & Population data, συμπεριλαμβανομένων των εκθέσεων «Rural America at a Glance», στη διεύθυνση: <https://www.ers.usda.gov/topics/rural-economy-population/>

7. <https://www.tribpub.com/gdpr/nydailynews.com/>

8. (Σ.τ.Μ.) Οι Oath Keepers είναι ακροδεξιά πολιτοφυλακή που τα μέλη της ισχυρίζονται ότι υπερασπίζονται το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών.

9. <https://rop.org/up-in-arms/up-in-arms-section-i/oregons-patriot-movement-today/josephine-county/>

5. <https://thebaffler.com/latest/iron-fist-kriss>

Οι Oath Keepers στην κομητεία Josephine και αλλού, που στρατολογούν μέλη κυρίως από τις τάξεις των βετεράνων και των πρώην εργαζομένων σε σώματα ασφαλείας, είναι μια οργάνωση ομπρέλα μέσα σε ένα πολύ ευρύτερο ακροδεξιό κίνημα, το επονομαζόμενο «Patriot Movement», που ελέγχει τις νέες πολιτοφυλακές και τις σχετικές οργανώσεις τους. Παρόλο που συνδέονται όλο και περισσότερο με την alt-right, οι Patriot προηγούνται αυτού του νεολογισμού κατά αρκετά χρόνια και τείνουν να διαθέτουν ένα δυναμικό μελών και μια οργανωτική ικανότητα που υπερβαίνει κατά πολύ αυτό που είναι σύνηθες μεταξύ των ομάδων που εμπίπτουν στην ετικέτα αυτή. Το ίδιο το κίνημα είναι εσωτερικά ποικιλόμορφο, συγχωνεύοντας τον παραδοσιακό ελευθερισμό (libertarianism) με απομεινάρια του παλιού κινήματος πολιτοφυλακών της δεκαετίας του 1990 και με νέες ισλαμοφοβικές οργανώσεις. Λειτουργεί με ένα μοντέλο οργάνωσης με απεύθυνση τόσο προς τα μέσα όσο και προς τα έξω, συμμετέχοντας τόσο σε επίσημες εκλογικές εκστρατείες βάσης (που αφορούν κυρίως προσπάθειες εισόδου σε τοπικές κυβερνήσεις ή εκλογής χαμηλόβαθμων εκπροσώπων στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα) όσο και στην εξωκοινοβουλευτική οργάνωση πολιτοφυλακών και ομάδων παροχής υπηρεσιών στην κοινότητα. Μεγάλο μέρος της αποκάλυπτης πίστης στην ανωτερότητα της λευκής φυλής που συναντάται στα κινήματα πολιτοφυλακών των προηγούμενων δεκαετιών έχει εδώ αποσυρθεί υπέρ μιας έμφασης στην ταξική σύγκρουση με τις ελίτ των παράκτιων πόλεων «που στηρίζουν την παγκοσμιοποίηση», σε συνδυασμό με μια ανοιχτή, милитарιστική ισλαμοφοβία και έναν υποτονικό, συγκαλυμμένο ρατσισμό για την ποικιλόμορφη κατώτερη τάξη των αστικών περιοχών, η οποία

θεωρείται ότι βρίσκεται σε συμμαχία με τις ελίτ μέσω των μηχανισμών πατρωνίας του Δημοκρατικού Κόμματος.

Οι ομάδες των Patriot αναπτύχθηκαν με αξιοσημείωτη ταχύτητα στα χρόνια του Ομπάμα, ξεπερνώντας κατά πολύ τις πιο παραδοσιακές οργανώσεις λευκής υπεροχής, όπως η Κου Κλουξ Κλαν, και, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, εξακολουθούν να υπερτερούν αριθμητικά σε σχέση με οποιαδήποτε από τις βασικές φράξιες εντός της alt-right. Σύμφωνα με το Southern Poverty Law Center,¹⁰ το κίνημα αυξήθηκε από μόλις 129 ομάδες Patriot το 2008 σε 1.274 το 2011 (σε σύγκριση με τις 334 οργανώσεις πολιτοφυλακών που δεν είναι των Patriot και σε σύγκριση με τον συνολικό αριθμό των 1.018 ομάδων μίσους που καταμετρήθηκαν το ίδιο έτος). Στο μεταξύ, οι περίφημες ένοπλες αναμετρήσεις μεταξύ των οργανώσεων των Patriot και της ομοσπονδιακής κυβέρνησης (συγκεκριμένα του Γραφείου Διαχείρισης Γης - Bureau of Land Management) στο ράντσο Bundy το 2014 και στο καταφύγιο άγριας ζωής Malheur το 2016 βοήθησαν στο να γίνει γνωστό το κίνημα στο πλατύ κοινό. Στο αποκορύφωμά του, το ευρύ αυτό κίνημα, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών παραφυάδων του (όπως ο ακροδεξιός μορμονισμός της οικογένειας Bundy), είχε χιλιάδες ενεργά μέλη σε όλη τη χώρα, με τα δευτερεύοντα μέλη-υποστηρικτές να φτάνουν τις δεκάδες χιλιάδες, γεγονός που ήταν αποτέλεσμα της μεγάλης προβολής του στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.¹¹ Τέτοια κινήματα πο-

10. <https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/2012/patriot-movement-explodes>

11. Για μια πιο λεπτομερή ανάλυση σχετικά με την άνοδο του κινήματος, βλ. Rural Organizing Project, *Up in Arms: A Guide to the Patriot Movement*, που είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.rop.org/up-in-arms/>

λιτοφυλακών τείνουν να κορυφώνονται σε περιόδους που βρίσκονται οι Δημοκρατικοί στην εξουσία. Με την κυβέρνηση Τραμπ, όπως ήταν αναμενόμενο, έχει ανακοπεί η ανάπτυξη των ομάδων των Patriot, έχουν όμως γίνει πιο θεσμοποιημένοι, με εκλεγμένους πολιτικούς από τους κόλπους των Patriot¹² και με νομοσχέδια που εισάγονται στο Κογκρέσο και προωθούν την εκχώρηση του ελέγχου της ομοσπονδιακής γης στις τοπικές κυβερνήσεις.¹³

Αν και οι Patriot καυχούνται για τη στρατιωτική τους αισθητική, στέλνοντας μάλιστα μέλη τους σε συνοριακές περιπολίες¹⁴ όπου μπορούν να μάθουν βασικές στρατιωτικές πρακτικές, είναι από πολλές απόψεις απλώς μια οργάνωση ομπρέλα που αποτελείται από πολεμιστές του Σαββατοκύριακου, οι οποίοι συχνά προέρχονται από πιο πλούσια προάστια. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι εκκλήσεις τους για την υπεράσπιση της «ελευθερίας» και του «λαού» ενάντια στην τυραννία της ομοσπονδιακής κυβέρνησης έχουν να κάνουν στην πραγματικότητα με ενέργειες που αναλαμβάνονται για την προστασία της εξουσίας των τοπικών γαιοκτημόνων και βιομηχάνων στις κάπως απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές της αμερικανικής Δύσης. Παρόλο που προσεγγίζουν και στρατολογούν κάποιον κόσμο από τις τάξεις των φτωχών της υπαίθρου, οι δράσεις τους πολύ σπάνια υπερασπίζονται τα συμφέροντα εκείνων που βρίσκονται στον πάτο της ταξικής ιεραρ-

χίας στην υπαίθρο. Όπως δεν υπάρχει προφανώς από μεριά τους καμία μέριμνα για τους μετανάστες εργάτες, έτσι δεν υπάρχει και καμία κεντρική υλική υποστήριξη για τους φτωχότερους λευκούς κατοίκους της υπαίθρου. Όλες οι μεγάλες εκστρατείες τους έχουν ως στόχο την προστασία των δικαιωμάτων των γαιοκτημόνων και των μικρών καπιταλιστών από τα επαχθή ενοίκια που τους χρεώνει το κράτος. Τον κόσμο που καταφέρνουν να στρατολογήσουν από τη λευκή κατώτερη τάξη, τον θέτουν στη συνέχεια στην υπηρεσία των τοπικών ελίτ, οι οποίες μπαίνουν συχνά σε αντιπαράθεση με τις ελίτ των αστικών κέντρων που είναι «υπέρμαχες της παγκοσμιοποίησης». Οι πολιτοφυλακές, στις πιο αποτελεσματικές τους στιγμές, έχουν λειτουργήσει απλώς ως ένας ιδιαίτερα επιθετικός βραχίονας συγκεκριμένων φραξιών εντός της τάξης των καπιταλιστών.

Αν και διατηρούν ορισμένα στρατιωτικά ιδεώδη, η κουλτούρα του σώματος παίζει λιγότερο προφανή ρόλο στην καθημερινή πρακτική των Patriot. Αντίθετα, άλλες ανερχόμενες ακροδεξιές ομάδες έχουν υιοθετήσει ως βάση τους την κουλτούρα του σώματος. Η πιο εξέχουσα ομάδα από αυτές είναι πιθανότατα οι Λύκοι της Βίνλαντ (Wolves of Vinland), μια νεοπαγανιστική φυλετική σχέση, οργανωμένη σαν συμμορία μοτοσικλετιστών και βασισμένη γύρω από ένα πρότζεκτ που αποκαλούν «Ulfheim» κοντά στο Lynchburg της Βιρτζίνια, όπου χρηματοδότησαν μέσω crowdfunding την κατασκευή ενός παραδοσιακού σπιτιού των Βίκινγκς. Αν και πολύ λιγότεροι από τους Patriot, οι Λύκοι έχουν τρία μεγάλα παραρτήματα, με οργανωτικά κέντρα στη Βιρτζίνια, τις Ορεινές Πολιτείες και τον Βορειοδυτικό Ειρηνικό, καθώς και έναν μεγάλο προπαγανδιστικό βραχίονα που ονομάζεται «Επιχείρηση Λυκάνθρωπος» και συντονίζει

12. <https://www.theguardian.com/us-news/2016/may/10/patriot-movement-oregon-militias-donald-trump-election-2016>

13. <https://www.businessinsider.com/congress-lays-groundwork-to-get-rid-of-federal-land-and-national-parks-2017-1?r=US&IR=T>

14. <https://www.motherjones.com/politics/2016/10/undercover-border-militia-immigration-bauer>

τη συμμετοχή μικρότερων ομάδων σε εθνικό επίπεδο. Μεγάλο μέρος του υλικού τους διακρίνεται για την καλοσχεδιασμένη υποπολιτισμική του αισθητική, με έντονα λογότυπα κολλημένα πάνω σε επαγγελματικές φωτογραφίες με μυώδεις λευκούς άνδρες που στέκονται δίπλα σε φωτιές, με τα πρόσωπά τους ζωγραφισμένα με σύμβολα των Βίκινγκς και τους ώμους τους καλυμμένους με γούνες ζώων. Όλα αυτά συνοδεύονται από σύντομα σλόγκαν που είναι ιδανικά για διακίνηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Πέρα όμως από αυτή την αισθητική, οι Λύκοι έχουν αναγάγει την κουλτούρα του σώματος σε θεμέλιο της καθημερινής τους πρακτικής, γεγονός που βοηθάει στην προσέλκυση νέων μελών. Προωθούν την εγγραφή σε τοπικά γυμναστήρια, διοργανώνουν τακτικά στις συναντήσεις τους αγώνες μάχης σώμα με σώμα τύπου MMA (Μικτές Πολεμικές Τέχνες) και κερδίζουν την προσοχή μέσω της επαφής με δημοφιλείς φιγούρες από τους κύκλους της άρσης βαρών και των πολεμικών τεχνών. Ο Jack Donovan, επικεφαλής του παραρτήματος των Λύκων στον Βορειοδυτικό Ειρηνικό, έγινε πασίγνωστος λόγω της σύνδεσής του με γνωστό γυμναστήριο powerlifting στην περιοχή του Πόρτλαντ,¹⁵ μιλώντας στο δημοφιλές podcast του ιδιοκτήτη του γυμναστηρίου και ανεβάζοντας φωτογραφίες στο instagram με τον συγγραφέα του *Fight Club* Chuck Palahniuk. Με την ευρύτερη έννοια, τα βασικά σημεία αναφοράς του Donovan σχετικά με την αρρενωπότητα και με το «να είναι κανείς βάρβαρος» αντλούνται από ένα ολόκληρο πολιτισμικό ρεύμα που εκτείνεται πολύ πέρα από τους ίδιους τους Λύκους και το οποίο ενσαρκώνεται σε ένα σωρό πράγματα: από τις θεωρίες συνωμοσίας του

Alex Jones μέχρι το δημοφιλές podcast του Joe Rogan που διαφημίζει αθλητικά ρούχα και συμπληρώματα διατροφής – ίσα μέρη επιδεικτικού alt-right φασισμού, όπως διαδίδεται από διάσημα τrol του διαδικτύου, και εγχώριου λευκού εθνικισμού του Νότου των ΗΠΑ και των πολιτοφυλακών. Και αυτό το ρεύμα δεν περιορίζεται στις ΗΠΑ. Ο Donovan έχει ταξιδέψει για να μιλήσει σε εκδηλώσεις ακροδεξιών στην Ευρώπη, όπου η επίκληση στη «φυλετική» (tribal) ή «γηγενή» ταυτότητα αποτελούν βασικό κομμάτι των τοπικών εθνικισμών. Στο μεταξύ στην Ιταλία, ο δεξιός κωμικός Μπέπε Γκριλο, ηγέτης του λαϊκιστικού Κινήματος των Πέντε Αστέρων, εξήρε την εκλογή του Τραμπ χρησιμοποιώντας παρόμοιους χαρακτηρισμούς με τον Donovan: «Είναι εκείνοι που τολμούν, οι πεισματάρηδες, οι βάρβαροι που θα πάνε τον κόσμο μπροστά. Εμείς είμαστε οι βάρβαροι!»¹⁶

Η χώρα του Τραμπ

Κοιτάζοντας πέρα από τις πλούσιες παράκτιες πόλεις, ο μέσος φιλελεύθερος δεν βλέπει πάρα μόνο αυξανόμενη βαρβαρότητα. Ο πολιτισμός φαίνεται να έχει ατροφήσει, να έχει αντικατασταθεί από έναν ελάχιστο συγκαλυμμένο φανατισμό, από ανθρώπους «προσκολλημένους στα όπλα και τη θρησκεία». Αντιμέτωπος με μια διογκούμενη παλίρροια τρόμου στην παγκόσμια ενδοχώρα, ο πάντα πολιτισμένος κάτοικος των μητροπόλεων προσπαθεί απλώς να ενισχύσει τα τείχη του κάστρου – ίσως μάλιστα να πάρει και καμιά επιχορήγηση για να φτιάξει μια τοιχογραφία επάνω στο τείχος με μήνυμα ενάντια σε όλα τα τείχη. Και σίγουρα καταφεύγει στην ελπίδα ότι η αναπόφευκτη επιστροφή στη λογική θα έρθει σύντομα. Θα

15. Στο μεταξύ έκοψε τις σχέσεις του με το εν λόγω γυμναστήριο εξαιτίας της αρνητικής δημοσιότητας που δέχτηκε.

16. <https://www.reuters.com/article/us-usa-election-italy-referendum-idUSKBN1342AX>

περάσει η καταιγίδα, λένε με τις ήρεμες, ευγενικές φωνές τους. Η νίκη της Χίλαρι είναι αναπόφευκτη. Αν αφήσετε όμως τον μεγάλο βίαιο θόρυβο του πολιτικού τυφώνα να πνίξει αυτές τις ήρεμες φωνές και στρέψετε τα μάτια σας προς τα πάνω, ακολουθώντας κατά μήκος αυτό το τείχος μέχρι εκεί που τελειώνει εν μέσω βροχής και κεραυνών, μπορεί τότε να δείτε άλλους βαρβάρους να περιπολούν, να οριοθετούν με τις ογκώδεις μορφές τους τα σύνορα του ίδιου του μητροπολιτικού κάστρου.

Διότι η αλήθεια είναι ότι η άνοδος της παγκόσμιας βαρβαρότητας συμβαδίζει με το παραδοσιακό αυτοκρατορικό μοντέλο: η αυτοκρατορία επιστρατεύει πολεμιστές από τις πιο κοντινές ενδοχώρες για να αμυνθεί ενάντια στην εγχώρια απειλή και την ξένη εισβολή. Όταν η επιλογή φαίνεται να είναι, όπως είναι πάντα, κομμουνισμός ή βαρβαρότητα, ο φιλελεύθερος επιλέγει πάντα τη βαρβαρότητα. Η επιλογή αυτή παριστάνει πάντα την άμυνα απέναντι σε μεγαλύτερες επερχόμενες βαρβαρότητες, ακόμη και αν αυτή είναι που αποτελεί το θεμέλιο αυτών των βαρβαροτήτων. Βραχυπρόθεσμα, οι μπάτσοι μπορούν να μετακινούνται από τα λευκά προάστια που ψηφίζουν Τραμπ για να περιπολούν το οικονομικό κέντρο ή για να καταπνίγουν τις εξεγέρσεις στις φτωχογειτονιές των παρυφών της πόλης. Μακροπρόθεσμα, ο γραφειοκράτης τείνει να καλλιεργεί έναν μαχητικό φυλετισμό (tribalism) που απειλεί τη δυναστική σταθερότητα.

Παρατηρώντας την από απόσταση, αυτή η απέραντη *terra incognita* που ονομάζεται «Χώρα του Τραμπ» τείνει να κατανοηθεί λιγότερο ως αποτέλεσμα της κρίσης και περισσότερο ως ένα είδος γενικευμένης ηθικής κατάρρευσης. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, οι λανθασμένες ιδέες που υιοθετήθηκαν από τους φτωχούς λευκούς

ήταν αυτές που πυροδότησαν την οικονομική κρίση σε αυτές τις περιοχές λόγω της εκλογής Ρεπουμπλικάνων που είναι ενάντια στη φορολογία. Με αυτόν τον τρόπο παρακάμπτεται η πλήρης κατάρρευση της βιομηχανικής δομής (και άρα της πραγματικής φορολογικής βάσης αυτών των κομητειών). Γίνεται επίσης δυνατό να αποδοθούν με υπερβολική ευκολία πράγματα όπως η εκλογή του Τραμπ σε ένα μόνο δημογραφικό στοιχείο: σε αυτή τη μυθικά ομοιογενή «λευκή εργατική τάξη». Η ύπαρξη μεγάλης φτώχειας σε μη λευκούς αγροτικούς πληθυσμούς (στην Ντακότα, στο Δέλτα του ποταμού Μισισίπι, σε ολόκληρη τη νοτιοδυτική χώρα) απλώς παραβλέπεται, και τα χαρακτηριστικά της σημερινής φτώχειας στον λευκό αγροτικό πληθυσμό (όπως και αλλού: συνεχής υψηλή ανεργία, χαμηλά εισοδήματα, δραστήριες μαύρες και γκριζες αγορές, αυξανόμενα ποσοστά φυλάκισης, αύξηση της θνησιμότητας, της νοσηρότητας και της εξάρτησης από ναρκωτικά) θεωρούνται στοιχεία ηθικής κατάρρευσης, ακριβώς επειδή η φιλελεύθερη πολιτική των προνομίων λανθασμένα προβάλλει μεμονωμένα χαρακτηριστικά από τις γενικές στατιστικές τάσεις στο πλαίσιο μιας φυλετικά (racially) άνιση κατανομής της εξουσίας.

Εν ολίγοις, επειδή οι λευκοί διαθέτουν γενικά δυσανάλογα μεγάλη πολιτική, οικονομική και πολιτισμική δύναμη, θεωρείται ότι οι φτωχοί λευκοί δεν έχουν καμία δικαιολογία για να είναι φτωχοί. Η μόνη εξήγηση φαίνεται να είναι ότι προφανώς έχουν αποτύχει σε προσωπικό επίπεδο να αξιοποιήσουν τα «προνόμιά» τους, ακόμη και αν πρόκειται, για παράδειγμα, για έναν άνεργο νεαρό που φροντίζει τα οπιομανή μέλη της οικογένειάς του στην κομητεία McDowell της Δυτικής Βιρτζίνια, όπου το προσδόκιμο

ζωής¹⁷ έχει φτάσει το μέσο ποσοστό του Νεπάλ (για τους άνδρες) και της Νικαράγουας (για τις γυναίκες). Αυτό είναι ουσιαστικά το φιλελεύθερο ισοδύναμο του σκληροπυρηνικού συντηρητικού που ζει σε ένα σπίτι το οποίο αγόρασε με μια μεγάλη κληρονομιά και διαμαρτύρεται γιατί οι «μειονότητες» σπαταλούν όλα αυτά τα χρήματα που τους δίνει υποτίθεται δωρεάν η κυβέρνηση. Η «λευκή εργατική τάξη» όμως είναι ένας κατασκευασμένος ανταγωνιστής (ή πρωταγωνιστής για ορισμένες από τις ανερχόμενες σοσιαλιστικές ομάδες) που ορίζεται από την αόριστη νοσταλγία των συντηρητικών για τον σύντομο μεταπολεμικό βιομηχανικό συμβιβασμό. Όπως συμβαίνει με όλες τις μορφές νοσταλγίας, η εικόνα παραποιεί το παρελθόν στο όνομα ενός συσκοτισμένου παρόντος. Η ειρωνεία εδώ είναι διττή: πρώτον, έγκειται στο γεγονός ότι οι μόνοι εργαζόμενοι οι οποίοι προσεγγίζουν σήμερα τις συνθήκες που συνδέονται νοσταλγικά με αυτή τη «λευκή εργατική τάξη» της μεταπολεμικής περιόδου είναι, στην πραγματικότητα, οι εργαζόμενοι των πόλεων που δουλεύουν σε υπηρεσίες υψηλού επιπέδου, στην τεχνολογία της πληροφορικής και σε έναν μικρό αριθμό (εξαιρετικά μηχανοποιημένων) επιχειρήσεων μεταποίησης, απομεινάρια του φορντισμού, όπως η Boeing – εν ολίγοις, ταυτίζονται δημογραφικά με τον ίδιο τον φιλελευθερισμό. Δεύτερον, είναι ειρωνικό το γεγονός ότι αυτή η χούφτα των εργαζομένων που βιώνουν συνθήκες οι οποίες μοιάζουν περισσότερο με εκείνες της ιστορικής «λευκής εργατικής τάξης» είναι ακριβώς αυτοί που είναι πιο πιθανό να δαιμονοποιήσουν τους φτωχούς λευκούς, οι οποίοι ως επί το πλείστον δεν ψηφίζουν, κατηγορώντας τους για την άνοδο

του Τραμπ στην προεδρία. Αντίθετα, όλα τα στοιχεία δείχνουν ότι ο Τραμπ εξελέγη από μια πιο ποικιλόμορφη βάση από ό,τι αρχικά είχε θεωρηθεί, και ότι οι λευκοί με υψηλότερο εισόδημα αποτέλεσαν σημαντικό κομμάτι¹⁸ αυτής της βάσης. Έτσι, η αυταπάτη της ύπαρξης μιας «λευκής εργατικής τάξης» που έπαιξε τον ρόλο της πρωτοπορίας του Τραμπισμού τείνει να συσκοτίζει τόσο την ταξική διαστρωμάτωση εντός του λευκού πληθυσμού όσο και τις πραγματικές συνθήκες που βιώνουν όσοι βρίσκονται στη χαμηλότερη βαθμίδα του λευκού προλεταριάτου, αυτοί που ιστορικά χλευάζονται ως «λευκά σκουπίδια» (white trash).

Η άνοδος νέων πολιτισμικών πρακτικών εν μέσω μιας τέτοιας διάχυτης κρίσης τείνει για τον φιλελεύθερο να πάρει τα ίδια βάρβαρα χαρακτηριστικά που συνδέονται με αυτή την κατώτερη τάξη. Η δημοφιλία του MMA είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Όταν ξεκίνησε το UFC, χλευάστηκε ευρέως ως ένα βάρβαρο αιματηρό άθλημα, με το white trash κοινό του να προέρχεται από τα πιο βιομηχανικά παρηκμασμένα και πολιτισμικά υπανάπτυκτα μέρη της χώρας. Η προσέγγισή του στη μάχη ήταν απογυμνωμένη από κάθε τέχνη ή πολιτισμική συνοχή – το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή, από τον φιλομαθή κάτοικο της μητρόπολης που μαθαίνει για τον «Ανατολικό Πολιτισμό» κάνοντας Τάι Τσι, Τάε Κβον Ντο ή ιαπωνική ξιφασκία. Στη λαϊκή κουλτούρα, το θέαμα είναι δεόντως αποκαλυπτικό: Κάθε σωστή ταινία που διαδραματίζεται σε ένα δυστοπικό μέλλον περιλαμβάνει πάντα σκηνές με παλαιστές που φτύνουν αίμα επάνω στους θαμώνες ενός cyberpunk καταγώγιου, ενώ το πλήθος ζητωκραυγάζει και τα γυμνά σώ-

17. <http://www.nfesh.org/new-life-expectancy-rates-stress-the-importance-of-nfeshs-work-in-mcdowell-county/>

18. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/06/05/its-time-to-bust-the-myth-most-trump-voters-were-not-working-class/>

ματα των στρίπερ λικνίζονται πίσω από τον καπνό και τα φώτα νέον.

Η εικόνα της white trash βαρβαρότητας είναι αυτή που έρχεται κατά νου παρά τις διεθνείς καταβολές του UFC (το τουρνουά προέρχεται από την οικογένεια Γκρέισι, πατριάρχης του βραζιλιάνικου Ζίου Ζίτσου) και την ποικιλόμορφη σύνθεση των παλαιστών. Στον πρώτο αγώνα του UFC 1, το 1993, ο Ολλανδός καρατέκα και κικ-μπόξερ Gerard Gordeau είχε αντιμετώπισει τον τεράστιο Σαμοανό παλαιστή του Σούμο Teila Tuli. Χωρίς κατηγορίες βάρους, ο αγώνας ήταν ένας από τους πιο ασύμμετρους στην ιστορία του UFC, με τον Gordeau να ζυγίζει περίπου 90 κιλά και τον Tuli 188. Παρ' όλα αυτά, ο αγώνας τελείωσε σε λιγότερο από τριάντα δευτερόλεπτα, καθώς ο Gordeau πέτυχε μια κλωτσιά στο πρόσωπο που εκσφενδόνισε ένα από τα δόντια του Tuli στο κοινό σαν κομήτη με αιματοβαμμένη ουρά. Καθώς το δόντι προσγειωνόταν, ένα νεύρο του πλήθους χτυπήθηκε, ο κομήτης μετέφερε κάποιο είδος τρελού προμηνύματος για το μέλλον. Ήταν οι αρχές της δεκαετίας του 1990, η εποχή του *Εξολοθρευτή 2* και του *Δικαστή Ντρεντ*, όταν το πνιγμένο στους καπνούς και τις σφαίρες Λος Άντζελες έμοιαζε να προμηνύει κάτι που φαινόταν στον ορίζοντα. Στην κατοπτρική εικόνα του δυστοπικού καταγώγιου, οι ζητωκραυγές του αιματοβαμμένου κοινού σκέπαζαν την απόφαση του διαιτητή να ανακηρύξει νικήτη του αγώνα τον Gordeau. Και ήταν αναμφίβολα το κοινό που προσέδωσε στις αρχές αυτού του πρωταθλήματος τον αέρα της επαρχιώτικης βαρβαρότητας, παρά την ποικιλόμορφη σύνθεση των μαχητών του.

Μερικές φορές, οι συμμετέχοντες στο πρωτάθλημα έδειχναν να προέρχονται απευθείας από τις τάξεις αυτού του κοινού. Δύο χρόνια αργότερα, το UFC 5 ξεκίνησε

με τον περιβόητο πλέον αγώνα¹⁹ μεταξύ του John Hess και του Andy Anderson. Ο ίδιος ο Anderson ήταν ένας από τους πρώτους οπαδούς του αθλήματος –μπορούσε κανείς να τον δει ανάμεσα στο κοινό στις βιντεοσκοπήσεις των πρώτων τουρνουά– πριν εμφανιστεί ως εκ θαύματος²⁰ στο ρινγκ με ένα σαφώς πλαστογραφημένο ρεκόρ (86-0). Και οι δύο μαχητές εκπροσωπούσαν ακριβώς την εικόνα της λευκής εργατικής τάξης γύρω στο 1990: μπυροκοιλιά και κούρεμα με την ψιλή – ο Hess ως «δάσκαλος» του δικού του στυλ πάλης, του Scientific Aggressive Fighting Technology of America (SAFTA), και ο Anderson, ερασιτέχνης των πολεμικών τεχνών, που φορούσε ένα αμάνικο μπλουζάκι με στάμπα «Kick Ass» και ο οποίος κατάφερε να συμμετάσχει στον αγώνα προμηθεύοντας τη διοργάνωση με «ring girls»²¹, οι οποίες ήταν υπάλληλοί του στο εστιατόριο που διατηρούσε στην κομητεία Gregg του Τέξας με την επωνυμία «Totally Nude Steakhouse». Ο αγώνας, αν μπορεί κανείς να τον ονομάσει έτσι, ήταν σαν βρωμόξυλο σε μπαρ ανάμεσα σε δύο οικοδόμους που συνηθίζουν να σφυρίζουν στα κορίτσια και ενίοτε είναι και ρατσιστές. Και οι δύο άντρες έριχναν άτσαλα χτυπήματα χωρίς να ενδιαφέρονται για το πού προσγειώνονταν, αντικαθιστώντας τα takedown της πάλης με μεθυσμένα ποδοσφαιρικά τάκλιν και παραβιάζοντας τους λίγους κανόνες με τους οποίους λειτουργούσαν τότε αυτά τα πρώτα τουρνουά. Ο Hess έβγαλε το μάτι

19. <http://fightland.vice.com/blog/an-eye-gouge-filled-fight-from-1995-was-essential-for-mma-to-prosper>

20. <https://www.bloodyyellow.com/2013/7/10/4493732/ufc-5-fighters-redux-careers-history-profiles-mma-news>

21. (Σ.τ.Μ.) Ring girls είναι καλλιγράμμες κοπέλες που παίρνουν από το ρινγκ τις ρόμπες, τις ζώνες και τα άλλα αξεσουάρ του παλαιστή πριν ξεκινήσει ο αγώνας.

του Anderson (βγάζοντάς το από την κόγχη και προκαλώντας του μόνιμη βλάβη), του τράβηξε τα μαλλιά, του έκοψε κομμάτια από το χέρι και τελείωσε τον αγώνα με μια σειρά από ποδοσφαιρικές κλωτσιές στο κατάκοιτο σώμα του αντιπάλου του. Ο ίδιος ο Hess ήταν πολύ τραυματισμένος για να συνεχίσει στο τουρνουά και έδωσε μόνο έναν ακόμη αγώνα στην καριέρα του στο MMA – εναντίον του 19χρονου Vitor Belfort, ενός πραγματικού αθλητή του MMA (που σήμερα θεωρείται ευρέως ένας από τους καλύτερους που έχουν αγωνιστεί ποτέ), ο οποίος νίκησε τον Hess μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα. Παρόλο που ο Anderson δεν αγωνίστηκε ποτέ ξανά, παρέμεινε πιστός στη δημόσια εικόνα του: εντάχθηκε αργότερα στην «Άρια Αδελφότητα» (Aryan Brotherhood) και καταδικάστηκε σε τριάντα χρόνια φυλάκισης για ξέπλυμα χρήματος και εμπόριο μεθαμφεταμίνης.

Αν και συχνά σκληρή, η αντιμετώπιση αυτών των πρώτων αγώνων ως κάτι περισσότερο από ένα βάρβαρο αιματηρό άθλημα είναι από μόνη της μια καλή σπουδή για το ταξικό μίσος που κρύβεται πίσω από τη φαινομενική συμπόνια του φιλελευθερισμού. Όπως ο πλούσιος κάτοικος της μητρόπολης αποκηρύσσει την εξάρτηση της ασφάλειάς του από τους ίδιους τους βάρβαρους που περιφρονεί (οι οποίοι στελεχώνουν τον τεράστιο στρατιωτικό, αστυνομικό και σωφρονιστικό μηχανισμό), έτσι ακριβώς κάνει και με την πολιτισμική περιφρόνησή του προς τους οπλοφόρους επαρχιώτες. Τα υστερικά άρθρα του φιλελευθερού για τις εκλογικές συνθήκες της υπαίθρου, το μίσος του χίπστερ για το ετεροκανονικό προσώπείο της «Ζώνης της Βίβλου»²² και η δηκτική αποδοκιμασία του

καθηγητή για όσους πιστεύουν ότι μας ψεκάζουν ή σε άλλες συνωμοσίες – όλοι αυτοί χρησιμοποιούν την παλιά ρητορική που σχετίζεται με την κατώτερη τάξη της white trash, προκειμένου να συγκαλύψουν μια πιο ευρεία περιφρόνηση: την περιφρόνηση για τις κατώτερες τάξεις εν γένει. Η βαρβαρότητα της λευκότητας (whiteness) είναι το μόνο που μπορεί να υποκαταστήσει με πολιτικά ορθό τρόπο τη γενική βαρβαρότητα του προλεταριάτου. Δεν είναι τυχαίο ότι οι φτωχοί λευκοί φαίνεται να γίνονται όλο και περισσότερο στόχος περιφρόνησης για τις λανθασμένες ιδέες τους σχετικά με τη φυλή, το φύλο ή την επιστήμη, ακριβώς όπως οι πλούσιες ελίτ που ζουν στα παράλια συνεχίζουν να συγκεντρώνουν όλο και περισσότερο τη συρρικνούμενη δεξαμενή οικονομικής ζωτικότητας σε μια χούφτα ανακτορικών μητροπολιτικών συγκροτημάτων. Η πολιτισμική περιφρόνηση είναι απλώς το αλατοπίπερο αυτής της υλικής λεηλασίας. Ο φιλελεύθερος χλευασμός για τα συντηρητικά απότοκα της φτώχειας συγχωνεύεται έτσι με τη περιφρόνηση των συντηρητικών για την τοπική κατώτερη τάξη, σχηματίζοντας ένα ενιαίο σύνολο στο οποίο και οι δύο φράξεις των πλουσίων, όταν συνδυάζονται, συνθέτουν το ολοκληρωτικό μίσος για την κατώτερη τάξη στο σύνολό της.

Αυτό το μίσος διαχέεται στη λαϊκή ιδεολογία μέσω της κριτικής της κουλτούρας. Από την πλευρά των συντηρητικών, πρόκειται κυρίως για μια κριτική της «κουλτούρας της φτώχειας». Για την πιο φιλελεύθερη φράξια της άρχουσας τάξης, η κριτική συνίσταται στο ότι οι φτωχοί είναι φτωχοί επειδή τους *λείπει* η κουλτούρα ως τέτοια. Σε μια δημοφιλή ομιλία βράβευσης²³ μετά

22. (Σ.τ.Μ.) Έτσι αποκαλείται ένα κομμάτι των νότιων Ηνωμένων Πολιτειών όπου παίζει σημαντικό ρόλο στην κοινωνία και την πολιτική ο

συντηρητικός προτεσταντισμός.

23. <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/10/ufc-president-dana-white->

την εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ, η ηθοποιός Μέριλ Στριπ περιέγραψε τον αποκαλυπτικό πολιτισμικό ορίζοντα που προεξόφιναν οι εκλογές ως εξής: «Το Χόλυγουντ είναι γεμάτο από ξένους και παρείσακτους, και αν τους διώξουμε όλους, δεν θα υπάρχει τίποτα άλλο να παρακολουθήσετε εκτός από ποδόσφαιρο και πολεμικές τέχνες, που δεν είναι καν τέχνες». Σε απάντηση, ο πρόεδρος του UFC Dana White, μαζί με πολλούς οπαδούς και ανθρώπους των πολεμικών τεχνών, επιτέθηκαν μέσω του διαδικτύου στη Στριπ, τη Χίλαρι Κλίντον και το φιλελεύθερο *status quo* που εκπροσωπούν. Τα σχόλια του ίδιου του White ήταν ένα μείγμα προσωπικών ύβρεων και της απλής παρατήρησης ότι το UFC και οι πολεμικές τέχνες ευρύτερα χαρακτηρίζονται από τη διαφορετικότητά (diversity) τους, προσελκύνοντας αθλητές από όλο τον κόσμο. Παράλληλα, ο ίδιος ο White είχε μιλήσει στο Εθνικό Συνέδριο των Ρεπουμπλικάνων,²⁴ χρησιμοποιώντας μεταφορές από τον κόσμο των πολεμικών τεχνών για να υποστηρίξει τον Τραμπ: «Είμαι στον χώρο της πάλης όλη μου τη ζωή. Γνωρίζω μαχητές. Κυρίες και κύριοι, ο Ντόναλντ Τραμπ είναι μαχητής και ξέρω ότι θα παλέψει για αυτή τη χώρα».

Για τους φιλελεύθερους του κατεστημένου, η κουλτούρα των πολεμικών τεχνών είναι ένας απαράδεκτος εκφυλισμός της «τέχνης» και ένα σύμβολο του δυστοπικού μέλλοντος – ο δυστοπικός του χαρακτήρας δεν σηματοδοτείται από τη μαζική ανεργία, την οικονομική κρίση και την αυξανόμενη επισφάλεια, αλλά από την απουσία εκλεκτών πραγμάτων. Η ομιλία της Στριπ ήταν ουσιαστικά ένα εγκώμιο για το όμορφο

ψέμα που είχαν απολαύσει οι φιλελεύθεροι στα χρόνια του Ομπάμα: τον μύθο ότι, όσο έχουμε την επιφανειακή διαφορετικότητα (diversity) και τη συνεχή πολιτισμική παραγωγή της «δημιουργικής τάξης», όλες οι βιαιότητες του σημερινού κόσμου θα μπορούν εύκολα και ευχάριστα να αγνοηθούν με την ελπίδα ότι τα πράγματα βελτιώνονται. Για τον υποστηρικτή του Τραμπ, από την άλλη, η πολεμική τέχνη είναι από μόνη της μια μεταφορά για την πολιτική πρακτική. Η σωματικά αξιολύπητη εμφάνιση ενός προέδρου τόσο πλαδαρού όσο ο Ντόναλντ Τραμπ μετασηματίζεται με κάποιον τρόπο σε μια δύναμη ικανή να καταπολεμήσει το παρηκμασμένο φιλελεύθερο κατεστημένο για λογαριασμό των απλών ανθρώπων.

Αδυναμία

Η εξέγερση των Μπόξερ προέκυψε μέσα από μια μακρά σειρά χιλιαστικών αιρέσεων, αλλά ήταν μοναδική ως προς την ικανότητά της να συγχωνεύσει τις δραστηριότητες των πολιτοφυλακών, τις πολεμικές τέχνες και την κρατική πατρωνία με έναν τρόπο που τουλάχιστον προς στιγμήν φάνηκε ικανός να αναζωογονήσει, αντί να ανατρέψει, την καταρρέουσα διοικητική δομή των Τσινγκ. Κατά την προετοιμασία της εξέγερσης, τμήματα της Σαντόνγκ είχαν καταληφθεί από ξένους (συγκεκριμένα από τους Γερμανούς, ως απάντηση στις επιθέσεις κατά των τοπικών ιεραποστόλων) και η επαρχιακή κυβέρνηση βρισκόταν σε κατάσταση διαρκούς δημοσιονομικής κρίσης. Υπό αυτές τις συνθήκες, πολλοί απλοί πολίτες είχαν στραφεί στις ληστείες και, ως απάντηση, οι τοπικές ελίτ σχημάτισαν ευρείες πολιτοφυλακές για να προστατεύσουν τους πάτρωνές τους και την περιουσία τους. Παρότι στρατολογούνταν από την κατώτερη τάξη, οι Μπόξερ δεν ήταν μια εξισωτική

hits-back-uppity-80-year-old-ladymeryl/

24.<https://www.telegraph.co.uk/news/2016/07/19/republican-national-convention-diary-day-2-trump-campaign-insist/>

θρησκευτική αίρεση όπως αυτή με ηγέτη τον Χονγκ Σιόου-τσιουέν στην εξέγερση των Ταϊπίνγκ. Αντίθετα, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένοι με τα απολιθωμένα απομεινάρια του κράτους των Τσιγκ και της τοπικής αριστοκρατίας. Όπως το Κίνημα των Patriot τείνει να υπερασπίζεται τα συμφέροντα των γαιοκτημόνων και των μικροβιομηχάνων στις δυτικές πολιτείες, ακόμη και αν εντάσσεται σε μια εργατική αισθητική, έτσι και οι Μπόξερ, αν και στελεχωμένοι από φτωχούς νέους, επιδίωξαν να αναζωογονήσουν την αυτοκρατορία των Τσιγκ απέναντι στις ξένες απειλές, με την άμεση υποστήριξη των διαφόρων φραξιών εντός του κράτους.

Αλλά αυτή η πατρωνία δεν ήταν η μόνη πηγή της σχετικής δημοτικότητας του κινήματος. Οι Μπόξερ κατάφεραν να πυροδοτήσουν ένα διαδεδομένο κίνημα κατά των ξένων λόγω της έμφασής τους στην ανασυγκρότηση της δύναμης έναντι της αυξανόμενη εθνικής αδυναμίας. Το εάν οι κατά τόπους οπαδοί συμφωνούσαν ή όχι με το πολιτικό τους πρόγραμμα δεν είχε ιδιαίτερη σημασία. Στην πραγματικότητα, οι Μπόξερ δεν είχαν καν κάποιο πολιτικό πρόγραμμα. Αποτελούσαν σε μεγάλο βαθμό ένα προ-πολιτικό συντηρητικό κύμα, που η ιδεολογία του μοιάζει εξαιρετικά με το αδιαχώριστο κουβάρι παλαιοσυντηρητισμού και μνημειακού αποκρυφισμού που ενώνει τη σύγχρονη ακροδεξιά. Τους Μπόξερ τους ένωνε μόνο η επίδειξη της σωματικής ρώμης, μια άοριστη πεποίθηση ότι ήταν κληρονόμοι αρχαίων, εσωτεριστικών τελετουργιών και ο απλός μύθος μιας απροσδιόριστης εθνικής ενότητας, που συμπυκνώνεται στο αίτημά τους «Στηρίξτε τους Τσιγκ». Οι οπαδοί τους προσελκύονταν κυρίως από την ίδια την επίδειξη της δύναμης, από την απλή ιδέα ότι επιτέλους είχε εμφανιστεί μια δύναμη αρκετά ισχυρή ώστε να δώσει εξουσία στους ανίσχυρους.

Με την ήττα των Μπόξερ από τον αυτοκρατορικό στρατό των Οκτώ Εθνών, αυτή η ψευδαίσθηση κατέρρευσε. Αλλά η βασική επιθυμία παρέμεινε.

Πιθανότατα η –συστηματικά– λανθασμένη κατανόηση της ανόδου της κουλτούρας του σώματος σε εποχές οικονομικής κατάρρευσης είναι επίσης μια από τις πιο συνηθισμένες ερμηνείες, ιδιαίτερα στους κόλπους της αριστεράς. Οι ρίζες αυτής της κριτικής προέρχονται από τα βαθιά συντηρητικά ρεύματα της ακαδημαϊκής κοινότητας του Ψυχρού Πολέμου που προέκυψαν στη μεταπολεμική Δύση. Διαβάζοντας επιλεκτικά τη Σχολή της Φρανκφούρτης, πολλοί από αυτούς τους συγγραφείς και θεωρητικούς –που συχνά συνδέονταν²⁵ με ομάδες βιτρίνα της CIA,²⁶ όπως το Ίδρυμα Farfield, το οποίο ήταν αναπόσπαστο κομμάτι της εκρηκτικής εξάπλωσης των προγραμμάτων δημιουργικής γραφής σε όλη τη χώρα– αυτοπροσδιορίστηκαν από την αντίθεσή τους στη «νεωτερικότητα», η οποία ενσαρκωνόταν από τον διπλό «ολοκληρωτισμό» της φασιστικής Ευρώπης και της Σοβιετικής Ένωσης. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο νεωτερικός επαναπροσδιορισμός του ανθρώπου καθοριζόταν από μια εμμονή για την ιεραρχία, την κυριαρχία και τη σωματική και βιομηχανική ισχύ. Τόσο οι φασίστες όσο και οι κομμουνιστές είχαν εμμονή με τον Νέο Άνθρωπο, που τον αναπαριστούσαν πάντα αγαλμάτινο, μωδή και χειριζόμενο βαριά μηχανήματα: η τέλεια συγχώνευση κράτους, βιομηχανίας και κοινωνίας. Η πιο ολοκληρωμένη εκδοχή αυτής της θέσης διατυπώθηκε από τη Σούζαν Σόνταγκ (Susan Sontag), η οποία

25. <https://thephilosophicalsalon.com/the-cia-reads-french-theory-on-the-intellectual-labor-of-dismantling-the-cultural-left/>

26. <https://www.chronicle.com/article/how-iowa-flattened-literature/>

είχε υποστηρίξει²⁷ ότι ο κομμουνισμός είναι απλώς «μια παραλλαγή, η πιο επιτυχημένη παραλλαγή, του φασισμού. Φασισμός με ανθρώπινο πρόσωπο».

Ο ισχυρισμός της Σόνταγκ είναι ιδιαίτερα σημαντικός, δεδομένου ότι το δοκίμιό της «Η γοητεία του φασισμού» έχει χρησιμεύσει ως ένα είδος βασικού προσχέδιου για την αριστερή κριτική της κουλτούρας του σώματος. Η ουσία του επιχειρήματος επαναλαμβάνεται *ad infinitum*, συχνά από εκείνους που φαίνεται να μην γνωρίζουν πραγματικά το πρωτότυπο κείμενο – αυτό βέβαια είναι ένα κοινό χαρακτηριστικό οποιουδήποτε πράγματος συμφωνεί με την ιδεολογία μιας δεδομένης εποχής· η βασική του λογική αναπαράγεται από τις περιρρέουσες πολιτισμικές συνθήκες, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε άμεση συσχέτιση. Το δοκίμιο της Σόνταγκ εστιάζει σε ένα βιβλίο φωτογραφιών της Λένι Ρίφενσταλ, της διαπρεπούς καλλιτέχνης της ναζιστικής Γερμανίας, γνωστής για τις θεαματικές απεικονίσεις ανθρώπινων σωμάτων σε επίπονη σωματική άσκηση. Το βασικό συμπέρασμα της Σόνταγκ είναι απλώς ότι αυτού του είδους η εστίαση στη ρώμη ως τέτοια είναι μια εγγενώς φασιστική δραστηριότητα. Παρόμοια συμπεράσματα αναπαράχθηκαν πρόσφατα σε ένα άρθρο²⁸ που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό τέχνης και μόδας *Refigural*. Αν και το ίδιο το άρθρο δεν είναι ιδιαίτερα αξιόλογο, είναι σημαντικό για όσα συζητάμε εδώ: πρώτον, ως μελέτη περίπτωσης για την ανακεφαλαίωση των τυποποιημένων σχημάτων λόγου, αναδιατυπωμένων σε μια πολεμική κατά της ανόδου του health

goth²⁹ και των φασιστικών κουρεμάτων και, δεύτερον, για το γεγονός ότι διαδόθηκε ευρέως στον κόσμο των καλλιτεχνών που αυτοπροσδιορίζονται ασαφώς ως κομμουνιστές, προσφέροντας ένα πιο σύγχρονο παράδειγμα αυτού του γενικού φαινομένου.

Αυτό που τείνει να ενοποιεί αυτό του είδους τις κριτικές, σε όλες τις ξεχωριστές τους εκφάνσεις, είναι η προσπάθεια να αποκοπούν τα ζητήματα της κουλτούρας και της αισθητικής από τα υλικά γεγονότα της ταξικής σύγκρουσης, όπως αυτά ενσαρκώνονται σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή. Το πιο αξιοσημείωτο πράγμα σε αυτές τις προχειροφτιαγμένες πολεμικές εναντίον πραγμάτων τόσο γελοίων όσο το να φοράς Adidas ή να κόβεις τα μαλλιά σου πολύ κοντά δεν είναι η χοντροκοπιά ή η ξεκάθαρη καλλιτεχνική ηλιθιότητα των επιχειρημάτων τους, αλλά αντίθετα η πεπλανημένη τους τάση να αγνοούν τον κόσμο όπως αυτός υπάρχει, προσποιούμενες ότι ο «λόγος» (*discourse*), η «αισθητική» ή οι τάσεις της μόδας ενός καλοκαιριού είναι κλειστά πολιτισμικά κυκλώματα, όπου η σκέψη γεννά την τέχνη και η τέχνη τη σκέψη. Κατά κάποιον τρόπο, πρόκειται για μια σύνοψη της άθλιας «πολιτισμικής στροφής» εν γένει – και η ειρωνεία εδώ είναι ότι η άνοδος της κουλτούρας του σώματος είναι η ίδια ένα είδος μαζικής, λαϊκής απάντησης σε αυτό το περιχαρακωμένο σκατο-κύκλωμα της καλλιτεχνικής και ακαδημαϊκής κοινότητας που υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύει την «αντίσταση» σε μια εποχή συνεχών πολέμων και τριακονταετούς οικονομικής παρακμής.

27. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/00/03/12/specials/sontag-communism.html>

28. <https://refigural.com/zip-ties-and-health-goths/>

29. (Σ.τ.Μ.) Health goth είναι μια lifestyle τάση που ανακατεύει την πανκ και την goth αισθητική με την υγιεινή διατροφή, την άσκηση και το διαδίκτυο. Είναι σαφώς ένα δημιούργημα των διαφημιστών.

Η Σόνταγκ μάς λέει,³⁰ απηλώντας την Στριπ, ότι οι ρίζες της κουλτούρας του σώματος και της αντίστοιχης αισθητικής είναι εύκολα αναγνωρίσιμες: «Για ένα μη εκλεπτυσμένο κοινό στη Γερμανία, η γοητεία της ναζιστικής τέχνης μπορεί να έγκειτο στο ότι ήταν απλή, παραστατική, συναισθηματική και όχι διανοητική», ένα είδος τέχνης που προσφέρει στους απλούς ανθρώπους «μια ανακούφιση από τις απαιτητικές πολυπλοκότητες της νεωτεριστικής τέχνης». Αυτή είναι η σύνοψη της εξήγησής της για το πώς ένα τέτοιο πολιτισμικό κίνημα αναδύθηκε στην επιφάνεια: μια ερμηνεία που δεν είναι παρά μια ελάχιστα συγκαλυμμένη ύβρις εναντίον της βλακειάς και του αχαλίνωτου πάθους της προλεταριακής ορδής που είναι ανίκανη να κατανοήσει την πραγματική τέχνη. Ομοίως, το πρόσφατο άρθρο από το *Refigurational* δεν κάνει τίποτε άλλο από το να ρίχνει ένα πλατύ δίχτυ ασαφών συνειρμών με τον κλασικό τρόπο που συναντάμε στη συνήθη αρθρογραφία, γαρνιρισμένο με ολίγη καλοτεχνίτικη αλαζονεία. Σε όλο του το εύρος όμως, το επιχείρημα απλώς βασίζεται στην υπόθεση ότι η αυξανόμενη δημοφιλία της κουλτούρας του σώματος και των αισθητικών συσχετισμών της είναι *a priori* φασιστική, μια θέση που «αποδεικνύεται» από το απλό γεγονός ότι πολλοί στην άκρα δεξιά φαίνεται να έλκονται από τα όπλα και τους μύες και ότι στους κάγκουρες αρέσουν επίσης τα αθλητικά ρούχα – ω, τι φοβερή έκπληξη!

Ωστόσο, κανένα από τα δύο έργα δεν περιέχει κάποια αυστηρή προσέγγιση της ιστορίας. Για τη Σόνταγκ, αρκεί η προλεταριακή κτηνωδία. Για εκείνη, δεν υπάρχει κανένας λόγος να εμβαθύνει κανείς στην περίπλοκη ιστορία της γερμανικής κουλ-

τούρας του σώματος, που έχει τις ρίζες της στα τέλη του 19ου αιώνα και συχνά συνδέεται βαθιά με τους πρώιμους εθνικισμούς και την άνοδο του εργατικού κινήματος. Ούτε υπάρχει κανένας λόγος να ανιχνεύσει κανείς τη μεταφορά αυτής της συγκεκριμένης τάσης της κουλτούρας του σώματος στις ΗΠΑ μέσω της μετανάστευσης Γερμανών εργατών και ριζοσπαστών στην αμερικανική εργατική τάξη. Δεν υπάρχει καμία ανάλυση για τον ρόλο που έπαιξε η κουλτούρα του σώματος στις κοινωνικές λέσχες του πρώιμου εργατικού κινήματος. Όπως επίσης είναι αξιοσημείωτο ότι δεν γίνεται καμία αναφορά στους τρόπους με τους οποίους επιστρατεύτηκε άμεσα η κουλτούρα του σώματος ενάντια στην αυξανόμενη ναζιστική απειλή, όπως είναι γνωστό ότι συνέβη με ομάδες κομμουνιστών μαχητών του δρόμου (*streetfighters*) ή με τον Ίμι Λίχτενφελντ (*Imi Lichtenfeld*) και τη συμμορία του που απαρτιζόταν από Εβραίους παλαιστές και πυγμαχούς που υπερασπίζονταν τη γειτονιά τους κατά τη διάρκεια των αντισημιτικών ταραχών. Αυτό συμβαίνει διότι, για τη Σόνταγκ, η συγκεκριμένη ακροδεξιά υιοθέτηση της κουλτούρας του σώματος στο πλαίσιο του ναζισμού είναι η άλλη όψη του νομίσματος για τον ρόλο που έπαιξε εντός του ευρύτερου εργατικού κινήματος από το οποίο και αναδύθηκε. Εάν ο κομμουνισμός είναι απλώς η «πιο επιτυχημένη παραλλαγή» του φασισμού, τότε προφανώς δεν υπάρχει καμία διαφορά μεταξύ των ναζιστικών Ολυμπιακών Αγώνων και ενός γυμναστηρίου της εργατικής τάξης όπου οι άνθρωποι θα μπορούσαν να αποκτήσουν τις δεξιότητες που απαιτούνται για να πολεμήσουν τους απεργοσπάστες στη δουλειά ή τις ρατσιστικές συμμορίες στον δρόμο.

Αποκομμένες από αυτή την ιστορία, οι αναλύσεις αυτές παίζουν έναν καθαρά

30. <https://marcuse.faculty.history.ucsb.edu/classes/33d/33dTexts/SontagFascinFascism75.htm>

ιδεολογικό ρόλο. Αυτοί οι κριτικοί βρίσκονται σε μια ιστορική στιγμή όπου η σάρκα του πλανήτη πολτοποιείται, όπου τα παλιά χειραφετητικά κινήματα έχουν ηττηθεί μέσα σε μια χιονοστιβάδα αίματος που διαρκεί έναν αιώνα, και όπου οι φτωχοί σήμερα ζουν όλο και περισσότερο μια ζωή που φαίνεται να συνίσταται μόνο σε ένα κουλτούριασμα σε εμβρυακή στάση, ενώ συνεχώς ποδοπατιούνται κάτω από τις μπότες εκατομμυρίων διαφορετικών σωμάτων της αστυνομίας – και μπροστά σε αυτό ο λαμπρός αριστερός μας δηλώνει: «η αλήθεια πρέπει να λέγεται, η επιθυμία σας για δύναμη είναι εγγενώς φασιστική». Εξάλλου, η μοναδική φορά που ο φιλελεύθερος κατεβαίνει από το πεζοδρόμιο στον δρόμο είναι για να χωρίσει τον φασίστα και τον αναρχικό που πλακώνονται μέσα στον λαβύρινθο της ακινητοποιημένης κυκλοφορίας, με τη διάνοιά του να αντηχεί την αποχαυνωτική κουλτουριάρικη απόφανση: «είσαι το ίδιο κακός με αυτούς»!

Φασισμός με σάρκα και οστά

Τόσο στη Γερμανία όσο και στην Κίνα, η άνοδος της κουλτούρας του σώματος ήταν προϊόν του πολιτικού κατακερματισμού και της οικονομικής εξαθλίωσης. Αναδυόμενο σε σχετικά υπανάπτυκτα και εδαφικά κατακερματισμένα έθνη, που ωστόσο συνδέονταν χαλαρά με μια ως έναν βαθμό κοινή γλώσσα και κουλτούρα, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι το πρώιμο κίνημα πήρε χαρακτηριστικά που ήταν ταυτόχρονα εθνικιστικά και προλεταριακά. Η κουλτούρα του σώματος της εποχής των Μπόξερ στην Κίνα, με τον ασαφή εθνικισμό της και τη συγκεχυμένη πολιτική της, έμοιαζε εξαιρετικά με την κουλτούρα του σώματος στη Γερμανία στα μέσα του 19ου αιώνα. Γιατί λοιπόν η τελευταία φαίνεται

να συμπυκνώνει τον πυρήνα του φασισμού ως θέαμα του σώματος, ενώ η πρώτη δεν αναφέρεται ποτέ;

Το πρόβλημα είναι ένα είδος εκ των υστέρων πλάνης. Γνωρίζοντας τη φασιστική κατάληξη της πρώιμης πορείας του γερμανικού εθνικισμού, κάθε στοιχείο του πολιτισμού (σωματικό ή άλλο) που κινητοποιήθηκε από τους ναζί επαναπροσδιορίζεται εκ των υστέρων ως φασισμός σε εμβρυακή μορφή. Αυτό συμβαίνει παρά το γεγονός ότι ο φασισμός, από την ίδια του τη φύση, αναπτύσσεται μέσω της υιοθέτησης των πιο αποτελεσματικών, λαϊκών χαρακτηριστικών των προϋπαρχόντων χειραφετητικών κινήματων, κινητοποιώντας τα σε μια φανατική υπεράσπιση του *status quo*, επαναπροσδιοριζόμενη ως αγώνας για την εθνική παλινόρθωση ή την επιστροφή σε μια σωτήρια φυσική τάξη. Σε κάθε περίπτωση, τα φασιστικά κινήματα κλέβουν την τακτική και την αισθητική τους από την αριστερά, αναμιγνύουν σύμβολα και εικόνες εσωτερισμού που προέρχονται από μια «χαμένη» παράδοση και στη συνέχεια ανταγωνίζονται αυτή την ίδια αριστερά για την επιρροή στην ευρύτερη εργατική τάξη. Υπό αυτή την έννοια, η επιστράτευση της κουλτούρας του σώματος από τη πλευρά τους δεν διαφέρει, επί της ουσίας, από τη χρήση που κάνουν της ρεαλιστικής τέχνης ή των συλλογικών επιδείξεων δύναμης. Γνωρίζοντας όμως το αποτέλεσμα αυτής της ιστορίας, έχει κανείς την τάση να παρερμηνεύει τον φασισμό ως ένα είδος πολιτισμικής επιδημίας, ικανής να μολύνει μέσω της απλής επαφής με οποιαδήποτε από τις προ-νυμφικές μορφές του. Το ξύρισμα του μαλλιού δεν είναι απλώς ένα κούρεμα, είναι ένα φασιστικό παράσιτο που προσκολλάται στο κρανίο σου και σε μετατρέπει σιγά-σιγά σε ναζί. Η άρση βαρών είναι ένα ναρκωτικό που βάζει τη ζωή σου σε μια τροχιά

η οποία θα καταλήξει σε έναν Blitzkrieg εναντίον των παρακμιακών Γάλλων, τροφοδοτούμενο με αμφεταμίνες.

Το ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της κινεζικής κουλτούρας του σώματος δεν γίνονται αντιληπτά με τον ίδιο τρόπο οφείλεται ομοίως σε μια εκ των υστέρων αποκτηθείσα γνώση. Δεν αντιμετωπίζουμε το Κουνγκ Φου ως εγγενώς φασιστικό επειδή απλούστατα οι Μπόξερ έχασαν με άθλιο τρόπο και η πιο εξελιγμένη προσπάθεια των εθνικιστών να αναστήσουν την κουλτούρα του σώματος ηττήθηκε από τους κομμουνιστές τόσο στα στρατιωτικά όσο και στα πολιτισμικά πεδία της μάχης. Δεν ισχύει το ίδιο στη γειτονική Ιαπωνία, όπου η παράδοση των Σαμουράι θα αμαυρωνόταν για πολύ καιρό λόγω της σύνδεσής της με στρατιώτες που έσφαζαν με τα κατάνα³¹ άοπλους πολίτες σε μέρη όπως η Ναντσίνγκ. Η ιαπωνική κουλτούρα του σώματος θα κατάφερνε να επανακτηθεί μόνο υπό την εποπτεία του αμερικανικού στρατού. Αυτή η επανάκτηση πήρε τη μορφή τόσο μιας εγχώριας αναβίωσης –μια από τις πολλές προσπάθειες που έγιναν για να προωθηθεί σε καιρό ειρήνης η επαναανακάλυψη τοπικών πολιτισμικών πρακτικών, συνοδευόμενες από γενναιόδωρη οικονομική βοήθεια και πλήρη στρατιωτική κατοχή– όσο και της διεθνοποίησης των ιαπωνικών τεχνικών μέσω της αμερικανικής κουλτούρας. Οι ξένοι στρατιώτες του κατοχικού στρατού στην Ιαπωνία άρχισαν να μαθαίνουν τα ντόπια στυλ ένοπλης και άοπλης μάχης, εισάγοντάς τα με την επιστροφή τους στη δυτική πολιτισμική σφαίρα και παρέχοντας έτσι το απαραίτητο υπόβαθρο για την πρώτη μεγάλη αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για τις πολεμικές τέχνες στις ΗΠΑ.

31. (Σ.τ.Μ.) Είδος σπαθιού που χρησιμοποιούσαν οι Σαμουράι και το οποίο έχει γίνει συλλεκτικό αντικείμενο.

Στρατιωτικοί κόμβοι όπως η Χαβάη θα ήταν από τα πρώτα μέρη που θα έβλεπαν μια νέα σειρά αναμετρήσεων μεταξύ διαφορετικών στυλ, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη νέων χαλαρά συνδυαστικών «στυλ» όπως το Καζουκενβο, το οποίο προεικονίζει το σύγχρονο MMA.

Τα διαφορετικά ιστορικά αποτελέσματα στην Κίνα, την Ιαπωνία και τη Γερμανία σηματοδοτούν ότι ο φασισμός δεν εμπεριέχεται σε εμβρυακή μορφή στα πολιτισμικά σύμβολα που προηγούνται αυτού, αλλά ότι αυτές οι πολιτισμικές πρακτικές είναι σε μεγάλο βαθμό από μόνες τους πιθανά πεδία ταξικής μάχης. Η Σόνταγκ και άλλοι κριτικοί έχουν σε γενικές γραμμές δίκιο όταν περιγράφουν την κεντρική φιλοσοφική εμμονή του φασισμού με τη δύναμη για χάρη της δύναμης, με την κατάφαση σε μια «ανόθευτη» ζωή, με την πίστη σε μια σωτήρια φυσική τάξη που οργανώνεται μέσα από κατορθώματα θεαματικής βίας κ.λπ. Αυτή η σωστή και διεισδυτική ανατομία της φασιστικής φιλοσοφίας είναι ακριβώς ο λόγος για τον οποίο τέτοιου είδους κριτικές φαίνονται αρχικά να παρέχουν μια ισχυρή βάση για την κατανόηση του φασισμού ως τέτοιου. Ο φασισμός όμως δεν είναι αποκλειστικά ένα φιλοσοφικό σύστημα, και οι καθαρά αισθητικές ή θεωρητικές προσεγγίσεις τείνουν να συγκαλύπτουν την έλλειψη ουσιαστικής ιστορικής βάσης με όλο και πιο εκτεταμένες ψυχολογικές διαγνώσεις: εντέλει μένει άραγε κανείς πραγματικά έκπληκτος όταν ανακαλύπτει ότι η πειθαρχημένη ναζιστική αισθητική κρύβει έναν ελάχιστο συγκαλυμμένο ερωτισμό, η επίδειξη δύναμης ένα υπερσεξουαλικό φετίχ για κυριαρχία ή ότι η εμμονή με την «ανόθευτη» ζωή συνοδεύεται από αχαλίνωτη χρήση ναρκωτικών και απαγορευμένο σεξ; Αυτού του είδους όμως είναι τα συμπεράσματα που προσφέρονται αφειδώς, με κάθε

νέα αποκάλυψη του ερασιτέχνη ψυχολόγου να φωτίζει ακόμα λιγότερο την κατάσταση από την προηγούμενη. Στο τέλος, δεν παίρνουμε καμία πραγματική αίσθηση του πώς ή του γιατί αυτά τα υιοθετημένα πολιτισμικά χαρακτηριστικά συνδυάστηκαν με αυτόν τον τρόπο για να σχηματίσουν αυτόν τον ιδιότυπα φασιστικό τρόπο σκέψης.

Αλλά αν στραφούμε από την ψυχολογία στην ιστορία, είναι γεγονός ότι δεν υπήρχε τίποτα που να εγγυάται ότι η γερμανική κουλτούρα του σώματος θα κατέληγε στον φασισμό. Ήταν άλλωστε ριζωμένη στο ίδιο ακριβώς ιστορικό και πολιτισμικό έδαφος που παρήγαγε το κομμουνιστικό κίνημα ως τέτοιο – και αυτός πρέπει να είναι αναμφίβολα ο λόγος για τον οποίο η Σόνταγκ τα εξίσωσε αυτά τα δύο τόσο άμεσα. Ο Φρίντριχ Λούντβιχ Γιαν, ιδρυτής του «κινήματος της γυμναστικής» (*Turnbewegung*) που αποτελείτο από ένα δίκτυο γυμναστικών συλλόγων (*Turnvereine*), ήταν ένας πρώιμος Γερμανός εθνικιστής του οποίου η φιλοσοφία ήταν παρόμοια σε χαρακτήρα με εκείνη των αναβιωτών των πολεμικών τεχνών της εποχής των Μπόξερ στην Κίνα εκατό χρόνια αργότερα. Υποστήριζε έναν ασαφή, ημι-νεωτερικό εθνικισμό που προσδιοριζόταν από την έκκληση για ανατροπή της ξένης κυριαρχίας (στην περίπτωση του Γιαν, αυτό αφορούσε τη γαλλική εισβολή στη Γερμανία από τον Ναπολέοντα). Η σκέψη του θα υιοθετηθεί αργότερα από τους ναζί, φιλτραρισμένη μέσα από το έργο δευτερογενών μελετητών που έδιναν έμφαση στον αόριστα καθορισμένο εθνικισμό του και έκαναν μια άμεση σύνδεση μεταξύ της ανάπτυξης του σώματος και της ανάπτυξης του λαού (*Volk*) ως τέτοιου.

Όμως η φιλοσοφία του ίδιου του Γιαν, αν και συχνά ρομαντική, εθνικιστική και ενάντια στους ξένους, ήταν ταυτόχρονα και αρκετά διαφορετική. Είχε θεωρηθεί

απειλή από το γερμανικό κράτος για τις λαϊκιστικές του απόψεις, φυλακίστηκε το 1819 και εξορίστηκε για μικρό χρονικό διάστημα στα τέλη της δεκαετίας του 1820. Οι γυμναστικοί του σύλλογοι συχνά έκλειναν με την αιτιολογία ότι αποτελούσαν σημεία οργάνωσης πολιτικών ριζοσπαστών. Και πράγματι, πολλοί από την πρώτη και τη δεύτερη γενιά των οπαδών του «κινήματος της γυμναστικής» συμμετείχαν στην επανάσταση του 1848, συναναστρεφόμενοι επιφανείς πρώιμους κομμουνιστές, όπως ο Μαρξ και ο Ένγκελς. Όταν η επανάσταση καταπνίγηκε, οι πιο αριστερίζοντες από αυτούς εξορίστηκαν μαζί με τους ριζοσπάστες. Η γερμανική κουλτούρα του σώματος εισήχθη έτσι στην Αμερική μέσω των ίδιων μεταναστευτικών οδών που θα πλημμύριζαν τις αμερικανικές πόλεις με πολιτικοποιημένους Ευρωπαίους χειρώνακτες εργάτες. Αυτό αποτέλεσε τη βάση για το πρώιμο αμερικανικό εργατικό κίνημα, με τη ραχοκοκαλιά του να αποτελείται από κοινωνικές λέσχες που είχαν ιδρυθεί από κοινότητες μεταναστών, οι οποίοι παρήγαγαν ριζοσπαστική λογοτεχνία στη μητρική τους γλώσσα (κυρίως γερμανικά και γίντις) και παρείχαν χώρο για βασικές κοινοτικές δραστηριότητες.³²

Μεταξύ αυτών των δραστηριοτήτων ήταν και γυμναστικοί σύλλογοι που είχαν ιδρυθεί από τους οπαδούς του «κινήματος της γυμναστικής», πολλοί από τους οποίους πολέμησαν στη συνέχεια στο πλευρό των Βορείων κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο και αργότερα πήραν ηγετικές θέσεις στο εργατικό κίνημα των τελών του 19ου αιώνα. Ο Άουγκουστ Σπις, εξέχων αναρχικός, γνωστός ως ένας από τους μάρτυρες που εκτελέστηκαν μετά τη βομβιστική επίθεση στην πλατεία Χέιμαρκετ, ήταν επίσης μέλος του γυμναστικού συλλόγου *Aurora Turnverein*

32. Βλ. Paul Buhle, *Marxism in the United States: A History of the American Left*, Verso, 2013.

του Σικάγο. Η εκτέλεση του Σπικ σηματοδότησε το αποκορύφωμα της ριζοσπαστικής δραστηριότητας μεταξύ των οπαδών του «κινήματος της γυμναστικής». Οι εσωτερικές διασπάσεις μεταξύ των πιο συντηρητικών, μεσοαστών οπαδών και της εργατικής πτέρυγας του κινήματος που ήταν θετικά διακείμενη προς τον σοσιαλισμό οδήγησαν σταδιακά στο να κερδίσουν έδαφος οι συντηρητικοί, καθώς η πρώτη γενιά του '48 είχε αρχίσει να πεθαίνει.³³ Ωστόσο, η εμπειρία του αμερικανικού «κινήματος της γυμναστικής», όπως ενσαρκώνεται από μορφές όπως ο Σπικ, αποδεικνύει ότι η φιλοσοφία της κουλτούρας του σώματος του Γιαν θα μπορούσε εξίσου εύκολα να στραφεί προς τα αριστερά όσο και να ανακτηθεί αργότερα από τη δεξιά.

Κουνγκ Φου και ταξικός πόλεμος

Το ίδιο θεμελιώδες γεγονός μπορεί να παρατηρηθεί στη συνεχή αμφίδρομη πορεία της κινεζικής κουλτούρας του σώματος μετά την εξέγερση των Μπόξερ. Οι προσπάθειες³⁴ για την αναβίωση³⁵ και τον εκσυγχρονισμό³⁶ των πολεμικών τεχνών ανέ-

κτησαν τη δημοτικότητά τους τόσο πριν όσο και μετά τα γεγονότα της 4ης Μαΐου του 1919,³⁷ και διαχύθηκαν ευρέως μέσα στο πρώιμο, αριστερίζον εθνικιστικό κίνημα (με επίκεντρο το κίνημα Τογκμενγκού του Σουν Πιατ-Σεν) και μέσα στο ασαφές αναρχικό κίνημα. Η πολιτική κατά την περίοδο αυτή ήταν άμορφη, με τάσεις βραχύβιες που σχηματίζονταν, αναπτύσσονταν, συγχωνεύονταν και έσβηναν, με τα μέλη τους να μοιράζονται στο τέλος είτε στο μετέπειτα Εθνικιστικό είτε στο Κομμουνιστικό Κόμμα. Αυτή η αρχική αλληλοεπικάλυψη υπήρχε τόσο στους κύκλους των πολεμικών τεχνών όσο και στους πνευματικούς κύκλους. Αμφότεροι διαχωρίστηκαν σε σαφείς παρατάξεις πολύ αργότερα. Τα βασικά στοιχεία μιας πλήρως νατιβιστικής, φασιστικής κουλτούρας του σώματος μπορούν να παρατηρηθούν σε αυτή την περίοδο, ενσαρκωμένα στο Κίνημα της Νέας Ζωής (New Life Movement)³⁸ της δεκαετίας της Ναντζίνγκ, παρόμοια σε χαρακτήρα με αυτά που θα επικρατούσαν στην ιαπωνική κοινότητα των πολεμικών τεχνών. Όμως, σε ανταγωνισμό με αυτή την τάση υπήρχε μια εξίσου ισχυρή διεθνιστική κουλτούρα

33. Ο ρόλος τέτοιων συλλόγων σωματικής άσκησης και πολεμικών τεχνών στην ιστορία της ριζοσπαστικής αριστεράς παραμένει ένα φαινόμενο που δεν έχει μελετηθεί αρκετά. Εδώ προσφέρουμε ένα περίγραμμα, βασισμένο στα διαθέσιμα δεδομένα. Πολλές όμως λεπτομέρειες έχουν χαθεί ή ξεχαστεί και έτσι ανοίγεται ένα γόνιμο πεδίο για μελλοντική ιστορική έρευνα.

34. <https://chinesemartialstudies.com/2013/10/18/lives-of-chinese-martial-artists-10-chen-shichao-and-chen-gongzhe-creating-the-jingwu-revolution/>

35. <https://chinesemartialstudies.com/2015/05/07/five-moments-that-transformed-kung-fu/>

36. <http://northstarmartialarts.com/blog/2017/3/22/the-ymca-consensus>

37. (Σ.τ.Μ.) Στις 4 Μαΐου 1919, φοιτητές συγκεντρώθηκαν στην Τιεναμέν διαμαρτυρόμενοι για τις υποχωρήσεις και τις παραχωρήσεις που έκανε η κινεζική κυβέρνηση με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών. Τότε γεννήθηκε και το κίνημα της 4ης Μαΐου και «φούντωση» ο κινεζικός εθνικισμός. Βλ. https://en.wikipedia.org/wiki/May_Fourth_Movement

38. (Σ.τ.Μ.) Πρόκειται για μια κυβερνητική εκστρατεία του Τσιανγκ Κάι Σεκ τη δεκαετία του 1930 που αποτελούσε μέρος της αντικομμουνιστικής του πολιτικής. Στόχος ήταν η προώθηση μιας νεοκονφουκιανής κοινωνικής ηθικής και η ενοποίηση της Κίνας κάτω από μια συγκεντρωτική ιδεολογία. Υποστηρίχθηκε από τις φράξιες των Μπλε Πουκαμισών και της CC Clique εντός του Εθνικιστικού Κόμματος και από τους χριστιανούς ιεραπόστολους. Βλ. https://en.wikipedia.org/wiki/New_Life_Movement

του σώματος, η οποία προερχόταν από τους αναρχικούς και διαχύθηκε στο Κομμουνιστικό Κόμμα που τους διαδέχθηκε.

Το αναρχικό κίνημα στην Κίνα ήταν ισχυρότερο στις κοσμοπολίτικες παράκτιες πόλεις, όπου πήρε μια μορφή σε μεγάλο βαθμό αντιγραμμένη από τα αντίστοιχα γαλλικά, ιαπωνικά και αμερικανικά κινήματα. Τα προγράμματα ανταλλαγής φοιτητών και εργαζομένων αποτέλεσαν το κλειδί για τον σχηματισμό του, δημιουργώντας άμεσες επαφές μεταξύ Κινέζων αναρχικών και γνωστών θεωρητικών και οργανωτών του παγκόσμιου κινήματος. Έργα του Μπακούνιν και του Κροπότκιν μεταφράστηκαν και δημοσιεύτηκαν σε δημοφιλείς αναρχικές εφημερίδες. Η αναρχική βιβλιογραφία ήταν τόσο διαδεδομένη που ακόμη και τα πρώτα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας είχαν πολύ πιο άμεση εξοικείωση με τους αναρχικούς κλασικούς παρά με τα έργα του Μαρξ ή του Λένιν.

Εν τω μεταξύ, τόσο οι πρώιμες αναρχικές ομάδες όσο και το κίνημα Τογκμενγκού είχαν ήδη ενσωματώσει ένα επίπεδο αφοσίωσης στις πολεμικές τέχνες λόγω της σύνδεσής τους με ριζοσπαστικές μυστικές εταιρείες, καθώς και λόγω της συμμετοχής τους σε δολοφονίες επιφανών προσώπων κατά τα τελευταία χρόνια της δυναστείας των Τσινγκ. Ο Λιου Σιφού (Liu Shifu), ηγετική δύναμη στους αναρχοσυνδικαλιστικούς κύκλους της Γκουανγκζού, ήταν αρχικά μέλος του Κινεζικού Σώματος Δολοφονιών, που ήταν εμπνευσμένο από παρόμοιες ομάδες στη Ρωσία (Λαϊκή Θέληση) και την Ανατολική Ευρώπη (Μαύρο Χέρι). Αν και οι δολοφονίες που διέπρατταν αυτές οι ομάδες έπαιξαν αναμφισβήτητα καθοριστικό ρόλο στην πτώση των Τσινγκ, οι απομονωμένες δραστηριότητές τους σύντομα υπερκεράστηκαν από μια σειρά μαζικών εξεγέρσεων που κορυφώθηκαν με την

Επανάσταση Σίνχαι το 1911. Πολλοί ηγέτες του κινήματος, συμπεριλαμβανομένου του Λιου, μετέθεσαν έτσι το ενδιαφέρον τους από τις απομονωμένες εξεγερτικές ομάδες στη μαζική οργάνωση. Αλλά το μαχητικό οργανωτικό στοιχείο δεν εξαφανίστηκε έτσι απλά.

Ο Κύκλος των Αναρχικών της Γκουανγκζού θα ιδρύσει τα πρώτα σύγχρονα εργατικά συνδικάτα στην Κίνα, κατά το πρότυπο των γαλλικών συνδικάτων.³⁹ Ωστόσο, όπως και στην Ευρώπη, την Ιαπωνία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, η αναρχική οργάνωση δεν περιοριζόταν μόνο στις εργατικές οργανώσεις. Η ομάδα διηύθυνε επίσης εφημερίδες, ενώ τα παλιά μυστικά σημεία συναντήσεων των ομάδων του κινήματος ενάντια στη δυναστεία των Τσινγκ έγιναν δημόσια κέντρα για διαλέξεις, συζητήσεις και άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις. Οι σύλλογοι πολεμικών τεχνών και γυμναστικής αποτέλεσαν σημαντικό χαρακτηριστικό αυτής της πρώιμης φάσης της ταξικής σύγκρουσης στα αστικά κέντρα της Κίνας. Οι κληρονομημένες παραδόσεις των πολεμικών τεχνών, με τη μορφή συμμοριών, θρησκευτικών αιρέσεων και μυστικών εταιρειών (που συχνά αλληλεπικαλύπτονταν), συνδυάστηκαν με απόπειρες «εκσυγχρονισμού» των πολεμικών τεχνών και ενσωμάτωσης περισσότερων στοιχείων της δυτικής επιστήμης και γυμναστικής (πολλά από τα οποία συνδέονταν έστω και εξ αποστάσεως με το «κίνημα της γυμναστικής» μέσω της επιρροής τόσο ριζοσπαστικών όσο και πιο συντηρητικών ομάδων όπως η YMCA).

Καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, οι αναρχικές (και αργότερα κομ-

39. Υπήρχε επίσης και ένα επίπεδο επαφών (το οποίο έχει μελετηθεί ελάχιστα) μεταξύ της αμερικανικής πτέρυγας των IWW (Βιομηχανικοί Εργάτες του Κόσμου), στην οποία συμμετείχαν Κινέζοι μετανάστες εργάτες, και κινεζικών αναρχικών ομάδων.

μονιςτικές) ομάδες που συμμετείχαν στον ταξικό πόλεμο που αναπτυσσόταν στα αστικά κέντρα των αρχών του 20ού αιώνα υποστήριζαν με συνέπεια ένα διεθνιστικό όραμα τόσο στην πολιτική όσο και στον πολιτισμό. Ο Λιου ήταν φανατικός ομιλητής της γλώσσας Εσπεράντο και φρόντιζε ώστε το εργατικό κίνημα της Γκουανγκζού να τροφοδοτείται σταθερά με νεομεταφρασμένα κείμενα και να έρχεται σε επαφή με ξένους ομιλητές. Τα προγράμματα ανταλλαγής βοήθησαν τους ντόπιους ριζοσπάστες να ταξιδέψουν στη Γαλλία και την Ιαπωνία, όπου συνεργάστηκαν με στελέχη των εργατικών οργανώσεων και ήρθαν σε επαφή με το ευρύ φάσμα υπηρεσιών που παρείχαν τα συνδικαλιστικά ή τα σοσιαλδημοκρατικά κινήματα. Όταν επέστρεφαν, προσπαθούσαν να συνδυάσουν αυτά που είχαν δει με την πληθώρα πρωτόγονων επαναστατικών οργανώσεων που είχαν κληρονομηθεί από την πτώση του καθεστώτος των Τσινγκ.

Σε αυτές τις ίδιες παράκτιες πόλεις ιδρύθηκαν επίσης οι πρώτες σύγχρονες σχολές πολεμικών τεχνών, οι οποίες στην αρχή λειτουργούσαν σε μεγάλο βαθμό υπό την αιγίδα της ρεφορμιστικής ένωσης Τζινγκ Γου, η οποία εισήγαγε το μοντέλο της αυτοσυντήρησης των σχολών μέσω της πληρωμής διδασκτρων από τα μέλη, απομακρύνοντας έτσι τις πολεμικές τέχνες από τις ρίζες τους που μέχρι τότε ήταν τα χωριά, ο στρατός, η θρησκεία και οι μυστικές εταιρείες.⁴⁰ Η ένωση είχε ως στόχο όχι μόνο τη διατήρηση και την ανασύνθεση των πολεμικών τεχνών, αλλά και τον σαφή διαχωρισμό τους από τις δεισιδαιμονίες και τις οπισθοδρομικές πρακτικές που συνδέονταν με την αποτυχημένη εξέγερση των Μπόξερ. Ως εκ τούτου, διαφήμιζαν τις πρακτικές

πτυχές της μάχης και τις θετικές επιδράσεις της άσκησης στην υγεία και όχι τις εσωτεριστικές τελετουργίες ή τις μυθικές ιστορίες βουδιστών πολεμιστών και ταοϊστών αθανάτων που συνήθιζε να επινοεί η ρυψ λογοτεχνία της εποχής.⁴¹ Ήταν επίσης μια από τις πρώτες οργανώσεις που επέτρεψε δημοσίως τη συμμετοχή γυναικών,⁴² πολλές από τις οποίες έγιναν προβεβλημένα σύμβολα της νέας κουλτούρας του σώματος κατά τη ρεπουμπλικανική περίοδο.

Η ένωση Τζινγκ Γου ήταν μια πιο μετριοπαθής εκδοχή των μαχητικών συλλόγων πολεμικών τεχνών που θα σχηματίζονταν σύντομα, καθώς το πολιτικό σκηνικό μετά την Επανάσταση Σίνχαι άρχισε να πολώνεται μεταξύ των εθνικιστών και των κομμουνιστών. Ωστόσο, στο βασικό όραμα της ένωσης διατηρείτο ο ήπιος εθνικισμός του κινήματος Τογκμενγκού, με την επιδίωξη να διαλυθεί η εικόνα της Κίνας ως «του ασθενή της Ανατολικής Ασίας» και αντ' αυτού να δημιουργηθεί ένας «νέος Κινέζος πολίτης», ο οποίος θα είναι «περήφανος, μορφωμένος, σωματικά γυμνασμένος, ηθικά ακέραιος και ικανός να αντέξει τις σωματικές δοκιμασίες οποιασδήποτε προέλευσης [...]».⁴³ Ο ιδρυτικός μύθος της οργάνωσης ήταν ότι ο πατριάρχης του προγράμματος πολεμικών τεχνών, ο Χουό Γιουάν Τζια, είχε νικήσει δημοσίως έναν Ευρωπαϊό μαχητή ο οποίος ισχυριζόταν ότι μπορούσε να νικήσει οποιονδήποτε Κινέζο. Όμως ο Χουό πέθανε λίγο μετά την ίδρυση

41. Για τον πραγματικό, σχετικά ελάχιστο ρόλο που έπαιξε το βουδιστικό κατεστημένο στην καθιέρωση των ιστορικών πολεμικών τεχνών, βλ. Meir Shahaar, *The Shaolin Monastery: History, Religion and the Chinese Martial Arts*, University of Hawai'i Press, 2008.

42. <https://chinesemartialstudies.com/2017/04/03/research-notes-jingwu-and-the-female-martial-artists-of-1920/>

43. Kennedy and Guo 2010, σελ.10-11.

40. Brian Kennedy and Elizabeth Guo, *Jingwu: The School that Transformed Kung Fu*, Blue Snake Books, 2010.

της οργάνωσης, με τον μύθο να λέει ότι τον σκότωσε ένας «κακός Ιάπωνας γιατρός» που δηλητηρίασε το φαγητό του. Παρά το γεγονός ότι επωφελήθηκε από το μυστηριακό στοιχείο αυτών των ιστοριών, η ένωση προσέγγιζε τις πολεμικές τέχνες με άκρωσ ορθολογικό τρόπο. Οι ιδρυτές της Τζινγκ Γου προσπάθησαν να ενσωματώσουν «τις σύγχρονες (και δυτικές) ιδέες της αθλητικής επιστήμης, της ιατρικής και της διατροφής στις κινεζικές πολεμικές τέχνες» και να εξαλείψουν τις δεισιδαιμονίες και τις συχνά ανθυγιεινές πρακτικές που είχαν συσσωρευτεί στις διάφορες τέχνες.⁴⁴

Η ένωση Τζινγκ Γου αποτέλεσε επίσης την πρώτη μεγάλη προσπάθεια να συνδυαστούν τα διάφορα συστήματα πολεμικών τεχνών που είχαν αναπτυχθεί στα χωριά και στον στρατό, τα οποία ήταν συνήθως κατακερματισμένα βάσει εθνότητας και τοπικής διαλέκτου, και να δημιουργηθεί ένα συνεκτικό σύστημα «κινεζικών» πολεμικών τεχνών. Στην πραγματικότητα, η ένωση τελικά κατάφερε να αντλήσει υλικό μόνο από τα στυλ της Βορειοκεντρικής Κίνας (που ήταν πιο ομοιογενής εθνοτικά), χωρίς ποτέ να ενσωματώσει πλήρως τη μογολική πάλη ή οποιοδήποτε από τα πολυποίκιλα στυλ της Νότιας Κίνας.⁴⁵ Έχοντας την κύρια οργάνωσή της στη Σαγκάη, ήταν επίσης περιτριγυρισμένη από επαγγελματίες της δυτικής πυγμαχίας και πάλης καθώς και των ιαπωνικών πολεμικών τεχνών, και πιθανόν να άντλησε υλικό από κάποιες από αυτές τις πρακτικές στην προσπάθειά της να δημιουργήσει ένα «αυθεντικό» κινεζικό στυλ.⁴⁶ Αυτή η ξένη επιρροή ήταν πιο ξεκάθαρη στο πρόγραμμα άρσης βαρών της ένωσης, το οποίο μιμούταν τόσο πολύ τη

δυτική παράδοση των μπρατσαράδων ώστε τα μέλη του πόζαραν σε φωτογραφίες φορώντας μπότες πάλης και περίεργες λεοπάρ φανέλες του 19ου αιώνα.⁴⁷

Στην οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1920, οι κύριες πηγές χρηματοδότησης της ένωσης στέρεψαν και έτσι έκλεισε τις πύλες της. Αυτό όμως δεν ήταν το τέλος της αναβίωσης των πολεμικών τεχνών. Κατά τη διάρκεια αυτής της ταραχώδους δεκαετίας, η κουλτούρα του σώματος απέκτησε έναν πιο ξεκάθαρα πολιτικό ρόλο. Στις πόλεις του Δέλτα του ποταμού Περλ, Φοσάν και Γκουανγκζού, οι παλαιότερες οικογενειακού τύπου πολεμικές τέχνες μετατράπηκαν σε δημόσιες σχολές που συχνά στρατολογούσαν μαθητές από την αυξανόμενη τάξη των μεταναστών εργατών των πόλεων. Οι σύλλογοι πολεμικών τεχνών ήταν ιδιαίτερα ελκυστικοί για τους φτωχότερους εργάτες που δεν μπορούσαν να ενταχθούν σε ενώσεις φατριών ή σε συντεχνίες. Αυτό ήταν εξαιρετικά εμφανές στη σχολή Χουνγκ Σινγκ του Τσόι Λι Φατ, η οποία άρχισε να επεκτείνεται στο Φοσάν στις αρχές του αιώνα προσελκύοντας μεγάλο αριθμό μαθητών από την αυξανόμενη εργατική τάξη της πόλης, οι οποίοι ήταν αποκλεισμένοι από τις «συντεχνίες των τεχνητών» οι οποίες στηρίζονταν τους ειδικευμένους εργάτες.⁴⁸ Η σχολή Χουνγκ Σινγκ κάλυψε επομένως το ίδιο κενό που είχαν καλύψει τα αναρχοσυνδικαλιστικά συνδικάτα του Λιου στη γειτονική Γκουανγκζού. Από τη δεκαετία του 1920, η σχολή άρχισε να «παίζει έναν αδιαμφισβήτητο σημαντικό ρόλο στην

44. Ό.π., σελ. 13.

45. Ό.π., σελ. 68-70.

46. Ό.π., σελ. 45-46.

47. Ό.π., σελ. 53-54.

48. Benjamin N. Judkins and Jon Nielson, *The Creation of Wing Chun: A Social History of the Southern Chinese Martial Arts*, SUNY Press, 2015. σελ.98-101.

ανάπτυξη του τοπικού εργατικού κινήματος και του Κομμουνιστικού Κόμματος στο Φοσάν».⁴⁹

Ωστόσο, οι σύλλογοι πολεμικών τεχνών δεν χρησιμοποιούνταν μόνο από την αριστερά. Ο ήπιος εθνικισμός της ένωσης Τζινγκ Γου –με μέλη από τη μεσαία έως την ανώτερη τάξη και με επικεφαλής και χρηματοδότες τρεις επιχειρηματίες που διατηρούσαν μια εμπορική εταιρεία⁵⁰– έδωσε τελικά τη θέση του τόσο σε αντιλήψεις αποκλειστικά εθνικιστικές όσο και στην αξιοποίηση κάποιων συλλόγων πολεμικών τεχνών για τη στήριξη απεργοσπαστών, για την ασφάλεια εργοστασίων και τραπεζών καθώς και για ξύλο στον δρόμο με πολιτικά κίνητρα. Στο Φοσάν, αυτό κορυφώθηκε με τις μάχες μεταξύ της σχολής Χουνγκ Σινγκ του Τσόι Λι Φατ και της Αθλητικής Ένωσης Πολεμικών Τεχνών Τζονγκ Γι (Τζονγκ Γι Γκούανγκ), όπου δίδασκαν Χουνγκ Γκαρ και Γουίν Τσουν. Και τα δύο ήταν οικογενειακά στυλ που αρχικά είχαν αναπτυχθεί και διαδοθεί μέσα στις φατρίες των πλούσιων γαιοκτημόνων, σε αντίθεση με του Τσόι Λι Φατ, το οποίο είχε εξελιχθεί σε ένα σχετικά εκλεκτικιστικό στυλ που διαμορφώθηκε από τη χρήση του σε παλαιότερες εξεγέρσεις κατά της δυναστείας των Τσινγκ.

Τη δεκαετία του 1920, η σύνδεση της σχολής Χουνγκ Σινγκ με τους κομμουνιστές επισημοποιήθηκε. Δύο από τα τέσσερα μέλη της ομάδας δράσης του ΚΚΚ στο Φοσάν (που είχαν στόχο τη δημιουργία ενός δραστήριου κομμουνιστικού πυρήνα στην πόλη) προέρχονταν από τη σχολή. Στο μεταξύ, οι σχολές Γι είχαν συνταχθεί με τις τοπικές επιχειρήσεις, τα «κίτρινα» συνδικάτα και με τη δεξιά πτέρυγα της τοπικής ηγεσίας του Εθνικιστικού Κόμματος. Είχαν συγκρουστεί επανειλημμένως με την ένωση

Χουνγκ Σινγκ στις διάφορες απεργίες και πικετοφορίες που προωθούσε η αριστερή οργάνωση. Φαίνεται ότι οι σχολές Γι χρησιμοποιούνταν σαν απεργοσπάστες καθ' όλη τη διάρκεια της ταραγμένης δεκαετίας.⁵¹

Η ένωση Χουνγκ Σινγκ ήταν μεγάλη (με περίπου 3.000 μέλη) και στελεχωμένη κυρίως από λιγότερο ειδικευμένους εργάτες. Η Τζονγκ Γι ήταν μικρότερη (πιθανόν 1.000 μέλη περίπου), πιο κλειστή και πιο ποικιλόμορφη, περιλαμβάνοντας «απλούς εργάτες, επιχειρηματίες, στρατιωτικό προσωπικό, τοπικούς πολιτικούς και εμπόρους».⁵² Αλλά αυτή η «ποικιλομορφία» ήταν σαφώς μια συμμαχία μεταξύ ακροδεξιών δυνάμεων και ενός υποσυνόλου συντηρητικών εργατών που είχε ως αποστολή να καταστείλει την εκρηκτικότητα της πρώιμης εργατικής τάξης στο Δέλτα του ποταμού Περλ.

Αυτή η μεγάλης κλίμακας αναβίωση και πολιτικοποίηση της κουλτούρας του σώματος παρακμάζει τελικά εξαιτίας ενός συνδυασμού ήττας και αποστέωσης. Κατά τη διάρκεια της ανόδου των εθνικιστών τη δεκαετία του 1930, έγινε μια προσπάθεια αναδιαμόρφωσης των αρχικών στόχων της ένωσης Τζινγκ Γου υπό τη σημαία του Γκούο Σου (εθνικές πολεμικές τέχνες). Ως Γκούο Σου, οι πολεμικές τέχνες επαναπροσδιορίστηκαν έχοντας ως πρότυπο την ακροδεξιά κουλτούρα του σώματος σε μέρη όπως η Γερμανία και η Ιαπωνία. Το πρόγραμμα Γκούο Σου προσπάθησε «να δημιουργήσει ένα εθνικό, τυποποιημένο πρόγραμμα πολεμικών τεχνών», ενώ παράλληλα έδινε έμφαση στον ρόλο που παίζει η πρακτική των πολεμικών τεχνών στη διάδοση του «παραδοσιακού» κινεζικού πολιτισμού, μεγάλο μέρος του οποίου είχε μόλις πρόσφατα

49. Ο.π., σελ. 102.

50. Kennedy and Guo 2010, σελ.16.

51. Judkins and Nielson, 2015, σελ. 120-121.

52. Ο.π., σελ. 121.

επινοηθεί.⁵³ Το πείραμα Γκού Σου έπασχε λόγω του γεγονότος ότι η κινεζική παράδοση των πολεμικών τεχνών δεν περιείχε τις έντονα ιεραρχικές και μιλιταριστικές διαστάσεις που περιείχε η αντίστοιχη ιαπωνική, και οι προσπάθειες να μεταρρυθμιστεί προς αυτή την κατεύθυνση διακόπηκαν με το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου και την τελική ήττα των εθνικιστών.

Από την άλλη πλευρά, οι πολεμικές τέχνες έτειναν προς την αποστέωση στους κόλπους του ΚΚΚ μετά την ήττα του στις πόλεις (μετά τη σφαγή της Σαγκάης το 1927) και τη μετατόπισή του στην ύπαιθρο. Αν και το ΚΚΚ συνέχισε να στρατολογεί αθλητές πολεμικών τεχνών και να τους χρησιμοποιεί στις αγροτικές οργανώσεις, η μετατόπιση στην ύπαιθρο έφερε μαζί της μια αυξανόμενη στρατιωτικοποίηση του επαναστατικού σχεδίου στο σύνολό του. Ο διεθνισμός του πρώιμου κομμουνιστικού και αναρχικού κινήματος άρχισε να αντικαθίσταται ολοένα και περισσότερο από έναν αγροτικό λαϊκισμό με εθνικιστικό χαρακτήρα, ενώ τα πλατιά πολιτισμικά και κοινωνικά προγράμματα των πρώτων χρόνων θυσιάστηκαν στο όνομα της στρατιωτικής αποτελεσματικότητας. Οι εκ του σύνεγγυς μάχες των πόλεων έδωσαν τη θέση τους στον αγροτικό ανταρτοπόλεμο, καθιστώντας σε μεγάλο βαθμό άχρηστες τις τεχνικές μάχης σώμα-με-σώμα. Η στρατιωτική εκπαίδευση αντικατέστησε σιγά σιγά τα ποικιλόμορφα προγράμματα σωματικής άσκησης των πολεμικών τεχνών.

Μετά τον πόλεμο, οι ομάδες πολεμικών τεχνών αντιμετώπιστηκαν με καχυποψία, καθώς το νέο κράτος γνώριζε πολύ καλά την ικανότητά τους στη διοργάνωση εξεγέρσεων (που θα ήταν ιδιαίτερος επικίνδυνες στη Νότια Κίνα, την τελευταία περιοχή που είχε κερδηθεί από τους εθνικισ-

τές και η οποία γειτνίαζε με το αποικιακό Χονγκ Κονγκ και την ελεγχόμενη από τους εθνικιστές Ταϊβάν). Αν και τους επιτράπηκε να υπάρχουν έστω και στο περιθώριο, δεν υπήρξε καμία πραγματική απόπειρα επιστροφής και εκσυγχρονισμού αυτής της πλευράς της κουλτούρας του σώματος. Αντ' αυτού, η κυβέρνηση ξεκίνησε το πρόγραμμα Γου Σου στη θέση του αποτυχημένου Γκού Σου των εθνικιστών. Το Γου Σου (που μεταφράζεται απλώς ως Πολεμικές Τέχνες) απογύμνωσε τις πρακτικές από τις πραγματικές μαχητικές τους εφαρμογές, μετατρέποντάς τις σε καθορισμένες φόρμες, προσθέτοντας στοιχεία γυμναστικής και δημιουργώντας ένα σύστημα ανταγωνισμού που δεν βασιζόταν στους αγώνες πάλης αλλά στα τυπικά χαρακτηριστικά. Αντί για σύστημα μάχης, το σύγχρονο Γου Σου είναι περισσότερο ένα «σωματικά απαιτητικό είδος λαϊκού χορού ή γυμναστικής εδάφους με κινήσεις που προέρχονται από τα παραδοσιακά κινεζικά συστήματα πολεμικών τεχνών».⁵⁴ Έτσι, η κουλτούρα του σώματος αποστέωθηκε καθ' όλη τη διάρκεια της σοσιαλιστικής εποχής και μόλις πρόσφατα αναβίωσε και πάλι στην Κίνα, καθώς το Σάντα/Σάνσου (ένα άθλημα kickboxing με κανόνες παρόμοιους με του Μάι Τάι) ξέφυγε από τις στρατιωτικές του ρίζες και απέκτησε μαζικό κοινό και το MMA άρχισε να κερδίζει όλο και μεγαλύτερη δημοτικότητα.

Sapateiro

Αν και πολλές πολιτισμικές πρακτικές που αναδύονται σε περιόδους έντονων πολεμικών συγκρούσεων, πολιτικού κατακερματισμού και οικονομικής κατάρρευσης τείνουν αρχικά να αποκτούν χαρακτηριστικά εθνικής σωτηρίας ή επαγρύπνησης, προφανώς δεν εξαντλούνται μόνο εκεί. Σε τελική

53. Kennedy and Guo 2010, σελ. 3-4.

54. Ό.π., σελ. 4.

ανάλυση, η κουλτούρα είναι εύπλαστη και, όπως οτιδήποτε άλλο, αποτελεί πεδίο συνεχών ταξικών συγκρούσεων. Η κουλτούρα του σώματος είναι επομένως εσωτερικά διχασμένη, κλίνοντας ταυτόχρονα τόσο προς τα αριστερά όσο και προς τα δεξιά, και είναι ιδιαίτερα απροσδιόριστη κατά τα πρώτα χρόνια της ανάπτυξής της. Αν προς στιγμή φαίνεται ότι το πεδίο πέφτει προς την ακροδεξιά, δεν πρέπει να συμπεράνουμε ότι το ίδιο το πεδίο είναι φασιστικό. Ούτε όμως ότι είναι και ουδέτερο. Είναι ένα έδαφος, με τα δικά του όρια.

Μερικές φορές αυτή η σύγκρουση παίρνει τη μορφή ενός μαχητικού, αμερικανικού φασισμού. Βαριεστημένοι μπαμπάδες με μπυροκοιλίες που καταβροχθίζουν συμπληρώματα που είδαν να διαφημίζονται στο Joe Rogan Experience,⁵⁵ κολλάνε στο αυτοκίνητο ένα αυτοκόλλητο Punisher και ονειρεύονται έναν κόσμο όπου θα μπορούσαν να είναι ξανά άντρες. Αν κοιτάξετε τα μάτια τους θα παρατηρήσετε ότι είναι σαν υδαρείς, τρεμάμενες λίμνες ζελέ με μια λάμψη θαμμένη κάπου πολύ βαθιά, σαν φωτιά που της τελειώνει το οξυγόνο. Από την άλλη, οι νεότεροι αυτής της συνομοταξίας προσπαθούν να εξισορροπήσουν τις πραγματικές δεξιότητες στις πολεμικές τέχνες με την τέλεια καλλιέργεια του μυϊκού τους συστήματος για να το επιδεικνύουν στα γελοία προφίλ τους στο Tinder. Σχεδόν πάντα έχουν τη φανατική ματιά του μαστουρωμένου από μεθαμφεταμίνη, σαν να έχουν δει πράγματα που τους έχουν στοιχειώσει. Η σωματική τους διάπλαση είναι η συμπύκνωση της πολιτικής τους: ο καρκινικός κύκλος της μυϊκής υπερτροφίας εις βάρος

της λειτουργικής δύναμης – αυτή η παλιά μάχη μεταξύ του bodybuilder και του δυνατού αθλητή. Είναι μια τελετουργία που κορυφώνεται γρήγορα, κληροδοτώντας σε όσους την ακολουθούν ένα μυϊκό σύστημα βαρύ και διψασμένο για οξυγόνο και μια πολεμική τεχνική που είναι ανεπαρκής. Η ενσάρκωση της κρίσης του κεφαλαίου.

Παράλληλα με όλα αυτά, υπάρχει βέβαια και ένας συνεχώς αυξανόμενος πληθυσμός από αποβράσματα του περιθωρίου. Είναι οι άνθρωποι που διαχειρίζονται τις σελίδες με τα alt-right meme ή που τυλίγονται με τις σημαίες του ΚΕΚ⁵⁶ πίσω από τους skinhead στις anti-antifa συγκεντρώσεις. Καυχούνται να επισημαίνουν την αδυναμία της αριστεράς και να διακηρύσσουν τη δική τους αυξανόμενη κοινωνική υπεροχή. Κλειδώνουν τις πόρτες των αυτοκινήτων τους όταν περνάνε μέσα από τις γειτονιές των μαύρων, αλλά, σε αντίθεση με τους παππούδες τους, το κάνουν «με μια δόση υπεροψίας». Στην πραγματικότητα, κλειδώνουν τις πόρτες τους και όταν περνάνε από τις γειτονιές των φτωχών λευκών. Είναι από τα προάστια. Ο συντηρητισμός είναι η νέα αντικουλτούρα, λένε, αμιζοντας στο σπίτι της μαμάς τους. Στην πραγματικότητα, απλώς θέλουν τις πόρτες κλειδωμένες συνέχεια. Απλώς θέλουν να μείνουν μέσα στο αυτοκίνητο.

Αλλά η ταξική σύγκρουση λειτουργεί με πιο αδιόρατους τρόπους. Αλλού έχουμε περιγράψει αναλυτικά την επιστροφή του Crossfit για την υπεράσπιση των ταξικών συμφερόντων των επιχειρηματιών στα αστικά κέντρα.⁵⁷ Η θεωρία του Crossfit για την κουλτούρα του σώματος φαίνεται

55. (Σ.τ.Μ.) Πρόκειται για δημοφιλή podcast με παρουσιαστή τον Joe Rogan, ο οποίος είναι σχολιαστής αγώνων MMA αλλά έχει και τη δική του εταιρεία που πουλάει βιταμίνες και συμπληρώματα διατροφής. Είναι πολύ δημοφιλής στον alt-right χώρο.

56. (Σ.τ.Μ.) Η σημαία του ΚΕΚ είναι σύμβολο της alt-right και της 4chan κοινότητας, όπως και ο Πέπε ο βάτραχος.

57. <http://www.ultra-com.org/project/autobody/>

να παρέχει αποδείξεις για την ύπαρξη ιδιαίτερων φασιστικών στοιχείων που αναρριχώνται στην ταξική ιεραρχία, παρέχοντας στις ελίτ των αστικών κέντρων τη δική τους ιδιότυπη μορφή «πρωτόγονης» άσκησης: «Το Crossfit εκμεταλλεύεται τη νοσταλγία για ένα παρελθόν που φαντάζει πιο απλό και τη συνδυάζει με τη ρομαντικοποίηση της φύσης, προκειμένου να δημιουργηθεί μια εύληπτη αντίληψη ενός παρόντος που αγκαλιάζει την επισφάλεια προετοιμαζόμενο για τα πάντα. Δεν πρόκειται όμως απλώς για μια φαντασίωση που παραπέμπει σε ένα παρελθόν πριν από την υποθετική πτώση του ανθρώπου. Το ειδυλλιακό και άγριο “πρωτόγονο” συνδυάζεται με τη σύγχρονη επιστήμη σε μια απόπειρα αναδημιουργίας ενός αναγεννημένου ανθρώπου που ειδικεύεται στη μη ειδίκευση. Όπως το λιτό management αναγκάζει όλους τους εργαζόμενους να είναι ευέλικτοι ως προς το ωράριο εργασίας και την ειδίκευσή τους, έτσι και το Crossfit απαιτεί το ίδιο από τους καταναλωτές του. Το Crossfit είναι, μεταφορικά και κυριολεκτικά, η λιτή παραγωγή (lean production) του σώματος». Αυτή η «λιτότητα» της κουλτούρας του σώματος, που υιοθετείται από τα κατώτερα στρώματα της ανώτερης τάξης, είναι το σημείο όπου βρίσκεται η μεγαλύτερη απειλή, διότι θέτει τη δυνατότητα μιας μελλοντικής ένωσης μεταξύ της φασιστικής τριάδας: του οργανικού μαστουρωμένου φασισμού του πλεονάζοντος πληθυσμού, των ακοινωνητών και άλλων ηγετίσκων του κεφαλαίου των περιαστικών περιοχών, καθώς και της επαγγελματικής και εκτελεστικής τάξης των αστικών κέντρων που σήμερα οι δύο πρώτοι σιχαίνονται.

Οι δύο πρώτες ομάδες έχουν ήδη αρχίσει μια αργή, μίσηρη και ελλιπή συγχώνευση, χωρίς πόρους και χωρίς μαζικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα τη συγκρότηση

μιας κατάστασης που μπορεί να περιγραφεί ως «φασίστες χωρίς φασισμό».⁵⁸ Ωστόσο, με την εντεινόμενη αστάθεια, η απειλή που συνιστούν οι αποστερημένοι της κοινωνίας αυξάνεται – και στην πραγματικότητα ο φιλελεύθερος των αστικών κέντρων (λευκός ή μη) είναι εξίσου προβληματισμένος από τις ταραχές που προκάλεσε το Black Lives Matter όσο και οι συντηρητικοί των περιαστικών περιοχών, γεγονός που φάνηκε ξεκάθαρα όταν ολόκληρος ο πολιτικός μηχανισμός των μαύρων Δημοκρατικών κινητοποιήθηκε για να καταστείλει τις ταραχές στη Βαλτιμόρη.⁵⁹ Ο επιεικής φιλελεύθερος θα προσπαθήσει ευχαρίστως να κατευνάσει τους βαρβάρους μέχρι να τον κατασπαράξουν κι αυτόν. Από την άλλη, ο λιτός φιλελεύθερος θα ενωθεί τελικά με τους φασίστες, ανακαλύπτοντας μια ορισμένη ευχαρίστηση στην καθαρή «πρωτόγονη» δύναμη τόσων πολλών σωμάτων που εφορμούν ταυτόχρονα. Σε τελική ανάλυση, ο φουτουριστής και ο παρηκμασμένος αστός ήταν εξίσου κομμάτι του ιστορικού φασισμού με τον εργάτη που έπαιζε ξύλο στους δρόμους.⁶⁰

Αλλά, και πάλι, η πάλη των τάξεων δεν κινείται απλώς προς μία κατεύθυνση. Μόλις η πολιτική πόλωση φτάσει σε μια ορισμένη ένταση, οι Χουνγκ Σινγκ μπορεί να εμπλακούν μαζικά στις μάχες εναντίον των Τζονγκ Γι, αλλά πριν από αυτό, οι προκλήσεις λειτουργούν με πιο αδιόρατο τρόπο. Ας πάρουμε ένα παράδειγμα. Στη Βραζιλία, στον χώρο των πολεμικών τεχνών στα μέσα του αιώνα, οι ελίτ σχολές

58. <https://researchanddestroy.wordpress.com/2017/02/20/the-landing-fascists-without-fascism/>

59. <http://www.ultra-com.org/project/rites-of-passage/>

60. <https://aeon.co/essays/the-macho-violent-culture-of-italian-fascism-was-prophetic>

Ζίου Ζίτσου της οικογένειας Γκρέισι, που βρίσκονταν στις πλουσιότερες συνοικίες του Ρίο ντε Τζανέιρο, δέχονταν συνεχώς προκλήσεις από τους φτωχότερους μαχητές της Luta Livre καθώς και από αποστάτες του Ζίου Ζίτσου που βρίσκονταν στις φτωχογειτονιές των προαστίων. Όλες αυτές οι προκλήσεις απέκτησαν έναν βαθύ φυλετικό και ταξικό χαρακτήρα, το περίγραμμα του οποίου είναι ακόμη αισθητό στο σύγχρονο MMA. Αλλά οι ρίζες του διαχωρισμού μέσα στο ίδιο το Ζίου Ζίτσου ανάγονται στην είσοδο των πολεμικών τεχνών στη Βραζιλία κατά τη δεκαετία του 1910.

Ο Μιτσούγιο Μαέντα ήταν ο Ιάπωνας τζουντόκα που συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση του βραζιλιάνικου Ζίου Ζίτσου. Είναι ευρύτερα γνωστός ως δάσκαλος του Κάρλος Γκρέισι, του μεγαλύτερου αδελφού του Έλιο. Ο Κάρλος ήταν ο πρώτος από την οικογένεια Γκρέισι που έμαθε την τέχνη. Ο Κάρλος και ο Έλιο προέρχονταν από πλούσια οικογένεια με μεγάλα επιχειρηματικά συμφέροντα και η αρχική τους γνωριμία με την πολεμική τέχνη προήλθε από το γεγονός ότι ο πατέρας τους ήταν επενδυτής σε μια μεγάλη εταιρεία τσίρκων, η οποία είχε προσλάβει τον Μαέντα για να κάνει επιδείξεις. Όταν άρχισαν να διδάσκουν το «Γκρέισι Ζίου Ζίτσου» μερικά χρόνια αργότερα, απευθύνονταν κατά κύριο λόγο σε επαγγελματίες της μεσαίας και της ανώτερης τάξης, διατηρώντας συχνά ένα επιμέρους σύνολο «μυστικών» τεχνικών μόνο για όσους ανήκαν στο στενό οικογενειακό τους περιβάλλον.

Αλλά ο Κάρλος Γκρέισι δεν ήταν ο μοναδικός Βραζιλιάνος μαθητής του Μαέντα. Περίπου την ίδια εποχή που ο Κάρλος άρχισε να διδάσκεται από τον Μαέντα, ο Λουίζ Φράνσα ήταν ήδη μαθητής του Μαέντα για σχεδόν ένα χρόνο. Ενώ ο Κάρλος δίδαξε την τέχνη στον μικρότερο αδελφό

του Έλιο, ιδρύοντας από κοινού την παράδοση που αργότερα θα θεωρείτο συνώνυμη του βραζιλιάνικου Ζίου Ζίτσου, ο Φράνσα συνέχισε διδάσκοντας τον Οζουάλντο Φάντα, έναν φτωχό τύπο από τις φαβέλες του Ρίο. Στη συνέχεια, ο Φάντα άρχισε να διδάσκει Ζίου Ζίτσου σε κόσμο που ζούσε στις φτωχογειτονιές, προσφέροντας χαμηλού κόστους ή δωρεάν μαθήματα σε δημόσιους χώρους. Χωρίς να διαθέτει πολλά χρήματα για προβολή, έβαζε διαφημίσεις στη στήλη των νεκρολογιών της τοπικής εφημερίδας. Η πρακτική αυτή τον περιθωριοποίησε στην εκκολαπτόμενη σκηνή του Ζίου Ζίτσου της χώρας, και αυτή η αντιπαλότητα κορυφώθηκε το 1951 με το διαβόητο τουρνουά μεταξύ των μαθητών του Φάντα και της σχολής των Γκρέισι.

Τόσο οι Γκρέισι όσο και ο Φάντα είχαν οι ίδιοι επιλεκτικά αναπτύξει και επαναπροσδιορίσει την τέχνη που είχαν μάθει από τον Μαέντα. Αλλά ενώ οι Γκρέισι (εκείνη την εποχή) κρατούσαν ένα επιμέρους σύνολο «μυστικών» τεχνικών εντός της οικογένειας, ο Φάντα δίδασκε ανοιχτά και αγκάλιαζε ένα ευρύτερο φάσμα. Στο τέλος, το τουρνουά κρίθηκε από αυτό το φάσμα. Η ομάδα του Φάντα νίκησε κατά κράτος, κερδίζοντας δεκαεννέα από τους είκοσι αγώνες, σύμφωνα με τις περισσότερες μαρτυρίες.⁶¹ Η συντριπτική πλειοψηφία των αγώνων κερδήθηκε με την τεχνική leglock, η οποία χλευαζόταν από τους Γκρέισι ως «κατώτερη» από τις δικές τους τεχνικές – μια τεχνική των προαστίων που συνδεόταν με τους φτωχότερους και πιο σκουρόχρωμους μαθητές των σχολών από τις φαβέλες.

61. Όπως συμβαίνει με όλες αυτές τις ιστορίες, οι ακριβείς αριθμοί και το τελικό αποτέλεσμα είναι κάπως διφορούμενα. Και οι δύο πλευρές ισχυρίζονταν αργότερα ότι νίκησαν, και ορισμένοι ανέφεραν ότι ο αριθμός των πραγματικών αγώνων ήταν 14, αντί για τους 20 που είχαν προταθεί αρχικά.

Κάθε φορά που ένας αγώνας κερδιζόταν με αυτόν τον τρόπο, οι πλούσιοι μαθητές των Γκρέισι φώναζαν *sarateiro* (τσαγκάρης) στους μαθητές της εργατικής τάξης του Φάντα, μια προσβολή στην οποία εύκολα μπορούσε να διακρίνει κανείς τις ταξικές και φυλετικές της προεκτάσεις. Μέχρι σήμερα, οι απαγορεύσεις κατά του «κλειδώματος των ποδιών» στο επίσημο σύστημα κανόνων (που εδραιώθηκε από τους Γκρέισι) για το αθλητικό Ζίου Ζίτσου φημολογείται ότι προέρχονται από αυτή τη δοκιμασία στα μέσα του αιώνα, όπου οι φιλελεύθεροι του κέντρου της πόλης έπεφταν ο ένας μετά τον άλλο από τους κατοίκους των φτωχογειτωνιών με κλειδώμα των ποδιών.⁶²

Ισχύς

Σήμερα διανύουμε και πάλι μια εποχή βαρβαρότητας. Οθόνες τρεμοπαίζουν πάνω από μεθυσμένα πλήθη. Το αίμα διαβρέχει

62. Μια τέτοια μεταφορική αποτύπωση της ταξικής ιεραρχίας στα διάφορα στύλ ή απευθείας στο ανθρώπινο σώμα είναι κοινό χαρακτηριστικό σε πολλές παραδόσεις πολεμικών τεχνών. Οι δυτικοί σύλλογοι πυγμαχίας και ξιφασκίας για «κυρίους», που ιδρύθηκαν από φιγούρες όπως ο συνταγματάρχης Thomas Monstery, σε γενικές γραμμές χλεύαζαν τις «σκληρές και ατίθασες» μορφές μάχης που συναντούσε κανείς στις κατώτερες αγροτικές τάξεις και συχνά εξίσωναν τα στύλ μάχης των κατακτημένων ή υποδουλωμένων λαών με τη μάχη μεταξύ ζώων – όπως κάνει και ο ίδιος ο Monstery στην αναφορά του για τις κεφαλιές μεταξύ μαύρων («negro headbutting»). Το ίδιο συναντάμε και στην κινεζική παράδοση των πολεμικών τεχνών, στην οποία μέχρι σήμερα δεν έχουν αναπτυχθεί επί της ουσίας τεχνικές μάχης εδάφους, αφού η πάλη στο έδαφος εξισώνεται με το να είναι κανείς απολίτιστος. Όταν η ένωση Τζινγκ Γου προσπάθησε να έρθει σε ρήξη με τις δεισιδαιμονίες και τη ρετσινιά που είχε επιφέρει στις πολεμικές τέχνες η ανάμνηση της εξέγερσης των Μπόξερ, παρέλειψε σε μεγάλο βαθμό την πάλη στο έδαφος – αναμφίβολα και λόγω των «βάρβαρων» συσχετισμών της.

το ρινγκ σαν απαλή βροχή. Και στην Κίνα τα παλιά ζητήματα της τάξης, της κρίσης και της παράδοσης έχουν επιστρέψει, όπως και παντού αλλού. Η ιστορία είναι παλιά, και η αφήγησή της συνεχίζεται μέσα από έναν αγώνα-πρόκληση: αυτή τη φορά όχι ανάμεσα σε ξένους και ντόπιους μαχητές, αλλά ανάμεσα σε έναν αυτοδίδακτο Κινέζο μαχητή MMA ονόματι Xu Xiaodong και τον Wei Lei, έναν «δάσκαλο» του Τάι Τσι. Το αποτέλεσμα είναι προβλέψιμο. Η τεχνική του Xu είναι φτωχή, προφανώς την έμαθε παρακολουθώντας αγώνες MMA στο διαδίκτυο. Δεν βρίσκει τον στόχο του, εκρήγνυται προς τα εμπρός με τρόπο που θα τον οδηγούσε σε γρήγορη ανατροπή ή και νοκ-άουτ ακόμα και αν πάλευε εναντίον ενός μέτριου μαχητή. Τα χτυπήματά του βρίσκονται κάπου μεταξύ σωστών λαβών και μεθυσμένων μπουινιών. Παρ' όλα αυτά, καταφέρνει να κατατροπώσει τον Wei σε λιγότερο από δεκαπέντε δευτερόλεπτα.

Στο τέλος, καμία από τις ανεπάρκειες του Xu δεν μετράνε απέναντι στον Wei, ο οποίος απλούστατα δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τον αγώνα. Ο «δάσκαλος» του Τάι Τσι ασκεί ένα στύλ Τάι Τσι (δικής του επινόησης, αλλά προερχόμενο από την ευρύτερη σχολή Γιανγκ) που εδώ και πολύ καιρό έχει εξαλείψει κάθε μαχητική εφαρμογή. Το πιο σημαντικό είναι ότι δεν είναι γνωστός για τις δεξιότητές του στις πολεμικές τέχνες, αλλά για τις υποτιθέμενες μαγικές του ικανότητες. Η φήμη του οφείλεται σε ένα ντοκιμαντέρ του CCTV, όπου υποτίθεται ότι χρησιμοποιώντας το «τσι» ακινητοποίησε ένα πουλί στο χέρι του δημιουργώντας ένα δυναμικό πεδίο γύρω του. Ο Xu τον κατήγγειλε ως απατεώνα, αφού ενημερώθηκε από έναν παραγωγό της εκπομπής ότι ολόκληρη η σκηνή ήταν σκηνοθετημένη, με το πουλί κολλημένο με ταινία στην παλάμη του Wei. Ο ίδιος ο Wei, όπως αποκαλύφθηκε αργό-

τερα, ήταν μασέρ πριν γίνει «δάσκαλος» του Κουνγκ Φου. Η πολεμική που έλαβε χώρα στον κυβερνοχώρο εξελίχθηκε τελικά στο αγώνα-πρόκληση στο Τσενγκντού, ο οποίος έγινε γρήγορα viral.

Από πολλές απόψεις, η επίθεση του Χυ στις διεφθαρμένες «παραδοσιακές» τέχνες αντανάκλα την αρχική άνοδο του MMA στις ΗΠΑ και αλλού, η οποία βασίστηκε σε αιματηρούς αγώνες-πρόκληση που στηρίζονταν σε βαθύτερες ταξικές διαφορές. Ο Χυ δεν ωθήθηκε τόσο από το μίσος για την «παράδοση» όσο από την επιθυμία του να ξεριζώσει βίαια την παρακμή και τη διαφθορά της νέας ταξικής διάρθρωσης της Κίνας. Ο Wei Lei ήταν μια έτοιμη ενσάρκωση αυτής της διαφθοράς εντός της κουλτούρας του σώματος – και δεν είναι δύσκολο να τον φανταστεί κανείς ως εκπρόσωπο μιας σειράς διεφθαρμένων επιχειρηματιών ή κυβερνητικών αξιωματούχων. Στην πραγματικότητα, μέσα σε μια εβδομάδα από την κυκλοφορία του βίντεο που έγινε viral, τόσο η Κινεζική Ένωση Πυγμαχίας όσο και η κρατική Ένωση Γου Σου αποδοκίμασαν έντονα⁶³ τον αγώνα, υπονοώντας ότι μπορεί να ήταν παράνομος, ενώ ένας επιφανής δισεκατομμυριούχος από την Γκουανγκντόνγκ προσέφερε⁶⁴ δύο εκατομμύρια δολάρια σε όποιον θα κατάφερνε να νικήσει τον Χυ. Ερχόμενος αντιμέτωπος με τόσο έντονες αντιδράσεις από τους πλούσιους και τους ισχυρούς, ο Χυ αναγκάστηκε να αποποιηθεί τις απόψεις του και να κρυφτεί, φοβούμενος πιθανά αντίποινα. Όπως φαίνεται, στο μέλλον δεν θα επιτραπεί να διεξαχθούν άλλοι αγώνες-πρό-

κληση, ή τουλάχιστον θα κινδυνεύουν με σοβαρή καταστολή.⁶⁵

Αν και ενταγμένη σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο, η εκστρατεία του Χυ κατά της διαφθοράς βρήκε απήχηση στην παγκόσμια κοινότητα του MMA. Ο ίδιος ο Χυ είχε περιγράψει τον στόχο του με απλά λόγια: «Καταπολεμώ τα ψεύτικα πράγματα, επειδή είναι ψεύτικα. Τα ψεύτικα πράγματα πρέπει να εξαλειφθούν. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία». Και το συναίσθημα αυτό αντανάκλα το ανερχόμενο ρεύμα της λαϊκιστικής πολιτικής, που δεν βασίζεται τόσο στην ανάλυση της παγκόσμιας οικονομίας ή στην ταξική συνείδηση, όσο στην απλή αναγνώριση ότι η αυξανόμενη ανισότητα, που οφείλεται στις «ψεύτικες» φούσκες του χρηματιστηρίου και της πληροφορικής, έχει δημιουργήσει δύο πολύ διαφορετικούς κόσμους: ο ένας με επίκεντρο τη «δημιουργική» άνοδο των πλούσιων παράκτιων πόλεων και ο άλλος την αχανή, παρακαμάζουσα παγκόσμια ενδοχώρα, που χαρακτηρίζεται από την ανεργία, την εξάπλωση ασθενειών, τη χρήση ναρκωτικών και τη χαμηλόμισθη εργασία στις μαύρες και γκριζες οικονομίες. Ο Χυ, λοιπόν, είναι ακριβώς η εικόνα αυτού του «βάρβαρου» που υποστηρίζεται από την ακροδεξιά: μια πολεμική φιγούρα ικανή να τραβήξει τον «δάσκαλο» του Τάι Τσι –που εκπροσωπεί κάθε δημιουργικό «διαπλεκόμενο» καπιταλιστή του χρηματιστηρίου και κυβερνητικό αξιωματούχο– έξω από τη φιλελεύθερη φούσκα, και να τον

63. <https://www.nytimes.com/2017/05/10/world/asia/mma-martial-arts-china-tai-chi.html>

64. <https://www.scmp.com/news/china/society/article/2093167/chinese-entrepreneur-stumps-y10-million-purse-defeat-mma-fighter>

65. Σύμφωνα με πιο πρόσφατες ειδήσεις, ο Χυ έχει και πάλι προβλήματα με τις αρχές επειδή προσπάθησε να οργανώσει έναν αγώνα τεσσάρων εναντίον τεσσάρων, μεταξύ δασκάλων του Τάι Τσι και μαχητών του MMA. Ο αγώνας διαλύθηκε από την αστυνομία πριν καν ξεκινήσει, με τον Χυ να κατηγορεί έναν από τους δασκάλους του Τάι Τσι ότι προσπάθησε να τον «παγιδεύσει» βάζοντας έναν συγγενή του να καλέσει τις αρχές για να κάνουν την επιδρομή.

πετάξει στο τατάμι. Το γρονθοκόπημα των δέκα δευτερολέπτων του Wei μπορεί επομένως να θεωρηθεί ως μια πράξη λαϊκιστικής εικονοκλασίας, καθώς ο πολεμιστής συντρίβει πολλές από τις ψευδαισθήσεις που θεμελιώναν την ψευδή αίσθηση προόδου του φιλελεύθερου μέσα σε μια οικονομία που λιμνάζει: η αναγέννηση των αστικών κέντρων, η ανάπτυξη των κλάδων υψηλής τεχνολογίας και μια αόριστα προοδευτική τεχνοκρατία, όλα χτισμένα πάνω σε ψεύδη τόσο απλά όσο ένα πουλί κολλημένο με ταινία στην παλάμη ενός μασέρ που το παίζει δάσκαλος του Κουνγκ Φου.

Αντιμέτωπος με τέτοιες συνθήκες, είναι πολύ εύκολο να χάσει κανείς το κουράγιο του παρατηρώντας την άνοδο της ακροδεξιάς, θεωρώντας ότι πρόκειται για κάτι αναπόφευκτο. Βέβαια, αν κάποιος ασπαστεί τη θεωρία ότι ο φασισμός μεταδίδεται σαν ασθένεια μέσω του πολιτισμού, μπορεί να φαίνεται σαν να βρισκόμαστε στο χείλος μιας επερχόμενης πανδημίας, με την επελαύνουσα ασθένεια να είναι ορατή στη διάδοση των αθλητικών ρούχων και των ξυρισμένων μαλλιών σε όλο τον πληθυσμό. Μια πραγματικά δυστοπική εικόνα για τους αριστερούς της υγιεινής διατροφής. Αλλά ακόμη και αν η ροή φαίνεται να κυλάει προς τα δεξιά, η εξέγερση των Μπόξερ και τα επακόλουθά της θα πρέπει να μας θυμίζουν ότι η ιστορία έχει πολύ μεγαλύτερο βεληγεκές. Όσα άρθρα και αν δημοσιεύονται που προσπαθούν να εξισώσουν την Αμερική του Τραμπ με τη Γερμανία της ύστερης Βαϊμάρης ή την Ιταλία της δεκαετίας του 1920, το γεγονός είναι ότι και στις δύο αυτές ευρωπαϊκές περιπτώσεις ο φασισμός προέκυψε από το πτώμα ενός διευρυμένου και καλά αναπτυγμένου αριστερού κινήματος που είχε αποτύχει στους στόχους του. Οι ΗΠΑ δεν είναι σε αυτή τη θέση σήμερα. Αντιθέτως, από κάθε σχεδόν

άποψη, η σημερινή κατάσταση μοιάζει περισσότερο με εκείνη της Κίνας στα τέλη της δυναστείας των Τσινγκ, όπου καμία αριστερή πολιτική δεν μπόρεσε να συγκροτηθεί μέσα στο σώμα της παρακμάζουσας ηγεμονίας. Ελλείπει αυτής της πολιτικής, ανέβηκε στην εξουσία μια λαϊκιστική δεξιά με τις δεισιδαιμονίες της. Αλλά η άνοδος της ήταν πρόωρη. Επομένως, η ιστορική αλληλουχία αντιστράφηκε: η αριστερά οικοδόμησε τη δύναμή της μέσα από την αποτυχία της λαϊκιστικής δεξιάς να κρατήσει την εξουσία. Παρά την τελική στρατιωτικοποίησή του μέσω του εμφυλίου πολέμου και την επακόλουθη διολίσθησή του στη διαχείριση ενός αναπτυξιακού καθεστώτος,⁶⁶ το κινεζικό κομμουνιστικό κίνημα δείχνει ότι η ακροδεξιά συγχώνευση του λαϊκισμού με την κουλτούρα του σώματος μπορεί, στην πραγματικότητα, να τεθεί υπό αμφισβήτηση.

Σε τελική ανάλυση, καμία ιστορική αναλογία δεν δίνει μια πραγματικά ακριβή εικόνα του παρόντος. Τις περισσότερες φορές η ιστορική αναλογία παίρνει τη θέση μιας αυστηρής ανάλυσης των πραγματικά υφιστάμενων συνθηκών, διαστρεβλώνοντάς τις προσεκτικά ώστε να παραγάγει ένα προτιμητέο πεδίο μάχης για επιχειρήματα που κραυγάζονται μέσα στις άδειες αίθουσες του διαδικτύου. Αλλά αυτό που δείχνει αυτή η ιστορία είναι απλώς ότι η δύναμη δεν νικείται από την καλλιέργεια της αδυναμίας. Με την περιφρόνηση της κουλτούρας του σώματος, με το σχεδόν αποκλειστικά ακαδημαϊκό ύφος του πολιτικού λόγου και την έμφασή του στη διόρθωση της γλώσσας, της φαντασίας και των πιο μικροσκοπικών διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων, το μεγαλύτερο μέρος της αμερικανικής αριστεράς σήμερα δεν διαφέρει από τον ίδιο τον Wei Lei – ο οποίος,

66. <https://chuangcn.org/journal/one/sorghum-and-steel/>

πρέπει να σημειωθεί, ήταν απόλυτα πεπεισμένος ότι συγκρατούσε την πραγματική του δύναμη από φόβο μήπως σκοτώσει τον αντίπαλό του. Η ίδια η αδυναμία διαφυλάττεται ως ένα είδος ιδρυτικής αρχής. Η πολιτική στρατηγική της αριστεράς, που βασίζεται στην υποκίνηση μιας μαγικής ψυχικής-πνευματικής-πολιτισμικής-εκλογικής αλλαγής παραδείγματος, είναι ταυτόχρονα τόσο απλή και γελοία όσο ένα δυναμικό πεδίο δημιουργημένο από το τσι. Αυτή η λατρεία της αδυναμίας συλλαμβάνει τις τεράστιες διαφορές ισχύος του σύγχρονου καπιταλισμού και προτείνει να αντιμετωπιστεί η εξωτερική δύναμη του κράτους, της αστυνομίας και του αφεντικού με την εσωτερική δύναμη μιας ανώτερης αρετής. Συνδυασμένη με τα συμφέροντα των φιλελεύθερων ελίτ, η λατρεία της αριστεράς για την αδυναμία είναι εντέλει ένα ιδεολογικό κατασκεύασμα που έχει σχεδιαστεί για να διατηρηθεί η διανοητική κατανόηση του καπιταλισμού και των συνακόλουθων φρικαλεοτήτων του απομονωμένη από κάθε λαϊκό κίνημα που θα μπορούσε να είναι σε θέση να αναπτύξει μια επαρκή δύναμη για να τον αντικρούσει. Ένα αποτέλεσμα αυτής της λατρείας είναι η μονοπώληση της κουλτούρας του σώματος από την ακροδεξιά.

Αυτό δεν συμβαίνει εν κενώ. Ζούμε τις ζωές μας σε περιορισμένες τροχιές, που ξεκινούν από τις ψυχοφθόρες μιξέριες της δουλειάς, φτάνουν μέχρι την αξιολύπητη, φευγαλέα έξαψη της κατανάλωσης και επιστρέφουν πίσω στα μικρά, πανάκριβα, υπόλευκα νοικιασμένα σπίτια μας, τα οποία γεμίζουν σχολαστικά από τεράστιες δόσεις Netflix που μας προσφέρει επιμελώς επεξεργασμένα τα ίδια μας τα δεινά. Κάθε συνδεδετικός κρίκος με τη ζωή κόβεται σύριζα, απογυμνώνεται μέχρι τις απλές λειτουργίες του και μετατρέπεται σε μια αφαίρεση μέσα στην αγορά, μέχρις ότου ολοκληρη η τρο-

χιά της ζωής να φαίνεται ότι διέρχεται μόνο μέσα από μια εξοντωτική θύελλα αγορών, πωλήσεων και δανεισμού, καταλήγοντας πάντα με κάποιο μαγικό τρόπο στο να έχεις λιγότερα. Σε τέτοιες συνθήκες μαζικής αλλοτρίωσης, είναι προφανές ότι οι άνθρωποι εν γένει αρχίζουν να αναζητούν, σε ένα διαισθητικό επίπεδο, τη δημιουργία ενός νέου, κοινοτικού σώματος. Οι πολιτικές διαστάσεις αυτής της επιθυμίας δεν είναι ακόμη ορατές. Αντίθετα, παίρνουν τη μορφή μιας καθαρά προμηθειικής απάντησης στην τρομακτική Γη που μας έχει κληροδοτήσει η οικονομία της αγοράς: μια Γη υγρή και γλυφή. Με τα απλά λόγια μιας φίλης: «Οι άνθρωποι παντού ψάχνουν τις ψυχές τους, ψάχνουν στη γη για εργαλεία και προσπαθούν με εκατομμύρια τρόπους να ανακαλύψουν ξανά τι σημαίνει να είσαι άνθρωπος και να ζεις στη γη».⁶⁷

Η κουλτούρα του σώματος είναι ένα τέτοιο εργαλείο, που προσφέρει την υποσχεση της πραγματικής αλλαγής: από μια ευάλωτη, ανήμπορη αδυναμία σε μια ανθεκτική, αναγεννημένη δύναμη, ικανή να επιβιώσει στον επερχόμενο κόσμο. Ταυτόχρονα, παρέχει μια μικρής κλίμακας μορφή κοινοτικής εμπειρίας που λειτουργεί ως προσωρινό βάλαμο απέναντι στις εξοντωτικές συνέπειες της αλλοτρίωσης. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τις μορφές της μαχητικής κουλτούρας του σώματος, οι άμεσες επιδράσεις της οποίας τείνουν να εξουδετερώνουν πολλές από τις μικρές πληγές της καπιταλιστικής κοινωνίας – μείωση του στρες και του άγχους,⁶⁸ βελτίωση της ψυχικής υγείας⁶⁹ και της αυτοεικόνας εν γένει

67. <https://brooklynrail.org/2017/06/field-notes/Field-Notes-from-the-Anthropocene-Living-in-the-Back-Loop>

68. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7762694/>

69. <https://bpspsychub.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.2044-8341.1988.tb02794.x>

και μείωση της επιθετικότητας.⁷⁰ Το να πολεμάμε, να υποφέρουμε και να γινόμαστε πιο δυνατοί μαζί, ενισχύει τη διαισθητική μας επιθυμία να επανεφεύρουμε το κοινωνικό, αφού παρέχει την πιο στοιχειώδη γέυση ενός κόσμου που πηγαίνει πέρα από την τεράστια κοινωνική και συναισθηματική καταστροφή που έχουμε συνηθίσει.

Η προέλευση του φασισμού δεν βρίσκεται στα τυπικά χαρακτηριστικά της κουλτούρας του σώματος, ούτε καν στις μαχητικές μορφές της κουλτούρας του σώματος, διότι ο φασισμός δεν είναι ένα είδος ιού που καλλιεργείται από συγκεκριμένες πολιτισμικές πρακτικές. Αντίθετα, είναι μια ευρεία πολιτική απάντηση στην υλική καταστροφή που προσφέρει το ατονικό *status quo* – μια καταστροφή που φτάνει μέχρι το ανθρώπινο σώμα, ορατή σε ένα τεράστιο κύμα αυξανόμενης νοσηρότητας και θνησιμότητας⁷¹ στην αμερικανική ενδοχώρα. Κάθε κομμουνισμός που σέβεται το όνομά του πρέπει να απαντήσει σε αυτήν ακριβώς την καταστροφή. Το καθοριστικό χαρακτηριστικό της φασιστικής λύσης δεν είναι απλώς η αναγνώριση αυτής της αδυναμίας και η προσπάθεια να μετασχηματίσει το σώμα προκειμένου να επιβιώσει, αλλά μάλλον η προσέγγισή της όσον αφορά την κοινοτική φύση αυτών των πρακτικών. Ο φασίστας παίρνει την επιθυμία για το κοινοτικό που εκφράζεται σε τέτοιους χώρους και απλώς προσπαθεί να επεκτείνει αυτούς τους μικρούς, προ-πολιτικούς δεσμούς, υποβαθμίζοντας την επιθυμία για το κοινοτικό σε επιθυμία για μια επί της ουσίας φυλετική (tribalist), κοινοτιστική σωτηρία. Είναι μια χιλιαστική απάντηση

στην απρόσωπη παγκοσμιότητα της αγοράς, αντιδραστική στη μυθική υπόσχεσή της να αποκαταστήσει ένα είδος χαμένης κοινοτιστικής τάξης – μια υπόσχεση που καταλήγει να είναι απλώς ένα μεγαλειώδες πέπλο το οποίο καλύπτει τα τερατουργήματα που είναι αναγκαία για τη διατήρηση της θεμελιώδους κινητήριας δύναμης του καπιταλισμού.

Με τους φυλετικούς (tribalist) όρους ενός τύπου όπως ο Τζακ Ντόνοβαν,⁷² αυτό αποτελεί ένα κάλεσμα για να «ξεκινήσουμε τον κόσμο». Αλλά ο «κόσμος» για τους ακροδεξιούς είναι περισσότερο ένα αμάλγαμα κόσμων, μικρών και χωρισμένων μεταξύ τους, συχνά ενταγμένων σε αυστηρές ιεραρχίες. Επομένως, η ενασχόληση της ακροδεξιάς με την κουλτούρα του σώματος είναι εγγενώς αντικομμουνιστική, όχι επειδή έχει να κάνει με το σώμα και τη μάχη, αλλά επειδή επιχειρεί να υπερασπιστεί έναν περιοριστικό ορισμό της κοινότητας, εξισώνοντας το οικουμενικό ως τέτοιο με τον χλιαρό αγοραίο ατομικισμό της φιλελεύθερης τάξης πραγμάτων. Το νέο σώμα του φασίστα είναι το σώμα της φυλής (tribe), της εθνικής πολιτείας, η σάρκα της κοινότητας – όλα ενσαρκωμένα στην οικοδόμηση οριζητημένων μορφών ισχύος για αυστηρά ελεγχόμενες κοινωνικές λειτουργίες, έχοντας ως όραμα για το ανθρώπινο σώμα ένα είδος υπερβολικά καλλιεργημένου μυϊκού συστήματος, ιδανικού για επιδείξεις, υπερτροφικού, άκαμπτου και δύσκολα διατηρήσιμου. Ο φασίστας συγκαλύπτει έτσι τη βαθιά ριζωμένη αδυναμία με την επίδειξη μιας λατρείας της δύναμης, διαμετρικά αντίθετης προς τη φιλελεύθερη παρακμή.

Κομμουνιστική προσέγγιση είναι εκείνη που απορρίπτει αυτή την κοινοτιστική λύση, αρνούμενη να «ξεκινήσει τον

70. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/001872678103400601>

71. <https://www.nytimes.com/2016/06/01/health/american-death-rate-rises-for-first-time-in-a-decade.html>

72. (Σ.τ.Μ.) Αμερικανός ακροδεξιός και γνωστή φιγούρα της alt-right στις ΗΠΑ.

κόσμο» ή να αναστήσει μυθικές τάξεις πραγμάτων. Αντίθετα, είναι η προσπάθεια να επινοηθεί ένα οικουμενικό μέλλον, οδηγώντας την επιθυμία για το κοινοτικό πέρα από τα σημερινά της όρια μέσω μιας σειράς εργαλείων, μεταξύ των οποίων και η κουλτούρα του σώματος. Η ίδια η κουλτούρα του σώματος θα πρέπει να ιδωθεί ως εγγενώς συγκρητιστική και ευέλικτη, καθώς η ανάπτυξή της επεξεργάζεται και διευρύνει τον χαρακτήρα της επερχόμενης κομμουνίας. Οι προ-πολιτικοί δεσμοί (η φυλετική (tribal) ομαδοποίηση του γυμναστηρίου ή της ομάδας) δεν επεκτείνονται απλώς αλλά μετασηματίζονται, οι πολιτικές τους διαστάσεις γίνονται ορατές καθώς έρχονται σε επαφή με τους δεσμούς άλλων, παρόμοιων ομάδων. Στο μεταξύ, η δύναμη που οικοδομείται σε τέτοιους χώρους είναι μια τεχνική και ευέλικτη δύναμη στην υπηρεσία μιας ευρύτερης υποκειμενικότητας. Στη μυθική της διάσταση, αυτή η δύναμη οραματίζεται την ανθρώπινη μορφή ως ένα διαρκώς οικοδομούμενο προμηθεϊκό σώμα, ικανό να αποβάλει μια για πάντα τον προλεταριακό του χαρακτήρα, καταστρέφοντας έτσι τις σταθερές συντεταγμένες της φυλής, του έθνους και της κοινότητας.

Επιπλέον, είναι λάθος να εξισώνουμε την κουλτούρα του σώματος με την αρρενωπότητα. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι υιοθετούμε μια εγγενώς μισογύνικη θέση, πανομοιότυπη με εκείνη που υποστηρίζουν άνδρες όπως ο Ντόνοβαν. Παρόλο που είναι προφανές ότι σε μια πατριαρχική κοινωνία αυτοί οι χώροι και οι πρακτικές τείνουν να είναι περισσότερο προσβάσιμοι στους άνδρες και να κωδικοποιούνται κοινωνικά ως αρρενωποί, αυτό είναι προϊόν έμφυλων και ταξικών συγκρούσεων που έχουν συμβεί μέσα στην ιστορία και όχι η έκφραση κάποιας αρχέγονης τάξης πραγμάτων. Η φασιστική αντίληψη της κουλτούρας του

σώματος επιχειρεί να ενισχύσει τους κληρονομημένους συσχετισμούς δύναμης που κρύβονται πίσω από τον φαινομενικά οργανικό δεσμό της «φυλής» (tribe), ορίζοντας τους χώρους αυτούς μέσω του αποκλεισμού. Η κομμουνιστική προσέγγιση αποσκοπεί στο να τους καταστήσει πιο περιεκτικούς, με στόχο την καταπολέμηση των κληρονομημένων ιεραρχιών. Τούτο αποτελεί από μόνο του αναγνώριση του γεγονότος ότι οι χώροι αυτοί δεν είναι εγγενώς ουδέτεροι. Προφανώς, κάθε μεγάλης κλίμακας ενασχόληση με μαχητικές μορφές της κουλτούρας του σώματος εμπεριέχει, για παράδειγμα, τον κίνδυνο της στρατιωτικοποίησης: πράγματι, η μορφή του ένοπλου αντάρτικου τύπου σέχτας τείνει να υποδηλώνει αυτό το λάθος, είτε αυτό έγινε από τους Weather Underground και το απεγνωσμένο αυτομαστίγωμά τους είτε από τον απολαυστικά τρελό Ιαπωνικό Ενωμένο Κόκκινο Στρατό.⁷³ Κάθε πεδίο στον λανθάνοντα εμφύλιο πόλεμο ενέχει κινδύνους, αλλά αυτοί οι κίνδυνοι δεν μπορεί να είναι λόγος για να παραχωρήσουμε το πεδίο στη δεξιά.

Ωστόσο, η απάντηση της αριστεράς στην άνοδο της ακροδεξιάς ήταν σε μεγάλο βαθμό ένα παιχνίδι για το ποιος μπορεί να παραχωρήσει τα περισσότερα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η θεωρία του φασισμού αντιμετωπίζεται ως ένα είδος περιβαλλοντικής μόλυνσης, και άρα θεωρείται ότι το ίδιο το πεδίο έχει διαφθαρεί ανεπανόρθωτα. Επομένως, σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, το να είσαι «αντιφασίστας» δεν σημαίνει το να οργανώνεσαι ενάντια στον φασισμό σε αυτό το πεδίο, αλλά αντίθετα το να ξεριζώνεις σχολαστικά, τόσο από τον δικό σου τρόπο ζωής όσο και από τον τρόπο ζωής

73. <https://www.nytimes.com/2011/05/27/movies/united-red-army-directed-by-koji-wakamatsu-review.html>

όλων όσων βρίσκονται σε κοντινή απόστα-
ση, κάθε πολιτισμικό σύμβολο που κινδυ-
νεύει να «μολυνθεί». Ορισμένοι το συνδυά-
ζουν τουλάχιστον αυτό με θεαματικές μάχες
 στους δρόμους – μάχες μεταξύ των antifa
 και του πρόσφατου συνονθυλεύματος πα-
ρανοϊκών alt-right ακροδεξιών (που συνερ-
γάζονται βέβαια με την αστυνομία). Πολ-
λοί πικρόχολοι ανανήψαντες ακτιβιστές
 χλευάζουν αυτά τα θεάματα ως αντιπαρα-
γωγικά (δίνεται προσοχή σε περιθωριακές
 δεξιές ομάδες, αποσπάται η προσοχή από
την «πραγματική» δράση κ.λπ.), αλλά αυτό
είναι σε μεγάλο βαθμό μια μετα-αριστερή
μικρότητα, που φωνάζει στα παιδιά να μην
κάνουν φασαρία. Δεν υπάρχει αντίφαση με-
ταξύ της αναγνώρισης της χρησιμότητας ή
τουλάχιστον της άκακης ευχαρίστησης που
προσφέρουν οι αντιφασιστικές μάχες στους
δρόμους και της ταυτόχρονης διαπίστωσης
ότι υπάρχει έλλειψη οποιασδήποτε βαθύ-
τερης οργανωτικής απάντησης πίσω από
αυτά τα θεάματα, για να μην αναφέρουμε
την επίμονη απουσία μαζικών αγώνων ικα-
νών να ριζώσουν είτε στην αριστερά είτε
στη δεξιά στην εποχή μας, στην εποχή της
διάχυτης ατομικοποίησης.

Οι κριτικές για τα αθλητικά ρούχα
δεν είναι επομένως παρά ένα λεπτό σάβανο
απλωμένο πάνω από ένα αγεφύρωτο πολι-
τικό κενό. Είναι γεγονός ότι το μεγαλύτερο
ποσοστό του κόσμου των σχολών καλών
τεχνών, καθώς και η συντριπτική πλειο-
ψηφία του «ριζοσπαστικού» χώρου στις
παράκτιες πόλεις, έχει βολευτεί μέσα στα
τείχη του παλατιού, πιστεύοντας ότι βρί-
σκεται μακριά από τον πληθυσμό που μπο-
ρεί να του μεταδώσει το μικρόβιο. Παρα-
τηρώντας τα διάφορα είδη φιλελεύθερων
που κατοικούν στους γυάλινους πύργους
των μητροπόλεων ή των πανεπιστημίων,
καταλαβαίνεις ότι αισθάνονται πως είναι
εξαιρετικά διαφορετικοί και καθόλου φιλε-

λεύθεροι επειδή επιλέγουν να δώσουν την
καλύτερη από τις χαμένες μάχες ενάντια
στη μεγάλη τάξη των εξευγενιστών-δια-
χειριστών. Ωστόσο, όσον αφορά αυτό που
υπάρχει πέρα από τα τείχη, η άποψή τους
συμφωνεί σε μεγάλο βαθμό με εκείνη των
φιλελεύθερων από τους οποίους θεωρούν
ότι διαφέρουν ριζικά: η ενδοχώρα δεν είναι
τίποτα περισσότερο από μια απέραντη θά-
λασσα βαρβαρότητας. Κάποιοι μπορεί να
τολμήσουν να φτάσουν μέχρι τα περίχωρα
της πόλης ή και μέχρι το γκέτο της πρώην
βιομηχανικής ζώνης που δεν έχει ακόμα κα-
τεδαφιστεί – άλλωστε, συνήθως οι oogles⁷⁴
και οι αναρχικοί είναι αυτοί που προηγού-
νται της «ανάπλασης» σε μια γειτονιά, χρό-
νια πριν από τους χίπστερ. Λίγοι όμως θα
εγκατασταθούν με προθυμία σε ένα μέρος
όπως το αγροτικό Νότιο Όρεγκον, όπου
έχουν πραγματοποιηθεί οι πιο δυναμικές
εκστρατείες στρατολόγησης των Patriot,
όπως λίγοι θα βρεθούν και στις νέες παρα-
γκουπόλεις που περιβάλλουν πλέον πολλές
αμερικανικές πόλεις, αφού η πολιτισμική
περιφρόνησή τους για τα «προάστια» θα
τους κρατήσει μακριά τους. Καθώς όμως τα
τείχη επεκτείνονται, ενισχύονται και γίνο-
νται ολοένα και ψηλότερα, οι υλικές συνθή-
κες που γεννούν τον φασισμό (ο οποίος, σε
τελική ανάλυση, δεν είναι ούτε παθογένεια
ούτε επιλογή τρόπου ζωής) απλώς βαθαί-
νουν. Οι κοινωνικές ανισότητες οξύνονται
και η προσπάθεια των κατοίκων των αστι-
κών κέντρων να αμυνθούν απέναντι στις
ορδές των από τα κάτω, αρχίζει να επανα-
φέρει όλα τα στοιχεία της φασιστικής τρι-
άδας σε ολοένα και πιο στενό συντονισμό.

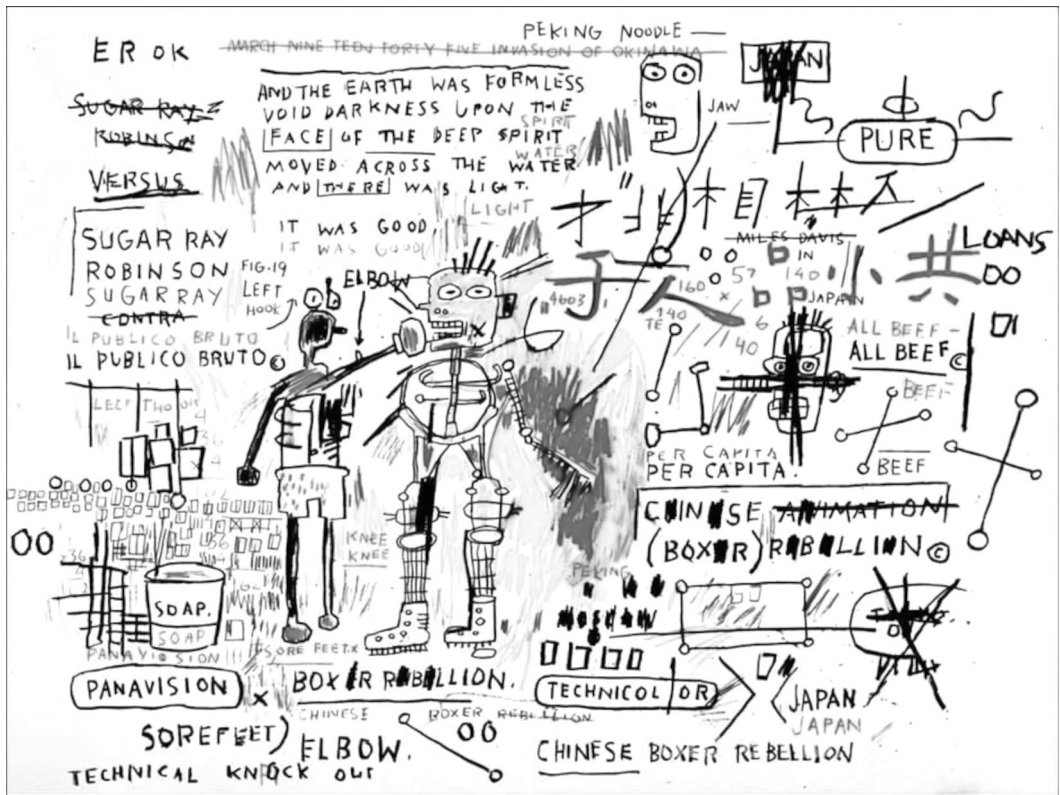
Εντέλει, οι μόνοι κομμουνιστές που
είναι άξιοι του ονόματός τους είναι εκείνοι
που θέλουν ανενδοίαστα να αναπτύξουν

74. (Σ.τ.Μ.) Οι oogle είναι τύποι που ζουν
στον δρόμο και ζητιανεύουν από επιλογή και
όχι από ανάγκη.

δύναμη. Εφόσον ο φασισμός δεν είναι ούτε παθογένεια ούτε επιλογή τρόπου ζωής, δεν μπορεί να νικηθεί ούτε με την επιβολή καραντίνας, ούτε με καλέσματα σε αναμέτρηση, ούτε ακόμα με τη θεαματική υπεράσπιση της περιοχής του Κόλλπου του Σαν Φρανσίσκο, της Μέκκας της αμερικανικής αριστεράς. Αντ' αυτού, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι δεν υπάρχει ακόμη μαζική βάση για τον φασισμό και ότι κάθε προσπάθεια συντριβής του πρέπει επομένως να επικεντρωθεί στην οργάνωση όχι μόνο ενάντια σε μια μικρή υποκοιλούρα ενεργών φασιστών αλλά και ανάμεσα σε εκείνους τους προλετάριους που, ελλείψει οποιασδήποτε εναλλακτικής λύσης, πιθανόν να στρατολογηθούν σε κάποιο μεταγενέστερο στάδιο αν ο φασισμός αρχίσει να διαμορφώνει μια λαϊκή βάση. Η αποφασιστική συντριβή του φασισμού σημαίνει ότι πρέπει κατ' αρχάς να αποτρέψουμε τη μαζικοποίησή του. Η πρόωρη άνοδος της ακροδεξιάς δεν πρέπει επομένως να θεωρείται ανυπέρβλητο εμπόδιο που πρέπει να αντιμετωπιστεί με απόγνωση, αλλά αντίθετα μια σημαντική ευκαιρία. Είναι ένα σφυροκόπημα τόσο απαραίτητο όσο και το ανελέητο ground-and-round⁷⁵ του Χι, που στερείται μεν τεχνικής αλλά είναι αποτελεσματικό απέναντι στην απόλυτη αδυναμία του φιλελεύθερου κατεστημένου. Αυτό που θα επακολουθήσει είναι το σημαντικό: και εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Χι, όπως και οι Μπόξερ πριν από αυτόν και οι σημερινοί δεξιοί λαϊκιστές με τις μπυροκοιλίες, δύσκολα θα άντεχε σε μια πραγματική πρόκληση. Βλέπουμε ότι υπερβάλλει στα χτυπήματα και προτιμά τα εκρηκτικά κροσέ εις βάρος της αγωνιστικής τεχνικής μέσα στο ρινγκ. Εκτινάσσεται

προς τα εμπρός έχοντας μια κλίση στους ώμους, τα χαμένα του κροσέ εκθέτουν την πλάτη του, η στάση του εκθέτει τον αυχένα του και τα πόδια του μπλοκάρουν καθώς προσπαθεί να ξαναβρεί τη θέση του. Η πιο ασφαλής προσέγγιση σε έναν τέτοιο αγώνα θα ήταν να αντιμετωπιστεί το άστοχο κροσέ του με ρίψη με πιάσιμο των δύο ποδιών ή απλώς με ένα back-take σε στυλ πάλης και γύρισμα σε suplex, αποδυναμώνοντας έτσι τις γροθιές του και εξαναγκάζοντάς τον σε τεχνικές πάλης εδάφους. Όμως η ασφαλής προσέγγιση δεν είναι πάντα η πιο ικανοποιητική, και ένας μικρός τυχοδιωκτισμός ξεσηκώνει πάντα το πλήθος – κάτι που είναι σημαντικό τόσο στους αγώνες στο ρινγκ όσο και στις εξεγέρσεις. Γιατί λοιπόν να μην μετατρέψουμε το άστοχο κροσέ σε ένα collar tie-up, να εκμεταλλευτούμε τη σκυμμένη στάση του Χι για να τον πιάσουμε σε ένα μπροστινό κεφαλοκλείδωμα, να τον ρίξουμε στα τέσσερα και ελέγχοντας το κεφάλι να περάσουμε σε αυτό που τρελαίνει πραγματικά το κοινό: την γκιλοτίνα. Ακούσαμε ότι επιστρέφει.

75. (Σ.τ.Μ.) Στρατηγική κατά την οποία ο αγωνιζόμενος ρίχνει τον αντίπαλό του στο έδαφος και εξαπολύει έναν καταγισμό γροθιών και αγκωνιών για να τελειώσει τον αγώνα.

Jean-Michel Basquiat, Η εξέγερση των μπούξερ

Ο Μάρτιν Χάιντεγκερ ποζάρει περήφανα το 1934 στο Φράιμπουργκ με τα διακριτικά του ναζιστικού κόμματος.

Το ανορθολογικό σάλτο μορτάλε των αρνητών της πανδημίας και γιατί δεν πρέπει να το ανεχτούμε

Αντίθεση

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι στα πλαίσια του αντιεμβολιαστικού κινήματος υπάρχει μια μερίδα της άκρας αριστεράς και του αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου, η οποία στην καλύτερη περίπτωση ανέχεται και συνυπάρχει και στη χειρότερη συνεργάζεται ανοιχτά με συγκεκριμένες ομάδες και پرسόνες που προέρχονται από όλο το εύρος της ακροδεξιάς.

Από τη δική μας πλευρά, θα προσπαθήσουμε κατ' αρχάς να εντοπίσουμε το υπόβαθρο που κατέστησε εφικτή αυτή τη συνάντηση και τη συνεργασία και, στη συνέχεια, θα πούμε γιατί θεωρούμε ότι κάτι τέτοιο δεν πρέπει σε καμία περίπτωση και σε κανέναν βαθμό να συνεχίσει να γίνεται ανεκτό.

Το υπόβαθρο της συνάντησης και της συνεργασίας με την ακροδεξιά μέσα στο ρεύμα της άρνησης της πανδημίας

Το πεδίο της συνάντησης ήταν το κίνημα ενάντια στα εμβόλια αλλά και γενικότερα ενάντια στη λήψη οποιουδήποτε μέσου προστασίας απέναντι στην πανδημία, που έφτανε ακόμα και στην εναντίωση στη χρήση μάσκας. Παρόλο που οι διαφορετικές τάσεις αυτού του αντιδραστικού κινήματος προφανώς δεν ταυτίζονται, υπάρχει ένα νήμα που τις συνέχει. Αυτό δεν είναι η αντίσταση στην κυβερνητική πολιτική και τον αυταρχισμό της, όπως πασχίζουν να το παρουσιάσουν όσοι από τους αρνητές προέρχονται από την αριστερά και τον α/α

χώρο. Αντιθέτως, αυτό που τους συνέχει είναι η άρνηση της πανδημίας και της επικινδυνότητας του ιού, η επίκληση μιας ψευδεπίγραφης ελευθερίας του διαχωρισμένου ατόμου απέναντι στη συλλογική, προληπτική ανάγκη λήψης στοιχειωδών μέτρων προστασίας και η αντίληψη ότι η πανδημία αποτελεί απλώς το πρόσχημα για την επιβολή μιας δυστοπίας από τις «ελίτ», όπως κι αν ονομάζονται αυτές (Big Pharma και Big Tech, «θιασώτες της νέας τάξης πραγμάτων», «εβραιομασόνιοι» κ.ο.κ.).

Ως προς τη θεωρητική βάση, διαφαίνεται ένα κοινό υπόστρωμα ατομικιστικού ανορθολογισμού, ακροδεξιάς ή μεταμοντέρνας απόχρωσης. Στην παρούσα εισήγηση θα εστιάσουμε κυρίως σε αυτή τη θεωρητική βάση.

Η εθνικιστική ακροδεξιά, τόσο στη θρησκόληπτη όσο και στη μη θρησκόληπτη εκδοχή της, υποτιμά ούτως ή άλλως τον ορθό λόγο καθώς αντιπαραθέτει σε αυτόν την άμεση εποπτεία και πρόσβαση στην ουσία των πραγμάτων, είτε πρόκειται στην περίπτωση των θρησκόληπτων για την «επαφή με τον θεό», τη «θεία φώτιση» κ.λπ., είτε πρόκειται στην περίπτωση των μη θρησκόληπτων για τη βιταλιστική έννοια του πνεύματος του λαού, ως δύναμης που εκπορεύεται από τις βαθιές πηγές της γης και του αίματος, στην πιο φιλοσοφικά εκλεπτυσμένη εκδοχή της. Στην ακροδεξιά, χαϊντεγκεριανή αργκό της αυθεντικότητας αίμα, φυλή και ψυχή τίθενται υπεράνω κάθε ορθολογικής δικαίωσης.

Η ακροδεξιά κριτική στη νεωτερικότητα και τον Διαφωτισμό αποτελεί μια απόπειρα αντιδραστικής διεξόδου από τις αντιφάσεις και την κρίση του καπιταλισμού: στην πραγματικότητα, στρέφεται ενάντια μόνο στη λεγόμενη «παρασιτική» και «μη παραγωγική» πλευρά του καπιταλισμού: τις τράπεζες, το χρηματιστήριο, το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, καθώς και σε ό,τι θεωρείται επιζήμιο για την εθνική κοινότητα και την καθαρότητα του έθνους και του σώματος: τα εμβόλια, τους μετανάστες ή τη λεγόμενη τέταρτη «βιομηχανική επανάσταση» που υποτίθεται θα φέρει την απώλεια της εθνικής κυριαρχίας και θα καταστρέψει την εγχώρια παραγωγή προς όφελος των πολυεθνικών, της «παγκοσμιοποίησης» και της «παγκόσμιας τάξης πραγμάτων». Σαφέστατα, δεν έχουν κανένα πρόβλημα ούτε με το κράτος, ως ενσάρκωση της εθνικής κοινότητας, ούτε με την καπιταλιστική παραγωγή, την επιστήμη και την τεχνολογία **γενικά**, αρκεί να είναι υπό εθνικό έλεγχο και εθνικά επωφελής – εξ ου και το γεγονός ότι οι βασικοί εκπρόσωποι του ακροδεξιού ρεύματος της άρνησης είναι επιστήμονες, ο Bhakdi στη Γερμανία, ο Κούβελας, ο Βόβολης και ο Φαρσαλινός στα καθ' ημάς.

Όσον αφορά την αριστερή/αντιεξουσιαστική τάση της άρνησης της πανδημίας, μια επιφανειακή και μόνο εξέταση μπορεί να αναδείξει τις κοινές θεωρητικές καταβολές με την ακροδεξιά. Καταρχάς, και οι δύο μοιράζονται μια συνωμοσιολογική αντίληψη για την παγκόσμια ιστορία. Η μεν ακροδεξιά στη βάση του εντοπισμού του εσωτερικού/εξωτερικού εχθρού του έθνους και της φυλής στη μισητή φιγούρα του εβραίου τοκογλύφου και του εβραίου μπολσεβίκου που μηχανορραφεί και κινεί τα νήματα. Η δε αριστερή τάση στη βάση μιας παντελώς λανθασμένης αντίληψης για τον καπιταλισμό σύμφωνα με την οποία

κατά την περίοδο του «μονοπωλιακού καπιταλισμού» ο ανταγωνισμός χάνει πλήρως τον τυφλό, αντικειμενικό του χαρακτήρα και αντικαθίσταται από τη συνειδητή δράση των μεγάλων καπιταλιστών/μονοπωλίων, που **ελέγχουν** την αγορά, γεγονός που τελικά οδηγεί σε στασιμότητα και παρακμή –εφόσον εκλείπει η ανταγωνιστική ώθηση για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Από ένα σημείο και μετά, σύμφωνα με αυτή την ιδεολογία, το μονοπώλιο γίνεται κρατικό μονοπώλιο και το κράτος άμεση εξουσία των μονοπωλιακών καπιταλιστών. Έτσι, τα μονοπώλια και τα κράτη τους ξεπερνούν την καπιταλιστική πραγματοποίηση αφού ενεργούν συνειδητά και συνωμοτικά στη σύγκρουση ή και τη συνεργασία για το μοίρασμα της λείας. Καθώς η λεία είναι περιορισμένη, στη βάση της καπιταλιστικής μονοπωλιακής παρακμής, οδηγούνται συχνότερα στον πόλεμο παρά στη συνεργασία. Αυτή η μονομερής –και γι' αυτό ψευδής– αντίληψη, όπου την ιστορία την γράφουν οι μεγάλες δυνάμεις και όπου έχει χαθεί πλήρως ο αντικειμενικός/νομοτελειακός χαρακτήρας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, ο οποίος λειτουργεί «πάνω από τα κεφάλια των παραγωγών», περνιέται μέσα στον λεγόμενο χώρο της αυτονομίας στην Ελλάδα για μεγάλη σοφία, καταλήγοντας μάλιστα σε γελοίες αμετροέπειες του τύπου: «δεν είναι γρίπη, είναι εμπορικός πόλεμος» και οι «αυτόνομοι εξηγούν τα πάντα».

Σε ένα ευρύτερο και βαθύτερο πλαίσιο, η αριστερά της άρνησης της πανδημίας μοιράζεται με την ακροδεξιά τη συνολική **απόρριψη της νεωτερικότητας, του Διαφωτισμού και του ορθολογισμού**. Ως γνωστόν, ο πιο επιφανής εκπρόσωπος αυτής της τάσης είναι ο Τζιόρτζιο Αγκάμπεν. Ο Αγκάμπεν ασχολείται εδώ και είκοσι χρόνια με τη ριζοσπαστικοποίηση της θεωρίας της

Χάνα Άρεντ για τον ολοκληρωτισμό, προκειμένου να συμπεριλάβει σε αυτήν ολοκληρη τη νεωτερικότητα. Η ίδια η Άρεντ έβλεπε ως συστατικά στοιχεία του ολοκληρωτικού κράτους μια αγελαία μάζα, μια επιβεβλημένη συνολική ιδεολογία που υπάγει τα πάντα στην ψυχρή λογική της, και μια κοινωνία που μοιάζει με μηχανή και εξαφανίζει κάθε ατομικότητα στο όνομα μιας ανώτερης ορθολογικότητας. Σε μια πλήρη αντιστροφή, ο αντιορθολογικός και ανορθολογικός φασισμός παρουσιάζεται από την Άρεντ ως προϊόν του ορθολογισμού, ενώ ο Αγκάμπεν προχωράει ακόμα παραπέρα ταυτίζοντας πλήρως τον φασισμό με τη νεωτερικότητα στο σύνολό της. Σε αυτό απηχεί τις θέσεις του Χάιντεγκερ, όταν μετά τον πόλεμο επιχείρησε να ξεπλυθεί από το ναζιστικό παρελθόν του, εκφράζοντας τη θέση ότι ο ναζισμός δεν είναι τίποτα παραπάνω από μία ακόμα έκφραση της νεωτερικότητας. Σύμφωνα με τον ίδιο, υφίσταται «μια καθολική θέληση για δύναμη μέσα στην ιστορία, που τώρα γίνεται αντιληπτό ότι περικλείει τον πλανήτη», και ότι «τα πάντα είναι ενταγμένα σε αυτή την ιστορική πραγματικότητα, ανεξάρτητα από το αν ονομάζονται κομμουνισμός, φασισμός ή παγκόσμια δημοκρατία».¹

Ο ορθολογισμός του Διαφωτισμού και η ιδέα της κοινωνικής προόδου απορρίφθηκαν τόσο από τον Χάιντεγκερ όσο και από μια σειρά από συντηρητικούς θεωρητικούς (Γιούνγκερ, Σπένγκλερ κ.ά.) εξαιτίας της απόρριψης της ικανότητας της ανθρωπότητας για μια τέτοια ορθολογική πρόοδο, μια απόρριψη που ήταν γενικά έκφραση είτε φόβου είτε περιφρόνησης για τις μάζες, οι οποίες θεωρούνταν παράλογες, αταβιστικές και απειλή για την πολιτισμένη κοι-

νωνία. Ο αντι-ανθρωπισμός απέρριπτε τις ιδέες της ισότητας και της ανθρώπινης ενότητας, εξυμνώντας αντίθετα τη διαφορά και την απόκλιση και εξυψώνοντας το ιδιαίτερο και το «αυθεντικό» έναντι του καθολικού. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η επαναστατική και χειραφετητική πλευρά του Διαφωτισμού, του ορθολογισμού και της νεωτερικότητας, όπως αυτές εκφράστηκαν από τα ρεύματα του κομμουνισμού και του αναρχισμού, ακόμα-ακόμα και από του δημοκρατισμού της Γαλλικής Επανάστασης, εξαλείφονται. Η αναγκαία κριτική που πρέπει να κάνουμε στην καπιταλιστική πλευρά της νεωτερικότητας και τον εργαλειακό ορθολογισμό που τη χαρακτηρίζει δεν έχει καμία σχέση με την εξύμνηση του ανορθολογισμού και την «επιστροφή στις ρίζες».

Για να επιστρέψουμε στον Αγκάμπεν, η πορεία της σκέψης του τον οδηγεί τελικά στο σημείο να συγκρίνει το πιστοποιητικό εμβολιασμού με το κίτρινο αστέρι που φορούσαν οι Εβραίοι κατά τη διάρκεια του ναζισμού. Και αυτή δεν ήταν η πρώτη φορά που ο φιλοσοφικός αστέρας του αντιεξουσιαστικού χώρου καταφεύγει σε μια εντελώς δυσανάλογη και ανάρμοστη ιστορική σύγκριση, καθώς πριν από δύο χρόνια είχε ήδη υποστηρίξει ότι οι καθηγητές που συμμετέχουν στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση εν μέσω πανδημίας είναι του ίδιου φυράματος με εκείνους που συντάχτηκαν με τον φασισμό. Έτσι, ο ναζισμός διαχέεται σε μια μακρά νύχτα στην οποία όλοι είναι φαιοί. Για τον Αγκάμπεν, βέβαια, είναι όλοι φασίστες, εκτός από εκείνους που είναι πραγματικά φασίστες.

Αυτού του είδους η απόρριψη της νεωτερικότητας, του ανθρωπισμού, του ορθολογισμού και του Διαφωτισμού δεν περιορίζεται φυσικά στον Αγκάμπεν. Αποτελεί λίγο πολύ κοινό τόπο σε ένα τεράστιο κομμάτι των θεωρητικών αναφορών μερίδας

1. Αναφέρεται στο Thomas Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, University of California Press, 1994, σ. 93-94.

της αριστεράς και του α/α χώρου, ξεκινώντας από τον Ντεριντά και τον Φουκώ και φτάνοντας μέχρι την Αόρατη Επιτροπή και τα ρεύματα του μετα-αναρχισμού. Όπως έχει γράψει η μαρξίστρια Έλεν Μείκσινς Γουντ: «Οι δομές και οι αιτίες έχουν αντικατασταθεί από θραύσματα και ενδεχόμενα. Δεν υφίσταται κάτι που μπορεί να ονομάζεται κοινωνικό σύστημα (π.χ. καπιταλιστικό σύστημα) με τη δική του συστημική ενότητα και τους δικούς του “νόμους κίνησης”. Υπάρχουν μόνο πολλά διαφορετικά είδη εξουσίας, καταπίεσης, ταυτότητας και “ντισκούρ”. Όχι μόνο πρέπει να απορρίψουμε τις παλιές “μεγάλες αφηγήσεις”, όπως τις ιδέες του Διαφωτισμού περί προόδου, αλλά και να εγκαταλείψουμε κάθε σκέψη για μια κατανοητή ιστορική διαδικασία και αιτιότητα [...] Δεν υπάρχουν δομημένες διαδικασίες προσιτές στην ανθρώπινη γνώση (πόσο μάλλον στην ανθρώπινη δράση). Υπάρχουν μόνο άναρχες, ασύνδετες και ανεξήγητες διαφορές. Για πρώτη φορά, έχουμε αυτό που φαίνεται να είναι μια αντίφαση εν τοις όροις: μια θεωρία της κοσμοϊστορικής αλλαγής που βασίζεται στην άρνηση της ιστορίας... [Οι μεταμοντέρνοι] είναι αξιοσημείωτα αδιάφοροι για την ιστορία. Αυτή η αδιαφορία αποκαλύπτεται κυρίως από την κώφωσή τους απέναντι στον αντιδραστικό απόηχο που είχαν οι επιθέσεις τους κατά των αξιών του Διαφωτισμού, καθώς και από τον ριζικό ανορθολογισμό τους».² Και όπως συμπληρώνει ο Eagleton: «μια υποτιθέμενα ομογενοποιητική ιστορία [η ιστορία του Διαφωτισμού]... ομογενοποιείται βίαια»,³ καθώς όλη η αντιφατική ιστορία της νεωτερικότητας ταυτίζεται με τον ολοκληρωτισμό, αποκρύπτοντας εντελώς το γεγονός ότι η

νεωτερικότητα είναι ταυτόχρονα η εποχή των επαναστάσεων και της χειραφέτησης.

Η έκταση αυτού του φαινομένου είναι τόσο ευρεία που εκτείνεται μέχρι τη μαρξίστρια φεμινίστρια Σύλβια Φεντερίτσι. Σε σχέση με αυτό θα κάνουμε μια αναφορά στην κριτική που άσκησαν οι μαρξιστές ιστορικοί Yann Kindo και Christophe Darmangeat στο βιβλίο της *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα*, και η οποία δημοσιεύτηκε στο πέμπτο τεύχος του *Διαλυτικού*. Δεν θα επεκταθούμε στο σύνολο των ζητημάτων που θίγουν οι συγγραφείς. Θα περιοριστούμε απλώς στην κριτική τους για το γεγονός ότι η Φεντερίτσι απορρίπτει συλλήβδην τον ορθολογισμό και την επιστήμη παρουσιάζοντάς τα ως επίθεση στις προκαπιταλιστικές, θρησκευτικές και μαγικές πεποιθήσεις, οι οποίες αντιμετωπίζονται ως *de facto* πιο απελευθερωτικές. Όπως σημειώνουν οι συγγραφείς, αυτή η απόρριψη αποκρύπτει το γεγονός ότι συχνά οι ορθολογιστές φιλόσοφοι και επιστήμονες έρχονταν σε σύγκρουση με τη θρησκευτική εξουσία της εποχής τους, με αποτέλεσμα τον διωγμό πολλών από αυτών, όπως του Γαλιλαίου και του Τζιορντάνο Μπρούνο (με τον τελευταίο να καταλήγει στην πυρά όπως οι μάγισσες). Η παραμικρή επιστημονική πρόοδος παρουσιάζεται από τη Φεντερίτσι ως επίταση του κοινωνικού ελέγχου, ενώ αποκρύπτεται εντελώς η συμβολή επιστημόνων, φιλοσόφων και γιατρών εκείνης της περιόδου στον αγώνα εναντίον του κυνηγιού των μαγισσών.

Όπως σημειώνουμε στο εισαγωγικό σημείωμα του πέμπτου τεύχους του *Διαλυτικού*: «Η ισοπεδωτική ταύτιση κάθε επιστημονικής προόδου με τον κοινωνικό έλεγχο παραπέμπει άμεσα στις απαράδεκτες θέσεις που είναι διαδεδομένες μεταξύ των αρνητών της πανδημίας. [...] Για παράδειγμα, [...] η Σύλβια Φεντερίτσι “ξεσκεπά-

2. Ellen Meiksins Wood και John Foster, *In Defense of History. Marxism and the post-modern agenda*, MR Press, 1997.

3. Αναφέρεται στο ίδιο.

ζει” δήθεν τον Χομπς και τον Καρτέσιο με την αποκάλυψη ότι στην πραγματικότητα εργαζόνταν για το κράτος. Όπως αναφέρει: “Υπόβαθρο της νέας φιλοσοφίας υπήρξε μια τεράστιας εμβέλειας κρατική επιχείρηση να θεωρηθεί έγκλημα ό,τι μέχρι τότε οι φιλόσοφοι κατέτασσαν στην κατηγορία του ‘ανορθολογικού’ [...] Γι’ αυτό και στο αποκορύφωμα της Έποχής του Ορθού Λόγου – της εποχής του σκεπτικισμού και της συστηματικής αμφισβήτησης– έχουμε μια οργισμένη επίθεση ενάντια στο σώμα, επίθεση που υπέθαλπαν σθεναρά πολλοί από τους θιασώτες του νέου δόγματος”. Έτσι μαθαίνουμε από τη Φεντερίτσι ότι ο Χομπς και ο Καρτέσιος –οι ορθολογιστές φιλόσοφοι της νεότερης περιόδου– στην πραγματικότητα εξέφραζαν στα έργα τους το προϋπάρχον πολιτικό πρόγραμμα ενός αστικού κράτους που βρισκόταν ακόμη στα σκαριά [...] ενώ μέχρι τώρα ήταν κοινός τόπος ότι οι εν λόγω φιλόσοφοι *εναντιώνονταν*, στο όνομα του ορθολογισμού, στην κατεστημένη εξουσία της εποχής τους, δηλαδή στο κράτος που ήταν σύμμαχος της Εκκλησίας.

Όσον αφορά τον Φώτη Τερζάκη, που είναι από τους βασικούς εκπροσώπους της αριστερής τάσης της άρνησης της πανδημίας στην Ελλάδα, αρκεί κανείς να διαβάσει οποιοδήποτε άρθρο του ή να δει οποιοδήποτε βίντεό του για να διαπιστώσει ότι όχι μόνο αμφισβητεί κάθε κριτήριο αλήθειας ως προς την ιατρική και όχι μόνο, υιοθετώντας πλήρως τις μεταμοντέρνες θέσεις, αλλά φτάνει στο σημείο να επιχειρηματολογήσει υπέρ της «κοσμικής ενέργειας», παραπέμποντας ευθέως σε έναν πραγματικά γελοίο βιταλισμό.

Πέραν όμως της Φεντερίτσι και του Τερζάκη, είναι απαραίτητο να αναφερθούμε και στον ανορθολογισμό που διακρίνει μια μερίδα του εξεγερσιακού ρεύματος του σοσιαλισμού και του αναρχισμού. Δεν πρέπει

να ξεχνάμε ότι ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους αυτής της τάσης, ο επαναστάτης συνδικαλιστής Σορέλ, μεταπήδησε πολύ γρήγορα από την εξύμνηση της προλεταριακής γενικής απεργίας στην εξύμνηση του Μουσολίνι. Σύμφωνα με τον Σορέλ, για να πραγματοποιηθεί η «καθαρή» προλεταριακή επανάσταση πρέπει να κινητοποιηθεί ο **μύθος** της γενικής απεργίας και της προλεταριακής βίας. Όπως γράφει ο Λούκατς στο εξαιρετικά σημαντικό έργο του *Η Καταστροφή του Λόγου*, πρόκειται για ένα «γνήσιο διανοητικό ανορθολογικό σάλτο μορτάλε [...] ένα ανορθολογικό άλμα στο απόλυτα άγνωστο, στο απόλυτο τίποτα [...] μια αφηρημένη άρνηση της αστικής ζωής χωρίς καμία πραγματική ουσία σε αυτήν... αυτός ο ανορθολογισμός πέτυχε να εντείνει συναισθηματικά τη δυσσάρεσκεια για την καπιταλιστική κοινωνία, απομακρύνοντάς την από κάθε πραγματική πρόκληση προς αυτή την κοινωνία».⁴ Ο Λούκατς είναι μάλλον επιεικής σε αυτό το σημείο καθώς αναγνωρίζει τις καλές προθέσεις του Σορέλ: «Ο Σορέλ μισούσε και περιφρονούσε την αστική κουλτούρα, αλλά δεν ήταν σε θέση να απαλλαγεί σε κανένα συγκεκριμένο σημείο από την επιρροή της, η οποία καθόριζε το σύνολο της σκέψης του».

Έτσι, η φετιχοποίηση της βίας τον οδήγησε να εξυμνήσει τους φασίστες διότι, όπως έλεγε, αυτοί ήταν τουλάχιστον κινητοποιημένοι για βία σε αντίθεση με τους σοσιαλιστές. Η μαχητικότητα χάριν της μαχητικότητας, η βία ως μια άμεση και ανορθολογική οδός χωρίς προσδιορισμένο

4. G. Lukacs, *The Destruction of Reason*, Verso, 2021. Η νέα αγγλική έκδοση συνοδεύτηκε από μια ευρεία επανεκτίμηση και αναγνώριση του πλούτου της κριτικής αυτού του βιβλίου στις διάφορες ανορθολογικές ιδεολογίες του τελευταίου αιώνα – παρά τις όποιες σταλινικές παραφωνίες.

σκοπό, συνδυάζεται συχνά στον εξεγερσιακό αναρχισμό με το πάθος για σύγκρουση προκειμένου να διαρρηχθεί η κανονικότητα, ανεξάρτητα από το ποιοι συμμετέχουν στην εξέγερση και ποιο είναι το περιεχόμενο αυτού που κάνουν. Πρόκειται για μια λατρεία της μαχητικότητας για τη μαχητικότητα και της ρήξης για τη ρήξη σύμφωνα με την οποία το **μόνο** πρόβλημα, το **μοναδικό** πράγμα που εμποδίζει την επανάσταση είναι η ατολμία και η απροθυμία για δράση, που καθιστά ακόμα και το πιο αντιδραστικό κάθαρμα που κινητοποιείται συμπαθές. Αυτό άλλωστε ήταν το επιχείρημα για τη συμμετοχή και τη στήριξη των αντιεμβολιαστικών κινητοποιήσεων των υγειονομικών και όχι μόνο.

Σε τι είδους αντιδραστικές και πρωτοφασιστικές ατραπούς μπορεί να οδηγήσουν αυτές οι θέσεις φαίνεται από ένα απόσπασμα από το βιβλίο *Εισαγωγή στον Εμφύλιο Πόλεμο* της ομάδας Τιρουν, η οποία ήταν επηρεασμένη από τον Αγκάμπεν, τον Χάιντεγκερ και τον Σμιτ.⁵ Έγγραφε λοιπόν η Τιρουν 20 χρόνια πριν: «Είμαστε ο ακαθόριστος εχθρός, ενάντια στον οποίο συντονίζεται το σύνολο των αυτοκρατορι-

5. Όπως πιθανολογείται, το διάσημο πρώην μέλος της Τιρουν Ζυλιέν Κουπά είναι ο ανώνυμος συγγραφέας του πρόσφατα εκδοθέντος βιβλίου *Μανιφέστο Συνωμοσίας*. Στο βιβλίο αυτό υπερασπίζεται ανοιχτά τη συνωμοσιολογία και την άρνηση της πανδημίας και επιτίθεται στην ίδια την έννοια της κοινωνίας και στο κοινωνικό ζήτημα, το οποίο υποτίθεται αποτελεί «έναν ελιγμό» υπέρ της κοσμοκρατορίας (σ. 348 στην ελληνική έκδοση). Όπως συνεχίζει, «[το κοινωνικό ζήτημα] αποκρύπτει την **εκκρίωση των όντων** από τον κόσμο τους, προκειμένου να νομιμοποιήσει τον **βιασμό των οικείων χώρων τους**» [δική μας η έμφαση], παραπέμποντας ευθέως στην έννοια της «**εκκρίωσης όλων των όντων από το είναι τους**», από τα αντισημιτικά *Μαύρα Τετράδια* του Χάιντεγκερ, η οποία σύμφωνα με τον ναζιστή φιλόσοφο είναι το «κοσμοϊστορικό έργο του ιουδαϊσμού».

κών μηχανισμών και νορμών. Αντιθέτως, οι μνησικάκοι, οι διανοούμενοι, τα ανοσοκατεσταλμένα άτομα, οι ανθρωπιστές, οι μεταμοσχευμένοι ασθενείς, οι νευρωτικοί προσφέρουν το πρότυπο του υπηκόου της Αυτοκρατορίας. Είναι βέβαιο ότι η Αυτοκρατορία δεν έχει να φοβηθεί τίποτα απ' αυτούς. Εξαιτίας της κατάστασής τους, είναι καθηλωμένοι σε ένα πλαίσιο τεχνητών υπαρξιακών συνθηκών που μόνο η Αυτοκρατορία μπορεί να τους το διασφαλίζει κάθε βίαιη αλλαγή αυτών των συνθηκών θα τους σκότωνε. Οι άνθρωποι αυτοί είναι συνεργάτες εκ γενετής. Τα σώματά τους δεν τα διαπερνά μόνο η εξουσία, αλλά και η αστυνομία. Η ακρωτηριασμένη ζωή δεν εμφανίζεται απλώς ως μια συνέπεια της προόδου που σημειώνει η Αυτοκρατορία, αποτελεί βασική προϋπόθεση της τελευταίας. Η εξίσωση υπήκοος = μπάτσος εκτείνεται μέχρι την έσχατη ρωγμή των σωμάτων [...] Με τους υπηκόους της Αυτοκρατορίας δεν έχουμε να πούμε τίποτε: για να συνέβαινε κάτι τέτοιο θα έπρεπε να μοιραζόμαστε κάτι κοινό. Όσο γι' αυτούς, η επιλογή είναι ξεκάθαρη: ή δραπετεύουν, συμμετέχουν στο γίνεσθαι και προσχωρούν στις τάξεις μας, ή θα υποστούν τη μεταχείριση που υπαγορεύουν οι περιβόητες αρχές της εχθρότητας: εξευτελισμό και ταπείνωση».⁶ Θεωρούμε ότι οι παραπάνω γραμμές δεν αφήνουν καμία αμφιβολία ότι η χρήση του Σμιτ και του Χάιντεγκερ ως θεωρητικών αναφορών οδηγούν τελικά σε θέσεις που δεν βρίσκονται καθόλου μακριά από τις θέσεις των φασιστών.

Αυτού του είδους οι αντιλήψεις για τον αγώνα αναδεικνύουν επίσης κάτι που εύστοχα είχε σημειώσει ο Λούκατς: «ένα από τα σημαντικότερα έργα του ανορθολογισμού είναι να παρέχει στους ανθρώπους

6. Τιρουν, *Εισαγωγή στον Εμφύλιο Πόλεμο*, Ελεύθερος Τύπος, 2011.

[...] την επίφαση της απόλυτης ελευθερίας, την ψευδαίσθηση της προσωπικής αυτονομίας, της ηθικής και πνευματικής ανωτερότητας».⁷ Με άλλα λόγια, ο ανορθολογισμός ως θεωρητική βάση αντιστοιχεί απολύτως στην υποβάθμιση της έννοιας του συλλογικού αγώνα και στην άνοδο του ατομικισμού τόσο στην κοινωνία όσο και στο ανταγωνιστικό κίνημα τα τελευταία χρόνια. Όπως γράφαμε στο κείμενο *Η πραγματικότητα της άρνησης και η άρνηση της πραγματικότητας* πριν από έναν χρόνο, ο ερχομός της πανδημίας δεν κατάφερε απλώς να φέρει στην επιφάνεια την απόσυρση προς μικρότερα σχήματα και τη σχετική ιδιώτευση των προηγούμενων ετών αλλά κατέστησε αυτά τα φαινόμενα σχεδόν κυρίαρχα σε ένα συγκεκριμένο κομμάτι του ανταγωνιστικού χώρου. Η διάθεση και επιθυμία για συλλογική δράση και παρουσία στα κοινωνικά τεκταινόμενα έδωσε σιγά-σιγά τη θέση της είτε στην εμπέδωση και υπεράσπιση της αυτονομίας και αυτοδιάθεσης του διαχωρισμένου ατόμου είτε στον διαχωρισμένο ακτιβισμό και λογική της πολιτικής σχέτας («εμείς είμαστε οι σωστοί επαναστάτες» και όλοι οι υπόλοιποι είναι οι υποταγμένοι).

Ένα άλλο κοινό στοιχείο της αριστερής και της δεξιάς πτέρυγας της άρνησης της πανδημίας είναι η αποκλειστικά αντιδυτική αντι-ιμπεριαλιστική ιδεολογία που υπερασπίζεται το έθνος-κράτος απέναντι στις επιβουλές της «Νέας Τάξης» και του «παγκοσμιοποιημένου υπερεθνικού κεφαλαίου». Χαρακτηριστική είναι η αποστροφή του Φ. Τερζάκη σε μια ανοιχτή επιστολή που είχε στείλει⁸ όπου γράφει ότι: «το κράτος [...] είναι ένα εργαλείο εκπροσώπησης [...] των αναγκών μιας **υποτελούς πολιτισμικής κοινότητας** και, ως τέτοιο, [είναι] πιθανό προστατευτικό ανάχωμα απέναντι

7. G. Lukacs, στο ίδιο.

8. Βλ. *Σκαντζόχοιρος* τ. 2.

στην αδιαμεσολάβητη κυριαρχία του υπερεθνικού κεφαλαίου». Αντίστοιχες θέσεις εκφράζονται από την αντιεμβολιαστική και φιλορωσική λαφαζανική ιστοσελίδα «Ίσκρα» και από πολλούς άλλους. Σήμερα δεν είναι πολύ γνωστό το γεγονός ότι αυτού του τύπου η αντι-ιμπεριαλιστική ιδεολογία έχει ιστορικά αποτελέσει και συνεχίζει να αποτελεί κομμάτι της ατζέντας της άκρας δεξιάς. Η ιδέα της πάλης μεταξύ «φιλολαϊκών» και «πλουτοκρατικών» εθνών εμφανίστηκε στα πρωτοφασιστικά περιβάλλοντα στη Γερμανία και την Ιταλία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και έγινε χαρακτηριστικό γνώρισμα της ρητορικής του Μουσολίνι και του Στράσσερ, μεταξύ άλλων. Στον λεγόμενο «αγώνα τους ενάντια στην παρακμιακή Δύση» επικαλούνταν εκπροσώπους του βιταλιστικού και αντιορθολογιστικού θεωρητικού ρεύματος της «συντηρητικής επανάστασης» που εναντιώνονταν στον «πολιτισμικό ιμπεριαλισμό» (ο οποίος γι' αυτούς είναι συνώνυμο της νεωτερικότητας και του Διαφωτισμού).

Καταπιεστική Ανοχή

Αφού επιχειρήσαμε να εντοπίσουμε το κοινό θεωρητικό υπόβαθρο των αριστερών και των δεξιών τάσεων της άρνησης της πανδημίας, θεωρούμε αναγκαίο να τοποθετηθούμε πάνω στο γιατί αυτού του είδους οι ιδέες και θέσεις δεν μπορούν και δεν πρέπει να γίνονται ανεκτές εντός του ανταγωνιστικού κινήματος ενάντια στο κεφάλαιο και το κράτος. Οι κατηγορίες περί λογοκρισίας, που εκτοξεύονται από τους συνοδοιπόρους των ακροδεξιών εντός των αντιδραστικών κινήματων της άρνησης, δεν αποτελούν τίποτε άλλο παρά αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας περί αφηρημένης ή καθαρής ανοχής απέναντι στην «άλλη άποψη».⁹

9. Στο κείμενο «Η άρνηση της πραγματικότητας

Ωστόσο, αυτού του είδους η γενικευμένη, άνευ ορίων ανοχή λειτουργεί εν τέλει εναντίον της αλήθειας και της χειραφέτησης. Πρόκειται για αυτό που ο Μαρκούζε ονόμασε *καταπιεστική ανοχή*. Όπως γράφει:

«Η διάκριση μεταξύ αληθινής και ψευδούς ανοχής, μεταξύ προόδου και οπισθοδρόμησης μπορεί να γίνει ορθολογικά και πάνω σε εμπειρική βάση. Οι πραγματικές δυνατότητες της ανθρώπινης ελευθερίας εξαρτώνται από το επιτευχθέν στάδιο του πολιτισμού. Καθορίζονται από τους υλικούς και διανοητικούς πόρους που είναι διαθέσιμοι στο εκάστοτε στάδιο, και είναι μετρήσιμες και υπολογίσιμες σε μεγάλο βαθμό. Το ίδιο μετρήσιμοι και υπολογίσιμοι είναι και, στο στάδιο της προηγμένης βιομηχανικής κοινωνίας, οι πιο ορθολογικοί τρόποι χρήσης αυτών των πόρων και της διανομής του κοινωνικού προϊόντος με προτεραιότητα την ικανοποίηση των ζωτικών αναγκών [...] Κατά συνέπεια είναι επίσης δυνατόν να προσδιοριστούν πολιτικές, απόψεις, κινήματα που προωθούν αυτή την προοπτική και εκείνα που κάνουν το αντί-

τας...» γράφαμε τα εξής όσον αφορά τον υποτιθέμενο επίσημο αποκλεισμό των αρνητών της πανδημίας από τα ΜΜΕ: «Σίγουρα υπάρχουν ΜΜΕ των οποίων στόχος είναι απλώς και μόνο η διάδοση της κυβερνητικής προπαγάνδας (χωρίς βέβαια να είναι όλα τα ΜΜΕ αλλεργικά στο να δίνουν φωνή σε ένα σωρό αρνητές), αλλά η κατηγορία του αποκλεισμού από τα επίσημα ΜΜΕ είναι, για να λέμε την αλήθεια, μια πολύ περίεργη προσέγγιση για κόσμο που ανήκει στο ανταγωνιστικό κίνημα. Ο Τύπος και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας [...] δεν είναι όργανα δημόσιας πληροφόρησης, αλλά ούτε και μηχανισμοί στεγνής προπαγάνδας. [...] [Ο] ρόλος τους ως θεσμών είναι η παραγωγή *συναίνεσης*. Αυτό, στις σύγχρονες συνθήκες της εμπεδωμένης θεαματικής δημοκρατίας, που βαυκαλίζεται με ιδεολογήματα όπως η “δημόσια συζήτηση” και η ελεύθερη ανταλλαγή ιδεών, περιλαμβάνει και την προβολή “αντίθετων” προς τις κυρίαρχες απόψεις».

θετο. Η καταπολέμηση των αντιδραστικών τάσεων αποτελεί προϋπόθεση για την ενίσχυση των προοδευτικών τάσεων.

Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες η ανοχή μπορεί να ξαναγίνει μια απελευθερωτική και εξανθρωπιστική δύναμη πρέπει πρώτα να δημιουργηθούν. Όταν η ανοχή εξυπηρετεί κυρίως την προστασία και τη διατήρηση μιας καταπιεστικής κοινωνίας, όταν χρησιμεύει στην εξουδετέρωση της αντίστασης και κάνει τους ανθρώπους αδιάφορους απέναντι σε άλλες καλύτερες μορφές ζωής, τότε η ανοχή έχει διαστρεβλωθεί. Και όταν αυτή η διαστρέβλωση ξεκινάει από το μυαλό του ατόμου, από τη συνείδησή του, από τις ανάγκες του, όταν ετερόνομα συμφέροντα το κατακυριεύουν προτού μπορέσει να διαπιστώσει την υποταγή του, τότε οι προσπάθειες ενάντια στην απανθρωποποίησή του πρέπει να ξεκινήσουν από τον τόπο εισόδου, εκεί όπου η ψευδής συνείδηση παίρνει μορφή (ή καλύτερα: εκεί που διαμορφώνεται συστηματικά) – πρέπει να ξεκινήσουν με το σταμάτημα των λέξεων και των εικόνων που τρέφουν αυτή τη συνείδηση».¹⁰

Υπ’ αυτήν ακριβώς την έννοια δεν πρέπει να δείχνουμε καμία απολύτως ανοχή απέναντι σε λέξεις και πράξεις που διαιωνίζουν την υφιστάμενη κατάσταση πραγμάτων, που εμποδίζουν την απελευθέρωση των ανθρώπων από την αρρώστια και την ανάγκη και, συνεπώς, την ανάπτυξη των δυνατοτήτων τους για ενεργή και δημιουργική ζωή. Δεν πρέπει να δείξουμε καμία ανοχή απέναντι σε όσους στηρίζουν, υλικά και ηθικά, φαιοκόκκινα μέτωπα δίνοντας πολιτική κάλυψη και πολιτικό χώρο σε ακροδεξιούς και συνεργάτες ακροδεξιών, ενώ ταυτόχρονα επιχειρούν να θολώσουν

10. X. Μαρκούζε, «Καταπιεστική Ανοχή», *Δευκαλίων* τ. 1, αρ. 4, 1970, (τροποποιημένη μετάφραση).

τα νερά με ψευδέστατους ισχυρισμούς ότι «δεν μπορεί να βρεθεί ένα κείμενο, μια άποψη, μια πρακτική δραστηριότητα από τα καταγεγραμμένα, γνωστά και προβεβλημένα κείμενα, απόψεις, πρακτικές δραστηριότητες [της Contra Dystopia και του Φώτη Τερζάκη] που να συνάδουν με το αφήγημα της προπαγάνδισης ακροδεξιάς, αντισημιτικής και συνωμοσιολογικής σκέψης».¹¹ Δεν πρέπει να δείξουμε καμία απολύτως ανοχή απέναντι στο αντιδραστικό κίνημα της άρνησης της πανδημίας και απέναντι σε όποιο άλλο αντιδραστικό κίνημα γονιμοποιηθεί από αυτό.

30 Σεπτεμβρίου 2022

11. Το απόσπασμα προέρχεται από το ασφαλιστικής έμπνευσης και λογικής κείμενο της *Ομάδας ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα*, «Σχετικά με κάποια αναμασήματα ακαδημαϊκών (και όχι μόνο) “κριτικών” πάνω στα κινήματα ενάντια στον υποχρεωτικό εμβολιασμό, μέρος 2ο». Μια πολύ πρόχειρη έρευνα αρκεί για να βρει κανείς την ανοιχτή υποστήριξη συνωμοσιολογικών θεωριών περί Great Reset (<https://contradystopia.blogspot.com/2022/07/great-reset.html>), τη συμμετοχή του Φ.Τ. στη «Διεπιστημονική Ένωση Υπεράσπισης της Δημοκρατίας και της Βιοηθικής», της οποίας τα περισσότερα μέλη είναι ανοιχτά ακροδεξιοί, τη συνυπογραφή κειμένων της «Διεπιστημονικής Ένωσης» από την Contra Dystopia (https://contradystopia.blogspot.com/2022/06/blog-post_6.html), την πολιτική στήριξη από την Contra Dystopia και τη «Διεπιστημονική Ένωση» της εκδήλωσης με ομιλητές τους γερμανούς ακροδεξιούς Bhakdi και Füllmich, την οποία οργάνωσαν οι «Υγειονομικοί κατά της Υποχρεωτικότητας» και στην οποία συμμετείχε και το κόμμα του Κασιδιάρη (https://contradystopia.blogspot.com/2022/09/blog-post_5.html), την χωρίς περιστροφές δήλωση του Φ.Τ. ότι «δεν υπάρχει υγειονομική απειλή» και ότι «ο Covid είναι γρίπη» (<https://www.youtube.com/watch?v=25VγFVY2bNg>), τη συστηματική αναπαραγωγή ακροδεξιών πηγών και κειμένων από την ιστοσελίδα της «Διεπιστημονικής Ένωσης» και ο κατάλογος δεν έχει τελειωμό.

Μεγάλες στιγμές της σύγχρονης τέχνης (2)

1925-26-27-28

Στο πνεύμα του Λοκάρνο
η χριστιανική/σοσιαλδημοκρατική/φιλελεύθερη/συντηρητική/
εθνική/πατριωτική/φασιστική κυβέρνηση παίρνει την κατιούσα.
Οι στρατοί, αριστεροί, δεξιοί και κεντρώοι, προσφέρονται να επέμβουν.

- Εντός του πλαισίου, εντός
του πλαισίου, επικρατεί τάξη.

Colin Morton